

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

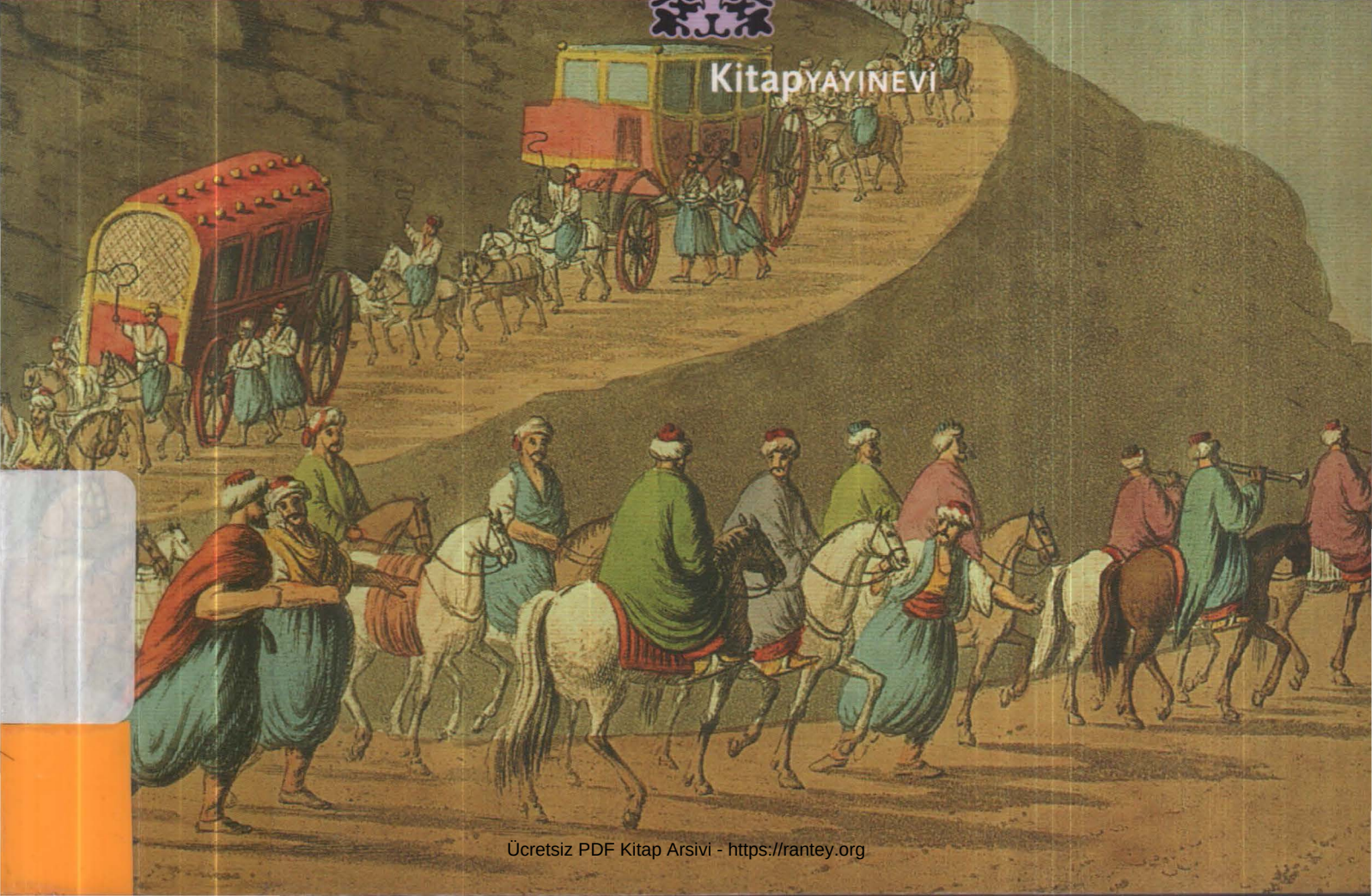
Halime Doğru

Bir Kadı Defterinin Işığında

RUMELİ'DE YAŞAM

KitapYAYINEVİ

KİTAP YAYINEVİ – 133
TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ – 48

BİR KADI DEFTERİNİN İŞİĞİNDA RUMELİ'DE YAŞAM/HALİME DOĞRU

© 2007, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TÜM HAKLARI SAKLIDIR. BU KİTAPIN HİÇBİR BÖLÜMÜ, YAYINCININ YAZILI İZNİ OLMDAN,
FOTOKOPİ DAHİL ELEKTRONİK VEYA MEKANİK YÖNTEMLERLE
KOPYALANAMAZ, ÇOĞALTILAMAZ VEYA KAYDEDİLEMEZ.

YAYINA HAZIRLAYAN
NUR ARIKAN

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK RESMİ
LUIGI MAYER, BALKAN DAĞI'NI AŞAN YOL, 1810

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
DEREBOYU CADDESİ, ZAĞRA İŞ MERKEZİ B BLOK 1
MASLAK-İSTANBUL
T: (0212) 285 11 96
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
OCAK 2007, İSTANBUL

ISBN 975 6051-49-3

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
CİHANGİR CADDESİ, ÖZÜM SOKAĞI 20/1-B
BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
T: (0212) 292 62 86 F: (0212) 292 62 87
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Bir Kadı Defterinin Işığında

Rumeli'de Yaşam

HALİME DOĞRU

KitapYAYINEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

SÖZE BAŞLARKEN 7

GİRİŞ 9

1. MİRAS, VAKIF, ALACAK VE BORÇLAR 21

2. ÖLDÜRÜLEN AYANIN MUHALLEFATI 33

3. NAPOLÈON'UN MISIR SEFERİNİN RUMELİ'DEKİ İZLERİ 50

4. OSMANLI-RUS SAVAŞI'NIN İZLERİ 71

5. AYAN AYAKLANMASI VE EŞKİYALIK III

6. HAYVAN YETİŞTİRİCİLİĞİ VE İSTANBUL 152

7. SİLİSTRE SANCAĞI'NDA HARCAMALAR VE VERGİLER 175

SONUÇ 198

NOTLAR 201

KAYNAKÇA 216

DİZİN 219

SÖZE BAŞLARKEN

Iki bin yılında yayınlanmış olan, "XIII-XIX. Yüzyıllar Arasında Rumeli'de Sağ Kolun Siyasi, Sosyal, Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası" başlıklı çalışmamı hazırlarken arşiv ve kütüphanelerde Sağ Kol'la ilgili şer'îye sicillerini bulmak için araştırma yapmış bir türlü sonuca ulaşmamıştım. Yerel kayıtlar olan kadı defterleri maalesef Türkiye'de bulunmuyordu. Başka kayıtların arasına veya başka defterlerin içine karışmışsa da ben tesadüf edememişim.

1999 yazında çalışmamın eksiklerini tamamlamak için kütüphane çalışması yapmak üzere Sofya'ya gitmişim. Gitmeden önce o sırada Anadolu Üniversitesi Rektörü olan Sayın Prof. Dr. Engin Ataç'a' başvurarak Sofya'daki Kiril Metodi Kütüphanesi'nde belge mikrofilmi satıldığını, bana fon sağlanırsa şer'îye sicili satın almak istediğimi söyledim. Rektörüm herhangi bir kısıtlama getirmeden bana harcama yetkisi verdi. Ben de Kiril Metodi Kütüphanesi'nden Hacıoğlupazarı'na ait olan ve 1798-1890 yıllarını kapsayan kadı defterlerinin mikrofilmlerini satın aldım. "Bir Kadı Defterinin Işığında Rumeli'de Yaşam" başlıklı çalışma bu sayede gerçekleşti.

Sayın Prof Dr. Engin Ataç'a teşekkür ediyorum.

Sofya'da mikrofilmlerin hazırlanmasında kütüphane çalışanlarının büyük yardımları oldu. Getirdiğim mikrofilmler Ankara ve İstanbul'daki tarihçileri heyecanlandırdı. İlk defa Rumeli'ye ait bir kadı defteri elde etmiş oluyorduk. Daha sonraki yıllarda Osmangazi Üniversitesi Tarih Bölümü elemanları Sofya'ya giderek Rusçuk'a ait şer'îye sicillerinin mikrofilmlerini de getirdiler. Böylece Rumeli'ye ait şer'îye sicili koleksiyonumuz güçlenmiş oldu.

Getirdiğim mikrofilmleri Kozluca ile ilgili çalışmamda kullandım. Ancak şer'îye sicillerini bu kadar az kullanmış olmak beni tatmin etmedi. On bir yıllık bir zaman dilimini kapsayan birinci defterin analizini yapıp metinle birlikte yayınlamayı kendim için bir görev saydım. Bana gösterilen kolaylığa bu şekilde teşekkür edebileceğimi düşündüm.

Şer'îye sicilleri Ağustos 1999 tarihinde Eskişehir'e geldi. O tarihten itibaren metinlerin üzerinde çalıştım. Çok geçmeden şer'îye sicili ile pek

kolay başa çıkamayacağımı anladım. Metni doğru okumak, daha sonra doğru yorumlamak başlı başına bir işti. Metnin doğru okunmasında bana yardımcı olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi uzmanlarından Mustafa Serin'e teşekkür ediyorum. Konu ile sürekli iletişim halinde olmam gerekiyordu. Aksi taktirde konu benden uzaklaşıyordu. Buna fırsat vermedim ama çalışma tamamlanıncaya kadar aradan çok uzun bir süre geçti.

Defterde 402 adet hüküm bulunmaktaydı. Okunması tamamlandıktan sonra hükümleri içeriklerine göre tasnif ettim. Bu tasnife göre araştırma başlıkları hazırladım. Bunlar Hacıoğlupazarı Şer'ie Sicili ile beslendi ve dönemin önemli tarihçilerinin eserleri ile desteklendi. Sonunda dönemin tablosu ortaya çıktı. Her konu bağımsız bir makale şeklinde hazırlandı.

Bölge, imparatorluğun buğday ambarı ve önemli bir koyun yetiştirme merkezi gibiydi. Buna rağmen Osmanlı-Rus Savaşı sırasında orduyu beslemenin zorlukları bölgeyi doğrudan ilgilendirmişti. Napoléon'un Mısır seferi zahire yönünden bu yöredeki kazaları sıkıntıya sokmuştu. Dağlı ayaklanmaları, Pazvandoğlu veya Tirsinklioğlu'nun ayaklanmaları Rume-li'de büyük sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştu. Çok önemli olan bu konular ayrı ayrı incelendi.

Böyle bir analiz için yola çıkmanın sorumluluklarını çok iyi biliyorum. Zorlukları aşmaya çalıştım; olay ve kişilerle bütünleşmek, onları kendime yakın hissetmek çalışmamı kolaylaştırdı. Aralarında Eskişehir'e yerleşmiş olanlarına tesadüf ettim. Şer'ie sicillerinde yer alan savaş, savaşın getirdiği sorunlar ve göç; zaman zaman psikolojik olarak beni çok yordu.

Okuduğum kadı defterinde adı geçenlere, bölgeden göç edenlere, göç yolunda şehit olanlara Tanrı'dan rahmet diliyorum.

Çok dikkatli davrandığım halde hatalarım olduğunu düşünüyorum. Zaman ve koşullar bana izin verirse bütün hatalarımı düzeltmek için söz veriyorum.

PROF. DR. HALİME DOĞRU

27 MAYIS 2005

ESKİŞEHİR

GİRİŞ

Devletlerin kuruluşları ile yıkılışları arasında geçen süre incelendiği zaman, uzak ve yakın komşuları arasında sayılamayacak kadar siyasi ve askeri olayın yaşanmış olduğu görülecektir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da çok sayıda savaş, barış ve çeşitli siyasi olaylar yaşanmış ve uzun hâkimiyet dönemi tamamlanmıştır. Tarihçilerin kaleme aldığı değerli eserler, askeri ve siyasi konularda bilgilenmemizi sağlamaktadır. Ancak hükümdarı odak noktası olarak hazırlanan bu eserler taşra ve toplum hakkında aydınlatıcı bilgi vermekten uzaktır.

Geniş imparatorluk sınırları içinde yaşayan halkın olayların dışında olduğunu, savaşların ve barışların sonuçlarından etkilenmediğini düşünmek olanaksızdır. Kaldı ki doğuda ve batıda doğal sınırlara ulaşmış olan Osmanlı imparatorluk topraklarında farklı din, dil ve ırktan çok sayıda insan yaşıyordu. Aynı kültüre sahip olan nüfus, olayların gelişmesinden farklı etkileneceği gibi ekonomik koşullar da merkezde ve taşrada ayrı sonuçlar doğuracaktı. Gerek Osmanlı kronikleri, gerek vakanüvis tarihleri bize çok değerli bilgiler ulaştırmasına rağmen, devlete asker veren, vergi ödeyen ve her türlü kaynağı sağlayanlardan, olayların maddi ve manevi yükünü taşıyanlardan, köy ve kent nüfusundan, onların yaşam biçimi ve gündelik hayatından söz etmemektedir.

İmparatorluk kaynakları, hükümdar ve siyasi olayları temel alan bu eserlerle sınırlı değildir. Arşivlerimizde her alanda aydınlatıcı nitelik taşıyabilecek değerli kayıtlar bulunmaktadır. Bunların başında taşrayı yakından ilgilendiren toprak yazımı ile ilgili belgeler gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin daha kuruluş yıllarında toprak yazımı yapılmıştır.¹ Kuruluş dönemindekiler henüz bulunamamış olmasına rağmen daha sonraki yüzyıllara ait olan belgelerde ilk toprak yazımına işaret eden pek çok kayıt bulunmaktadır. Aslında Osmanlı, bu kayıt sistemini Anadolu Selçuklu Devleti'nden devralmıştı.² Kaynaklarda belirtildiğine göre Selçuklu ülkesinde “defterin dışında kalmış”, yani yazılmamış bir çiftlik dahi yoktu.

Devlet bu uygulama sonucunda hâkimiyet alanı içindeki vergi mükelleflerini, sipahilerin sayısını, yıllık ürün ve vergi miktarını, hizmet erba-

bını, vergiden muaf olanları, vakıf ve mülk topraklarını kayda geçiriyor, ülkenin koşullarını yakından tanıyordu. Toprak yazımından sonra hazırlanan “tapu tahrir defterleri”nde sancak kanunnameleri, sancakların ekonomik ve askeri değerleri, mülk ve vakıflar hep birlikte yer alıyordu. Sancak kanunnamelerinde beylikler döneminin, Akkoyunlu Devleti’nin veya Balkan Yarımadası’nda fethedilen toprakların kanun ve geleneklerinin izleri bulunuyordu. Bu uygulama, devletin fethettiği bölge halkının geleneklerine saygı göstermesinden ve alışık oldukları vergi düzenini bozarak toplumsal karışıklığa neden olmak istememesinden kaynaklanıyordu. Devlet, sancak kanunnamelerinde gerekli düzeltmeleri zamanla yapıyordu.

Tapu tahrir defterleri iki nüsha olarak hazırlanıyordu. Birinci defter, sancakbeyinin sorumluluğunda sancakta bırakılıyordu. Sancakbeyi defterdeki bilgileri takip ederek seferde ve barışta tımar yoklaması yapıbiliyordu. İkincisi ise başkentte “Defter-i Hakani Nezareti”nde dikkatle korunuyordu.

Osmanlı Devleti’nin taşra teşkilatını yakından ilgilendiren tapu tahrir, tımar yoklaması, geri hizmet ve vakıflarla ilgili çok sayıda belge tasnif edilerek arşivlerimizde araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Avrupa başkentlerinin kütüphanelerinde bulunan tahrir defterleri ise beylerbeyi ve sancakbeylerinin sefer sırasında beraberinde götürdükleri ve çeşitli nedenlerle savaş alanında terk edilmiş olan tımar yoklama defterleridir.

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren bağlı bulunduğu İslam dininin gereklerine göre bir hukuk sistemi kabul etmiş, esas itibarıyla şeriatın üstünlüğü ilkesini izlemiştir.³ Osmanlı hukukunun temelini şer’i hukuk oluşturunuyordu ve kurallar Kuran’dan alındığı için değişmezlik özelliği taşıyordu. Bunun yanında Osmanlılarda kamu hukukunda görülen boşluğun doldurulması için, şer’i hukukun yanında örfi hukuk da gelişmiştir. Eski Türk devletlerinden gelen idarecilik geleneği ile fethedilen ülkelerin bazı vergilerinin benimsenmesi, milli veya örfi denilebilecek bir hukuk sisteminin de birlikte kullanılmasını gerektirmiştir.⁴ Osmanlıların ilk kuruluş yıllarından itibaren İslam hukukunun açık bir hüküm koymadığı durumlarda örfi hukuk kuralları konmuş, padişahların irade, ferman⁵ ve uygulamaları örfi hukuka göre hazırlanmıştır. Ancak Osmanlı padişahları huku-

ki kuralları koyarken, hatta önemli politik kararlar alırken fakihlere danışmışlar, daha sonra aynı amaç için şeyhülislamlık makamını kurmuşlardır.⁶ Kanun yapanlar, koydukları kanunun İslam şeriatına uygun olduğundan emin olmak için her zaman dini otoritenin fikrini almak zorunda olduklarını hissetmişlerdir.⁷ Fatih'ten sonra, Osmanlı tarihinde yönetime ait alanlarda kanun yapma faaliyeti padişaha özgü sayılmıştır.⁸

ŞER'İYE MAHKEMELERİ, KADI VE KADI KAYITLARI

Nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Osmanlı ülkesinde hukuki ve şer'i davalar, ulema sınıfından olan kadi⁹ tarafından "Mahkeme-i Şer'îye"de görülüyordu. Kadılar görev alanları olan "kaza"da askeri konular dışında bütün idari, beledi ve sosyal işlere bakıp başkentten gelen emirleri uyguluyorlardı. Kazada¹⁰ hüküm verme yetkisi kadiya aitti. Kadı bu yetkisini, kendisini kazaya memur eden hükümdarın mezhebi ahkâmına göre kullanırdı. Dolayısıyla Osmanlı topraklarında kadılar, hukuki meselelerde Hanefi mezhebinin görüşlerini esas alarak karar veriyorlardı. Ayrıca kendisine verildiği belirtilmemişse kadının cezayı uygulama (infaz) yetkisi yoktu; bu yetki ehli orfe aitti. Buna rağmen, Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey bu yetkinin kazayı ilgilendiren kısmını doğrudan doğruya kadılara havale etmiş ve şer'îye mahkemelerinin kaldırılışına kadar, divan ve huzur mahkemeleri ayrı tutulursa, hemen hemen bütün imparatorluk devrinde bu esasa uyulmuştur.¹¹

Osmanlı adli teşkilatının temel taşı olan kadılar, bulundukları yerin hâkimi olduğu gibi aynı zamanda belediye başkanı, emniyet amiri ve halkın her konuda başvurabileceği sosyal güvenlik makamıydı. Şer'îye sicilleri incelendiğinde kadının ne gibi görevler üstlendiği anlaşılmaktadır. Kadıların görevleri arasında şer'i davalara bakmak, kararı şer'îye sicillerine yazmak, yetim ve gaiplerin mallarını korumak ve hesaplarını kontrol etmek, veli veya vasisi olmayanları korumak ve evlendirmek, belediye hizmetlerini üstlenmiş olduğu için nikâh kıymak ve merkezden gelen emir ve talimatları uygulamak bulunuyordu.

Osmanlı Devleti'nin en önemli yargı organı olan şer'îye mahkemelerinde görülen davalar ve sonuçları kadı defterlerinde yani "şer'îye sicille-

rinde” kayda geçiriliyordu. Dolayısıyla kadıların yetki alanlarındaki halkın, yani taşrada, şehir ve kasabalarda oturanların gündelik yaşamını yakından ilgilendiren en güvenilir bilgi kaynağı şer’iye sicilleridir. Bu kayıtlar bazı hallerde kaybolmuş arşiv belgelerinin yerine de kullanılabilir. ¹² Yerel tarih çalışmaları sırasında en önemli bilgilere, genel tarih, hukuk tarihi, iktisat tarihi, sosyal ve idari yapı, askeri durum açısından bu kayıtların incelenmesi sonucunda ulaşılmaktadır. Örneğin kroniklerde, vakanüvis ve özel tarihlerde bulunan hatalı kaydedilmiş yer adları, vakıflar, kazalarda oturan halkın dikkate alınmamış dilek ve şikâyetleri, merkezle yerel idareler arasındaki yazışmalar, kadı defterleri vasıtasıyla aydınlanabilmektedir. Aynı şekilde, özel hukuk açısından kişisel hakları, tüzel kişilerin (vakıfların) durumunu kadı defterlerinden takip etmek mümkün olmaktadır. Yine bu kayıtlarda aile hukuku ile ilgili kararlardan Türk aile yapısı, nişanlanma, evlenme, boşanma konuları incelenebilmektedir.

Osmanlı ülkesinde İslam hukukunun esasları uygulanmasına rağmen başta aile ve miras hukuku olmak üzere gayrimüslimlerin kendi dinleri gereği olan konularda kendi hukuklarını tatbik ettikleri, evlenme akdinin icrası, boşanma ve terekenin taksimi gibi konularda tamamen din ve uygulama serbestliği içinde bulundukları görülebilmektedir.

Araştırmacılar, özellikle tereke kayıtları sayesinde kişilerden hareketle kazanın sosyal ve ekonomik durumu hakkında önemli sonuçlara ulaşabilmektedir. Kayıtlarda herhangi bir tasnif olmamasına, eşya, borçlar ve ticaret hukuku gibi konulara ait kararlar iç içe olmasına rağmen çok önemli bilgiler yer almaktadır. ¹³

Şer’iye sicillerinin kadı tarafından anında tutulup korunması hukuki bir ihtiyaçtan doğmuştur. Kadı, ilam ve hüccetlerin birer nüshasını hak sahiplerine vereceğinden, aynı belgeyi kadı defterine kaydederek kişilerin evrak üzerinde sahtekârlık yapma ihtimalini önlemiş oluyordu. Böylece herhangi bir anlaşmazlık durumunda kadı defterine başvurularak belgelerin doğrulanması sağlanabiliyordu. Kadı defterleri kazalarda tutulmuş defterler olduğu için çoğu kaybolmuştur. Özellikle Rumeli’nin terk edilmesi sırasında Rumeli kazalarına ait şer’iye sicilleri arşivlerimize ulaşamamıştır.

ŞER'İYE SİCİLLERİNDE YER ALAN KAYITLARIN ÖZELLİKLERİ

Şer'îye sicillerini incelemek için “mahdar”, “sicil” ve “sakk-ı şer'î” kavramlarını bilmek gerekmektedir.

Mahdar: Sözlük anlamı hazır olmak demektir. Hukuk terimi olarak, bir dava ile ilgili kayıtlar anlamındadır. Söz konusu kayıtlar, tarafların iddialarını ve kanıtlarını içeren, ancak hâkimin kararına esas teşkil etmeyen yazılı beyanlardı. Ayrıca herhangi bir mesele hakkında düzenlenen yazılı belgenin içeriğinin doğruluğunu duyurmak için veriliyorlardı. Bu belgelerin altında mecliste hazır bulunan ve konuyu yakından bilen subaşı, çavuş ve muhızır gibi şahısların yazılı olarak verdikleri şahadet beyanları ve imzaları bulunmak zorundaydı.¹⁴ Yazılı şahitlik beyanlarını ihtiva eden bu tür belgelere de “mahdar” adı verilmiştir; bunlar hüccetle eşanlamlıdır ve bir çeşit emniyet veya adli soruşturma zabıtları mahiyetindedir.

Sicil: Sözlük anlamı okumak, kaydetmek, karar vermektir. Hukuki terim olarak ise kadıların verdikleri karar suretlerini, hüccetleri, yargıyı ilgilendiren her türlü yazıyı kayda geçirmeleri anlamına gelir. Kaydın yapıldığı deftere sicillat-ı şer'îye, kadı defteri, mahkeme defteri, zapt-ı vakayi sicilleri, sicillat defteri veya yaygın kullanımı ile şer'îye sicili denilmektedir.

Şahısları ilgilendiren bütün hukuki olaylar, kadıların verdiği karar suretleri, hüccet ve yargıyı ilgilendiren bütün konular, şer'îye mahkemele-ri tarafından verilen her çeşit ilam, hüccet ve şer'î evrak istisnasız, asıllarına uygun olarak bu şer'îye sicil defterlerine kaydedilmekteydi. Kadı, sicillerin yazıldığı bir defteri mutlaka mahkemede bulundurmak ve vereceği ilam ve hüccetleri tahriften korunacak şekilde kaydettirmek zorundaydı. Sicillerin önemli bir kısmını mali hukuka dair mahkeme kararları ve hüccetleri ile idare hukukuna ait fermanlar, buyrulduklar, ¹⁵ tezkereler ve benzeri kayıtlar oluşturmaktadır.¹⁶

Bütün sicil defterlerinin başında genellikle dili Arapça olan dibace, yani giriş kısmı bulunmaktadır.¹⁷ Burada şer'î hükümlere, bunları vazeden Allah'a ve Peygamberine saygı sunulmakta, daha sonra sicili tutan hâkimin ismi ve vazife unvanı kaydedilmekteydi. Çoğunlukla kadının tayin berat¹⁸ veya buyruldusu da defterin başına yazılmaktaydı. Her kadı değişikliğinde bu dibacenin değiştiği görülmektedir. Daha sonra kadının mührü¹⁹ ve kazaske-

rin tayin emri yer almaktaydı. Yeknesaklığın bozulmaması için kadınların mühürleri ve imzaları sakk kitaplarındaki örneklerine göre düzenlenirdi.

Şer'îye sicillerinin yer aldığı defterlerin genel özelliklerine gelince, öncelikle bunlar günümüzdeki mahkeme zabıtları ve dosyaları ile eş tutulmamalıdır. Görünüş olarak eski tarihli sicil defterleri dar, uzun ve kadının özel cebine yerleştirilebilecek büyüklükteydi. Genellikle 41x15 cm boyutunda olan kadı defterlerinde aharlı kâğıt kullanılır, ciltler kartondan yapılır, cildin içi ebru ile kaplanırdı, dayanıklı olması için sırt ve kenarlarında meşin kullanılırdı. Değişik yazı türleri kullanılmış olmasına rağmen genellikle talik tercih edilirdi.

İlk dönemlerde şer'îye sicil defterleri çok az değişiklik gösteriyordu. Arka arkaya tutulan kayıtlar sayfanın yarısını geçmiyordu. Ancak vakfiyeler, uzunluklarına göre sayfalarca sürebilirdi.²⁰

Sakk-ı Şer'i: Söz konusu kadı defterlerinde yer alan her kayıt, önceden belirlenmiş olan "sakk-ı şer'i" adı verilen bir yöntemle kaleme alınıyordu. "Sakk" kavramı, Farsça "çek" kelimesinin Arapçalaştırılmış şeklidir ve sözlük anlamı berat, hüccet, temessük, tapu tezkeresi veya özetle yazılı belgedir. Terim olarak sakk-ı şer'i, şer'îye mahkemelerinin sicile kaydettiği veya yazılı olarak tarafların eline verdiği her çeşit belgenin düzenlenmesinde ve yazılmasında takip edilen yazım yöntemine veya bu çeşit yazılı belgelere denirdi.

Her kadının şer'i şartlara uygun sakk düzenleyemeyeceği göz önüne alınarak kadınların işlerini kolaylaştırmak için bazı değerli âlim kadınlar tarafından, şer'i muamelelerin ne şekilde yazılması gerektiğine dair aynı konunun farklı şekillerine ait "örnek sakklar" kaleme alınmıştır. Şer'îye sicillerindeki kayıtlar genellikle söz konusu örneklerle pek az farklılıklarla uymaktadır.²¹ Başta ilam ve hüccetler olmak üzere bütün kayıtların tanzim ve tahrir şekillerini açıklayan örnek sakk kitapları hazırlanmış ve şer'îye sicillerindeki kayıtların tanzimi meselesi düzenli ve sağlam bir kaideye oturtulmuştur.

Şer'îye sicillerinde ifade birliğini sağlamak için kullanılan sakk kitaplarından başka fıkıh kitaplarında da yazılı muamelelerde takip edilecek usul, "eş-Şurû", "Kitabü'l Mahâdir Ve's Sicillât" başlıkları altında açıklanmış ve bu usulü Türkçeleştiren Osmanlı şer'îye mahkemeleri, yazılı mu-

ameleleri daha standart bir hale getirmiştir. Yazı dili ilk dönemlerde Arapça ve Türkçe karışıktır. Ancak 17. yüzyılın sonlarından sonra ve özellikle sakk kitapları telif edilince, dil tamamen Türkçeleşmiş ve şer'îye sicillerinde kullanılacak kelimelere varıncaya kadar bir üslup birliği sağlanmıştır.

Tanzimattan sonra verilen kararların gerekçelerinin geniş tutulması, ilam ve hüccetlerin daha geniş yer kaplaması kadı defterlerinin daha büyük ve hacimli olmasına neden olmuştur.²² Yayına hazırlanan Hacıoğlu-pazarı'na ait şer'îye sicili defteri 1798-1808 tarihleri arasındaki kayıtları içerdiğinden Tanzimat'tan sonraki değişikliklere değinilmemiştir.

ŞER'İYE SİCİLLERİNDEKİ ADLİ BELGE ÇEŞİTLERİ

Şer'îye sicili defterlerinde yer alan kayıtlar, adli belge çeşidi olarak incelendiği zaman temelde iki ana gruba ayrıldığı görülür. Birincisi, kadınlar tarafından inşa edilerek yazılan kayıtlardır. Bunlar "hüccetler, ilamlar, ma'ruzlar, müraseleler ve diğer kayıtlar" olmak üzere beş başlık altında toplanır. Şer'îye sicillerindeki kayıtların yüzde 90'ı bunlardan ibarettir.²³ İkincisi, kadınların kendilerinin inşa etmedikleri, belki kendilerine hitaben gönderildiği için sicile kaydedilen fermanlar, tayin beratları, buyrulduklar ve diğer hüküm çeşitleridir.

Hüccet: Arapça asıllı bir kelime olan "hüccet", delil, vesika, senet anlamına gelir.²⁴ Osmanlı hukuk terminolojisinde iki anlam taşımaktadır. Birincisi, şahitlik, ikrar, yemin gibi bir davayı ispat eden hukuki delillerdir; ikincisi, şer'îye mahkemeleri tarafından verilen, fakat ilamdan farklı olarak hüküm ihtiva etmeyen, sadece kadı huzurunda iki tarafın anlaşmaya vardıklarını ifade eden ve kadının onayını içeren belgelerdir. Daha önce belirtildiği gibi kadının hükmünü yani kararını içermez. Buna göre, taraflardan birinin ikrarını (kabul etmek) ve diğerinin bu ikrarı onaylamasını içeren ve üst tarafında bunu düzenleyen kadının mühür ve imzasını taşıyan yazılı belgeye hüccet denir. Halk dilinde üst tarafında kadının imza ve mührü bulunan her belgeye hüccet denilmiştir.²⁵ Hüccetlerde kadının herhangi bir kararının bulunmaması, şer'îye mahkemelerinin günümüzdeki noterlerin görevlerini yaptıklarını da göstermektedir.²⁶ Taraflara verilen hüccetlerin bir örneği de sicil defterine kaydedilmekteydi. İstek üzerine taraflara verilen hüccetlerin

üst tarafında hücceti veren kadının imzasının ve mührünün bulunması kuraldı. Ancak sicil defterlerinde buna gerek yoktu ve kullanılmazdı. Hüccet düzenlenirken tarafların adları, adresleri, hüccetin konusu, unvanları ile birlikte “mutlaka şahitlerin adları” ve düzenlendiği tarih açık seçik yazılırdı.²⁷ İkrarda bulunanın beyanı ile ikrarı tasdik eden arasında anlaşılmamış bir konu kalmaması için hüccetin içeriğinde hiçbir noktanın unutulmamış olması ve metnin aydınlatıcı yazılmış olması gerekmektedir.

Şer’iye sicillerindeki yazılı kayıtların çoğunluğunu oluşturan hüccetler konularına göre çeşitlilik göstermektedir. Evlenme akdine ilişkin (nikâh hüccetleri), küçük yaştaki kişinin annesi, babası veya kadı tarafından evlendirilmesi, tarafların boşanması (talak hüccetleri, talak-ı bain), şiddetli geçimsizlik nedeniyle rıza ile ayrılma, mehr, nafaka, kadının vasi tayini, köle azadı, satın alma, geri alma hakkı ile satım (bey-i vefa), ferağ, bağışlama, kefalet ile ilgili hüccetler en yaygın uygulama alanı bulanlardır. Ayrıca kazadaki kethüda, subaşı ve diğer görevlilerin tayini ile ilgili hüccetler de bulunmaktadır.²⁸

Konusu itibarıyla özel olan hüccetler de vardır. Bunlar içerik ve şekil açısından diğerlerinden farklılık gösteren vakfiyelerdir. Vakfiye, vakıf hükmü şahsiyetinin tüzüğü derecesinde olan ve varsayılan bir dava sonucu şer’iye mahkemesi tarafından onaylanan yazılı bir belgedir.²⁹ Bu nedenle şekil açısından da diğer hüccetlerden ayrılır. Hüccetlere ait genel özellikler dışında, başında mutlaka bir dibace (başlangıç) bölümü bulunur. Bu bölümdeki ifade vakfa ve vakfedene göre değişir. Menkul, gayrimenkul, nakit para, gayrimüslim vakfı olmasına göre de hüccetler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Hüccetin sonunda şahitler listesi ve Arapça yazılmış dua ve tarih bulunmaktadır.

Tanzimattan sonra şer’iye mahkemelerinde “hüccet” yerine “senet” kavramı kullanılmış, bunlara “senedat-ı şer’iye” denilmiştir.

İlam: Sözlük anlamı bildirmektir. Terim olarak şer’i bir hükmü ve altında kararı veren kadının imza ve mührünü taşıyan yazılı belgeyi ifade eder. Her ilamda davacının iddiası, dayandığı deliller, davacının cevabı, kadının kararı, gerekçeleri ve kadının imzasıyla mührü bulunurdu. Kadı, ilamı hazırlamadan önce dava ile ilgili bütün tutanakları inceler ve verilecek

ilamın dava dosyasındaki kayıtlarla aynı olması hususunda hassasiyet gösterirdi. İlamlar kadı tarafından resen veya istek üzerine bildirilirdi.¹⁰ Şer'iyecilerinde yer alan ilam ise günümüzdeki mahkeme kararları ile benzerlik göstermektedir. İlam belgelerini diğer şer'iyecilerinde kayıtlarından ayıran en önemli özellik kadının verdiği kararı içermesidir.¹¹ Ancak örfi anlamda kadının imza ve mühürünü taşıyan her belgeye, hükmü içersin içermesin ilam denildiğinden pek çok belge ilam olarak kayda geçmiştir.

Şekil olarak ilamlar diğer kayıtlardan farklılık göstermektedir. Hücetlerin tersine ilamlarda kadının imza ve mühürü belgenin altında mutlaka yer almaktadır. İmza, kadının künyesini içerir ve kendi el yazısı ile yazılmıştır. Mühürde sakk-ı şer'i kitaplarındaki örneklerden seçilmiş kısa bir dua metni bulunur.¹² İmza konusunun bazı hallerde karıştığı görülüyorsa da hata yapmamak için bu konuya dikkat edilmiştir. Daha sonra tarafların kimlik tespiti yapılır, dava yeri belirtilir, tarafların adresi her zaman yazılmazdı. Dava konusu ve davalının cevabı kadı tarafından eksiksiz olarak kayda geçirilirdi. Kadı, ilam metninin sonunda sakk-ı şer'i kitaplarındaki kalıp ifadelerle kararını açıklardı. Bu ifadeler şer'iyecilerinde kayıtlarında ilamın diğer kayıtlardan kolayca ayrılmasını sağlamaktadır. Son olarak ilamın sonunda yazıyla Arapça tarih yazılırdı. İlamların sonunda hüccetlerdeki gibi şahitler listesi bulunmamaktadır.

Konularına göre ilamlar, borç ikrarı, alacağın ispatı, karşı tarafa yemin teklifi, kefalet, havale, hürriyetin ispatı, evlenme ve boşanmaya ilişkin ve diğerleri olmak üzere çeşitlilik göstermektedir.

Ma'ruz: Sözcük olarak arz edilen anlamına gelmektedir. Naipler ve kadılar tarafından icra makamına (padişah, sadrazam) arz edilen soruşturma zabıtları, şer'iyecilerinde "Ma'ruz" başlığı altında toplanmıştır. Genellikle kadı tarafından kaleme alınan maruzlar, kadının kararını içermiği için hüccet ve ilam gibi hukuki bir durumun tespiti açısından yazılı kanıt kabul edilmezdi. Hukuki anlamda maruz, kadının idari bir durumu icra makamlarına arz ettiği yazılı kayıtlara veya halkın icra makamına yahut kadıya hitaben yazdığı şikâyet dilekçelerine denirdi. Kısaca astın üste yazdığı bir isteği veya bir durumun arzını içeren yazılı belge ve kayıtlardı. Buna "ma'ruz" dendiği gibi "ariza" veya "arz" da denir ve genellikle

çoğulu olan “ma’ruzat” kelimesi kullanılırdı.³³ kadı, maruzda eşkıyanın halka verdiği zararı belirtip cezalandırılmasını isteyebilir, boşalan görevleri icra makamına duyurabilir, merkezden gönderilen emirleri aldığını bildirebilirdi.

Mürasele: Merkezden gelen bir ferman veya buyruğunun üzerine kadı tarafından resmi bir yazı yazılarak istenilen görevin yerine getirilmesi için o yerin voyvoda ve kethüdasına gönderilmesi ya da bir kadının tayin edildiği kadılık görevini herhangi bir naibe devredebilmesi hakkında yazılan resmi yazılardır. Müraseleler şer’iye sicillerinde yer alan ve kadının kendisine denk veya daha aşağı rütbedeki şahıs ya da makamlara hitaben kaleme aldığı yazılı belgelerdir. Örneğin bir sanığın mahkemeye celbi de mürasele ile olurdu.³⁴ Çoğulu “müraselat”tır.

BAŞKA MAKAMLARDAN GELEN VE ŞER’İYE SİCİLİNE KAYDEDİLEN BELGELER

Şer’iye sicillerinde bizzat kadılar tarafından kaleme alınmamış olan belgelerin de kayıtları bulunuyordu. Bunlar beylerbeyine, sancakbeyine veya eyaleti, sancağı ve kazayı ilgilendiren konularda yönetim tarafından gönderilen, adına “hüküm” denilen yazılı emirlerdir. Kadılar bulundukları yerde yürütme gücünü üstlendikleri³⁵ için hükümler doğrudan kadıya hitaben yazılırdı.³⁶ Dolayısıyla kadılar, padişah tarafından kendilerine gönderilen fermanları, beratları ve benzeri emirleri, ayrıca sadrazam, beylerbeyi ve kazaskerlerden gelen buyruqlularla, ilgili devletin teşkilatlarından gönderilen diğer yazılı belgeleri asıl makamına ulaştırmadan önce şer’iye sicillerine kaydetmek zorundalardı.

Emir ve Ferman: Padişahın İslam hukuku tarafından kendisine tanınan yasama yetkisine dayanarak veya icra kuvvetinin başı olarak kaleme aldığı ve şer’iye sicillerinde “evamir ve feramin” diye zikredilen hükümlerdir.³⁷ Padişah ihtilaflı olan bir şer’i meselede tercih ettiği görüşünü, ayrıca düzenleme yetkisi bulunan alanlarda bazı düzenleyici kaidele-ri, Divan-ı Hümayun’un telhisi³⁸ üzerine tanzim eder ve durumu kadılara bildirirdi. Kadı, kazada bunlar için ayrı bir defter tutamadığı zaman bunların diğer kayıtlardan ayrılması için kadı defterini ters çevirerek, arkasına yazardı.³⁹

Yine padişah tarafından gönderilen, şahısları ilgilendiren ve görev tevcihi, ticaret beratı ve benzeri konularda kaleme alınan ferman, berat ve nişanlar da kadıya ulaştıktan sonra sureti şer'îye siciline geçiriliyordu. Osmanlı Devleti'nde kadılık, imamlık, hatiplik, miri arazi mutasarrıflığı veya benzeri görevler, kazaskerlik ve sadrazamlık gibi makamların inhası ve padişahın ferman ve beratlarıyla şahıslara tevdi ediliyordu. Bunlar da derhal şer'îye siciline kaydediliyordu. Bazı şahıslara verilen muafiyet ve ticaret beratları da bu grubun içinde oldukça yer tutuyordu.

Buyruldu: Osmanlı Devleti'nde şer'î ve kanuni hükümleri icra ve takip konusunda padişahattan sonra en yetkili makam sadrazamlık makamıydı. Sadrazamlar padişahın emrine dayanarak bazı konuları kadılara hatırlatabilirdi. Kadıya gelen ve kadı tarafından şer'îye siciline işlenen sadrazamların yazılı emirlerine “buyruldu” deniyordu.⁴⁰ Türkçe “buyurmak” mastarından yapılmış bir isim olan buyruldu, Osmanlı diplomatiğinde yalnız sadrazamdan gelen emirlere değil vezir, defterdar, kazasker, kaptanpaşa, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli vazifelilerin, kendilerinden daha alt mevkilerde bulunanlara gönderdikleri emirler için de kullanılan bir terimdir. Bazen beylerbeyi veya sancakbeyinin de buyruldu gönderdiği kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Tezkere: Diplomatik olarak aynı beldedeki resmi daireler ya da şahıslar arasındaki haberleşmeleri sağlayan, daha ziyade üstten alta veya aynı seviyedeki makamlar arası yazılan ve resmi bir konuyu ihtiva eden belgelere denilmektedir.⁴¹ Tezkerelerin çıktıkları daireye veya verilmiş sebeplerine göre berat tezkeresi, divan tezkeresi, hazine tezkeresi, zimmet tezkeresi gibi çeşitleri vardı.⁴² Bu emirler kazada kadı tarafından uygulanacağı için tezkerelerin bir sureti dayandığı beratla birlikte şer'îye siciline kaydedilirdi. Emirlerin yerine getirilmesi için sicile kaydı şarttı.

Temessük: Arapça bir kelime olan “temessük”ün sözlük anlamı tutunma, yapışma, sarılmadır. Diplomatik bakımdan ise bir borcun ödenmesinin kabul edilmesi, bir şeyin teslim alındığının gösterilmesi gibi hususlarda karşı tarafa verilen bir nevi senettir. Bunun için çok çeşitli konularda temessükler verilmiştir.⁴³ Ayrıca “muahede ve sulhname” gibi metinlerde devlet veya anlaşmayı yapan gerçek ya da hükmi şahıslar ta-

rafından verilen mühürlü kâğıtlara da temessük denir. Şer'îye sicilindeki anlamı ise miri arazide ve gayr-i sahih vakıflarda, tasarruf hakkı sahiplerine yetkili makam veya şahıslar tarafından verilen belgedir. Yani temessük, tasarruf belgesi demektir; sonraları tapu tabiri bunun yerine geçmiştir. Temessüklerin de mutlaka, kadı tarafından şer'îye siciline kaydedilmesi gerekiyordu.

MİRAS, VAKIF, ALACAK VE BORÇLAR

Hacıoğlupazarı' Şer'iye Sicili'nde 1798-1809 yılları arasında yer alan çeşitli konuların arasında boşanma, miras, cinayet, kavga, borç-alacak ve vakıf konuları ile ilgili az sayıda kayıt bulunmaktadır. Öte yandan bu tarihler arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı veya Napoléon'un Mısır seferine ait çok sayıda belgesel bilgi yer almıştır. Bunların bazıları duyuru niteliği taşısa da çoğu, asker ve zahire ihtiyacının karşılanması ile ilgili taleplerdir.

Mirasla ilgili hükümler, kadı ve şahitler huzurunda yapılmış vârislerin durum tespitlerinden ibarettir. Genellikle eşi ölmüş olan kadınların başvurusu üzerine toplanan şer'i mecliste durum çözüme ulaştırılıp kayda geçirilerek dul eş, herhangi bir suiistimale karşı kanun koruyuculuğuna bırakılmaktaydı. Şahitlerin de imzası bulunan bu hükümler birer hüccettir. Örnekler, ailelerin mal ve gelir durumlarının çok önemli tutarlara ulaşmadığını göstermektedir.

MİRASLA İLGİLİ SORUNLAR

Nüfusun yoğun olduğu Hacıoğlupazarı Kazası'nda mahkemeye intikal eden çok az sayıda miras konusu bulunmaktadır. Bunun dışında kalan miras meselelerinin mahalle ileri gelenlerinin de araya girmesi ile halledildiği tahmin edilmektedir. Pay edilecek en önemli mal varlığı tarım arazisi ve tarım aletleri olduğu için, anlaşılan bunların taksim edilmesinde de fazla sorun çıkmıyordu. İncelenen muhaleffatlardan, evlerde kullanılan eşyaların da lüks mallar olmadığı anlaşılmaktadır.

Miras meselesi ile ilgili örnekler incelendiği zaman bunların basit olaylar olduğu görülmektedir. Hacıoğlupazarı'ndaki mahallelerden Hacı Sinan Mahallesi² sakinlerinden Mehmed kızı Rabia, 100 gurus³ mehrinden ve nafakasından vazgeçmek suretiyle eşi Berber Ali'den boşanmıştı. Ancak henüz buluş çağına bile ulaşmamış Emine ve Rukiye adındaki kızlarıyla geçim sıkıntısına düşünce, mahkemeye başvurarak

mehrini ve nafakasını talep etmişti. 15 Zilhicce 1218 tarihinde şahitler huzurunda yapılan bir incelemede Rabia Hanım'ın bu haklarından vazgeçerek boşanmış olduğu tespit edilmiş; dolayısıyla geri dönüş olmayacağına karar verilmiş ve şer'ie siciline kaydedilmişti.⁴ Molla Yahya, Abdurrahman ibn Osman, Kadayıfçioğlu Ahmed ibn Mehmed, Bekârzade Mehmed Alemdar, Boşnakzade Ahmed şahit olarak imza atmışlardı.

Yenipazarlı olup halen Hacıoğlupazarı'nda Derviş Bazargân Mahallesi sakinlerinden olan Karcı Ali sağlığında, kendi mülkiyetinde olan ve aynı mahallede bulunan kiremithane, üç oda, samanlık, avlu, avlu bitişiğinde bulunan bir oda, harman yeri, ambar ve diğer müstemilatı Haydaroğlu İbrahim'e satmıştı. Ali Efendi ibn İbrahim ise bir taraftan Osmanoğlu mülkü, diğer taraftan İsmail Beşe mülkü ile komşu olan emlakın kendisine ait olduğunu iddia etmişti. Ali Efendi ibn İbrahim'in kızı olan Ümmü Gülsüm, Haydaroğlu İbrahim ile mahkemeye başvurarak, ölen eşi Karcı Ali'nin sağlığında bu mülkü Haydaroğlu İbrahim'e satmış olduğunu beyan etmiş, konu şer'ie siciline işlenmişti.⁵

Varna sakinlerinden Macaroğlu Hüseyin'in üvey oğullarından Mehmed ve Ali ibn İbrahim, şer'ie mahkemesine başvurarak Hacıoğlupazarı Kazası'nın Hacı Hızır Mahallesi sakinlerinden es-Seyyid Ahmed Ağa ibn İbrahim hakkında şikâyetle bulunmuşlardı. Konu Mehmed ve Ali ibn İbrahim'in babası olan Tomaşoğlu İbrahim ibn Ali'nin, Hacıoğlupazarı'na bağlı Yenimahalle Köyü'nün hududunda bulunan mülk değirmeni ile ilgiliydi. "Tatardeğirmeni" adı ile bilinen değirmen, Tomaşoğlu İbrahim ibn Ali'nin ölümü üzerine dul eşi ne kayınpederi tarafından mehr olarak verilmişti. Tomaşoğlu'nun eşi bir süre sonra küçük oğulları Ali ve Mehmed'i de yanına alarak Varna sakinlerinden Macaroğlu Hüseyin ile evlenmişti. Macaroğlu Hüseyin değirmeni, eşinin de rızasıyla şahitler huzurunda, 15 gurus olan borcuna karşılık, Hacıoğlupazarı'nın Hacı Hızır Mahallesi'nde oturan es-Seyyid Ahmed Ağa ibn İbrahim'e terk etmişti. Ancak bir süre sonra Macaroğlu Hüseyin de ölmüş, yetişkin yaşa ulaşan Mehmed ve Ali kardeşler mahkemeye başvurarak, değirmenin izinleri olmadan (hin-i sabavetimizde) üvey babaları tarafından borç karşılığı veril-

miş olduğunu, şimdi borç senetlerini ödeyerek değirmene sahip olmak istediklerini bildirmişlerdi.

Mahkemede yapılan inceleme sonucunda, Mehmed ve Ali kardeşlerin Varna'da oturan büyükbabalarının, Yenimahalle Köyü'nde akan dere-nin kenarında bulunan değirmene ait her türlü öğütme aletini söküp Var-na sınırları içinde bulunan Üşenli Köyü yakınındaki Batova Deresi'nde değirmen inşa ederek buraya taşıdığı anlaşılmıştı. Soruşturmada, Mehmed ve Ali kardeşlerin dedeleri Batova Deresi'ndeki değirmeni, 20 yılı geçen bir süreden beri işlettiğini beyan etmişti. Mehmed ve Ali kardeşler taleplerinden vazgeçmişlerdi.

Miras konusundan pek farklı olmayan başka bir kayıt, eşinin ölümünden sonra iş yaşamına girmek isteyen bir kadını ilgilendirmektedir; kayıt bu yönü ile dikkat çekicidir. Burada söz konusu olan Hatice Hanım'ın menzil hizmetine talip olmasıdır. Ağır bir hizmet olan menzil hizmetine kadınlar talip olabildiğine göre onların başka işlerle de ilgilenmiş olduğu kuşkusuzdur.

Hacıoğlupazarı Âyanı Sarkıloğlu'nun avanelerinden İbrail'de öldürülen Hacı İbiş oğlu Hacı Hasan'ın mal varlığı ferman gereği müsadere edilmişti. Bu arada yerli ve yabancıya hizmet veren menzildeki hakkına da el konmuştu. Gazibaba Mahallesi'nden Hatice bint-i Mustafa, kendi hissesine düşmesi gereken menzilin üçte bir hissesi olan üç oda ile bahçeye talip olmuştu. Ser-Bevvabin Dergâh-ı Âli silahşörü ve muhallefâtı kayda memur olan Mehmed Tahir Ağa, 19 Zilkade 1213 tarihinde menzil hissesinin 300 guruşa Hatice Hanım'a mühürlü borç senedi ile teslim edilmesine karar vermişti.⁶

Kadı defterinde zimmilere ait az sayıda kayıt bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, Tatos adındaki zimminin kassam defteridir.⁷ Anlaşıldığı kadarıyla Tatos borçlu ölmüştü. Kassam Hasan el-Hüsni'nin tespitine göre Tatos'un Müslim ve gayrimüslimlere toplam 9.434 gurusu borcu bulunmaktaydı. Ancak kassamın denetiminde açık artırma ile satılan mal varlığından toplam 3.636 gurusu elde edilmişti. Elde edilen para, borçları ödemeye kâfi gelmediği için mahkeme kararı ile para borçlulara alacakları oranında dağıtılmıştı. Alacaklılar kendileri için ayrılan miktarlara razı olmuş-

lardı. Ne yazık ki, borçlu ölen Tatos'un ne iş yaptığı ve neden bu kadar borç bıraktığı kayıttan anlaşılamamıştır.

Hacıoğlupazarı mahallelerinden Debbağhane Mahallesi sakinlerinden Debbağ el-Hac İbrahim ibn Osman ölünce, mal varlığı kassam tarafından kassam defterine yazılarak mirasçılar arasında dağıtılmıştı.⁸ Gerek mal varlığı, gerek eşlerin birbirlerine çok yakın bir zaman aralığı içinde ölmüş olması Hacı İbrahim hakkındaki kaydı ilginç kılmaktadır.

Hacı İbrahim'in mirasçıları eşi Rabia bint-i Mustafa, oğlu Ahmed ve küçük yaştaki kızı Ümmü Gülsüm'dü. Rabia Hatun'un terekesinin de aynı hükümde yer alması karı kocanın çok kısa zaman aralığı ile öldüğünü açıkça göstermektedir.

Hacı İbrahim'in mal varlığı içinde debbağhane ile ilgili olanların maddi değeri önemli bir yekûn tutmaktaydı. Bunların arasında 250 guruş değerinde 5 kazan ve 20 akçe değerinde bir hali kazan ve 119 parça deri bulunmaktaydı. Derilerin 1.010 guruş olan bedeli henüz ödenmemişti. Hacı İbrahim, debbağhaneden başka bir mahzeni de depo olarak kullanmaktaydı. Hacı İbrahim'in geçim kaynakları arasında, Hacıoğlupazarı'nda menzil evi ile Hezargrad'da menzil hissesi bulunmaktaydı. Tereke sahibi hacca gidecek mal varlığına sahip olduğu gibi muhtemelen okuma yazma da biliyordu. Kassam, Hacı İbrahim'in evinde bir divit ve tanesi 12 paradan iki tane kitap kaydetmişti. Terekede ne olduğu yazılmadığına göre bu kitapların Kuranıkerim olma ihtimali güçlüdür.

Kayıtlı giyim eşyalarına gelince, bunlar Yanbolu kebesi, kürk, köhne kürk, biniş, çizme, entari, basma kuşak, kavuk, sarık, şalvar, eski don ve gömlek gibi kullanılmış eşyalardı. Giyim eşyalarının çoğunun yakın çevreden sağlandığı anlaşılmaktadır. Hacı İbrahim'in Mekke'den getirdiği ve bedelleri farklı olan 5 takım kefen, bunların dışında kalmıştı.

Eveşyaları listede, yere serilenler, oturma ve yatmak için kullanılanlar, ısınma ve mutfak eşyası olanlar şeklinde sıralanmıştı. Yere keçe ve kilim serildiği görülmekte, halı bulunmamaktaydı. Bir tane olan seccade ise anlaşılan ev halkı tarafından ortak kullanılmaktaydı. Oturmak için kullanılan minder ve yastıklar, yüzlerine geçirilen kumaşlara göre bez minder,

aba minder, beledi yastık gibi adlarla yazılmıştı. Isınmak için mangal kullanılmaktaydı, ancak kayda tek mangal geçirilmişti.

Hacı İbrahim'in evinde kahve kültürünün özel bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlar arasında çeşitli boylarda kahve güğümleri, kahve tepsisi, kahve fincanı ve fincan zarfları yer almıştır. Bunların arasında Kâbe'den gelmiş fincan ve zarflar da bulunmaktadır. Tava, tencere, sahan, su güğümü, su bakırı gibi mutfak eşyaları arasında bakır eşya çoğunluktadır.

Hacı İbrahim'in asıl mesleği ve geçim kaynağı debbağlıktı. Tarımla ilgisi bulunmamasına rağmen bir öküzü ve bir atı ile arabası vardı; üç dönüm de bağı bulunuyordu. Eşkıyanın ve dağlıların sık sık saldırısına uğrayan Hacıoğlupazarı'nda kentin ileri gelenlerinin korunma amacı ile silaha ihtiyaçları vardı. Kentin ileri gelenlerinden biri olan Hacı İbrahim'in terekesinde de bir tüfek ve bir piştov yazılmıştı.

Hacı İbrahim ibn Osman, yörenin makbul mesleklerinden olan debbağlıkla uğraşmakta ve meslektaşları ile aynı mahallede oturmaktaydı. Deposunda 119 adet gön bulunduran varlıklı bir işadamıydı. Yıl boyunca çok az yağışın düştüğü Hacıoğlupazarı'nda Hacı İbrahim'in sahip olduğu üç dönüm bağın kendisine maddi katkı sağlamayacağı kesindir.

Hacı İbrahim'in terekesi toplam 2.994 gurus yazılmıştı. Daha önce belirtildiği gibi kayıtlardan, Hacı İbrahim'in nikâhlı eşinin ondan ne kadar süre sonra vefat ettiği anlaşılmamaktadır; ancak çok yakın bir tarihte öldüğü gerçektir. Rabia Hatun'un terekesinde çok kıymetli olmayan giyim eşyaları, giyeceklerle ilave olarak bir de sandık bulunmaktaydı; terekесinin toplam 109 gurus olduğu yazılmıştı. Rabia Hatun'a ait mücevher veya takı yazılmamıştı.

Kassam, Hacı İbrahim'in mirasını taksim etmeden önce masraf ve borçların karşılığı olarak (resm-i kısmet, kalemiye ve dellaliye gibi harcamalar için 153 gurus, sabit gön borcu için 1.010 gurus, ölmüş eşin mehri⁹ için 150 gurus ve cenaze masrafları için 114 gurus) toplam 1.427 gurus ayırmıştı. Mirasının 1/8'i nikâhlı eşine ait olduğu için¹⁰ mehriyle birlikte toplam 369 gurusu Rabia Hatun'a vermişti. Rabia Hatun eşinden sonra öldüğü için İslam hukukuna göre, o sırada hayatta olan babası için kızının mirasından 1/6 oranında pay ayrılmıştı.

Kassam, bütün borçların ödemelerini yaptıktan sonra Hacı İbrahim ibn Osman ile eşi Rabia bint-i Mustafa'nın vârislerine toplam 1.841 guruş miras bıraktıklarını tespit etmişti. Şer'i kurallara göre mirası mirasçılar arasında dağıtmış, oğulları Ahmed'in hissesine 1.177 guruş, kızları Ümmü Gülsüm'ün hissesine 589 guruş" ve Rabia Hatun'un babasının hissesine 75 guruş düşmüştü.¹²

Kadı defterinde yer alan başka bir kayıta Hacıoğlupazarı Köçeri Mahallesi'nde oturan ve bir süre önce ölen Emine bint-i İbrahim Efendi'nin vârislerinin, eşi, babası Molla Mehmed ve merhum İbrahim Efendi kızı Meryem olduğu onaylanmıştı. Miras taksimi yapıldıktan sonra mahalle ileri gelenleri aynı mahallede bulunan ve yıkılmaya yüz tutmuş olan mülk menzil evini satıp paraya çevirerek küçük yaştaki Meryem'e daha yararlı hale getirmek istemişler ve gayret etmişlerdi. O tarihte Hacıoğlupazarı kadısı olan Derviş Abdullah, küçük yaştaki Meryem'in harap olmaya yüz tutan menzil evi ile ilgilenemeyeceğini düşünerek bunu paraya çevirmek istemiş ve mahalle halkının da desteği ile gerçekleştirmişti.

Avlu içinde bir oda, hayat, tuvalet, ahırdan oluşan ve kiremitle örtülü bulunan menzil binası kadının da aracılığı ile menzil evinin bitişiğinde oturan, Kazzade Mehmed ibn Ahmed'e rayiç üzere 50 guruşa satılmıştı. Mehmed ibn Ahmed parayı peşin ödeyerek tapuyu almıştı. Durum Hacı Bekirzade Seyyid Hüseyin Efendi, Muhzır-ı Mahkeme Boşnak Hasan Beşe ve Muhzır-ı Mahkeme Yusuf Beşe'nin şahitliğinde, taraflar arasında alacak verecek kalmadığı beyan edilerek şer'îye siciline işlenmişti.¹³

Aile içindeki anlaşmazlığı sonuçlandıran başka bir kayda gelince, burada taraflar anne, oğul ve annenin ikinci kocasıdır.

Hacıoğlupazarı'nda Cami-i Atik Mahallesi sakinlerinden olan Süleyman'ın ölümünden sonra eşi, taşraya gönderilen yeniçerilerden, Ali ibn Abdullah'la evlenmişti. Genellikle taşraya geldikten sonra mal varlığını artırmak için her yola başvuran yeniçeriler evlilik yoluyla da gayri meşru kazanç elde etmeye çalışmışlardır. Ali Beşe de, üvey oğlu Mustafa ibn Süleyman'ın evliliği sırasında yapılan harcamalardan kendisi için çıkar sağlamaya çalışmıştı.

Ali ibn Abdullah mahkemeye başvurarak üvey oğlu Mustafa ibn Süleyman'ın düğünü sırasında bazı harcamalar yaptığını, ayrıca ailenin men-

zil arsasında bulunan evi onarttığını, bütün bu işler için 200 guruş harcadığını, alacağına karşılık menzil arsasındaki evi talep ettiğini bildirmişti.

Kadı, Ali Beşe'nin şikâyeti üzerine şer'îye mahkemesinde tarafları dinlemişti. Mustafa ibn Süleyman evlilik hazırlıkları için annesi ile birlikte Ali Beşe'ye "6 adet yaldız, 6 adet fındık altını"⁴ ve 8 adet İslambol nısfıyesi" verdiklerini, ayrıca kendi mülkiyetlerinde olan menzil arsasındaki evin onarımı sırasında ustalık, kiremit, çubuk ve diğer inşaat malzemesinin ücretini de ödediklerini şahitler göstererek belirtmişti. Mahkeme, Hacıoğlupazarı Kadısı Seyfeddin başkanlığında Ali Beşe'nin "haksız" olduğuna karar vermiş ve şahitlerin imzasıyla bir hüccet düzenlemişti. Şahitler Halil Beşe, Hacı Mustafa Bayraktar, Ömer Beşe, Boşnak Hasan Beşe, Muhzır-ı Mahkeme Seyyid Ahmed Efendi, İmam Mehmed Efendi, Hademe-i Mahkeme Hüseyin Ağa, Cami-i Atik Kayyum Hüseyin Efendi'ydı.

Emekli yeniçeriler taşrada baskı yapmayı alışkanlık haline getirdikleri halde kadılar ve şer'îye mahkemeleri onların bu davranışlarına direnebilen tek devlet kurumu olabilmıştır.⁵

Hacıoğlupazarı'nın Hacı Sinan Mahallesi'nde oturan el-Hac Mes-tan Alemdar ibn İsmail ölünce nikâhlı karısı olan Hatice bint-i Ali'ye müştemilatı ile birlikte kahvehane ve Balçık Kazası'nda değirmen miras kalmıştı. Kahvehane bir taraftan Peternakzade el-Hac Süleyman'ın dükkânı ve diğer taraftan Bekârzade Ahmed Ağa'nın dükkânı ile komşu bulunuyordu.⁶ Kahvehane ve müştemilatı, kentte bulunan Hacı Hamza Camii'nin avlu duvarına bitişikti. Hacıoğlupazarı serdarı kahvehaneye talip olmuş ve Hatice bint-i Ali ile 300 guruşa anlaşmışlardı. Kadı, Çorbacı es-Seyyid el-Hac Hasan Ağa, Menzilci Mehmed Alemdar Bekârzade, Cabbarzade Kara İbiş Alemdar, Hasan Ağa, Memozade İsmail Efendi, Molla Salih, Palanza-de Hasan efendilerin şahitliğinde satışın yapıldığını ve Hatice Hatun'un parasının tamamını aldığını belirten bir hüccet vermişti.

Hatice Hatun Balçık'ta bulunan değirmeni de satmak isteyince Çorbacı el-Hac Seyyid Hasan Ağa ibn Abdullah değirmene talip olmuştu. Değirmen Balçık Kazası'nda Macarlar mevkiinde bulunan değirmenlerden biriydi. Sağ tarafında Emir Hacı'nın değirmeni, sol tarafında çayır bulunmaktaydı. Taraflar 800 esedi guruşa⁷ anlaşmışlardı. Refetlü es-Seyyid Ab-

dullah Ağa (şerdar-ı kaza-i Pazarcık), Mehmed Alemdar Bekârzade (menzilci-i belde), Alemdar Raşid (muhammin-i belde), Hasan Ağa (mutemed-i belde), İsmail Efendi, Hacı Memozade, Molla Salih, Pılanzade Hasan Efendi adlı şahitler huzurunda satış yapılmış ve tarafların birbirlerine karşı hiçbir sorumluluğu kalmadığı ilan edilmişti.

Kadın mirasçılar, miras kalan işyerlerini idare edemeyeceklerini düşünerek genellikle işyerini satarak parasını almaktaydılar. Ne yazık ki kayıtlardan, parayı ne türlü tasarruf ettiklerini öğrenmek mümkün olmamaktadır. Eşi öldükten sonra az sayıda kadının iş hayatına devam ettiği görülmektedir.

Semizler Köyü'nden Davud ve Hasan'ın babalarından kalan değirmeni amcaları sahiplenmek istemişti. Davud ve Hasan kardeşler, Kozluca Kazası'nın Emirler ve Kadı köylerinden Ali ibn Mehmed ve Musa'nın şahitliği ile değirmenin babalarına ait olduğunu kanıtlamışlardı. Değirmenin bulunduğu arazi bir taraftan Silistre Caddesi, bir taraftan fındıklık, bir taraftan Buzağı Köyü merası, bir taraftan Arnabudkapısı merası ile sınırlıydı ve 30 zira tul ve 10 ziraydı¹⁸. Davud ve Hasan kardeşler araziye şahitler huzurunda Ali ve Musa'ya satmışlardı. Bundan sonra arazi ve değirmenin sahibi Ali ve Musa'ydı.¹⁹ O sırada Hacıoğlupazarı'nda kadı olarak es-Seyyid Ebu Bekir Sıtkı bulunuyordu.

VAKIF ARAZİLERİNİN SATIŞI

19. yüzyılda vakıflar dağılmaya, vakıf arazileri tapulu olarak satılıp buralara bina yapılmaya başlanmıştı. Genellikle vakıf arazilerine bina yapanlar vakfa belli bir miktarda yıllık ödeyerek katkıda bulunuyorlardı.

Vakıflarla ilgili olup şer'ie mahkemesine intikal eden anlaşmazlıklar genellikle arsa satışı ile ilgili oluyordu. Örneğin Yenimahalle'de değirmenin bulunduğu arsanın Reisülküttab Abdülkadir Efendi Vakfı'na ait olduğu bilinmekteydi. Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklıoğlu, değirmen yerini es-Seyyid Ahmed Ağa ibn İbrahim'e satmış ve tapu vermişti.

Açıklandığı gibi yapılan inceleme sonucunda Mehmed ve Ali kardeşlerin başvurusunun geçersiz olduğu, Seyyid Ahmed Ağa ibn İbrahim'in değirmen yerini satın aldığına ve tapusu bulunduğu karar verilmiş ve şahitlerin de imzası ile durum taraflara bildirilmişti.²⁰

Söz konusu Reisülküttab Abdülkadir Efendi Vakfı'nın takip ve onarım işlerinin çok dikkatle yapıldığı anlaşılmaktadır.²¹ Vakfiyede belirtildiğine göre vakfın tamirat işleri ile uğraşanlar babadan oğula geçen bir düzen içinde çalışmaktaydılar. Bu ustalar vakfa hizmetleri karşılığında seferden muaf tutulmuşlardı.

Reisülküttab el-Hac Abdülkadir Efendi, Hacıoğlupazarı'nda cami ve medrese yaptırmıştı. Varna Kazası'nda "Hergele Deresi" adı ile bilinen yerde "3 adet esvap ocağı" bulunmaktaydı. Bunlar bir süredir harap durumdaydılar. Esvap ocağının bir tarafı aba dolabı, bir tarafı Ulahlar Değirmenleri, bir tarafı Hacı Madenler Karyesi (köy) bir tarafı Kömürlük Deresi ile sınırlıydı. Söz konusu üç bab esvap ocağı es-Seyyid Osman ve eniştesi Hasan Beşe tarafından işletilmektedir. Burası vakaf mütevellisi Mehmed Emin tarafından es-Seyyid Osman ve Hasan Beşe'ye onarıp kullanmak üzere verilmişti. Bundan böyle kimse müdahale edemeyecekti.²² Taraflar vakfın medresesinin imaret tarafına senede 45 gurus, imaret mültezimine senevi 3'er gurus balta hakkı olmak üzere 9 gurus vereceklerdi, anlaşma şahitler huzurunda imzalanmıştı.

Hacıoğlupazarı, Sağ Kol üzerinde önemli bir ticaret merkezi konumunda bulunuyordu. Şahitlerin meslek ve kimlikleri bunu açıklamaktadır. Örneğin Molla Yahya ve es-Seyyid Hafız Ali Efendi okuma yazma bilen (el-kurra) eğitilmiş kişilerdi. Kadayıfçıoğlu Ahmed ibn Mehmed, Kahveci Mehmed Ağa, Mestçi İbiş Ağa gibi kişiler mesleklerinde tanınmış kimselerdi. Boşnakzade Ahmed, Kavarnalı Hafız İbrahim Efendi ise Hacıoğlupazarı'nda geldikleri yerlere göre tanınıyorlardı. Serdar Ahmed Alemdar ile Bekârzade Mehmed Alemdar ise kentte ehl-i örfü temsil ediyordu. Yusuf Beşir (muhzır-ı mahkeme), Boşnak Hasan (muhzır-ı mahkeme) gibi isimler de kadının yardımcılarıydı. Abdurrahman ibn Osman Ağa, Taş Osman Ağa, Mehmed Ağa, Derviş Ahmed Efendi gibi kişiler de kentin ileri gelenlerindendi. Şahitler her dava için aynı kişiler olmayıp o dava için ehil olan kişiler arasından seçiliyordu.

Yıllar önce Fatma Hatun, Batova-Üşenli civarında bir göz değirmeni Hacıoğlupazarı'nda bulunan Tekye Camii'ne vakfetmişti, ancak değirmen zamanla harap olmuş, kullanılamaz hale gelmişti.²³ Geliri, tekkede

kalan mürtezikaaya ait olan bu değirmenden uzun zamandan beri hiçbir gelir elde edilememişti.

Şimdi Hacıoğlupazarı kentinde (Medine-i Hacıoğlupazarı) bulunan Tekye Camii Şerifi mütevellisi, ulemeden Seyyid Lütfullah Efendi ve Seyyid Hüseyin Efendi, şer'i meclise yazılı olarak başvurmuşlar ve Ahmed Alemdar Ağa ibn Mehmed'in, mülkiyeti kendi adına ait olmak üzere, eski değirmenin yerine yeniden bina yapmak istediğini beyan etmişlerdi. Ahmed Alemdar Ağa'nın isteği incelenmiş, mürtezikanın ihtiyacını karşılamak üzere her yıl 10 kile²⁴ buğday vermek şartıyla değirmeni yeniden yaptırmasına vakıf tarafından izin verilmiş, konu şer'îye siciline işlenmişti. Şahitler, Abdülfettah, Boşnak Hasan, Muhzır Yusuf Beşe, Derviş Ahmed, el-Hac Ahmedoğlu Kör Ali Beşe, el-Hac Osman Ağa ibn Mehmed, Hacı Alemdar ibn Sadık'tı.

Tekye Camii Şerifi ve Medresesi'nin vakıf gelirleri son zamanlarda çok azalmış, bu yüzden zor duruma düşmüş, vakıf harcamalarını yöneten eski müdür Ahmed Efendi vakıf arsasının Mustafa Efendi'ye satışını yapmıştı. Mustafa Efendi buraya bina yapmaya başlamıştı. Ancak Hacıoğlupazarı'ndan Ahmed Ağa, arsa hakkında hak iddia etmişti. Bunun üzerine başlayan inşaat durdurulmuş, incelemeye alınmıştı. Derhal mahkemeye başvurularak, konunun kadı önünde çarçabuk görüşülmesine başlanmıştı. Taraflar bir araya getirilmiş, toplantıya müftü de katılmıştı.

Bina yapılan arsanın, önceki evkaf müdürü tarafından Mustafa Efendi'ye satılmış olduğu, arsanın dağılmış olan vakıf arazisinden olduğu belirtilmişti. Mustafa Efendi, borcu olmadığını açıklamış, şer'i meclis bunu onaylamış ve bina yapmasında sakınca olmadığını açıklayan bir belge vermişti.²⁵

Hacıoğlupazarı Kazası'nda bulunan el-Hac Timur ibn Abdurrahman'ın camii şerifi, çeşme ve Batova Nehri'nde bulunan köprü'nün bakımı ve vakfın nakit akarlarını yönetmek için nöbeti alan görevliye günlük 2 akçe ödeneceği bilinmekteydi. Buranın yönetimi, kurucunun evlatlarına aitti. Vakfın son mütevellisi olan es-Seyyid Mustafa ibn Yahya ölmüş, oğlu es-Seyyid Hasan göreve talip olmuş, inceleme yapılarak uygun olduğuna karar verilmiş ve görev Hasan'a verilmişti.²⁶

Vakıflarla ilgili olan hükümler, bozulmuş olan, geliri kalmayan vakıflar veya vakıf yöneticileri arasında çıkan anlaşmazlıklarla ilgilidir. Vakıf arazilerinden ayrılan bazı yerler inşaat yapmak ve vakfa gelir vermek koşulu ile tapulu olarak satılmaktaydı. Atama işlerinde de bazı sıkıntılar vardı. Nitekim bu sorunlar yalnız Hacıoğlu pazarı'na ait değildi.

İlgili hüküm, Sağ Kol boyunca kazalardaki kadı ve naiplere gönderilmişti. Ayrıca Bursa ve Edirne'de bulunan büyüklü küçüklü cami ve mescitlerin vakıf yöneticilerini de yakından ilgilendirmekteydi. Mescit ve camilerdeki hatip, imam, müezzin, aşırhan, devirhan gibi görevler bir süreden beri ehillerine verilmemişti. Görev sahibinin ölümü halinde boşalan yere evlâdından ehil kişi, henüz yetişmemişse veya yoksa, cemaatin ileri gelenleri bir araya gelip bir imtihan yaparak ehil kişiyi göreve getirmeliydi. İmtihanda adayların hitabet ve imamet yetenekleri sınanmalı, Kuranıkerim'i okuyup okuyamadığı incelenmeliydi. Cemaatin ileri gelenleri tarafından önerilen kimseler Haremeyn-i Şerifeyn ve Evkaf müfettişleri tarafından teftiş edilip uygun bulunduktan sonra tayini yapılmalı, maaşı vakıf tarafından, başmuhasebede yapılan kayıt üzerinden usule uygun olarak ödenmeliydi.²⁷

Atamalar genellikle imam, müezzin veya hatibin ölümü üzerine yapılmaktaydı. Hacıoğlu pazarı'nda Terzi Mahallesi'nde bulunan mescidin imamı Seyyid Hasan Halife ibn Halil bila-veled vefat etmişti. Yeni imam tayin etmeden önce adayların bilgileri sınanmış ve Hüseyin Halife ibn Osman'ın her yönden uygun olduğu, bir dilekçe ile Hacıoğlu pazarı'nda naip olan Mevlana Hafız Mustafa'ya bildirilmişti. Naibin yaptığı yazışmalar sonucunda göreve Hüseyin Halife ibn Osman tayin edilmişti.²⁸

ALACAK-BORÇ MESELELERİ

Sağ Kol'da bulunan bütün devlet görevlilerine duyurmak üzere gönderilmiş olan bir fermanda "Son zamanlarda başkente gelen haberlerde Rumeli'de altın ticareti yapıldığı öğrenilmiştir. Altın paraların rayici aşağıdaki gibi ilan edilmiştir. Kıymetli İstanbul altını 5 guruşa, yarısı 100 paraya, onun da yarısı 50 paraya; eski ve yeni fındık altını 7 guruşa, çereği 70 paraya; Mısır altını 4 guruşa, yarısını 2 guruşa; Macar altını 7 guruşa; yaldız altını 7,5 guruşa ve riyal 3 guruş 10 paraya satılacaktır. Söz konusu altın pa-

ralar bir para bile fazlaya alınıp satılamayacaktır. Ziyadesi ile alışveriş yapan yakalandığı zaman ölüm cezası ile cezalandırılacaktır. Alışveriş yapanları bilip saklayanlar da aynı şekilde cezalandırılacaklardır. Özellikle yaldız altını 7,5 guruş, Macar altını 7 guruş üzerinden alınıp satılmıyorsa yakalananlar hemen idamla cezalandırılacaklardır”²⁹ denilmektedir.

Savaş yıllarında paranın rayiç üzerinden işlem görmesi oldukça güçleşmişti. Hacıoğlupazarı’nda da para ticareti arttığı için, İstanbul uyarıma gereksinimi duymuştu.

Alacak-borçla ilgili hükümlerin sayısı da fazla değildi. Genellikle sorunlar, borç verildiği sırada paranın kayda geçirilmeyip söz ve güvene dayanarak yapılmasından ileri gelmekteydi.³⁰

İstanbul’da Süleyman Paşa Hanı’nda sarraflık yapan Ohan adlı zimmi, Rikab-ı Hümayun’a verdiği dilekçede Hacıoğlupazarı sakinlerinden es-Seyyid Ahmed adındaki kimsenin zimmetinde 1213 yılından beri 1.330 guruş alacağı olduğunu bildirmekteydi. Ancak bu alacak karşılığında senet bulunmamaktaydı. Borcun 330 guruşu ödendiği halde, 1.000 guruş, müteaddit defa istenmiş olmasına rağmen borçlu borcunu hâlâ ödememişti.

Hacıoğlupazarı kadısı ödenmesi hakkında müteaddit defa karar almasına rağmen es-Seyyid Ahmed borcunu bir türlü ödememişti. Divan-ı Hümayun çavuşlarından Mehmed Şerif bir defa şer’iye mahkemesinde görülen davanın yeniden görülmesini sağlayacak ve alacaklının parası tahsil edilecekti.

Alacakla ilgili başka bir kayıttan yine güvene dayalı borç verildiği, ancak karşılığında herhangi bir senet alınmadığı anlaşılmaktadır: Fevzi Bey’in kızı Ayşe, Rikab-ı Hümayun’a dilekçe ile başvurarak aynı kazada oturan yeniçeri tekavütlerinden Ahmed Haseki’den 1213 yılından beri 1.160 guruş alacağı bulunduğunu bildirmişti. Ahmed Haseki bu borcu karşılığında senet vermemişti. Ayşe parasını defalarca istediği halde, Ahmed Haseki bir türlü parayı ödememişti.

Soruşturmada Ahmed Haseki’nin Ayşe’ye olan borcu şahitler tarafından da onaylanmıştı. Ahmed Haseki’nin mübaşir maaşı bulunmaktaydı. Şer’iye mahkemesinde Ayşe Hanım’a olan borcunun mübaşir maaşından kesilmesine karar verilmişti.

ÖLDÜRÜLEN ÂYANIN MUHALLEFATI

HACIOĞLUPAZARI ÂYANI SARIKLIOĞLUI

Rumeli’de “dağlı isyanları” Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk defa 1791 yılında ortaya çıkmıştı. Rumeli halkının yerini yurdunu terk etmesine neden olan dağlı isyanlarının doğuşu ve gelişmesinde, imparatorluğun idari, ekonomik, sosyal bakımdan çöküntü içinde olmasının büyük rolü olmuştur.²

Dağlı eşkıya çeşitli köyleri basıp, malları yağmaladıkları gibi köylerin etrafını da ateşe veriyorlardı. Eşkîyanın cesareti, üzerlerine gönderilen devlet adamlarının çeşitli bahaneler göstererek görevi kabul etmemelerine neden oluyordu. Dağlı ayaklanmaları zaman zaman Rumeli âyanlarından destek görmüştür. III. Selim’in hattı hümayunlarında asilerle işbirliği yapmış olan âyanların listesi verilmiştir.

Dağlı eşkıyadan bazı kişilerin âyanların hizmetinde bulunuyor olması isyanların bastırılmasını zorlaştırıyordu. Örneğin Rusçuk’ta eşkıyalık yapan Ömer ve adamları Rusçuk Âyanı Hacı Hasan Ağa’nın bölükbaşılığı hizmetindeydi; dolayısıyla devlet güçleri kendisine dokunamıyordu. Eşkîyayı koruyan âyanlar kesinlikle devletin yanında yer almıyordu. Devlete yardımcı olan âyanlar ayaklanmanın bastırılmasını ne kadar istiyorsa, diğerleri de o kadar istemiyordu.

Dağlı isyanlarının bütün Rumeli’ye yayılmasında Vidin’de ayaklanan Pazvandoğlu’nun etkisi büyüktü. Pazvandoğlu dağlı eşkıyayı korumuş, onları kendi emrine alarak birlikte devlete karşı savaşmıştı. Pazvandoğlu ilk defa 1795 yılında isyan etmiş, 2 Şubat 1796 tarihinde affedilip kendisine Vidin muhafızlığı verilmişti (H/1211-M/1796).³

Bir süre sonra Rumeli Valisi Hakkı Paşa eşkıyaya karşı önemli başarılar elde etti. Eşkîya ile işbirliği yapan âyan ve derebeylerini bir bir takip ettirip ortadan kaldırdı. Balkanlar’ın güneyinde eşkıya ile birlikte hareket eden âyanların başlarını kestirip İstanbul’a gönderdi. Âyanların muhallefatını tes-

pit ettirdikten sonra bunların satışını yaptırıp, gelirini İstanbul'da Hazine-i Âmir'e ulaştırdı. Hakkı Paşa İstanbul'a o kadar çok eşkıya başı yollamıştı ki, bir defasında 40 tane kesik baş yolladığı kaydedilmişti. Hakkı Paşa'nın sert tedbirlerine rağmen eşkıyanın kökünün kazınması mümkün olmamıştı.

Balkan Dağları'nın kuzeyinde de âyanlar açıktan açığa eşkıyaya yardım eder olmuştu. Âyanların bazıları da kaza ve köylerini eşkıyanın yağmasından ve çıkardıkları yangından korumak için uyumlu davranıyordu. 1796 yazında (24 Ağustos) Pazvandoğlu Vidin'de ikinci defa ayaklandı; adamları civar kazalara hücum etmeye başladı.

Pazvandoğlu'nun Niğbolu'ya yolladığı adamlarından Macar Ali, Niğbolu Kalesi'ni zapt etti ve pek çok kişiyi idam ettirdi; kentte dükkânları, evleri yağma ettirdi, yakıp yıktı. Adamlarından birini de Niğbolu'ya müte-sellim tayin etti.

Pazvandoğlu İstanbul'un aczinin farkında olduğu için hâkimiyet alanını Vidin'den Karadeniz'e kadar genişletmek istiyordu. Kısa zamanda Tuna sahilinden Rusçuk'a, Balkanlar'a paralel olarak Şumnu'ya kadar hâkim oldu. Sağ Kol'da Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklıoğlu ile Pravadı Âyanı Hacı Mazlum, Gâvur İmam, Kozluca'da Manavoğlu, Macar Ali, Plevne Âyanı Topuz Ağa, Niğbolu Muhafızı Otuzbiroğlu, Deli Mustafa ve adamları eşkıya ile ortak hareket ediyordu.

18 Aralık 1797 tarihinde Pazvandoğlu'nun adamları Vidin'den gelen askeri destekle birleşip Rusçuk'a saldırdılarsa da Rusçuk Âyanı Tirsinklioğlu İsmail, kent halkı ile birlikte Pazvandoğlu'nun adamlarını geri püs-kürttü. Eşkıya ile birlik olan Pazvandoğlu'nun adamları 27 Kasım 1798 tarihinde Varna Kalesi'ni kuşattılarsa da ele geçiremediler. Varna Kalesi önündeki mücadele sonucunda pek çok eşkıya öldürüldü veya esir edildi.

Dağlı eşkıyanın önemli bir bölümü hücumlarını Pazvandoğlu hi-mayesinde sürdürdüğü için devlet iki belayı aynı anda defedemiyordu.

Eşkıyanın denetiminde bulunan kazalar arasında Vidin, Semendire Kalesi, Şehirköy, Sofya, Zıştovi, Hacıoğlupazarı, Tırnovo, Pravadı, Kozluca, Niğbolu ve Lom bulunuyordu.

Bu arada Hezargrad Âyanı Hacı Ömeroğlu, Rusçuk'ta Tirsinklioğlu, Şumnu Âyanı Çavuşzade, Tahir Ağa, Varna voyvodası, Lofça âyanı ayak-

lanmayı bastırmak konusunda devlete yardım etmek istiyorlardı ama bii-
yük zorluklar çekiyorlardı.

Devlet, ayaklanmayı bastırmak için Anadolu'dan asker toplayıp Ru-
meli'ye geçirmek istiyordu, ancak asker ve paşalar gitmek istemiyor, devlet
de onları bir türlü gönderemiyordu. Sonunda Rumeli Valisi Mustafa Paşa,
Silistre ordusu defterdarı vasıtasıyla Sağ Kol'daki civar kazalardan asker
yazdırmaya karar verdi.

Dağlı eşkiya ile âyanların üzerine, yazılan 5.000 asker ile iki koldan
hücum edildi. Hacıoğlupazarı Âyanı Sanklioğlu, Pravadı Âyanı Hacı Maz-
lum, Gâvur İmam, Macar Ali ve adamları Rusçuk yolunda zor duruma dü-
şen eşkiyaya yardıma gittiler.

Rusçuk Âyanı Tirsinklioğlu hazırlıklı olduğu için Macar Ali kuv-
vetlerini yendi ve Macar Ali'yi esir aldı, ancak Gâvur İmam kaçtı. Bu sıra-
da ordu ile Yusuf Paşa da Şumnu'ya ulaştı. 18 Ocak 1798 tarihinde eşkiya
iki taraftan sıkıştırıldı; Pravadı Âyanı Hacı Mazlum, Kozluca'da bulunan
Manavoğlu, kurtuluşu Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklioğlu'nun yanına sı-
ğınmakta buldular.

Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklioğlu'nun yanında bulunan Gâvur
İmam, Rusçuk kolundaki eşkiyaya yardım için 500 kişi ile gittiye de başa-
rı elde edemedi ve Zıstovi'ye kaçtı. Tirsinklioğlu Zıstovi'ye vardığında Ma-
car Ali ve Gâvur İmam kaçmışlardı.

Rusçuk'ta bulunan eşkiyanın gücünü bölmek için Pravadı'nın eşki-
yanın elinden kurtarılmasına karar verilmişti. Adana Mutasarrıfı Yusuf Pa-
şa Şumnu'ya gelmişti. Kapıcıbaşı Serbestzade Tahir Ağa, Şumnu Âyanı Ça-
vuşzade, Yılıkoğlu, Hezargrad Âyanı Hacı Ömeroğlu, Varna voyvodası bir-
leşerek Pravadı yakınına gelmişti. Pravadı Âyanı Mazlum ve Kozluca'da bu-
lunan Manavoğlu adındaki eşkiya elebaşısı Sanklioğlu'nun yanına kaçtı-
lar. Kozluca ve Pravadı kazaları savaşız ele geçirildi.⁴ Yusuf Paşa, Şaban
ayında Sarıklioğlu'nun üzerine yürüdü; Hacıoğlupazarı'nın kuşatılması
üzerine Sanklioğlu kaçtı. Eşkiyanın peşine düşen Hezargrad Âyanı Hacı
Ömeroğlu, sağ yakaladığı Sanklioğlu'nu idam etti ve kesik başını İstan-
bul'a getirdi. Pravadı Âyanı Hacı Mazlum da Kozluca Tekkesi'nde esir tu-
tuldu, bir süre sonra onun kesik başı da İstanbul'a gönderildi.

Hezargrad Âyanı Hacı Ömeroğlu kaçanları yakalayıp öldürttü. Sağ Kol'da bir süre için sükûnet sağlanmış oldu. Çok sayıda âyanın emlaki müsadere edildi. Buna rağmen gerek Vidin'de Pazvandoğlu'nun ayaklanması, gerek dağlı ayaklanmalarını bastırmak ve asi âyanları zapturapta almak için daha çok zaman gerekecekti.

MUHALLEFAT KAYITLARI

Osmanlı idari ve mali terminolojisinde “muhallefat” dendiği zaman ölen veya öldürülen kişilerin geride bıraktıkları her türlü mal, eşya ve nakit varlığı kastedilir.⁵ Gerek arşivlerde, gerek kadı defterlerinde bulunan “Muhallefat Kayıtları” Türk sosyal ve ekonomik tarihini aydınlatmak için son derece önemli belgelerdir. Öte yandan söz konusu “muhallefat kayıtları müsadere olayı” ile birlikte ele alınır. Görevden el çektilen veya görevini hakkıyla yerine getiremediği için ölümle cezalandırılan devlet memurlarının mal varlığı mirice zapt olunur; yani müsadere edilir, “değeri kıymet-i adile ile takdir”, tespit ve kayıt edildikten sonra devletin bir memuru tarafından satılarak elde edilen nakit hazineye gönderilirdi. Satışın herkesin önünde ve açık olarak yapılması çok önemli bir kuraldı. Muhallefat geliri, hazine için önemli bir gelir olmasına rağmen düzenli bir gelir değildi. İradı Cedid Hazinesi'ni güçlendirmek isteyen III. Selim, muhallefat gelirlerini Hazine-i Âmire'den alıp buraya bağlamıştır.

Merkezden gelen emirde ölenin borcu ile ilgili bir kayıt varsa bu da aynı miri borç gibi kabul edilir ve söz konusu borç terekeden ödenir; borçla ilgili senet bulunmuyorsa şahitlerin beyanına göre işlem yapılırdı; alacaklar için de aynı yol izlenirdi. Muhallefatla ilgili hesaplar kapanmadan önce görevliler için gereken “kalemiye, hizmet-i mübaşiriye” gibi harçlar da ödenirdi.

Muhallefat memurlarının mal kaçırmaya göz yummak veya satıştan elde edilen paranın tamamını hazineye göndermemek gibi suiistimalleri de olmaktadır. Sarıklıoğlu ve adamlarının muhallefatı yazılırken de böyle bir durum gözlenmiş, ekip değiştirilip yerine yenisi getirilmişti. Eski ekip, o sırada devam eden ayaklanmayı bastırmak ve orada çarpışmak üzere Vidin'e gönderilmişti.

İster görevine son verilsin, ister doğal ölümle ölsün, âyanların vârisleri olup olmadığına bakılmaksızın muhallefâtı mirice müsadere edilmektedir. Burada devletin, âyanların sağlığında yerel otoritesinden, askeri ve idari gücünden yararlandığı, ancak onların gayri meşru servet edindiğine inandığı için ölümlelerinden sonra cezalandırmak yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Bu durumda vârisler zor durumda kalmakta sık sık ev ve giyim eşyası dahil her türlü mal varlığını saklamaktaydılar.

Hacıoğlupazarı Şer'îye Sicili'nde Âyan Sarıklıoğlu ve adamlarına ait muhallefât kayıtları 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 27, 28, 29 numaralı hükümlerde yer almıştır. Ancak kayıtlarda asıl külliyetli miktar tutacağı tahmin edilen Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklıoğlu ve Pravadı Âyanı Hacı Mazlum'un muhallefât kaydının tamamı bulunmamaktadır. Sarıklıoğlu'nun alacak, borç ve iltizamlı ilgili kayıtları ayrıntılı olarak verilmiş; yakın adamlarından İbişoğlu Hacı Hüseyin'in mal varlığının kaydının tamamı kayda geçirilmiştir.

Kayıtlarda satılan malların kimin tarafından satın alındığı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır, ancak Sarıklıoğlu'nun muhallefâtının 700 yük (1 yük= 500 gurus) civarında olduğundan söz edildiğine göre satışa sunulacak malların arasında değeri çok yüksek olan taşınmazların bulunduğu kuşkusuzdur. Bunları satın alacakların da maddi birikiminin yüksek olması gerekmektedir. Şimdilik bu konu ile ilgili bilgi sahibi olmak olanaksızdır.

HACIOĞLUPAZARI ÂYANI SARIKLIOĞLU VE ADAMLARININ MUHALLEFATI

Hacıoğlupazarı Şer'îye Sicili'ne göre Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklıoğlu ve adamları Temmuz 1798 (7 Safer 1213) tarihinden kısa bir süre önce yenilmişler; çoğu kaçarken İbrail civarında yakalanıp katledilmişlerdi. Sağ Kol'daki ayaklanma ancak Sarıklıoğlu ve adamlarının öldürülmesi ile bastırılabilmişti.

MUHALLEFAT TESPİTİ VE GÖREVLİLER

Ağustos 1798 (3 Rebiyülevvel 1213) tarihinde Hacıoğlupazarı ve o havalideki kazaların kadılarına gönderilen hüküm, ayaklanmanın bastırılması sırasında öldürülen Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklıoğlu ile ona bağlı

ağaların ve Pravadı Âyanı Hacı Mazlum'un muhalefatının tespiti ve zaptı ile ilgilidir.

Sarıklıoğlu ve adamlarının muhalefatının tespit edilerek kayda geçirilmesi görevi, o sırada Hacıoğlupazarı muhafızı olan Serbestzade Mehmed Ağa'ya verilmiş, Mehmed Ağa da hassa hasekilerinden Ahmed'i muhalefat kâtibi olarak görevlendirmişti. Tereke tespit ekibi (kassam ve yardımcıları) maktul âyanın ve İbrail'de öldürülmüş olan yakın adamlarının mal varlığını, alacak ve borçlarını yazmaya başlamıştı.

Kayıtlarda Sarıklıoğlu'nun ev, çiftlik, kışla gibi yerlerde bulunan kişisel eşyalarının kaydı bulunmamaktadır.

Sarıklıoğlu'nun kasaba ve köylerdeki bazı kişilerden alacağı denetlenerek ve sonuca bağlanarak yazılmıştı. Sarıklıoğlu'nun muhalefatına dahil olan bu alacakların miri için tahsili gerekmekteydi. Serbestzade Mehmed Ağa, Sarıklıoğlu'nun esnaf ve diğer kişilerdeki alacaklarının 9.820,5 guruş tuttuğunu belgelemiş; borçlulara ödeme planını bildirmişti. Borçlular arasında başbuğ, serdar, alemdar gibi genellikle Türk ve Müslüman olan kimseler bulunmaktaydı. Ekmekçi Lefger ve ismi verilmeyen mumcu kefare gayrimüslimdi. Sarıklıoğlu'nun alacakları aşağıda sıralanmıştır:

- 1) Sirozlu Ali İbrahim'in zimmetinde: 2.143,5 guruş. Sirozlu Ali İbrahim, Hacıoğlupazarı askerine başbuğ tayin edildiği sırada bu parayı Sarıklıoğlu'ndan görevi karşılığı almıştır. Halen memuriyetine Varna'da devam etmektedir.
- 2) Seyyid Ali Ağa zimmetinde: 2.000 guruş. Seyyid Ali Ağa Hacıoğlupazarı serdardır. Borcunu Kasım ayından önce ödeyemeyeceğini, dolayısıyla borcunun ertelenmesini istemiştir.
- 3) Alemdar Bikaroğlu Mehmed, zimmetindeki 400 guruşu teslim etmiştir.
- 4) Alemdar Süleyman, zimmetindeki 1.000 guruşun 775'sini teslim etmiş, 225 guruş borcu kalmıştır.
- 5) Dükkâncı Deli Ahmed, zimmetindeki 1.350 guruşun 575'sini teslim etmiş, 775 guruş borcu kalmıştır.
- 6) Hacı İbisoğlu Hüseyin zimmetinde: 2.000 guruş. İbrail'de öldürülen Hüseyin'in mal varlığı yazılıp zapt edilmiştir.

- 7) Durmuşoğlu Süleyman, zimmetindeki 1.000 guruşun 625'ini teslim etmiş, 375 guruş borcu kalmıştır.
- 8) Mumcu kefere, zimmetindeki 560 guruşun 260'ını teslim etmiş, 300 guruş borcu kalmıştır.
- 9) Kara Hafız, zimmetindeki 400 guruşun 246,5 guruşunu teslim etmiş, 153,5 guruş borcu kalmıştır.
- 10) Varnalı Kalyoncu zimmetindeki 2.500 guruşun tamamı Kasım ayında ödenecektir.
- 11) Durmuşoğlu zimmetinde: 3.000 guruş. 2.500 guruşunu teslim etmiş, 500 guruş borcu kalmıştır.
- 12) Mangalyalı Kürdoğlu zimmetinde: 4.000 guruş. Hepsini teslim etmiştir.
- 13) Ekmekçi Lefger, zimmetindeki 10 guruşu teslim etmiştir.
- 14) Ekmekçi Bodur, zimmetindeki 30 guruşu teslim etmiştir.
- 15) Kazadan Silistre'ye gönderilen 6.000 guruş tahsil edilememiştir.
- 16) Hacı Ali Efendioğlu Ahmed Ağa zimmetinde: 700 guruş. Ahmed Ağa İstanbul'da oturup 5. Bölük Haseki mütekitlerinden; borcu kendisine bildirilecektir.

KÖYLERDEKİ ALACAKLAR

Sarıkloğlu'nun köylerde oturan bazı kişilerde de alacağı bulunuyordu. Yapılan inceleme sonucunda borçlular borçlarını kabul edip ödemek üzere senet vermişlerdi. Söz konusu alacak 436 guruş tutmaktaydı. Fırarilerin üzerinde kalan 990,5 guruş perakende alacakların toplanmasından ümit kesilmişti. Yapılan incelemede bunların yakınlarının da mal mülk sahibi olmadığı tespit edilmiş ve tahsil edilemez olduğu kanaati gelişmişti. Gerek borcu için senet veren köylüler, gerekse fırariler de Türk'tü.

YENİ KASSAM TAYİNİ

Yazım ve bazı malların satışı sırasında Serbestzade Mehmed Ağa ve Ahmed Ağa görevlerini hakkıyla yerine getirmemiş, ayrıca görevi kendi çıkarlarına uygun olarak kötüye kullanmışlardı. 18 Zilhicce 1213 tarihli bir hükümde muhalefatın tespiti sırasında bazı malların kayda geçirilmediği

ve satıştan elde edilen miktarın tamamının bildirilmediği tespit edilmiş, bu suiistimalin düzeltilmesi emredilmiş, elde edilen bulguların bir suretinin kadı defterine kaydı istenmişti.

Öldürülen âyan ve yandaşlarının muhallefatını dürüstçe yazmak ve satışa hile katmamak için sadrazam tarafından eski bostancıbaşılardan Mehmed Tahir Ağa, muhasebe kâtiplerinden muhallefat yazarı (muarrir) Ahmed ve maiyet memuru Tophaneli Hasan yeniden göreve getirilmişlerdi. Yeni ekibe, öldürülmüş olan Sarıkhöğlü ve adamlarının muhallefatını hiçbir mal ve kişisel eşya saklı, gizli kalmayacak şekilde devlet adına zapt etmek üzere kaydetmeleri emredilmişti. Sadrazam, önceki durumu hatırlatarak Tahir Ağa'dan dürüst ve sadık olmasını özellikle istemişti. Nitekim Serbestzade Mehmed Ağa'nın görevini hakkıyla yapmadığı anlaşıldıktan sonra Vidin'e gönderilmiş; orada devam eden ayaklanmanın bastırılmasında kendisine görev verilmişti. Bu atama bir nevi sürgün anlamına gelmekteydi.

Mehmed Tahir'den, Serbestzade Mehmed Ağa'nın hangi kaza ve köylerden, kimin muhallefatından ne miktarda tahsilat yaptığını öğrenip kayda geçirmesi; ayrıca senet karşılığı olan ve satılan tahılın ne miktarda olduğu, bir İstanbul kilesine kaç gurus ödendiğinin tahkik edilmesi istenmişti. Bütün bu bilgilerin bir an önce tespit edilerek İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti.

SARIKLIOĞLU'NUN MUHALLEFATI TAM TESPİT EDİLEBİLDİ Mİ?

Maktul Sarıkhöğlü, Pravadılı Hacı Mazlum ve avanelerinin külliye-
li miktarda muhallefatları olduğu bilinmekteydi. Sadece Sarıkhöğlü'nün 7-
8 yüz keselik malı olduğu tahmin ediliyordu.⁶

SARIKLIOĞLU'NUN ZAHİRE ALACAĞI

Sarıkhöğlü'nün tahsil edeceği aşarın bir kısmı aynı olarak hâlâ köylülerin ambarında muhafaza edilmekteydi. Serbestzade Mehmed Ağa, Sarıkhöğlü'nün özel ambarlarındakileri satarak paraya çevirdiği halde köylülerdekilere henüz ulaşılammıştı. Mehmed Tahir'den köylülerin elinde bulunan tahılın eksiksiz yazılarak satışa sunulması istenmişti. Köylülerin aşardan geri kalan miktarı tüketmiş olabilecekleri veya saklamış olabilecekleri-

ni dikkate alarak yazım işini çok ciddi takip etmesi istenmişti. Hatta tahılın gizlenme ihtimaline karşılık “ibraz-ı sadakat” eden muhbirlere ödül vaat edilmişti. Ayrıca senet karşılığı olan ve satılmış olan bu tahılın ne miktarda olduğunun, bir İstanbul kilesine kaç gurus ödendiğinin tahkik edilmesi; bütün bu bilgilerin bir an önce tespit edilerek İstanbul’a gönderilmesi istenmişti. Aksi halde, yani Mehmed Tahir saklama işinde hoşgörülü davranırsa cezalandırılacaktı.

Yazıcılara kaç kile teslim edildiği, rayiç bedel, daha sonra tüccara ödenmek üzere düzenlenen senetler kayda geçirilerek, eksiksiz olarak Hububat Nazırı Mustafa Rasih’e gönderilmesi gerekmekteydi. Söz konusu senetler kadı tarafından da kayda geçirilecek, ödenip ödenmediği kadı tarafından takip edilecekti. Bunun aksi davranışta bulunulmayacaktı (7 Cemaziülevvel 1213, Perşembe).

Öte yandan Hububat Nazırı Mustafa Rasih Ağa’nın yaptığı araştırma sonucunda, kapan tüccarlarından Babadağ’dan el-Hac Seyyid Osman, satın aldığı tahıl Karaharman İskeleyi’ne naklettiğini, makbuz karşılığı taşıttığı malın bedelini ödediğini beyan etmişti. Diğer kentlerde oturan Hacı Ömer, Kalafat İsmail, Hacı Abdi, İbrahim, Emin ve Soğancızade adındaki kapan tüccarları da satın aldıkları malları Mangalya ve Balçık iskelelerine taşımışlardı.

Serbestzade Mehmed Ağa, Pravadı ve Hacıoğlupazarı’nın köylerinde zahire tespiti yaptığı halde geri kalan kazalarda yapmamıştı. Mehmed Tahir Ağa ve ekibi diğer kazalarda henüz yazılmayan iltizam alacaklarını kaydedip, tahsil ederek senetlerini teslim edeceklerdi.

Yazıcıların, teslim edilen zahirenin miktarını, rayiç bedelini, daha sonra tüccara ödenmek üzere düzenlenen senetleri kayda geçirdikten sonra, eksiksiz olarak Hububat Nazırı Mustafa Rasih’e gönderilmesi gerekmekteydi. Söz konusu senetler kadı tarafından da kayda geçirilecek, ödenip ödenmediği yine kadı tarafından takip edilecekti. Bunun aksi davranışta bulunulmayacaktı (7 Cemaziülevvel 1213, Perşembe).

ESNAFTAN ALACAK

Hacıoğlupazarı esnafının Ayan Sarıkhoğlu’na borçlu olduğu tespit edilmişti. Esnafın verdiği bilgiye göre âyanın toplam alacağı 7.060 guruştı.

Esnaflık 4.336 gurusu Serbestzade'ye teslim etmiş, o da bu miktarı Hazine-i Âmir'e'ye göndermişti; geri kalan 2.724 gurusu da daha önce âyana ödediğini bildirmişlerdi. Ödenen bu miktarın faiz mi ana para mı olduğunun incelenmesi istenmiş, inceleme sonucunda faiz olmadığına karar verilmişti.

Tahir Ağa'nın tespitine göre Hacıoğlupazarı esnafından olan iş ortağı Debbağ Süleyman ile Mehmed Ağa, Sarıklıoğlu'ndan meşe palamudu ve iş sermayesi olarak 3.500 gurusu borç almışlardı. Sarıklıoğlu hayattayken herhangi bir şekilde ödemeyi belgelemeden borçlarının 2.150 gurusunu teslim etmişlerdi.

Önceki kassam Mehmed Ağa, Sarıklıoğlu'na borçlu olduklarını belirterek kalan 1.350 gurusu ortaklardan tahsil etmişti. Daha sonra Mehmed Tahir Ağa görevi devralınca ortaklar, Sarıklıoğlu'na ödedikleri 2.150 gurusu yeniden ödemek zorunda kalmışlardı. Ancak Debbağ Süleyman ile Mehmed Ağa, Sarıklıoğlu daha hayattayken borçlarının ilk taksitini ödediklerini beyan ederek bunun kayda geçirilmesini istemişlerdi. Hacıoğlupazarı Naibi Mehmed Ali Efendi'nin yaptığı inceleme sonucunda, ortakların borç karşılığı 2.150 gurusu ödedikleri, ayrıca 1.350 gurusu tutan faizi de borç para alırken peşin ödedikleri anlaşılmıştı.

SARIKLIOĞLU'NUN HALKTAN TOPLADIĞI SALMA

Sarıklıoğlu, ayaklanma sırasında kendisi ile birlikte hareket eden subay ve askerlerin silah, mühimmat ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kaza halkından cebren 50.000 gurusu istemişti. Kaza halkı ayaklanmaya katılmayınca Âyan Sarıklıoğlu "İleriye masarif" adı ile zamanı gelince mahsup edilmek üzere her haneye 1.000 gurusu yazmıştı. Kaza halkı bu paranın çoğunu ödemiş, ancak 6.000 gurusunu ödeyememiş, bunun için borçlu kalmıştı; Serbestzade Mehmed Ağa tarafından köylülerin borcu olarak muhalefata yazılmıştı.

Mehmed Tahir ve ekibi, Sarıklıoğlu ve ona bağlı olarak hareket eden adamlarının muhalefatını kayda geçirirken Hacıoğlupazarı ahalisi şer'îye mahkemesine başvurarak durumlarını açıklayıp şikâyetlerini yapmışlar, kalan 6.000 gurusun affını istemişlerdi.

Hacıoğlupazarı Kadısı Mevlana Seyyid Ahmed Efendi ile Mehmed Tahir ve arkadaşları defterleri incelemiş, yapılan şikâyetle göre ayaklanma

sırasında kaza halkının ayaklanmaya katılmadığına, bu paranın kendilerinden zorla alındığına karar vermişler ve Hazine-i Âmire'ye durumu bildirerek kaza halkının borçlu sayılmaması için başvurmışlardı. Hacıoğlupazarı Kadısı Mevlana Seyyid Ahmed Efendi'ye gelen hükm-i şerifte, kalan 6.000 guruşun affedildiği bildirilmişti.

SARIKLIOĞLU'NUN ADAMLARI

Hacıoğlupazarı sakinlerinden ve Sarıklıoğlu'nun adamlarından olan Azakoğlu Mehmed Ali, İbrail'deki çatışmada öldürülmüştü. Azakoğlu Mehmed Ali'nin mal varlığını tespit edip kayda geçirmek üzere ilk aşamada Hacıoğlupazarı Muhafızı Serbestzade Mehmed Ağa görevlendirilmişti (7 Safer 1213).

Ahmed Azakoğlu, Mehmed Ali'nin mal, eşya, çiftlik ve ekili tarlalarını liste halinde Serbestzade Mehmed Ağa'ya sunmuş; eşyalar yazılırken herhangi bir tasnif yapılmamıştı. Listede Kütahyakâri bardak, Yanyakâri poşu, Bükreş çukası, Bilecik yastığı, Kıbrıs makatı gibi eşyaların varlığı, bu eşyaların Osmanlı ülkesinin dört bir tarafından geldiğini ve Hacıoğlupazarı'nda satılıp kullanıldığı göstermektedir. Ev ve mutfak eşyaları ile giyeceklerin tamamı kullanılmış eşyalardı. Kassam adına kayıt yapan Ahmed, evin içinde bulunan köhne yorgan, köhne kilim, köhne bez döşek, köhne takye, hatta köhne duhan (tütün) tablasını bile ihmal etmeyerek yazmıştı. Azakoğlu Mehmed Ali'nin evinde kullanılmış sarı ihram, zemzemlik gibi hac-la ilgili eşyalar ve kullandığı çeşitli kürkleri de yazılmıştı. Birkaç tane de altı köşeli, namlusu yivli tüfek Trabzon şeşhanesi bulunmaktaydı.

Mutfak araç gereçleri: Ocak demiri, kepeç, meydan sinisi, demir fırının kapağı, büyüklü küçüklü sacayak, biber değirmeni, kıyma satırı, maşa, zarflı fincan, sofra peşkiri, Kütahya çinisi bardak ve kâse (Kütahyakâri), pirinç ve tombak su tası, tabak, bakır tasta.

Ev eşyaları: Dolu sedir yastığı, Şumnu orta sehpa, yün minder, şilte, duvar yastığı, leğen ve ibrik, seccade, demir iskemle, kapı perdesi, cam lamba fanusu, kilim, bakır makas, yün dolu Bilecik yastığı, kadife yastık, yemeni yüzlü yastık, yün dolu baş yastığı, yün yatak, kutnu şilte ve yorgan, Kıbrıs işi makat, İzladi işi makat, makat kilimi, makat keçesi, Şumnu orta

keçesi, çarşafı ile basma yorgan, telli kumaştan yorgan, mor yorgan, koltuk yastığı, kilim, bakır zermem kabı, tütün tablası, sim süslemeli nargile, duhan (tütün) çubuğu, sim işlemeli en'am kesesi, Bükreş çuhası, bakır üzerine sim işlemeli gülabdan ve buhurdan, minder doldurmak için hazırlanmış yündü.

Giyim eşyaları Azakoğlu'na ait olduğu için çoğu şalvar ve kürk şeklindeydi. Bir çift koşum takımı, sim işlemeli at takımı, sim işlemeli tütün kesesi, sincap kürkü, kısa kadife entari, ala çuka (çuha) şalvar, simli Yanya poşusu, güvez astarlı susamuru kürkü, biniş karsak kürk, kakum kürk, biniş ceylan kürk, çiçekli şal, sarı ihram, Trabzon şeşhanesi (içi altı köşeli, namılsu yivli tüfek), kürk kalpak, aba şalvar, al çuka biniş, çuka ve cebeydi.

Azakoğlu Mehmed Ali'nin bir bab menzil hizmeti vardı; menzilin değeri 1.000 guruştı (bu tarihte bir dişi tay 25 guruştı). Ev eşyaları ve menzil hizmetinin toplam tahmini değeri 2.892 gurus yazılmıştı.

Azakoğlu Mehmed Ali'nin iki çiftliği bulunmaktaydı. Semiz Ali Çiftliği'nde kullanılan alet edevat için de tahminen 500 gurus yazılmıştı. Çiftlikte bedeli 497 gurus olan 17 keyl (kile) koloz buğdayı, 45 keyl Kızılca buğdayı ve 6,5 keyl arpa ekilmişti; hasat henüz yapılmamıştı.

Semiz Ali Çiftliği'nde 2 çift öküz, 2 çift malaklı camız ineği, 17 çift karasığır öküzü, 5 adet tosun, 3 adet düve, 12 adet kısır inek, 1 adet boğa, 13 adet hergele, 1 aygır, 1 adet tay ve 53 adet keçi bulunuyordu. Çiftlikteki hayvanların toplam bedeli 1.087 gurus tespit edilmişti.

Azakoğlu Mehmed Ali'nin ikinci çiftliği olan Söğütçük Çiftliği'ne gelince; çiftlikteki alet edevat için tahminen 700 gurus yazılmıştı. Bu çiftlikte de bedeli 286 gurus olan 15 kile koloz buğdayı, 15 kile Kızılca buğdayı ve 4 kile arpa ekilmişti.

Söğütçük Çiftliği'nde bulunan bir ahırda 21 adet karasığır ineği, 5 adet camız öküzü, 1 adet camız ineği, diğer bir ahırda 7 adet karasığır ineği, 6 adet düve, 1 adet tosun, 7 adet dana, 90 adet koyun, 14 adet keçi, 23 adet hergele, 10 adet tay bulunuyordu. Çiftlikteki hayvanların toplam bedeli 1.526 gurus olarak tespit edilmişti.

Azakoğlu Mehmed Ali'nin çiftlik ve hayvanlardan oluşan toplam mal varlığı 7.550,5 gurus tespit edilmişti.

Bunlardan başka 1 ekmek fırını, 1 mumcu dükkânı, 1 berber dükkânı ile çarşı içinde kirada olan 6 dükkânı vardı. Bunların toplam ederi de 690 guruştı.

Azakoğlu Mehmed Ali'nin tespit edilen tahmini mal varlığının 8.240,5 guruş olduğu kayda geçirilmişti. Bu paranın 2.403 guruşu Azakoğlu Mehmed Ali'nin annesine, 1.030,5'i eşine ve 4.807 guruşu da dört kız kardeşine taksim edilmişti.

Azakoğlu Mehmed Ali'nin tespit edilen mal varlığının içinde dükkân geliri, ev eşyası ve giyim eşyası fazla meblağ tutmamıştı. Çiftliklerinde kullanılan eşya ve hayvan varlığının hepsinden fazla olduğu görülmektedir. Her iki çiftlikte de tarla miktarı belirtilmemiş ancak ekilen tahılın kaç kile olduğu yazılmıştı.

HACI İBİŞOĞLU HÜSEYİN'İN VE KARDEŞİ HASAN'IN MUHALLEFATI

Sarıoğlu'nun adamlarından olup yine İbrail'de öldürülmüş olan Hacı İbîşoğlu Hüseyin ve kardeşi Hasan'ın mal ve eşyalarının devlet (miri) adına zapt edilmesi için muhallefât defterine Hasan Ağa tarafından yazılması ve müzayede ile satılması hakkında Hacıoğlupazarı kadısına ferman gönderilmişti. Hacı İbîşoğlu Hacı Hüseyin'in Serbestzade Mehmed Ağa tarafından yazılan muhallefâtının doğru olmadığı, bazı malların saklandığı fark edilmiş; yeniden yazılmasına karar verilmişti. Tahir Ağa, kayıtları yeniden tutmak üzere başmuhasebe kâtiplerinden Hasan Ağa'yı görevlendirmişti.

Hacı İbîşoğlu Hüseyin'in Kavarna'da ayrı ayrı iki evi bulunmaktaydı ve evlerdeki eşyalar ayrı ayrı tespit edilerek satılmıştı. Her iki evinde bulunan ve satılan eşyalar gündelik yaşamda ve kişisel olarak yıllar yılı kullanılan eşyalardı. Ev eşyaları makat, makat örtüleri, yün yastık, saman yastık, çeşitli kumaşlardan dikilmiş yorganlar, çeşitli kumaşlarla kaplı şilteler, minder ve kilimdi.

Dış giyim arasında bölgede kışın sert geçmesi nedeniyle çeşitli kürk ve keçe kaputlar bulunmaktaydı. Kıymetli olan samur kürktü, ancak Hacı İbîşoğlu Hüseyin'in muhallefâtında samur kürk bulunmamaktaydı. Muhallefatta yazılı olan nafe kürk ise tilki kürkünün karın tarafından yapıldı ve samur kürk kadar değerli değildi. Yine hırka ve şalvarlar da eski ve kul-

lanılmıştı. Mutfak eşyası olarak ocak demiri, birkaç tane sacayak ve 16 adet Kütahya tabağı yazılmıştı. Leh şeridi entarilik, 2 top bürümcük ve 4 top keten bez hariç tutulacak olursa, yeni giyim eşyası hiç yazılmamıştı. Hacı İbişoğlu Hüseyin'in eski iç çamaşırları, gömlekleri bile satılmıştı.

Hacı İbişoğlu Hacı Hüseyin'in 400 gurusluk bir menzil hizmeti vardı. Kişisel olarak en pahalı eşyaları eski nafe kürk, gümüş hamaylısı (25 gurus) ve som kabızalı gümüş hançeriydi (8 gurus). İki evde bulunan eşyasının satışından elde edilen para toplam 1.091 gurusu.

Hacı İbişoğlu Hüseyin'in eşyasının önemli bir kısmı gizlenmek amacıyla Hüseyin Yazıcı'nın hanesine taşınmıştı. Serbestzade Mehmed Ağa bile buna göz yummuştu. Ahmed Ağa muhallefat defterine sadece görülen eşyaları yazmıştı.

Mevkufat defterinin incelenmesi sırasında Hacı İbişoğlu Hüseyin'in eşyasının çok az olduğu fark edilmiş; yapılan soruşturmada mahalle halkı konu hakkında bilgi vermiş, çeşitli şalların, kumaş toplarının, kaliteli samur ve Azak nafesi (tilkinin ve diğer kürk hayvanlarının karın bölgesinden hazırlanmış olan kürkler) kürklerin bulunduğunu, bunların kayda geçirilmediğini söylemişlerdi. Hatta Kara Monla'nın muhallefatının henüz yazılmadığını dahi bildirmişlerdi.

Bu eşyalar arasında da çok sayıda kullanılmış eşya bulunmaktaydı. Kâtip Hasan Ağa, Hacı Hüseyin'in evindekilerle kaçırılmış olanları birleştirerek yeniden yazmıştı. Bunların arasında 300 gurus bedeli olan bir cariyeye, çeşitli ipek, çuka kumaş ve kürkler bulunmaktaydı. Hacı Hüseyin'in evlerinde yazılanların satışından miri için toplam 2.399,5 gurus elde edilmişti.

İkinci aşamada yine maktul Hacı İbişoğlu Hasan'ın muhallefatından 2.112 gurus ve Hacı İbişoğlu Hacı Hüseyin'in muhallefatından 2.902 gurus yazılmamış, defterdeki kayıt hazineye noksan gönderilmişti. Eksik yazılmış olan miktar fark edilince Mehmed Tahir'in rüşvet aldığına karar verilmişti. Mehmed Tahir'in hazineye göndermesi gereken miktar toplam 17.874,5 gurus iken 15.293,5 gurus göndermiş, aradaki 2.581 gurusun Mehmed Tahir'in zimmetinde olduğu anlaşılmıştı. Hacıoğlupazarı kadısından, Mehmed Tahir'in zimmetinde saklı olan bu meblağın bir an önce hazine-

ye teslim edilmesi istenmişti. Ne yazık ki Mehmed Tahir'in de Serbestzade Mehmed Ağa'nın yolunda gittiği anlaşılmaktaydı.

Diğer bir suiistimale gelince, Sarıkhöğlu'nun adamlarından olup katledilmiş olan Rüstem'in Balçık'ta bulunan kıslası ile ilgilidir. Serbestzade Mehmed Ağa, kışlayı 5.000 guruşa ahaliye zorla satmış, muhalefat defterine yazmamıştı.

Yeni Kassam heyeti önce Balçık'a gitmiş, Rüstem'in kıslası için toplanan 5.000 gurusu Serbestzade Mehmed Ağa'dan tahsil etmiş ve sahiple-rine teslim etmişti. İkinci olarak Kavarna'ya gitmişler, Hacı İbîşoğlu Hacı Hüseyin'in, Hüseyin Yazıcı'nın evine taşınan eşyalarına da el koymuşlar-dı. Evinde düzenlenen ilk defterde Hacı Hüseyin'in mal varlığı 1.091 guruş yazılmıştı. Mahalle halkının şahitliği ile Hüseyin Yazıcı'nın evinde sakla-nan eşya ortaya çıkarılarak yeniden değerlendirilmiş onların değeri de 2.399,5 guruş bulunmuştu. Böylece Hacı Hüseyin'in muhalefatının 3.490,5 guruş olduğu tespit edilmişti.

Kadı defterinde Kara Monla'nın muhalefatının da kayda geçirildiği belirtilmiş olmasına rağmen dökümü verilmemiştir.

Tahir Ağa ile muhasebe kâtiplerinden, Muhalefat Yazarı Ahmed ve Maiyet Memuru Tophaneli Hasan, yazım işini tamamladıktan sonra mal-ları değerine uygun olarak satmışlardı. Elde edilen miktarın bir parası zi-yan edilmeyerek muhasebe defterine kaydedilip imzalanmıştı. Söz konusu para doğrudan hazineye gönderilecekti.

Bütün bu işlemlerden sonra hâlâ bazı kişilerin elinde gizlenmiş olarak bekleyen mallar var ise bir an önce ortaya çıkarılması emredilmişti. Sonradan satılanlar da ek olarak muhasebe defterine kaydedilecek ve yeni-den imzalanacaktı.

İBİŞOĞULLARI'NIN MALLARININ SATIŞI

Sarıkhöğlu'nun adamlarından Hacı İbîşoğlu Hacı Hüseyin'e ait çift-lik ve çiftliklerin mal varlıkları müzayede ile satışa çıkarılmıştı. Müzayede sonunda, malların 6.545 guruşa satılabileceği anlaşılmıştı. Alıcıların adı ile ödeyecekleri miktar, imzalı mühürlü defter ile başkente gönderilmiş, onay-lanması istenmişti. Gelen cevapta söz konusu emlakın ve çiftliklerin ziyade

talibi yoksa kararlaştırılan fiyatla taliplerine satışının yapılması bildirilmişti. Alıcılar parayı peşin ödemeli ve karşılığında mülknamelerini almalıydılar. Çiftlikler için de durum aynıydı. Bunların deftere kaydedilmesi, daha sonra imzalı ve mühürlü olarak Dersaadet'e gönderilmesi buyurulmuştu. Hacıoğlupazarı kadısının da bu konuyu takip etmesi ve doğru yapıldığına şahitlik etmesi, ayrıca deftere kaydetmesi istenmişti (13 Recep 1213).

Bu sırada Hacıoğlupazarı kadısı olan es-Seyyid Ahmed Efendi'nin görev süresi dolmuş, yerine Kadı Ahmed Nuri tayin edilmişti. Hacıoğlupazarı âyanı ise es-Seyyid Mehmed Said'di.

EŞKİYANIN ÇEVREYE ZARARI

Ayaklanma sırasında eşkıyanın yağma ve baskınları halkı bezdirmişti. Varna Kazası'nda Galata Köyü sakinlerinden Mustafa ibn Ahmed, şer'i meclise gelip şikâyetinde bulunmuştu. Oğlu Hüseyin ile 10 gün önce aba dolabına giderken Kozluca Kazası'ndan Karacaot Köyü'nde misafir olarak kaldıkları sırada eşkıyanın saldırısına uğramışlar, mal ve paralarını çaldırmışlar, çarpışma sırasında Mustafa'nın oğlu Hüseyin kurşunla kolundan vurulmuştu. Mustafa mahkemede, çarpışma sırasında oğlunu vuran eşkıyayı gördüğünü ve tanıdığını söylemiş ve cezalandırılmasını istemişti.

Bu arada maktul Sarıkoğlu'nun oğlu firarı Abdullah'ın Vidin önünde eşkıya ile çarpıştığı haberi gelmişti. O sırada Rumeli valisi olan es-Seyyid Ali Paşa, Serasker Divanı'na başvurup Abdullah'ın affedilmesi ve Hacıoğlupazarı'nda oturması için ricada bulunmuştu. Ali Paşa'nın başvurusu kabul edilmiş, ayrıca Abdullah'ın kimse tarafından rahatsız edilmemesi emredilmişti.

Sonuç olarak, Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıkoğlu ve adamlarının muhallefati incelendiği zaman, gerek ev eşyalarının gerek giyim eşyalarının dikkat çekecek bir zenginlik göstermediği görülmektedir. Isınmak için gerekli olduğu kadar bazen prestij sembolü olarak da kullanıldığından, kürk sayısının diğer dış giyimden fazla olduğu görülmektedir.

Dikkat çeken bir konu, imparatorluğun her tarafından gelen kumaş, kâse, bardak gibi eşyalar ev eşyaları arasında bulunmaktadır. Sarıklıoğlu'nun muhallefatinin dökümünü göremediğimiz için mücevher konusunda bilgi sahibi olamamaktayız.

Âyandan borç alan kişilerin hemem hemen tamamı Türk ve Müslüman'dır. Âyan esnaf ve tüccara borç verirken yüzde 35 civarında faizi peşin kesmektedir.

Çiftlikler ve çiftliklerdeki hayvanlar önemli bir gelir kaynağıdır, ancak Anadolu'daki çiftlikler çok daha büyüktür.

Zahire satın alıp taşıyan kapan tüccarlarının arasında daha sonra Eskişehir'e göç edip yerleşenler bulunmaktadır.

Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklıoğlu, dağlı ayaklanmaları sırasında asilerle işbirliği yaptığı için ortadan kaldırılmıştır.

NAPOLÉON'UN MISIR SEFERİNİN RUMELİ'DEKİ İZLERİ

Fransız Devrimi ilk yıllarda Osmanlı ve Avrupa devletleri tarafından önemsenmedi. Hareket bir iç savaş sayıldı, hatta düşmanları Fransa'nın bu badireyi atlattığı zaman zayıflayacağını düşünerek sevindiler.' Ancak İnsan Hakları Beyannamesi'nin yayılması ve etkisini artırması Avrupa monarşilerinin Fransa'ya karşı cephe almasına neden oldu. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu, Müslüman bir devlet olarak kendisini Avrupa devletler hukuku düzenine dahil saymadığından İnsan Hakları Beyannamesi'ni tehlikeli bulmuyordu. 1792'den sonra devrim savaşları hızla gelişti. Osmanlı İmparatorluğu bu savaşlar karşısında tarafsız kaldı. Avusturya'nın Fransa'ya yenilmesi İstanbul'da sevinç yarattı, hatta Fransa'ya duyulan sempati arttı. Bâbüâli, Fransa devrim hükümetini tanımakta acele etmedi; Prusya kabul ettikten sonra Fransa Cumhuriyeti'ni tanıdığını ilan etti.

Bâbüâli Fransa-Avrupa savaşlarında tarafsızlığını ilan etmiş olmasına rağmen Fransa, Osmanlı Devleti'ni kendi tarafında savaşa çekmek istiyordu. İstanbul'da bulunan Fransız elçisinin ısrarlı girişimleri sonucunda bir dayanışma antlaşması imzalandı.

Antlaşma henüz hayata geçirilemeden Napoléon Bonaparte'ın etkisiyle Fransa'nın Bâbüâli'ye karşı politikası değişti. Napoléon'a göre, Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşlar sonunda zayıflamış olan Osmanlı Devleti ile ortak hareket etmek yerine, Fransa'nın Doğu Akdeniz'e ve Mısır'a yerleşmesi daha kârlı olacaktı. Fransa'nın Mısır'a yerleşmek projesi daha XIV. Lui zamanında gelişmişti. Alman filozofu Leibniz, Almanya ile Fransa arasında devam eden anlaşmazlığın ortadan kalkması için Almanlarla Fransızların Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte yapacakları savaşın sonunda Fransa'nın Mısır'a yerleşmesini teklif etmişti.

Napoléon İngiltere ile devam eden anlaşmazlıklarını da sonuçlandırmak için İngiltere'yi sömürgelerinde yenmeyi planladı ve bu fikrini di-

rektuvara kabul ettirdi. Önce Mısır'a yerleşilecek, daha sonra Hindistan'la geçirilecekti. Napoléon böylece Doğu Akdeniz'e sahip olacak ve önemli bir sömürge devleti kuracaktı.

Napoléon Bonaparte 280 parçadan oluşan bir donanma ve 38.000 kişilik ordu ile 19 Mayıs 1798 tarihinde Marsilya'dan Doğu Akdeniz yönünde hareket etti. 12 Haziran'da St. Jean Şövalyeleri'nin elinde olan Malta'yı aldı.² 2 Temmuz'da İskenderiye önüne geldi. İlk iş olarak kentte "Kölemenleri cezalandırmak için" geldiğini ilan etti. İskenderiye'de Kölemenlerin direnci ile karşılaştıysa da Piramit Çarpışması'nı kazanarak 25 Temmuz'da Kahire'ye girdi. Yüzyıllarca Osmanlı'dan yardım ve dostluk görmüş olan Fransa Mısır'a hâkim oldu.³

Fransız donanmasının İskenderiye önüne geldiği haberi İstanbul'a ulaştığı sırada, Osmanlı Devleti Vidin'de başkaldırmış olan Pazvandoğlu ile uğraşmaktaydı. Devlet bu ayaklanmayı bir türlü bastıramadığı gibi Hicaz'da Vehhabilik adıyla başlayan dini isyanla da başa çıkamıyordu.

NAPOLEON'UN İSKENDERİYE VE KAHİRE'YE HÂKİM OLMASI

11 Rebiyülâhır 1213 Pazartesi günü, İstanbul Boğazı'ndan itibaren Karadeniz sahilinde bulunan Sağ Kol kazalarının kadılarına ve iş erlerine gönderilen fermanla⁴ Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki barışın Fransa Cumhuriyeti tarafından haber verilmeden bozulduğu ve "France sergerdelerinden Bonaparte demekle meşhur ceneral"ın büyük bir donanma, önemli miktarda asker, mühimmat ve teçhizat ile Akdeniz'e indiği duyurulmuştu. Verilen bilgiye göre 17 Muharrem 1213/2 Temmuz 1798 tarihinde Fransız donanması İskenderiye'ye hücum etmiş, kenti aldıktan sonra Kahire'ye doğru hareket etmişti.

Hacıoğlupazarı kadısına gönderilen fermanla devletin Mısır'da gelişen durumu hassasiyetle takip ettiği, Anadolu'nun Akdeniz sahillerinde, adalarda ve Rumeli sahillerinde bulunan bütün kazaların sefer hazırlığı içine girmeleri emredilmişti. Fransa'nın Mısır'da ilerlemesi halinde savaş ilan edileceği, bu nedenle donanmanın, kara ordusunun, mühimmat ve iaşesinin önceden belirtilen yerlerde hazır olması istenmişti. Ahalinin güven içinde olması gerektiği, donanma Akdeniz'e çıkmadan önce, Karadeniz ve

İstanbul'da bulunan savaş gemilerinin bir hayli masraf yapılarak savaşa hazır duruma getirildiği haber verilmişti.

Osmanlı Devleti, Fransa'nın Akdeniz'de hâkim olmasını istemeyen Rusya ve İngiltere ile anlaşarak önlem alabileceğine inanıyordu. Rus donanmasının Karadeniz'den Akdeniz'e geçmesine izin verdi. Sadrazam Mehmed Tatar vasıtasıyla Karadeniz sahilindeki kazaların kadılarına ve âyanlara ulaştırılan emirde, Karadeniz limanlarında Rus donanmasının hareketine engel olunmaması ve konunun devletin bilgisi dahilinde olduğuna itimat edilmesi gerektiği özellikle duyurulmuştu.

Hacıoğlupazarı ve Karadeniz sahilindeki kazalara gelen bu emirde, kazalarda her an savaşa katılmaya hazır olunması ve limanlara uğrayacak Rus savaş gemilerine anlayışlı davranılması isteniyordu. Gerçi fermanda Rus donanmasının anlaşma gereği yardıma geldiği bildiriliyordu; ancak kadılar ve âyanlar buna pek bir anlam verememişti.

Fransızların Mısır'ı aniden istila etmesi yaklaşan kurban bayramında Hac ziyaretini de tehlikeye atmıştı. Buna rağmen, sürre alayının, askerin korumasında Silahdar Kâtibi Sürre Emîni el-Hac Memiş Ağa tarafından yola çıkarılmasına karar verilmiş, 15 Cemaziyü'lâhır 1213 tarihinde İstanbul'dan törenle hareket ettiği kadılarına duyurulmuştu. Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'nin iâşesinin Mısır'dan sağlandığı göz önüne alınırsa durum yine de son derece nazikti. Mısır'ın Fransız işgalinde olmasına rağmen Rumeli ve Anadolu'dan hacca gideceklerin askerin korumasında olduğu, endişe edilmesine gerek olmadığı hakkında garanti verilmiş, hac ziyareti yapacakların endişe duymaması önerilmişti. Fermanda, âyan ve kadılardan yörelerinden hacca gitmek isteyenleri bilgilendirip, endişelerini gidermeleri ve hac yolculuğunun güvenli olduğu hakkında ikna etmeleri özellikle istenmişti.⁵

Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklıoğlu'na gönderilen fermanda, savaş için külliyetli miktarda top, humbara, cephane ve mühimmatın hazır bulunduğu, dolayısıyla Mekke ve Medine'ye gitmek isteyenlerin güvenli bir yolculuk yapacağı ifade edilmişti. Hatta bunu kanıtlamak için Fransa'nın düşmanı ve Osmanlı Devleti'nin müttefikî olan İngiltere'nin donanmasının, gerektiğinde Fransız donanmasına baskın yapmak için Akdeniz'de do-

laştığı açıklanmıştı. Osmanlı Devleti Napoléon'a karşı Rusya ve İngiltere'den yardım alacağını umuyordu.

OSMANLI DEVLETİ FRANSA'YA SAVAŞ İLAN EDİYOR

Bütün bu koşulları göz önüne alan Osmanlı Devleti hazırlıkları tamamlamadan Fransa'ya savaş ilan etmek istemedi.⁶ Savaş ilanının gecikmesi Mısır'da Napoléon'un işine yarıyordu. Sadrazam donanmanın harekete hazır bulunması için Akdeniz'deki limanlara emir gönderdi. Osmanlı Devleti Karadeniz'deki Rus donanmasından olduğu gibi, Akdeniz'de do-laşan İngiliz donanmasından da yardım umuyordu ve İngiliz gemilerinin Akdeniz limanlarına uğraması durumunda kendilerine iyi muamele yapılmasını emreliyordu.

Bu sırada Osmanlı donanması törenle hareket etti ve serasker tayin edilen Şam Valisi İbrahim Paşa da karadan Mısır'a doğru yola çıktı. "Sevahil Seraskeri" unvanı verilen Vezir Cezzar Ahmed Paşa'ya da Fransızları Mısır'dan çıkarma emri verildi.⁷ Bütün kazalara kara ordusu ve donanmanın hareketi duyuruldu.

Amiral Nelson komutasında Akdeniz'e gelmiş olan İngiliz donanması, 1 Ağustos 1798 tarihinde Fransız donanmasını Abukir Limanı'nda saldırıya elverişli bir durumda yakaladı. Saldırı sonucunda 17 Fransız savaş gemisinin 13'ü batırıldı veya esir alındı. Fransız ordusunun anavatanla bağlantısı kesildi. Yeni durumda Akdeniz, İngiliz hâkimiyetine geçmiş oluyordu.

Osmanlı Devleti, zamanı geldiğine inandığı ve yenileceklerine kesin gözüyle baktığı için Fransa'ya savaş ilan etti (25 Eylül 1798). Buna rağmen tek başına Fransa ile mücadele edemeyeceğini biliyordu. Bâbüâli, Rusya ve İngiltere ile anlaşma yaptı; hac emareti, Şam, Trablus eyaletleri, Kudüs ve Nablus sancakları ile Mısır seraskerliği Cezzar Ahmed Paşa'ya verildi ve bu durum İngiltere ile Rusya'ya bildirildi. Sadrazam Yusuf Paşa büyük bir kara ordusu kurdu. Rumeli ve Anadolu kazalarına hükümler gönderildi; hükümlerde her kazadan kaç askerin çıkacağı, bunların hangi başbuğ komutasında toplanacağı ve hangi valinin maiyetine gireceği işaret edildi.⁸ Osmanlı ordusu Fransa ile savaşa hazırды.

Osmanlı Devleti Mısır seferine hazırlanırken Napoléon Suriye seferine karar verdi; Mısır'dan sonra Suriye'yi de ele geçirerek İngiltere'nin sömürgelerini tehdit edeceğini umuyordu. Mısır'ı elde tutabilmek için de Suriye'ye sahip olması gerektiğine inanıyordu. Napoléon Bonaparte, Abukir'de donanmasının Nelson tarafından yakıldığını gördükten sonra Mısır'da mahsur kalmıştı. Mısır'da tutunabilmenin Suriye'de zafer kazanmakla olabileceğini biliyordu. Ordusunun bir kısmını Mısır'da bırakıp Suriye seferine başladı. 20 Şubat 1799 tarihinde El Arış'ı, 24 Şubat'ta Gazze'yi aldı; dört günlük kuşatmadan sonra Yafa düştü, ahali katledildi, kent yağmalandı. Bu sırada veba salgını çıktı, hastalık askerden saklandı.

Napoléon 24 Mart'ta, Mısır Seraskeri Cezzar Ahmed Paşa tarafından savunulan Akkâ'yı kuşattı. Güçlü bir surla çevrili olan kentin savunmasında, Fransızlar limanı kontrol edemediğinden Osmanlı ve İngiliz donanmalarından yardım alan Cezzar Ahmed Paşa başarılı oldu. Fransızlar Akkâ önünde ağır bir yenilgi aldı. Napoléon başarısızlığını örtbas etmek için çeşitli yollara başvurdu; sonunda ordusuna çekilme emri verdi⁹ ve Fransız ordusu Mısır'a döndü (5 Mayıs 1799).

Napoléon Mısır seferinde umduğunu bulamadı; savaş İngiltere'nin işine yaradı. Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer aldığı için savaş gemilerini savaş süresince boğazlardan geçirerek Akdeniz'de dolaştı. Osmanlı Devleti ise Mısır seferi esnasında ne kadar zayıf durumda olduğunun bilincine vardı. Bâbüâlî, imparatorluk topraklarını tek başına koruyamayacağını anladı.

HOLLANDA NAPOLÉON'UN YANINDA YER ALIYOR

10 Ramazan 1213 tarihinde¹⁰ Rumeli'de Sağ Kol'da bulunan vezir, ümera, kadı, naip ve âyanlara gönderilen bir fermanda İstanbul'da bulunan Felemenk (Hollanda) elçisinin davranışları bildirilmiş ve yörede bulunan yabancı tüccarlara dikkat edilmesi istenmiştir.

Osmanlı Devleti Fransa'ya savaş ilan ettikten sonra İstanbul'da bulunan yabancı elçilerin durumunda değişiklik fark edilmiş, bazılarının hangi tarafta yer alacağına kesin karar veremediği görülmüştü. Osmanlı ül-

kesinde dolaşan ve kârlı iş yapan yabancı tüccarlar bu konuda belirleyici olmuştı. Felemenk Cumhuriyeti, eskiden beri Osmanlı'nın dostu idi ve Felemenk" tüccarlar Osmanlı ülkesinde çok kârlı işler yapıyordu. Şimdi Hollanda, Napoléon'un yanında yer aldığını açıkça göstererek düşmanca tavır sergilemeye başlamıştı.

Bâbîâli, Fransa yanlısı propaganda yapan Felemenk elçisini zararlı görerek görevine son verdi. Napoléon'dan ayrılıp bağımsız hareket etmeye başladıkları zaman dostluklarını yenileyeceklerini ve elçiyi tekrar davet edebileceklerini bildirdi. Ülkede serbest dolaşma izni olan Fransız ve Felemenk tüccarların da elçi ile birlikte ülkeyi terk etmeleri istendi. Sağ Kol'da bulunan sancak, kaza ve nahiyelere gönderilen fermanla Fransız ve Felemenk tüccarların ellerinde bulunan izin belgelerinin geçersiz olduğu, bundan sonra ticari faaliyette bulunamayacakları açıkça ifade edildi. Kazalardaki yöneticilerden, yabancı tüccarlar için düzenlenen "ülkeyi terk etme tezkerelerini ve ani yol emirlerini" dikkatli incelemeleri, satmak için getirdikleri malları müsadere edip bir an önce memleketlerine göndermeleri emredildi. Yanlarında yol emri bulunmayan tüccar ve tercümanların raiyet sayılarak haklarında "cizye evrakı" düzenlenmesi hassasiyetle belirtildi. Fermanla durumun bir an önce uygulamaya konularak merkeze bildirilmesi isteniyordu. Fransız veya Felemenk tüccarların el konulan mallarının korunmaya alınması ve yağma, talan gibi bir harekete maruz bırakılmaması özellikle emrediliyordu. Görüldüğü gibi Osmanlı ülkesinde en uzak köşelere kadar ticaret yapan yabancı tüccarın denetimi ve ülke dışına çıkarılması şart olmuştu.

HACIOĞLUPAZARI'NDAN SURIYE CEPHESİNE GÖNDERİLMEK ÜZERE ARPA İSTENİYOR

Hacioğlupazarı'nda savaşın izleri yabancı tüccarın takibi ile sınırlı kalmamıştı. Tahıl ambarı sayılan Dobruca'dan savaş bölgesi için sürekli zahire sevki isteniyordu. Ahalinin orduya zahire yetiştirmesi için yaşadığı sıkıntılar günden güne artmaya başlamıştı.

25 Muharrem 1213 tarihinde Hacioğlupazarı Kadısı Ahmed Nuri, mubayaacı tayin olunan eski Kili nazırı es-Seyyid Mehmed Said'e, âyan, za-

bitan ve iş erlerine gönderilen bir padişah buyruğunda Mısır'da devam eden savaş için gerekli malzemenin sağlanması emrediliyordu.

Daha önce belirtildiği gibi Fransa'nın Mısır'da devam eden saldırı ve tecavüzünü önlemekle görevlendirilen el-Hac Yusuf Paşa "Asâkir-i İslamiye'yi" en az altı ay idare edecek hazırlık yapmadan İstanbul'dan ayrılmak istememişti. Bu nedenle padişahın emriyle, uygun bulunan diğer yerlerden olduğu gibi Rumeli'de Sağ Kol'dan da zahire alınmasına karar verildi. Ordu için 955.000 kile arpa önceden belirlenen rayiç üzerinden satın alınacaktı. Âyan, kadı ve naiplerin sorumluluğunda olmak üzere, satın alınacak arpanın, ordu hareket etmeden önce İstanbul'a gönderilmesi için acilen Kavarna ve Balçık iskelelerine taşınması gerekiyordu.

Öncelikle civar kazalardan 25.000 kile, Hacıoğlupazarı'ndan 12.500 kile arpanın iskelelere ulaştırılması talep ediliyordu. İskeleye taşıma ve gemiye yükleme ücreti dahil arpanın beher İstanbul kilesine 15 para ödeneceği duyurulmuştu. İskelelerde ölçümü yapılacak olan arpa için İstanbul kilesinin ayar garantisinin ve damgasının tam olması gerekiyordu. Mubayaacı es-Seyyid Mehmed Said Ağa ödenecek olan bedelin şimdilik alelhesap üçte birinin üreticiye dağıtılacağını, hiç kimsenin bir akçe hakkının kalmayacağını ilan etmişti.¹² Devlet buna dikkat ederken, zahirenin acilen toplayıcılara teslim edilmesi ahaliden önemle isteniyordu.

Söz konusu arpanın tamamının toplanıp Kavarna ve Balçık iskelelerine taşınması için kazalarda bulunan kadı, âyan ve ahaliden mubayaa memurlarına yardımcı olmaları istenmişti. Ayrıca gücü yetmeyenlere kesinlikle baskı yapılmayacaktı. Buna karşılık elinde arpası bulunup vermek istemeyenlerin adları derhal İstanbul'a duyurulacaktı.

Satın alınacak olan 25.000 kile arpanın 12.500 kilesi Mangalya Kazası'na isabet etmişti. Mangalya Kadısı Şeyhizade Mehmed Emin'e gelen bir emirde arpanın acilen satın alınarak Mangalya İskeleyi'ne getirilmesi istenmekte ve kadının bu işlemi takip etmek üzere görevlendirildiği bildirilmekteydi. Mangalya'da satın alma ve nakliye işiyle ilgili ödemeler eski Kili nazırı es-Seyyid Mehmed Said tarafından yapılacaktı.¹³

Daha önce Balçık, Kavarna, Hacıoğlupazarı ve Mangalya iskelelerinde Sağ Kol kazalarından satın alınan arpanın ücretinin üçte biri ödenmişti. Gerek-

li miktarın tamamlanabilmesi için Karasu, Köstence, Babadağ gibi kazaların da verecekleri arpanın iskelelere taşınması gerekiyordu. Bu kazalarda oturanlar üzerlerine düşen arpa payını henüz vermemişler, dolayısıyla yakında bulunan iskelelere de hiç arpa taşınmamıştı. Sonuçta kazalarda oturanlar ve yöneticiler de üzerlerine düşen görevleri yerine getirmemiş oluyorlardı. Öte yandan devlet de çiftçiye ilk başta ödemiş olduğu üçte bir bedelden fazlasını ödeyememişti. Bu durum kazalarda tepkiye neden olmuş, halk mubayaa için gelen es-Seyyid Mehmed Said Efendi'yi geri çevirmişti. Arpa için verilen "fiyat-ı mirriye tamamen eda olunmadıkça gayri nakl u teslim etmeziz" cevabını vermişlerdi.

Es-Seyyid Mehmed Said Efendi karşılaşığı zorlukları İstanbul'a bildirdi. Ordunun kazalardan gelecek arpaya ihtiyacı hızla arttığından başkentte, Hazine-i Âmir'e ödemelerin acilen yapılması için emir verildi. Silistre Valisi Hasan Paşa'nın ve kadınların yardımı ile kazalardan toplanacak arpanın bir an önce iskelelere ulaştırılması ve gönderilmesi istendi. Başkentin çabasına rağmen taşrada işler kolay yürümüyordu. Kazalara gönderilen fermanların ardı arkası kesilmiyordu; aynı günde birden fazla ferman gönderiliyordu.

21 Rebiyülâhır 1214/Eylül 1799 tarihinde Silistre Valisi Hasan Paşa'ya gönderilen ferman, o tarihte Osmanlı ekonomisinin durumunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.¹⁴ Bir süre sonra ordunun ihtiyacı olan arpanın satın alınması ile ilgili sorunlar zorlukla da olsa çözüme ulaştırıldı. Şimdi asıl sorun buğday ve un satın alınmasındaydı.

ORDUNUN VE İSTANBUL'UN BUĞDAY İHTİYACI

Sağ Kol kadı ve âyanlarına gelen başka bir fermanla buğday alımının Karadeniz Zahire Mübaşiri Recep Haseki tarafından düzenleneceği, ödeme planının kazalarda bulunan âyan ve zabıtlere yazılı olarak verileceği duyuruldu. Buna göre Balçık, Kavarna, Misivri, Hacıoğlupazarı kazalarından alınacak "Arnavut hintası" adı ile bilinen buğday cinsinin beher Varna kilesine 106 para, "Kızılca hintası"nın beher kilesine 80 para ödenecekti.¹⁵

Halk kendilerine verilen bu fiyattan memnun olmakla beraber istenilen miktarda buğdayı veremeyeceklerini açıkça ifade etmişlerdi. Kışın şiddetli geçmesi nedeniyle yeterli mahsul alamadıklarını, istenilen miktarın mümkün mertebe azaltılmasının uygun olacağını açıklamışlardı.

Gerek ordunun gerek İstanbul'un buğday ihtiyacının acilen karşılanmasını dikkate alan devlet, buğdayın fiyatına zam yaparak halkın elindeki buğdayı sonuna kadar almak istemişti. Programda zam yapmak olmadığı halde başka çare kalmadığı için Arnavut hintasının beher Varna kilesine zam yapılarak 120 paraya, Kızılca hintası da 90 paraya çıkarılmıştı. Alış fiyatındaki iyileştirme uygulamasından sonra buğdayın bir an önce İstanbul'a ulaştırılması emrediliyordu. Şimdi, satacak buğdayı olmadığını bildiren çiftçiye dikkat edilmesi gerekiyordu. Mubayaa memurlarından bozuk ve çürük buğday satın alıp bunu başkente sevk etmemeleri isteniyordu. İstanbul'a bozuk buğday geldiği takdirde gemi olduğu gibi geldiği iskeleye geri gönderilecekti. Çürümüş ve küflenmiş buğday gönderildiği takdirde önce Karadeniz Zahire Mübaşiri Recep Haseki, daha sonra âyan, zabıt ve iş erleri sorumlu tutulacaklardı.¹⁶

Buğdayın alış fiyatına zam yapılmış olmasına rağmen bu az bulunmuş, iskele yazıcıları vasıtasıyla halk ricada bulunarak buğday fiyatına bir miktar daha zam yapılmasını talep etmişti. 25 Cemaziyülâhır 1214 tarihinde Arnavut hintasının Varna kilesi 150 para, Kızılca hintası ise 120 paraya çıkarılmıştı.¹⁷

Aynı yıl orduya külliyetli miktarda un gönderildiği için İstanbul'da un sıkıntısı baş göstermişti.¹⁸ İstanbul'daki un sıkıntısını gidermek ve yaklaşmakta olan Ramazan ayında halkın yokluk içinde kalmasını önlemek için Hububat Nazırı Ahmed Azmi görevlendirilmiş ve bir an önce İstanbul'a un getirmesi emredilmişti. Ahmed Azmi Rumeli'de en fazla buğday yetiştiren bölge olan Hacıoğlupazarı ve yöresine acele haberci göndererek un hazırlanmasını istemiş, zaten elinde buğday kalmamış olan halk tekrar sıkıntıya düşmüştü. Öte yandan o yıl bölgede kuraklık olmuş, Hacıoğlupazarı'nda büyük bir kıtlık hüküm sürmeye başlamıştı.

ZAHİRE SIKINTISI VE HALKIN ZAHİRE SATMAKTAN KAÇINMASI

İstanbul'un taşradan zahire isteğinin bir türlü arkası kesilmiyordu. 9 Recep 1214 Cuma günü Balçık, Kavarna, Karasu, Köstence, Hırsova, Badağ kazalarının kadı ve naiplerine gönderilen bir emr-i şerifte, eski Kili nazırı Mehmed Said Ağa'nın tekrar zahire satın almaya memur edildiği

bildiriliyordu. Ordunun ihtiyacı olan 25.000 kile arpanın acilen Mangalya, Karasu, Köstence, Hırsova, Babadağ kazalarından satın alınıp bir defada başkente gönderilmesi emrediliyordu. Suriye cephesinde bulunan sadrazam tarafından başkente gönderilen yazıda, düşmanla savaş halinde olan orduya bu zahirenin bir an önce yetiştirilmesi gerektiği ve acil olduğu, aksi takdirde orduda zahire darlığı başlayacağı bildirilmişti. Adı geçen kazalara gönderilen emr-i şerifte, âyan, kadı ve naiplerden hiç zaman kaybetmeden satın alınacak arpanın en yakın iskeleye taşınması ve takip edilmesi, arpasını satmak istemeyip saklayan veya iskeleye taşımak istemeyen olursa hemen cezalandırılması isteniyordu. Ancak halk üst üste zahire talebini karşılayamayacak hale gelmişti.¹⁹

Öte yandan 20 Recep 1214 tarihinde Bergos ve Alçaklar iskeleleri civarındaki kazaların âyan, zabitan ve iş erlerine gönderilen fermanla, Recep Haseki'nin sürsat zahiresi²⁰ sevkine memur edildiği bildirilmişti.²¹

Zahire nazırı, kış şiddetli geçtiği için deniz yolu ile zahire naklemediğini, havalar müsait olur olmaz, özellikle cemrelerden sonra iskeleye zahire getirilmesini ve gemilere yükletilmesini emretmişti. Ödemenin rayiç üzerinden yapılacağı duyurulmuştu. Kışın şiddetli geçmesi nedeniyle sahilden uzak olan kazaların taşıma konusundaki gecikmesi hoş görülebilecekti. Ancak havalar iyileşir iyileşmez arpa arabalarının iskeleye doğru hareketinin kadı ve âyanlar tarafından takip edilmesi istenmişti. Arabaların iskelelerde bir an önce boşaltılması ve yüklenmesi de çok önemliydi. Cemrelerin düşmesi ile birlikte fırtınalar azalacağı için yük gemileri iskelelere yanaşıp zahireyi yükleyerek Beyrut'a doğru yola çıkacaklardı; ödemeler iskelelerde yapılacaktı.

İskelelerde mubayaa memuru olarak tayin edilenler genellikle taşradaki üst makamlarda bulunan görevlilerdi. Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşısından olan Osman Ağa, Varna âyanı iken aynı zamanda Varna İskelesi'ne mubayaa memurluğuna atanmıştı. Hassa hasekilerinden Mehmed, Bergos İskelesi'ne, eski Kili nazırı es-Seyyid Mehmed Said Balçık, Kavarna, Mangalya ve Köstence iskelelerine mubayaa memuru olarak gönderilmişlerdi. Ayrıca hassa hasekilerinden Recep Ağa bu iskelelerdeki işlerin genel takibi için mübaşir tayin edilmişti.²²

24 Şaban 1214 tarihinde mubayaa memurları, mübaşir, âyan, zabitan ve iş erlerine gönderilen bir fermanla, ordunun zahire ihtiyacının hat safhaya ulaştığı, sadrazamın Beyrut İskeleyi'nde zahire beklediği ve kendilerinden bu konuda acilen çözüm üretmeleri isteniyordu. Mübaşir tayin edilen Recep Ağa'dan Varna, Bergos, Alçaklar, Kavarna, Mangalya ve Kösence iskelelerindeki durumu takip etmesi de özellikle istenmişti. Recep Haseki en kısa zamanda bu iskelelere gidecek, mubayaa memurlarının hesaplarını kontrol edecek, satın alınan arpa miktarı nedir, daha ne miktar alınacaktır, ödenen para ve kalan borç ne kadardır bunu öğrenerek durumu başkente bildirecekti. Recep Haseki'ye ayrıca, satın alınması öngörülen arpa miktarının tamamı 20 gün zarfında iskelelerde toplanıncaya kadar teftişlerine devam etmesi emredilmişti. Arpa, iskelelerde gemilere yüklenip doğrudan doğruya Beyrut'a gönderilecekti. Devlet Recep Ağa'ya, zahirinin tamamı toplanıp gemilere yüklendikten sonra arpa ücretinin ödemesi hakkında gizli bir emir göndermişti. Halkın bunu duymaması için taşrada gereken önlemin alınması emrediliyordu.

İstenen arpa miktarının bir türlü toplanamamış olması, hatta zaman zaman itirazların olması, İstanbul'da, âyan, kadı, naip ve mubayaa memurlarının çiftçi ile ortak hareket ettikleri, hatta bu geciktirme için rüşvet aldıkları kuşkusunu geliştirmişti. Bâbîâli böyle gayri meşru bir yardımlaşma olup olmadığının incelenmesini Recep Haseki'den istemişti. Hatta Recep Haseki'ye kendisi de böyle bir işbirliğine gidecek olursa şiddetle cezalandırılacağı (bila-eman hakkınızdan gelinecek) açık açık bildirilmişti.

FRANSA İLE MÜTAREKE, DEVAM EDEN ZAHİRE SIKINTISI

Napoléon Suriye'den Mısır'a döner dönmez kuvvetlerini Rahmaniye'de topladıktan sonra, Abukir'e çıkmış olan Köse Mustafa Paşa'nın ordusu üzerine yürüdü; onu yenerek esir etti²³ (25 Temmuz 1799). Bu zafer sayesinde Fransızlar bir süre daha Mısır'da güvende oldular. Bu sırada Fransız orduları Avusturya'ya yenilmişti. Napoléon, yerine Kléber'i bırakarak Fransa'ya döndü. Sadrazamın büyük bir ordu ile El Ariş'e geldiğini öğrenince Mısır'ı boşaltmak üzere teklifte bulundu. Fransız, Osmanlı ve İngiliz murahhasları arasında boşaltma şartnamesi görüşüldü

(24 Ocak 1800). Fransa mütareke gereği Mısır'da bazı toprakları Osmanlı Devleti'ne bırakıyordu.

Osmanlı Devleti batılı devletlerin samimiyetine inandığı için mütarekenin yürürlüğe girdiğini kazalara duyurdu. Fransa ile mütareke yapıldığı 11 Zilkade 1214/Mart 1800 Çarşamba günü Silistre Valisi Seyyid Musa Paşa'ya gönderilen bir fermanla haber verildi. Buna göre Musa Paşa savaşların ve mütarekenin seyrini kazalara duyuracak, ferman, kazalarda şer'iyе siciline işlenecekti.

Kazalara gönderilen fermanlara göre Fransa ile savaşın seyri şöyle gelişmişti:²⁴ Fransa, sebepsiz yere anlaşmayı bozup Mısır'a saldırmış, İskenderiye ve Kahire'yi zapt etmişti. Veziriazam ve Serdar-ı Ekrem el-Hac Yusuf Ziya Paşa ordu ve mühimmatla İstanbul'dan hareketle Şam'a gelmiş, Şam'dan Yafa'ya, daha sonra da Gazze'ye ulaşmıştı. Oradan Devlet-i Âliye ricali, ocaklılar ve diğer askerler Fransızların güvendiği Arış Kalesi üzerine giderek, dört gün muharebeden sonra kaleyi almışlardı.

Fransızlar yenilince, ordu Mısır'a doğru hareket ettikten sonra mütareke istemişlerdi. 2 Ramazan 1214 Çarşamba günü mütareke imzalanmış; 11 Zilkade 1214 tarihinde haber Hacıoğlupazarı kadısına ulaşmıştı.

Osmanlı Devleti, Napoléon'un Gazze'den Mısır'a dönmesinden sonra Fransa'nın zayıfladığını düşünerek saldırdı. Buna rağmen Köse Mustafa Paşa başarılı olamadı ve yenildi.

Mısır'da sıkışık kalan ordunun acilen zahire ihtiyacı bulunuyordu. 23 Muharrem 1215 Pazar günü Hacıoğlupazarı'na ulaşan bir fermanla Köse Mustafa Paşa'nın yenildiği, cepheden acilen zahire talep edildiği bildirilmişti.²⁵

Balçık İskelesi mubayaa memuru, Hassa silahşörlerinden es-Seyyid Mehmed Said Ağa'ya ve kaza görevlilerine hitap edilen yazıda, Mısır'da bulunan askerler için yine zahire gerektiği, geçen yıl külliyetli miktarda alınan zahireden dolayı zor günler yaşayan vilayet halkından, ordu için bu yıl da fedakarlık yapması isteniyordu. Devlet bununla da yetinmeyerek arpanın alış fiyatına zam yapılmayacağını, bedelinin bir önceki yılın rayicinden ödeneceğini bildiriliyordu. Ayrıca arpanın nerelerden geleceği de kesin olarak kararlaştırılmıştı. Balçık İskelesi'nden gemilere yüklenecek olan arpa-

nın 7.500 kilesi Hacıoğlupazarı'ndan sağlanacak, 7.500 kilesi de diğer kazalardan getirilecekti.

22 Cemaziyülevvel 1215 tarihinde Mubayaa Memuru Mehmed Said Ağa'ya gönderilen ferman, Balçık ve Mangalya iskelelerinden gemilere yüklenecek arpa ve arpa bedelinin üreticiye ödenmesi ile ilgiliydi. Özellikle Mehmed Said Ağa'dan Balçık ve Mangalya iskelelerinden gemilere yüklenecek olan arpanın en kısa zamanda 30.000 İstanbul kilesine tamamlanarak gönderilmesi isteniyordu. Çiftçi bir önceki yılda yaşamış olduğu sıkıntılarını yine yaşayacaktı. Arpanın kilesine zam yapılmadığı gibi ödemeler de tehlikeye girmişti. Satın alınacak arpa için, kilesi 15 paradan 11.250 gurusu²⁶ ödenmesi gerekirken alelhesap 3.500 gurusu gönderilmiş, iskeleye arpasını taşıyan çiftçi Mubayaa Memuru Mehmed Said Ağa'nın dağıttığı paradan hiç memnun kalmamıştı.²⁷

Haber İstanbul'a ulaşmış, devlet çiftçinin zarar görmemesi için bir emr-i şerif daha göndermişti. Bu emr-i şerif mucibince, hiç kimsenin bir gurusu alacağını kalmayacağı hakkında Hacıoğlupazarı ve diğer kazalarda oturanlara garanti verilmiş; bu durum dikkate alınarak arpanın bir an önce limanlara teslim edilmesi, gemilere yüklenmesi ve Beyrut'a gönderilmesi bildirilmişti. Başkentten Mehmed Said Ağa'ya 4.000 gurusu daha gönderilerek alacaklılara dağıtması istenmişti. Buna rağmen üreticinin henüz devletten tahsil edemediği 3.750 gurusu alacağı bulunuyordu. Devlet arpanın bir an önce Beyrut'a ulaşmasını beklerken, halk hak ettiği parayı almayı bekliyordu.

Bu durumda Mubayaa Memuru es-Seyyid Mehmed Said Ağa ne yazık ki üreticiden, Hacıoğlupazarı Kazası'ndan 1213 yılında alınması programlanan 12.500 İstanbul kilesi arpa ile 1214 yılına ait olan 7.500 İstanbul kilesi arpanın tamamını satın alamamıştı. Önce kilesi 10 paradan alelhesap ödeme yapılmış, arpanın tamamı teslim alındıktan sonra geri kalan kile başına 5 para daha ödeme yapmak üzere toplam bedel Seyyid Molla İsmail Ağa'ya teslim edilmişti. Böylece 20 Recep 1215 tarihinde devletin arpa alacağı, üreticinin de para alacağı kalmamıştı.²⁸

Sağ Kol'dan gönderilen arpa ne yazık ki Suriye ve Mısır cephesindeki orduya yeterli olmuyordu. Osmanlı Devleti her iki cephede 60.000 kişilik bir ordu bulunduruyordu.²⁹

23 Zilkade 1215 tarihinde Mangalya âyanı ile Balçık, Kavarna, Hacıoğlupazarı ve Varna kadılarına gönderilen ferman yine İstanbul'un arpa isteği ile ilgiliydi. Devlet daha önce karşılaştığı dirençle karşılaşmamak için fermanla, arpa satın alma konusunda kadı ve âyanların dikkatli davranmasını istemiş, görevlerini ihmal ettikleri takdirde şiddetle cezalandırılacaklarını kendilerine bildirmişti.³⁰

Sağ Kol'dan gelecek zahire yetişmeyince, takviye etmek amacı ile 20.000 kile arpa Tersane-i Âmire ambarlarından cepheye gönderilmişti. Tersane-i Âmire depolarının eskisi gibi dolu durması için arpa satın almak gerekiyordu. Mangalya, Balçık, Kavarna, Hacıoğlupazarı ve Varna kazalarından satın alınacak 20.000 kile arpanın eskiden olduğu gibi deniz yolu ile İstanbul'a gönderilmesi planlanmıştı. Yeni durumda satın alma memurlarının, satın aldıkları arpanın ücretini ödediklerine dair üreticiye makbuz vermeleri kararlaştırılmıştı. Devlet, acil durumda satın almanın zorluğunu düşündüğünden Tersane-i Âmire ambarlarını dolu tutmaya dikkat etmek istiyordu. Avusturya ve Rusya'nın ne zaman saldıracağı belli olmadığı için tedbirli olmak gerekiyordu. Osmanlı Devleti siyasi olarak Avusturya ve Rusya'ya güvenmiyordu.

FRANSA İLE SAVAŞ YENİDEN BAŞLIYOR

Fransız ordusu Helyopolis'te 60.000 kişilik Osmanlı ordusunu yenince, Fransızlar ile Mısır'da ikinci defa savaş başladı. Fransızlar Mısır'da Osmanlı Devleti'ne bırakmış oldukları yerleri yeniden aldılar. 14 Haziran 1800 tarihinde Kléber'in Halepli Süleyman tarafından öldürülmesi üzerine General Menou Fransız kuvvetlerinin komutanlığını üzerine aldı. Menou'yu barışa zorlamak için Osmanlı ordusu yeniden düzene sokuldu. İngilizler İskenderiye'ye asker çıkardılar ve Menou'nun ordusunu yendiler (2 Mart 1801).³¹ Fransızlar Napoléon'un yardıma gelmesini beklediler.

Bunun üzerine Mısır'ın tahliyesi için görüşmeler yeniden başladı. 30 Ağustos 1801 tarihinde imzalanan ikinci mütareke ile Fransızlar, silah ve ağırlıkları ile çekilmeyi kabul ettiler; böylece Mısır, Osmanlı İmparatorluğu'na tekrar katılmış oldu.

Sağ Kol kazalarına 10 Zilhicce 1215/Haziran 1801 tarihinde gönderilen ve 21 Safer 1216 yılı Perşembe günü Hacıoğlupazarı Şer'îye Defteri'ne işlenen bir fermanda Fransa ile savaşın yeniden başladığı haber verilmiş ve zahire ihtiyacının acil olduğu duyurulmuştu.³²

Daha önce mubayaa memuru olan es-Seyyid Mehmed Said'in yerine 1215 yılında el-Hac Hüseyin Ağa atandı. Âyan ve kadırlara gönderilen fermanda ordu için zahire ihtiyacının baş gösterdiği ve yeniden alım yapılacağı duyuruldu. Fermanda Mubayaa Memuru el-Hac Hüseyin Ağa'dan bir an önce harekete geçmesi ve Balçık ile Mangalya iskelelerine komşu olan kazalardan 1215 yılına ait yeni mahsulden 30.000 kile arpa satın alınacağını ilan etmesi emredildi. Ayrıca, halktan satın alınacak külliyyetli miktardaki zahire için anlayışlı davranması ve zahirenin bir an önce iskelelere taşınması konusunda zorluk çıkarmaması; uyumlu davranması isteniyordu. Ödemenin, bir yıl önceki fiyat olan 15 para üzerinden yapılacağı ilan edildi.

Verilen bilgiye göre, Hacıoğlupazarı Kazası'ndan Balçık İskelesi'ne 7.500 İstanbul kilesi arpa gönderilmesi gerekiyordu. İskelede gemilere yüklenmeden önce arpa ölçümünde kullanılacak kilelerin doğru ayarlı ve demir damgalı olması gerekiyordu. El-Hac Hüseyin Ağa'ya teslim edilmiş olan 3.500 guruştan, 2.815 guruş tutan arpa bedeli, tek gurus borç kalmamak koşulu ile Balçık İskelesi'nde ödenecekti. Ödemeler sırasında kolcu ağası, mubayaa memuruna yardımcı olacaktı. Ancak üretici de arpayı daha ambarına koymadan, arabalara yükleyip dosdoğru Balçık İskelesi'ne götürmek zorundaydı. Fermanda, arpayı harmandan Balçık İskelesi'ne taşımayanların, taşımamak için mazeret beyan edenlerin ve ambarlarına koyma cesaretinde bulunanların "gazab-ı şahaneye" uğrayacakları tehditkâr bir dille belirtilmişti.

Padişah tarafından gönderilen fermanda, ordunun ihtiyacının bir an önce karşılanabilmesi için kadı, âyan, zabitan ve kentin ileri gelenlerinin de konu ile yakından ilgilenmesi emredilmisti.

MUBAYAA MEMURLARININ SUIİSTİMALİ

Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla devletin zahire satın almak için gönderdiği mubayaa memurlarının her zaman dürüst çalıştığını söylemek mümkün olmamaktadır. Bunun çeşitli sebepleri vardı. Öncelikle mubayaa

memurunun kişiliği önemliydi. Kendisine çıkar sağlamak istiyorsa zahirenin taşınması, ölçülmesi, gemiye yüklenmesi ve ücretinin ödenmesi aşu- malarında dürtüst olmayan bazı davranışlarda bulunması çok kolay oluyordu. İskelelerde bulunan un kapanı esnafının şer'ie mahkemelerine yaptıkları şikâyetlerden durum açıkça anlaşılmaktadır. Halk, ne yazık ki her zaman şikâyetlerini başkente kadar ulaştırılamamaktaydı.³³

Recep Haseki'nin görev süresince davranışlarında gözle görülür bir üşenme ve rehavet tespit edilmişti. Bununla da kalmayan mübaşir, arpa ve buğday fiyatına yapılan zammı duyurmayıp farkı kendisi için ayırmıştı. Söz konusu fark külliyetli bir miktar tutmaktaydı.³⁴ 1216 yılı ilkbaharında Bal- çık, Kavarna, Misivri, Varna, Bergos, Alçaklar, Mangalya ve Köstence li- manlardaki "Kapan-ı Dakika" un kapanlarında zahire depolama izni olan tüccar bu durumdan ciddi ölçüde zarar görmüştü. Ayrıca işler mubayaa memuru tarafından yürütülmeyip yerli yazıcılara terk edilmiş, onların da üreticiye eziyet etmesine göz yumulmuştu. Un kapanı tüccarları durumu İstanbul'a bildirmişler, tedbir alınmasını istemişlerdi. Recep Haseki'nin suiistimali bununla da kalmamış, iskelelere gelen zahirenin kontrolü yapılmadan sevk edilmesine izin vermişti. İstanbul'a ulaşan zahire temiz ol- madığı gibi zaman zaman içine irili ufaklı taş ve süprüntülerin de doldu- rulduğu görülmüştü. Fermana, İstanbul'a gönderilen işe yaramaz zahire- den tamamen Recep Haseki'nin sorumlu olduğu ifade edilmişti.

Safer 1216'da kaleme alınmış olup 16 Ramazan 1216/Ocak 1802 ta- rihinde Hacıoğlupazarı Şer'ie Defteri'nde kayda geçmiş olan ferman, Bahr-ı Siyah (Karadeniz) zahire mübaşirinin görevden alınıp yerine yenisi- nin atanmasıyla ilgiliydi.

Varna'dan Karaharman'a kadar olan Bergos ve Alçaklar iskeleleri civarında bulunan kazaların âyan, zabitan ve iş erlerine gönderilmiş olan fermana, 20 Recep 1214 tarihinden beri Bahr-ı Siyah zahire mübaşiri olan Recep Haseki'nin görevden alındığı açıklanmış, yerine Mangalya'nın ta- nınmış tüccarlarından Aliş Haseki atanmıştı.

Bir taraftan Mısır'da savaşın devam etmesi öte yandan İstanbul'da zahire depolarının boşalması nedenleriyle Karadeniz sahilindeki iskeleler- de dikkatli ve aktif mubayaa memurlarına ihtiyaç duyuluyordu. Hem iske-

lelerdeki un kapamı tüccarlarının, hem de taşıma kapamı için tezkereleri olan kaptanların dikkatli davranmaları gerekiyordu. Rüşvet aldıkları tespit edilenlere, görevini ihmal edenlere, yüksek navlun talep edenlere ve kasti davranışları ile çiftçiyi zarara uğratanlara sürgün cezası verilecekti. Ayrıca bundan sonra gemisine kötü mal yükleyen kaptanların ruhsatları iptal edilecekti. Görevliler işlerini iyi yaptıkça, üreticiye iyi davrandıkça ödüllendirileceklerdi. İstanbul'da oturan Hububat Nazırı Ahmed Atıf, kapam tüccarı yerli yazıcılardan çok şikâyetçi olduğu için yeni mubayaa memuru Aliş Haseki'den kesinlikle bunlara görev vermemesini emretmişti.

Fermanda bu işlerin yolunda gitmesi için özellikle âyan ve kadıların da çok dikkatli davranması istenmişti.

KAHİRE'NİN GERİ ALINMASI

İngilizler İskenderiye'ye asker çıkarıp Fransız ordusunu yendikten sonra (2 Mart 1801)³⁵ Menou, Napoléon'un yardım göndereceğini umarak beklemeye başladı. Umudunu kesince Mısır'daki Fransız birliklerini alıp Marsilya'ya gitti. İskenderiye ve Kahire teslim oldu. Fransızların bırakıp gittiği top tüfek ve mühimmat İngilizlerle Türkler arasında pay edildi. Fransızlar Mısır'da üç yıla yakın kaldıktan sonra ülkeyi terk etmişlerdi. Mısır topraklarının kurtulduğu haberi İstanbul'a ulaştığında şenlikler yapıldı.³⁶

1 Ramazan 1216/Ocak 1802 tarihinde Silistre ve Vidin sancakları ile Hacıoğlupazarı, Varna, Kavarna, Balçık, Karaharman, Köstence ve Mangalya kadıları, âyan, zabitan ve iş erlerine gönderilen bir buyruldu ile Kahire'nin düşmandan geri alındığı ilan edildi.³⁷ Buyrulduda sadrazam ve serdar-ı ekremin ordu ile-Yafa'dan hareket ederek Salihîye, Dimyat ve diğer yerlere hücum ettiği ve zayıflamış olan Fransız kuvvetlerinin daha fazla dayanamadığı açıklanıyordu. Ordu Mısır'a girince Fransızlar ülkeyi boşaltmak için süre istediler; bu süre anlayışla kendilerine tanındı. Ancak İskenderiye'nin boşaltılması için 20 Sefer 1216 tarihi üzerinde anlaşmaya varılmıştı. Fransız askerleri bu tarihten sonra İskenderiye'yi boşaltmışlar ve Mısır'ı terk etmişlerdi. Bütün bu bilgiler taşradaki kazalara duyurulmuş şer'îye siciline işlenmesi istenmişti.

5 Şevval 1216 tarihinde Balçık, Mangalya iskelelerinin civarındaki kazaların kadıları, naipleri, âyan, zabitan, iş eri ve bu iskelelerdeki mubayaa memurları, Hassa hassekilerinden Hüseyin Ağa ile ordu-yı hümayun için zahire alımından sorumlu Şamlı Hüseyin Ağa'ya gönderilen fermanda, düşman Mısır'dan çıkarıldığı için ordunun eskisi kadar zahireye ihtiyacı kalmadığı, dolayısıyla sevkıyatın durdurulması duyurulmuştu.

Mısır'da savaş yeniden başlayınca devlet 30 Zilhicce 1215 tarihinde, Hacıoğlupazarı ve civarındaki kazalardan 30.000 kile arpa satın alınacağını ve İstanbul kilesine 15 para ödeneceğini ilan etmişti. Hatta mahsulün harmandan iskelelere taşınması istenmişti. Daha önceki yılların aksine zahireyi kolay toplamak için ödemeler peşin yapılmıştı. Savaş bitince çıkarılan bir hatt-ı hümayun ile satın alınarak Balçık ve Mangalya iskelelerinde gemilere yüklenmeyi bekleyen zahirenin İstanbul'a gönderilip Hububat Hazinesi'ne teslim edilmesi emredilmişti.³⁸

Devlet, ücreti ödenmiş olup henüz üreticinin elinde bekleyen zahireye de ihtiyaç kalmadığı için satın alınmış olan arpayı üreticiye iade etmeye, alacağı parayı “umur-ı mühimme-i seferiyye” için sarf etmeye karar vermişti. Halkın zarar görmemesi için 1 İbrail kilesinin (4 İstanbul kilesi= 1 İbrail kilesi) rayiç bedeli 60 para olmasına rağmen, çiftçinin 40 para ödemesi yeterli bulunmuştu. Ancak çiftçilerin borçlarını en kısa zamanda ödemeleri, aksi takdirde şiddetle cezalandırılacakları ilan edilmişti. Paraları toplayacak olan Hassa hassekilerinden Hüseyin Ağa ile Şamlı Hüseyin Ağa'dan taviz vermemeleri, tahsilatta ciddi davranmaları ve işi ağırdan almamaları istenmişti. Kazalardaki kadı ve naipler de para toplayanları sürekli denetleyeceklerdi.³⁹

Devlet peşin ödemiş olduğu arpanın parasını, ekşiğine de olsa bir an önce toplayıp savaş giderleri için hazineye aktarmak istiyordu.

İSTANBUL'UN İLAŞESİ İÇİN BUĞDAY ALIMI

Osmanlı Devleti'nde en yoğun kent nüfusunu barındıran İstanbul'da savaş veya barış dönemi fark etmiyordu, her zaman buğday ihtiyacı çok büyüktü. 3 Rebiyülevvel 1217/Temmuz 1802 tarihinde Karadeniz zahire mübaşiri eski Edirne bostancıbaşı el-Hac Mehmed Tahir Ağa'ya, Kara-

deniz sahilindeki Alçaklar iskelelerine civar olan kazaların kadılarına, naiplerine, iskelelerin bulunduğu yerlerdeki âyan ve zabıtana gönderilen fermanda, İstanbul'un buğday ihtiyacı için yeni mahsul buğdayın satın alınacağı bildirilmiştir.

Bağlık İskelesi'nde Zahir Mübaşiri Hacı Mehmed Tahir Ağa tarafından yeni mahsul buğday için fiyat tespiti yapılmıştı. Mahsul bir önceki yıl kadar kaliteli olmadığı için fiyatının ondan düşük olacağı açıklanmıştı. Mısır'da savaş durumu son bulunca, devlet Dobruca buğdayını daha ucuza alabileceğini hesaplamıştı. Hacı Mehmed Tahir Ağa'ya gelen emirde "Beyhude vakit geçirmeden fiyat tespiti yapılmalıdır" denilmekteydi. 1216 yılında 1 Varna kilesi (3 İstanbul kilesine eşittir) Arnavut buğdayı 3,5 guruş (140 para), 1 Varna kilesi Kızılca buğdayı 110 paraya satın alınmıştı. Zahir Nazırı Ahmed Atıf, iyi temizlenmiş ve iskeleye nakledilmiş olan yeni mahsule fiyat vermek üzere İstanbul'dan Hacıoğlupazarı'na gelmişti. Bir önceki yılda olduğu gibi 1 Varna kilesi Arnavut buğdayına 3,5 guruş/140 para ve 1 Varna kilesi Kızılca buğdayına 110 para fiyat verilmişti. Harmandan iskeleye taşıma, buğday kapanına teslim etme ve daha sonra gemiye yükleme bu fiyata dahildi.

Buğday alınmadan önce özellikle içine harman süprüntüsünün ve eski mahsulün karıştırılmadığına dikkat edilmesi çok önemliydi. Yeni mahsulde bozuk mal verdiği tespit edilenler, böyle malın alınmasına göz yumanlar derhal yakalanacaklar ve en kısa zamanda sürgün cezasına çarptırılacaklardı. Eğer gemiye yüklenip İstanbul'a gönderilmişse gemi geri gönderilecek, bunu yapanlar daha büyük cezaya çarptırılacaklardı. Kadıların görevi ise denetimi elden bırakmamaktı. Onların arasında da olaya göz yumanlar olursa görevine son verilecekti.

Cezaların bu kadar ağırlaştırılmasından, gerek halkın gerek satın alma memurlarının, hatta deneticilerin gayri meşru yollara başvurarak İstanbul'a hileli mal gönderdiği anlaşılmaktadır. Özellikle buğday alımı yapan mubayaa memurlarının kendi çıkarlarını düşündükleri ve hileli yola saptıkları gözlenmektedir. Kayıtlardan cezaların da her zaman caydırıcı olmadığı anlaşılmaktadır. Karadeniz zahir mübaşirinin dikkatini çekmek için ona ikinci bir emir daha gönderilmişti.⁴⁰

Silistre Valisi Palaslı Mehmed Paşa'ya gelen bir fermanda, Dobruca'daki köylerin İstanbul'un kileri sayıldığı, İstanbul'da sarf edilen zahirenin 1/3'ünün bu bölgeden geldiği" bildirilmişti. Bu miktarın yarısı da Alçıklar İskeleyi'nden gönderilmektedir. Hububat Nazırı Ahmed Şakir Ağa'dan harman biter bitmez zahirenin satın alınması için tedbir alması istenmişti. Gelen fermanda Ahmed Şakir Ağa'nın çukadarlarını iskeleye oturtması, âyanların ve kapan tüccarlarının satın alma esnasında dikkatli olmaları istenmişti. Alımların sağlıklı yapılabilmesi için Balçık, Kavarna, Mangalya, Köstence ve Karaharman âyanlarının da kendi bölgelerinde konuyu takip etmeleri ve yardımcı olmaları gerekmektedir. Ödemelerin zamanında yapılabilmesi için Hububat Hazinesi'nden külliyetli miktarda para Ahmed Şakir Ağa vasıtasıyla Hacıoğlu pazarı Kazası'na gönderilmiş, kadiya teslim edilmişti. Buğdayı İstanbul'a taşımak üzere çok sayıda gemi limana gönderilmişti; gelen gemilerin hemen doldurulup yola çıkarılması, tarafların fermana uyması sağlanmalıydı.

DAĞITILAN ARPA BEDELİNİN ÇİFTÇİDEN GERİ ALINMASI

Mısır Savaşı bitince Dobruca'da zahire konusu ile ilgili yeni bir sorun gündeme gelmişti. Bu sorun, daha önce belirtildiği gibi satın alınmış olan arpa ve buğdayın sahiplerine iade edilmesiydi. Ödenmiş olan ücretin ahaliden geri alınmasının son derece güç olacağı açıktı. Savaşın zor günlerinde harcanmış olan bu paranın geri verilmesi aileleri borca sokacaktı.

Mısır'da savaşın bitmesi üzerine 1215 yılında alımına karar verilen arpanın nakline gerek kalmamıştı. Mangalya İskeleyi'nde mubayaa memuru olan Hüseyin Ağa ve mübaşir olan Hafız Mustafa Ağa ve âyanlara gönderilen hükm-i şerifte iskeleye gelmiş olan malın derhal ordu-yı hümayuna gönderilmesi, geri kalanın da aynı veya nakdi olarak Tersane-i Âmire ambarlarına ulaştırılması emrediliyordu. 1215 yılında Balçık ve Mangalya iskelelerine gelecek olan 30.000 kile arpanın bedeli, kilesi 40 paradan ödenmişti. Şimdi üretici kendi seçimine göre almış olduğu arpa bedelini nakdi veya aynı olarak iade etmek zorunda kalıyordu. Hacıoğlu pazarı üreticisinden başka Babadağ ve Hırsova kazalarındaki çiftçiler de aldıkları parayı iade edeceklerdi. 1215 yılında alınmış olan arpa bedeli harcadığı için halk devlete

olan borcunu ödemekte zorlanıyordu.⁴³ 14 Cemaziyülevvel 1217 Pazar günü şer'îye siciline kaydolun hükûn-i şerifte, ahâlinin Zahire Nazırnı Ahmed Atf Efendi'ye başvurarak 30.000 kilenin 7.500 kilesinin affedilmesini istediği, zahire nazırının bunu merkeze iletlediği, ancak böyle bir affın olanaksız olduğu bildirilmişti. Ahmed Atf Efendi'den arpa için ödenen paranın aynı veya nakdi olarak bir an önce toplanması ve acilen İstanbul'a gönderilmesi istenmişti. Yapılacak aynı ödeme sonunda iskelelerde toplanacak arpanın bekletilmeden İstanbul'a gönderilmesi ve Tersane-i Âmire ambarlarına en kısa zamanda yerleştirilmesi emrediliyordu. Gerek üreticiler, gerek takip eden görevliler üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmezlerse, işi tavsatırlarsa, suiiistimal yaparlarsa veya ihmâl ederlerse şiddetle cezalandırılacaklardı. Konunun takibi kadı, naip ve âyanlara bırakılmıştı.

Mubayaa memurları daha önce ödenmiş olan arpa parasını çiftçi-den bir türlü geri alamıyorlardı. 19 Ramazan 1218/Aralık 1804 tarihli ferman, yine ödenmiş olan arpa parasının halktan toplanması ile ilgiliydi. Ferman Karadeniz Zahire Mübaşiri Receb Ağa, Mübaşir Derviş Hasan Ağa ile âyanlara hitaben yazılmıştı. Devlet söz konusu arpa için ödenen bedeli aynı veya nakdi olarak tahsil etmek istemekteydi. Ancak zorluk, çiftçilerin geçen zaman zarfında aldığı parayı harcamış olmalarından ve geri vermeye güçleri olmamasından kaynaklanıyordu. Ödeme şekli çiftçinin tercihinine bırakılmıştı. Para olarak toplanacak miktarın Hazine-i Âmire'ye, aynı olarak toplanacağı ise Ambar-ı Âmire'ye en kısa zamanda gönderilmesi istenmişti. Nakit ödemeler sırasında parayı toplayan memurlar "züyûf akçe" almama konusunda uyarılmıştı.

Sonuç olarak: Fermana ahaliye bu kadar şefkat gösterildiğine ve ödemenin onların kararına bırakıldığına dikkat çekildikten sonra hâlâ ödeme yapılmıyorsa cezayı hak ettikleri belirtilmekteydi. Diğer fermanlarda olduğu gibi burada da takip işi kadı ve naiplere bırakılmıştı.⁴⁴ Zaten zor koşullarda yaşayan halkın önceden aldığı parayı ödeyemeyeceği açıkça görülmekteydi.⁴⁴

OSMANLI-RUS SAVAŞI'NIN İZLERİ

1806-1812 OSMANLI-RUS SAVAŞI

On dokuzuncu yüzyıla girerken bir taraftan toprak kaybı, diğer yandan âyanlar arasındaki hâkimiyet çatışmaları ve eşkıya saldırıları, imparatorluk sınırları içinde pek çok yerde olduğu gibi, Silistre Sancağı'nda oturanlara da zor günler yaşatıyordu. 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı-Rus savaşlarının arkası kesilmedi. Sancağın kazalarından olan Hacıoğlupazarı halkı, Osmanlı-Rus savaşları sırasında Rus akınlarının bu güzergâhtan geçmesi nedeniyle pek çok sorunla yüz yüze kaldı.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti, Rusya'dan başka İngiltere, Fransa, hatta Prusya'nın da çıkar çatışmalarına sahne oluyordu. Dönemin süper devletleri Osmanlı Devleti hakkında kararlar verip bunları uygulamaya koyuyorlardı. Osmanlı Devleti, Eflak ve Boğdan'a voyvoda tayin ederken İngiliz ve Rus isteklerine uymak zorunda kalıyordu. Kırım'a yerleşmiş olan Rusların Karadeniz donanmasına ve ticaret gemilerine boğazdan geçiş hakkı tanımak zorunda bırakılıyordu. Avrupa devletleri de birbirlerine karşı diplomasi zaferi kazanmak için Osmanlı Devleti'ni hedef seçmişlerdi.

Osmanlı Devleti Fransız Elçisi Sebastiani'nin etkisiyle Rus taraftarı olan Eflak Voyvodası İpsilanti Bey'le Boğdan Voyvodası Aleksandr Moruzzi Bey'in yerine yeni atama yapmıştı. Bu atama Bâbüâlî ile Rusya'nın arasını açtı. Eflak ve Boğdan voyvodası tayin edilen Aleko Bey ve İskarlit Bey daha görev yerine varmadan Rusya'nın baskısı ile geri çağırıldılar ve eski voyvodalar görevlerine iade edildiler. Bu olaydan sonra Osmanlı Devleti'nin Rusya ile dostluğu bozuldu; Ruslar Osmanlı Devleti'ni tehdit etmek için Hotin ve Bender kalelerine girdiler (Ramazan 1221/Eylül-Ekim 1806).¹

Rus Çarı Aleksandr (1801-1825) bu olaydan sonra Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilan etti. Çar, Eflak ve Boğdan meselesini öne sürüyor, Ortodoksların hakkını koruduğunu iddia ediyordu.² General Michelson 16 Ekim 1806 tarihinde Boğdan'a girdi. Ruslar, Eflak ve Boğdan'da saldırılara başlayınca bölgenin yardım ihtiyacı hızla arttı.³

İLK ÇATIŞMALAR BAŞLIYOR

Rus ordusu Tuna'ya doğru hızla ilerlemeye başladı. Hotin ve Bender'in işgal edildiğini duyan Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Ağa (1807'den sonra Paşa unvanını aldı), Tuna sahilinde savunma tedbirleri almaya başladı. Rus ordusunun ilk hedefi İsmail, Yerköy, İbrail gibi kalelerdi. Bu kaleleri aldıktan sonra Tuna Nehri'nin güneyine inebilirlerdi; bu nedenle kalelerde savunma hazırlıklarına başlandı.

Ordu İstanbul'dan Tuna sahiline yetişinceye kadar kazalardan toplanacak olan asker savunmaya yardım edecekti. Nitekim Hacıoğlupazarı'nda kadı ve âyanlara hitaben gelen fermanlarda bir an önce külliyetli miktarda asker toplanarak İbrail taraflarına gitmesinin çok önemli olduğu belirtiliyordu.

Durum o kadar nazik hale gelmişti ki gelen bir fermanda Âyan Boşnak Abdullah Ağa'dan, toplanacak askeri beş gün içinde İbrail'e göndermesi isteniyordu. Anlaşılan oydu ki Osmanlı Devleti Rus (Moskovlu) saldırısına hazırlıksız yakalanmıştı. Ordunun geçeceği yollar, konaklar ve zahire ihtiyacı ise ayrı sorunlardı.

Yeniçeri ağası gönderdiği bir emirle İsmail tarafının savunması için Hacıoğlupazarı Âyanı Boşnak Abdullah Ağa'yı görevlendirmişti.⁴ Âyanın oğlu Hurşid Ağa da babasının yerine âyan atandı. Yeniçeri ağası, atama emrinde her ikisine de başarılar diliyordu. Boşnak Abdullah Ağa'ya gelen başka bir emirde, önceden asker yazılmış olan yaya ve atlı gençleri toplayıp bir an önce onlarla cepheye gitmesi emrediliyordu.

Tuna yalısından arka arkaya üzüntülü haberler geliyordu. Alemdar Mustafa Ağa Rusların Osmanlı ülkesine saldırdığını, tehlikenin Tuna'ya yaklaştığını ve İsmail Kalesi'ni kuşatmaya hazırlandıklarını İstanbul'a duyurdu. Daha sonra yakın adamlarından ve kapı yoldaşı olan Pehlivan İbrahim Ağa'yı işgalin endişesini taşıyan İsmail kentinin yardımına gönderdi.⁵

Rus ordusu İsmail'e dört saat mesafeye gelince Rus generali bir subayını göndererek İsmail halkını tehdit etti ve kalenin derhal teslim olmasını istedi. O sırada Pehlivan İbrahim Ağa İsmail'e gelmiş, Rus subayının teklifini geri çevirmişti. İsmail muhafızı olan Rumeli Beylerbeyi Kasım Ağa da Pehlivan İbrahim Ağa'nın bu davranışından cesaret almış, savun-

mak için kaleyi güçlendirmeye başlamıştı. Kalabalık sayıdaki Rus askerleri hızla İsmail Kalesi'ne doğru yaklaşıyorlardı. Pehlivan Ağa atlıları ile Rus ileri kuvvetlerini karşıladı, yapılan çarpışmada Ruslar hayvanlarını ve eşyalarını bırakıp kaçmak zorunda kaldılar.

Pehlivan Ağa'nın küçük de olsa bu başarısı İsmail halkına güç verdi; şehir halkı en büyükten en küçüğe kadar silahlandı ve savunmaya hazırlandı. Buna rağmen Ruslar tekrar İsmail Kalesi'nin önüne kadar geldi. İsmail Muhafızı Kasım Paşa ve Pehlivan Ağa, Rusların saldırısına karşı koydu. Yedi saat süren çarpışmada Ruslar yenildi. Pehlivan İbrahim Ağa ve yanındakiler İsmail Kalesi'nin önünde önemli bir başarı kazanmıştı. İbrahim Ağa bu savaştaki kahramanlığı nedeniyle ödüllendirildi, hatta savaştan sonra "Vezir" ve "Baba Paşa" diye ün yaptı.

Haber ordunun bulunduğu Edirne'de duyulunca, Sadrazam Hilmi İbrahim Paşa, Edirne Kışlası'ndan bir ferman göndererek Pehlivan İbrahim Ağa'yı kutladı. Ancak onu ödüllendirirken, Alemdar Mustafa Ağa'nın adamı olduğu için ağayı da ihmal edememiş, asıl kahraman olan Pehlivan İbrahim Ağa ve Boşnak Abdullah Ağa'nın yanında onu da ödüllendirmişti.⁶

Gönderilen fermanla Pehlivan İbrahim Ağa, Boşnak Abdullah Ağa ve Bahadır Giray Sultan'ın İsmail tarafında kahramanca savaştıkları ve zafer kazandıkları kaydediliyor, Silistre Valisi Mustafa Ağa'nın da bu zaferde payı olduğu anlatılıyordu.

Sadrazam Hilmi İbrahim Paşa, Mustafa Paşa'yı ödüllendirmek ve cesaretlendirmek için ona mücevher kaplı bir kılıç, Pehlivan İbrahim Ağa'ya gösterdiği kahramanlık nedeniyle bir adet Cezzar palası ve mercan donanımlı bir çift piştov, Boşnak Abdullah Ağa'ya bir adet kılıç göndermişti (21 Şaban 1222/Ekim 1807).⁷ Berat ve hediyeler Hazine-i Nispet Ali Ağa tarafından sahiplerine ulaştırılmıştı. Taklit edilemeyecek güzellikte olan kılıç ve piştovlar sadakat ve kahramanlık nişanı olarak sahiplerine törenle teslim edilmişti.⁸

Alemdar Mustafa Paşa bu kılıcını ömrünün sonuna kadar gururla taşıdı. Hatta II. Mahmud'un cülüs töreni yapılacağı zaman Alemdar Mustafa Paşa'ya kılıcını çıkarması hatırlatılmış, paşa kılıcın kendisine III. Selim tarafından verildiğini bu nedenle çıkaramayacağını söylemiştir. II. Mahmud da kılıçla cülüs törenine katılmasına izin vermiştir.⁹

RUSYA'NIN ÖÇ ALMASI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN SAVAŞ İLAN ETMESİ

Rusya, Bender'i aldıktan sonra Türklerin kentin varoşlarında bir süre oturmasına izin vermişti. Rus generali, İsmail önündeki yenilgiden sonra öç almak için Bender ve Akkerman ahalisini esir edip Rusya'ya gönderdi. Bu haber İstanbul'a ulaşınca tepki ve üzüntü büyük oldu.

Üzücü haberler İstanbul'a geldikçe, İstanbul'daki Rus elçisine bunun sebebi soruldu. Rus elçisi daima Eflak ve Boğdan voyvodalarının değiştirilmesini öne sürüyordu. Değiştirildiği açıklandığı zaman "Bu konuda kendisine herhangi bir bilgi gelmediğini" söyledi.

10 Şevval 1221/Aralık 1806 tarihinde Şeyhülislam'lık'ta yapılan görüşmeler sonunda, Rusya'nın ansızın sınırın geçmiş olmasıyla aralarındaki anlaşmanın bozulduğuna, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya derhal savaş ilan etmesinin uygun olacağına karar verildi.¹⁰

İngiltere'nin Osmanlı ülkesindeki ticareti çok kazançlı olduğundan, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü kabul edip aleyhinde hareket etmek istemesi şimdilik olanaksızdı. İngiltere bir taraftan Napoléon Bonaparte'a karşı Rusya ile anlaşmak istiyor, öte taraftan Osmanlı ülkesindeki ticaretini kaybetmek istemiyordu. Bu nedenle İngiliz elçisi Osmanlı Devleti'ne, Rusya'ya savaş açmaktan vazgeçmesi için çok ısrar ediyordu; Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki anlaşmazlığın nedeni olarak Eflak ve Boğdan'da eski voyvodalar göreve iade edilinceye kadar iki-üç hafta geçtiğini, Boğazların Rus gemilerine kapatılmış olmasını gösteriyordu. Ayrıca İstanbul'da bulunan Fransız Elçisi Sebastiyani'nin kovulmasını; İngiltere ve Rusya ile yapılmış olan anlaşmaların yenilenmesini istiyor; bu koşullar Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmezse Rusların Osmanlı topraklarına gireceğini, üstelik İngiliz donanmasının da İstanbul'a geleceğini bildiriyordu. Fransız Elçisi Sebastiyani ise Rusya'ya savaş açılması için ısrar ediyordu."

12 Şevval 1221/Aralık 1806 tarihinde sadrazamın başkanlığında tekrar toplantı yapıldı. Rusya'ya savaş ilan edilmesine, sadrazamın ordu ile Rumeli'ye geçmesine karar verildi; sonunda Rusya'ya savaş ilan edildi. Osmanlı Devleti Aralık 1806'da, topraklarına saldırdığı için Rusya'ya savaş ilan ettiğini açıklayan bir bildiriye yabancı elçiliklere gönderdi.

Osmanlı Devleti, diplomatik bir gelenek olarak savaş açtığı devletin elçisini Yedikule'ye hapsediyordu. Bu defa Rus Elçisi Ditaninski hapsedilmemiş, anlaşma ortamı oluşturmak amacıyla Bâbü'lî'ye getirilmiş, elçiden Rus tüccarlar ile birlikte 10 güne kadar İstanbul'u terk etmesi istenmişti. Rus ordusu Eflak ve Boğdan'ı boşalttığı takdirde İstanbul'a geri dönebileceği kendisine bildirilmişti. III. Selim bu davranışıyla batılı devletlere "uygarlık taraftarı olduğunu" kanıtlamaya çalışıyordu.¹²

SAĞ KOL'DA DEVAM EDEN EŞKIYALIK OLAYLARI

Askerleri ile birlikte İsmail'e giden Boşnak Abdullah Ağa'nın arkasından Hacıoğlupazarı'nda eşkiyalık olayları artmıştı. Eski âyanın mal varlığı da eşkiyanın hedefi olmuştu. Âyanlıktan ayrılıp İsmail'e gitmiş olan Boşnak Abdullah Ağa'nın defterde kayıtlı olmayan nakit akçe, altın, eşya ve hayvanları birtakım çapulcu tarafından yağma edilmişti. Kayıtlı olmayan bu eşyadan başka eşkiya, âyanın borç olarak esnafa dağıttığı 12.000 guruşu da zorla tahsil etmişti. Gönderilen fermanla, eşkiyanın yağmaladığı mal ve paranın eksiksiz toplanması konusunda Hacıoğlupazarı kadısının aracılık etmesi ve paranın eksiksiz toplanması bildiriliyordu. Eşkiya tarafından âyanın hanesinde el konulan nakit Silistre valisine aitti. Divan-ı Silistre (Silistre Divanı) ve ordu seraskeri, Enderun ağalarından Osman Ağa'yı kaza-ya gönderip, paranın tamamını bir an önce tahsil etmesini istemişti.¹³

Hacıoğlupazarı Âyanı Boşnak Abdullah Ağa'nın mallarının yağmalanması son derece dikkat çekici bir olay olmuştu. Silistre Valisi ve Ordu-yı Hümayun Seraskeri Mustafa Paşa, konunun bir an önce açıklığa kavuşmasını istemişti.¹⁴ Yeniçeri ağası da acilen olayın faillerinin yakalanmasını, Rusya ile savaş devam ederken eşkiyanın kaza halkını korku içinde yaşatmaya hakkı olmadığını kadiya bildirmiş, bir an önce çözüm getirmesini istemişti.

Yağmayı yapan 8 kişi kısa zamanda tespit edilmişti. Kadi, yakalanan eşkiyanın adlarını Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa'ya bildirilmişti: Osman Alemdar, Selmanlı Çolak, Kara İbrahim, Mermer Kiliseli İbrahim, Kemiksiz Sebe Ağası, Hacı Çorbacı'nın oğlu, Nakdioğlu, Barubuyan Köyü'nden Mahmud, Çorallı Ahmed, Çamurlu'dan Hacıoğlu Mehmed, Şakiroğlu Alemdar ve Savsuk. Eşkiyanın adı ve kimliği tespit edilmesine rağmen

men hepsi yakalanamamıştı. Hacıoğlupazarı'na gelenlerin hemen yakalanması ve teslim edilmesi istenmişti. Eşkıyanın yakalanmasında en büyük zorluk, bazı kişilerin değişik nedenlerle eşkıyaya yataklık etmesinden kaynaklanıyordu. Kadiya gelen emirde bunlara hoşgörölü davrananlara, yardım edenlere ve yataklık edenlere de eşkıyaya verilen cezanın aynısının verilmesi emrediliyordu.

RUŞÇUK ÂYANI ALEMDAR MUSTAFA AĞA'NIN SİLİSTRE VALİSİ VE TUNA SERDARI TAYİN EDİLMESİ

Bâbüâli, Osmanlı-Rus Savaşı başladığından beri Silistre valiliği ve Tuna seraskerliğini bölgeyi iyi bilen, güçlü bir kişiye vermek istiyordu. Rus ordusu Tuna'ya doğru ilerlerken Pazvandoğlu Osman Paşa Vidin'de ölmüş, Tuna boyu boş kalmıştı. Bu durumda Silistre ve Tuna seraskerliği daha da önem kazanmıştı.

Öte yandan Silistre valisi ve Tuna seraskeri tayin edilecek olan paşanın, Ruşçuk Âyanı Bayraktar Mustafa Ağa ile iyi anlaşması gerekiyordu. Fakat başkentte, bunun kolay sağlanamayacağı çok iyi biliniyordu. Bâbüâli, bu nedenle görevi Bayraktar Mustafa Ağa'ya vermek istiyordu; ancak valilik ve seraskerlik gibi görevlerin bir yılla sınırlı olmasından ötürü Mustafa Ağa'nın bu görevi kabul etmeyeceğini de çok iyi biliyordu.¹⁵

Alemдар Mustafa Ağa ise görevi kabul ettiği takdirde her yıl şevval ayında başka bir eyalete vali olarak tayin edileceğini bildiği için Ruşçuk'taki iktidarını kaybetmek istemiyordu. Bâbüâli, Alemдар'ın niyetini öğrenmek için, baş muhasebeci payesiyle Ruşçuklu Mehmed Emin Behiç Efendi'yi gönderdi.¹⁶

Mustafa Ağa önce Behiç Efendi'nin teklifini geri çevirdi. Ancak Behiç Efendi, III. Selim'in bu görevi kabul etmesini istediğini ve âyanlık yetkilerinin saklı kalacağını söyleyince kabul etti.¹⁷

Hacıoğlupazarı Kadı Defteri'nde bulunan bir kayıtta, Silistre Valisi ve Ordu-yı Hümayun Seraskeri Mustafa Paşa'ya gönderilen fermanla "Silistre valiliği ve ordunun seraskerliği sana verilmiştir. Devlete yapacağın kahramanca hizmetler unutulmayacaktır" denilmektedir. Ayrıca fermanla kendisinden, Tuna sahilini zapturapta alması, gereken yerlere karadan ve

denizden takviye yapması ve oradaki ahaliyi mezalimden kurtarması isteniyordu. Son olarak, bu havalinin külliye kendisinden sorulacağı, her türlü karar yetkisine sahip olduğu, durumu askerine ve kazalara duyurması emrediliyordu. Osmanlı Devleti Aralık 1806'da Rusya'ya savaş ilan etmişti, Alemdar Mustafa Ağa ise kısa bir süre sonra, Şubat 1807'de paşa unvanı ile Silistre valisi ve serasker atandı.

Sadrazam tarafından 21 Ramazan 1222/Kasım 1807 tarihinde Silistre Valisi ve Serasker Alemdar Mustafa Paşa'ya gönderilen bir kutlama yazısında, görevi başarı ile sürdürdüğü, Vidin'e kadar Tuna'nın sağ sahilinin korunmasının da kendisine verildiği bildiriliyordu. Haber, cephe sorumlularından Ahmed Ağa vasıtası ile Mustafa Paşa'ya ulaştırıldığı gibi Hezargrad, Şumnu, Es-kicuma (Cuma-i Atik), Osmanpazarı, Yenipazar, Pravadi, Kozluca, Varna, Mangalya, Köstence, Babadağ, İsmail, Maçin, Hırsova, Silistre, Hacıoğlupazarı kadılarına da duyuruldu, kadılardan bunu şer'îye siciline kaydetmeleri istendi.

Osmanlı Devleti, yeniçeri ve diğer ocakların savaş hazırlığına girişti. Önce hazırlanan sembolik bir kuvvet Tuna yalısında Alemdar Mustafa Paşa'nın emrine verildi. Ülkenin her tarafına asker toplanması için emir ve fermanlar gönderildi. Sadrazam Hilmi Paşa'nın serdar-ı ekrem atandığına dair hattı-ı hümayun çıkarıldı. 17 Şevval 1221 tarihinde Osmanlı Devleti Rusya'ya resmen savaş ilan etmişti.

Bu sırada Sırp'lar da Osmanlı Devleti'nin batı sınırında sorun çıkarmaya başlamışlar, üstelik Ruslarla anlaşarak Osmanlı Devleti'ne ikinci bir cephe açmaya hazırlanıyorlar, Vidin önünde görünüp devleti zor durumda bırakmak için fırsat kolluyorlardı. Nizam-ı Cedid aleyhtarları da Vidin'de Pazvandoğlu Osman Paşa'nın etrafında toplanıyorlardı. Bâbü'ali Vidin ve yakın çevresindeki durumun önemini göz önüne alarak Rumeli Valisi ve Niş Muhafızı Hurşid Ahmed Paşa'yı bu cepheye tayin etti.

İNGİLTERE RUSYA'NIN SALDIRISINI DESTEKLİYOR

Bu sırada Rus donanması Bozcaada önünde demir atmış, İstanbul Boğazı'nı kontrol altında tutuyordu. Rusların müttefiki olan İngilizlerin donanması da Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında herhangi bir anlaşmazlık olmamasına rağmen Akdeniz'de dolaşmaya başlamıştı.¹⁸

Padişah sonunda Sağ Kol'daki vezir, ümera, kadı, mütesellim, voyvoda, âyan ve memleketin ileri gelenlerine durumun ciddiyetini açıklayan bir ferman göndermek zorunda kaldı.¹⁹

İngiliz ve Rus savaş gemileri Ege Denizi'nde dolaşmaya başlayınca Bâbiâli bu konuda ne kadar hazırlıksız olduğunu fark etti. Tersane-i Âmir'e'deki donanma düşman donanmasının en az üç katı olmasına rağmen hemen hareket edecek durumda değildi; teçhizatını ve hazırlıklarını tamamlayıp donanmayı hareket ettirmek gerekiyordu. Bundan başka Çanakkale ve İstanbul boğazlarına baştan başa tabyalar ve toplar yerleştirilerek savunmaya hazırlanmak gerekiyordu. Çanakkale Boğazı'nın iki yanını takviye etmek için memurlar gönderildi. Kaptanıderya Seydi Ali Paşa 18 parça savaş gemisi ile 26 Muharrem 1221/Mart 1806 tarihinde Çanakkale Boğazı'na doğru hareket etti.²⁰ Bir süre sonra İngiliz donanması Çanakkale Boğazı'ndan Marmara'ya girdi.

Rus donanması Korfu'da üslenmiş, oraya taşınmış olan kara askeri hazırlığa başlamıştı. Öte yandan Rus ordusunun kuzeyden kara yolu ile günden güne Tuna'ya yaklaştığı haberleri İstanbul'a ulaşıyordu.

Osmanlı Devleti'nin asıl düşmanı Rusya iken bu defa İngiltere de düşmanca davranmaya başlamıştı. Şimdi büyük küçük, fakir zengin milletin namusunu korumak için birleşmek gerekiyordu. Devlet Osmanlı ülkesinde İngiltere ile ticareti yasakladı; İngiliz çukası, bardak, minekârî kutu, saat, ayna gibi hiçbir İngiliz malı Osmanlı sınırları içinde satılmayacak, hiç kimse İngiliz malı satın almayacaktı. Bu emir hilafına hareket eden olursa herkese ibret olması için en şiddetli ceza ile cezalandırılacak, yakalanan mallar kayda geçirildikten sonra müsadere edilecekti. Hiç kimse bu emrin dışına çıkamayacaktı. Sadrazam bu fermanı acilen Sağ Kol'da bulunan yetkililere ulaştırmak üzere Memiş Tatar'ı görevlendirdi.

İSTANBUL'DA SAVAŞIN İLK HAZIRLIKLARI YAPILIYOR

Ordu İstanbul'dan hareket etmeden önce yolların gözden geçirilmesi gerekiyordu. Mimar başı ve ekibinin, İstanbul'dan Edirne'ye kadar olan yolları ve köprüleri denetlemesi; yapılacak ve onarılacak yerleri uygun makamlara bildirmesi önem taşıyordu.

Yapılan ilk teftişte kaldırım ve köprülerin perişan olduğu görülmüştü. Durum Bâbiâli'ye rapor edilmiş; ordu yola çıkmadan önce onarım işlerinin tamamlanmasının önemi vurgulanmıştı. Teftiş heyeti Edirne'ye de gitmiş, Edirne ve yakın çevresindeki köprüleri incelemiş, onların da onarıma muhtaç olduğunu tespit etmişti. Buradaki yol ve köprüler eskiden beri Sultan Süleyman Han ve İbrahim Hanzade'nin vakıfları tarafından tamir ediliyor ve yenileniyordu. Yine onlar tarafından yapılmasına karar verildi. Durum Edirne âyanına bildirildi ve vakfın en kısa zamanda onarım işine başlaması önerildi.

İlk aşamada, Küçükçekmece'den Edirne'ye kadar olan yol boyunca kaldırım ve köprüler için bir onarım programı yapıldı. Bu aradaki onarım işini devlet finanse edecekti; Büyükçekmece civarı ve Edirne tarafı vakıflar tarafından onarılacaktı. Daha önceleri olduğu gibi bu kez de yol tamiri ve köprü yapımı konusunda vakıfların çok önemli katkıları oldu.

Onarım ve yenileştirme çalışmaları sırasında çok dikkat edilmesi emredilmişti. Yanlış ve bozuk yapılmış bir iş tespit edilirse gerek mimarlar gerekse vakıf mütevellileri padişahın elinden kurtulamayacaktı. Taraflara konu ile ilgili emr-i şerif gönderildi.²¹

OSMANLI ORDUSU EDİRNE'DEN YOLA ÇIKIYOR

Osmanlı-Rus Savaşı devleti paniğe sokmuştu. Gerçi Alemdar Mustafa Paşa, Ruslardan aldığı top ve cephanе arabaları eşliğinde 200 Rus esirini başkente göndererek sevinç rüzgârı estirmişti, ancak bu yeterli değildi.

Yeni yılla birlikte Rus ordusunun saldırıları ciddi boyuta ulaştı. Yapılan değerlendirmede ordunun bir an önce Rumeli'ye gönderilmesine karar verildi. 18 Muharrem 1221/15 Mart 1806 tarihinde Yeniçeri Ağası Pehlivan Hüseyin Ağa, Osmanlı adetlerine göre yeniçerileri ile birlikte padişahın huzurundan geçti. Yeniçeri ordusu son hazırlıklarını yapmak üzere Topkapı'dan çıkıp Davutpaşa'daki çadırlarına yerleşti. Serdar-ı Ekrem Hilmi İbrahim Paşa ertesi gün III. Selim'in huzuruna çıktı; padişah kendisine samur kürk giydirip mücevher, sorguç ve hançer verdi; bayrağı eliyile serdar-ı ekreme teslim etti.²²

Hazırlığını tamamlar tamamlamaz Edirne'ye doğru harekete geçecek olan ordu, 12 Nisan 1807 tarihinde İstanbul'dan Edirne'ye doğru yola

çıktı. Osmanlı ordusu Rusya'ya savaş ilan edildikten 5 ay sonra (Aralık 1806) 26 Safer 1222/26 Nisan 1807 tarihinde hazırlıklarını tamamlayarak Edirne'den hareket etti. 24 Mayıs 1807 tarihinde Silistre'ye ulaştı.²³

Alemdar Mustafa Paşa 5-6.000 süvari ile Pravadı menziline gelip orduyu karşıladı; savaş esnasında ordunun zahiresini sağlayacağına dair söz verdi. Pravadı'dan ayrılan ordu Silistre'ye doğru hareket etti. Alemdar Mustafa Paşa da Rusçuk'a döndü.

TUNA SAHİLİNE SİLAH NAKLİ

Durum son derece nazikti. Ruslar, Tuna Nehri'ni geçtikleri anda Balkanlar'a kadar inebilirlerdi. Bundan endişe eden Osmanlı Devleti Tuna'nın sağ sahiline asker ve mühimmat yığmaya başladı. Sırların ayaklanmasını bastırmak üzere görevlendirilmiş olan Hurşid Paşa'ya da silah ve mühimmat göndermek gerekiyordu.²⁴ Ordunun ihtiyacı olan cephane ve toplar başkentten deniz yoluyla Varna İskeleyi'ne geliyor, oradan kara yolu ile gereken yerlere naklediliyordu. İskeleyden cephane taşımak için sık sık araba sipariş ediliyor, ihtiyaç halinde ilave arabalar isteniyordu.²⁵ Rumeli Beylerbeyi Halil Paşa, Rusçuk Âyanı ve Serasker Mustafa Paşa'ya da silah gönderiyordu.²⁶ Gönderilen silahları taşıyan arabalar her gece bir yerde konaklamak zorundaydı. Konaklama esnasında silahların depolanıp korunması ve gelenlerin işesi, konaklanan menzilde menzil görevlisinin garanti ve sigortası altında oluyordu.

Savaş süresince deniz yolu ile askeri mühimmat yollanan Varna Limanı'na Ramazan 1224/Ekim 1809'da külliye miktarda silah, cephane ve top geldi. Taşımak için önceden 50 araba istenmişken Varna âyanı ancak 25 araba sağlayabilmişti. Silahlar arabalara yüklendi ve yola çıkarıldı. Geri kalan top ve cephane kış şartlarında nakliyenin zorluğu göz önüne alınarak bir an önce ordunun ihtiyacını karşılamak üzere komşu kazaların âyanlarından sağlanan 25 araba ile taşındı.²⁷

ORDUNUN ZAHİRE VE KONAKLAMA İHTİYACI

Orduda zahire konusu çok önemliydi ve büyük bir organizasyona ihtiyaç duyuluyordu. Asker sayısı arttıkça yeterli miktarda buğday, un ve et gibi temel gıda maddelerinin gerekli yerlerde hazır bulundurulması gere-

kiyordu. Ordu Edirne'den Tuna sahiline kadar hemen hemen 20 menzilde konaklamak zorundaydı. Bunların bazıları geceleme, bazıları daha uzun konaklama şeklindeydi. Bir geceden fazla konaklanan menzillerde ordunun eksikleri tamamlanıyor, burada depolanmış olan zahire ve toplanmış olan koyunlar ordu ile birlikte yola çıkarılıyordu.

Askerin ihtiyacı kadar binek ve taşımacılıkta kullanılan hayvanlar için arpa ve saman sağlamak da o derece önemliydi. Savaş halindeki askerin ve askere hizmet eden hayvanın beslenmesine dikkat etmek gerekiyordu. Osmanlı Devleti ordunun ihtiyacı olan zahireyi üretim kapasitesi yüksek olan yerlerden sağlıyordu. Bu üretim merkezlerinin başında Dobruca geliyordu. Dobruca buğdayı kaliteli olduğu gibi Karadeniz limanlarından ülkenin her tarafına nakletme kolaylığı vardı. Osmanlı-Rus Savaşı boyunca zahire ihtiyacı hep Dobruca'dan sağlandı.

Rus ordusu eskiden beri Osmanlı ülkesine kış aylarında saldırıyordu. Bu nedenle şimdi de hazırlıklı olmak gerekiyordu. Kazalardan toplanan askerin kış demeden bir an önce tayin edildikleri yere gitmeleri ve savunmaya katılmaları önemle duyuruldu. Öte yandan artan asker sayısının ihtiyacını karşılayacak şekilde zahireye ihtiyaç doğuyordu. Hasan Ağa'nın, Sağ Kol kadı ve âyanlarına getirdiği fermana, Tuna sahilindeki ordunun ihtiyacının bildirilmesi istenmişti.²⁸

Babadağ'dan önce son konaklanan önemli ve büyük menzil Hacıoğlupazarı menziliydi. Dolayısıyla burası savaşın son hazırlıklarının yapılması için uygundu. Ordu Hacıoğlupazarı'nda iki gün konaklayacak; başbuğlar buradan görev yerlerine gideceklerdi. Örneğin, kapı halkı ile birlikte Balçık Kazası'na doğru giden Mustafa Paşa bir gece Hacıoğlupazarı'nda konaklamıştı. Ahmed Paşa ise dairesi, halkı ve 1.000'den fazla askeri ile İsmail tarafına giderken kasabada iki gece kalıp askeri mühimmat ve zahire ihtiyaçlarını tamamlamıştı. Anadolu tarafından gelen İçelli vezir Ahmed Paşa, İsmail savunmasına memur edilmişti. O da kalabalık askeri ve kapı halkı ile birlikte Hacıoğlupazarı'na yakın Çamurlu Köyü'nde bir gece konaklamış eksiklerini gözden geçirmişti.²⁹

Söz konusu konaklamalar sırasında Silistre Mütesellimi Süleyman Ağa ve Hacıoğlupazarı Âyan Vekili Mehmed Pehlivan Ağa'ya ordu-

nun ihtiyacı olan zahirenin ve samanın Hacıoğlupazarı menzilinde depolanması emredilmişti.³⁰ Zahire, hayvan ve saman alımı sırasında ödemelerin zamanında yapılmasına dikkat ediliyordu. Zahire Ambar Emmini Süleyman Ağa, Hacıoğlupazarı'ndan alınan zahirenin bahasının yarısı olan 3.492 gurusu peşin ödedi. İkinci taksit zahirenin taşınması tamamlandıktan sonra âyana bıraktığı paradan ödenecekti. Süleyman Ağa, ödeme planını Hacıoğlupazarı Âyan Vekili Mehmed Pehlivan Ağa vasıtasıyla bütün köylere duyurdu.

Devlet, ordunun başarılı olması için askerin iaşesine dikkat etmek zorundaydı. Ferman gereği, ordu İsakçı'da konuşlanmadan önce, Ambar Emmini Abdülkadir Ağa mübayaaya yetkilisi olarak 65.000 kile un satın alıp İsakçı ambarına getirip yetkiliye teslim etmişti.³¹ İsakçı'da ambar yetkilisi unu teslim aldığına dair tezkere vermişti.

Genellikle askere verilen ekmek, konaklama mevkiinde kurulan geçici sahra fırınlarında pişiriliyorsa da Rus ordusunun ilerlemesi sırasında ekmek pişirme olanağı kalmayacağı düşünülerek yedek olması için peksimet yaptırılmıştı. Uzayan kale kuşatmaları sırasında askere önceden hazırlanmış olan peksimet dağıtılmaktaydı. Cephede böyle bir tehlike ve ihtiyaç doğmuş, Hacıoğlupazarı Kazası'ndan 100 İstanbul kilesi un alınıp ordu-yı hümayun için Varna'da peksimet yaptırılmıştı.³²

ORDUNUN İHTİYACI İÇİN YAPILAN ALIMLAR

Ordunun ihtiyacı küçümsenmeyecek kadar büyüktü. Pravadı, Hacıoğlupazarı ve civar kazalardan 20.000 kile un, 74.500 kile arpa, 10.000 baş koyun satın alınacağı ilan edildi. Kadı defterindeki kayda göre, 250 kile dakik-un, 11.500 kile arpa ve 1.620 baş koyun Hacıoğlupazarı Kazası'ndan satın alınacaktı. Meblağın üçte birinin peşin ödeneceği ilan edildi.

1806 yılının Aralık ayında Silistre valisi ve İsmail muhafızı tayin edilen³³ Ebubekir Paşa görev yerine gelmeden önce Ahmed Ağa'yı İsakçı mübayaacısı tayin etmiş, zahire ve hayvan satın almak için kendisine yetki belgesi vermişti. Ebubekir Paşa askeriye'nin ihtiyacı için kilesi 40 paradan un, kilesi 20 paradan arpa ve tanesi 80 paradan koyun alınacağını ilan etti. Daha önce belirtildiği gibi satın alınacak malların üçte bir fiyatı peşin

ödenecek, geri kalan kısmı malzeme İsakçı ambarlarına teslim edildiği zaman tamamlanacaktı.

İstanbul'da Mübayaacı Ahmed Ağa'ya 25.750 guruş teslim edilmişti. Hacıoğlupazarı'ndan satın alınacak malzemenin ödemesini Ahmed Ağa usulüne uygun olarak yapacaktı. Geri kalan kısmı için senet verecekti. Toplanacak koyunlar zamanı gelince nakledilmek üzere kazada uygun bir yerde korunacak, un ve arpa, imzalı ve mühürlü defterle birlikte derhal İsmail'e nakledilecek, oradaki ambar yetkilisine teslim edilecekti. Ödemenin ikinci kısmı burada yapılacak ve verilen senet geri alınacaktı. Ebubekir Paşa, satın alma işi hassas bir konu olduğu için kimsenin bir guruş hakkının kalmamasına dikkat edilmesini emretmişti.

Ebubekir Paşa gönderdiği buyrulduda "asker demek zahire demek" olduğunu belirtiyor, mubayaa memurlarının yapacağı işin ne kadar önemli olduğunu açıkça beyan ediyordu. Buyrulduda ayrıca mubayaa memurlarına görevleri hatırlatılıyor; "Üreticinin ayağına gitmeyelim, onlar gelsin, rahat edelim, derlerse aldıkları parayı hak etmemiş olurlar, haram olur. Her türlü gecikme, teslim edilen malın kalitesinin bozuk olması veya memurun görevini hakkıyla yapmamış olduğu tespit edilirse mubayaa memuru cezalandırılarak görevine son verilir" deniliyordu.

Âyanlar ve kadılar kazalarda mubayaa işlerini yapanlara yardımcı oluyorlardı. Âyanlar ödeme işinde, ikinci ve üçüncü taksitleri kendilerine emanet edilen paradan yapıyorlardı. Örneğin ordunun yol zahiresinin alınmasına memur olan Sadrazam Çukadarı Ahmed Ağa zahire bedelinin taksiti olan 3.337 guruşu Hacıoğlupazarı Âyanı Abdullah Ağa'ya teslim etmişti.³⁴

GÖREV YERİNE GİDEN HÜSREV PAŞA'NIN KAZALARDAN İSTEDİKLERİ

Rusların hızla güneye inmesi üzerine o sırada Silistre valisi olan Hüsrev Paşa'ya ayrıca İbrail seraskerliği de verilmişti;³⁵ Hüsrev Paşa görev yerine gitmeden önce Hacıoğlupazarı kadısı ve âyanına gönderdiği buyrulduda, 2.000 asker ve kapı halkı ile hareket ettiğini ve Hacıoğlupazarı Kazası'ndan geçeceklerini, bu sırada kadı, âyan ve serdarın hazırlıklı olmasını istiyordu. Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa tarafından kendisine verilmiş olan mühürlü imzalı deftere göre zahire satın alacaklarını, Hacı-

oğlupazarı'na ulaşıncaya kadar bunların hazırlanması gerektiğini, askerin ihtiyacını karşılama konusunda işin ağırdan alınmamasını, malzemenin bir an önce hazırlanması gerektiğini bildiriyordu. Ayrıca Silistre Divanı'ndan gelen başka bir haberde askerin ihtiyacının acilen karşılanması buyurulmuştu. İhtiyaç listesi şöyleydi:

<i>Nan-ı aziz (ekmek)</i>	<i>Lahm-ı ganem (koyun eti)</i>	<i>Kahve-i Yemen (Yemen kahvesi)</i>	<i>Şem'i asel (balmumundan mum)</i>	<i>Şair-i yem (arpadan hayvan yemi)</i>
1.100 kayye	500 kayye	5 kayye	3 kayye	2.000 kayye
<i>Kiyah (ot)</i>	<i>Pirinç</i>	<i>Rugan-ı sade (sadeyağ)</i>	<i>Asel (bal)</i>	<i>Kahve-i efreç (kahve)</i>
8.000 kayye	40 kayye	10 kayye	10 kayye	30 kayye

Bunlardan başka aydınlanmak için de 13 kayye rugan-ı zeyt (zeytinyağı) alınacaktı. Ayrıca bu listedekilere ek olarak Hüsrev Paşa'nın maiyeti olan 2.000 neferin tayını için 1.500 ekmek, 750 vukayye⁶ koyun eti ve süvari mevcuduna göre ikişer vukayyeden yemlik arpa hazırlanması istenmişti.

Hazırlıklar sürmesine rağmen Rusların güneye, Tuna Nehri'ne yaklaşması felaketi gitgide büyümekte ve ihtiyaçlar gün geçtikçe önlenemez bir hızla artmaktaydı.³⁷

Silistre Divanı'ndan Yenipazar, Pravadı, Kozluca, Hacıoğlupazarı ve Balçık kazalarının kadı, âyan, ahali ve yeniçeri serdarlarına gönderilen buyruğunda, "Moskov'la savaş devam etmektedir. Savaş hazırlığı yapılmıştır, buna rağmen düşmanın kalabalık olmasından dolayı korunması gereken alan çok genişlemiştir. Orduda hayvan sayısı artırılmıştır, yeni durumda yem yetersiz kalmıştır. Söz konusu kazalardan hayvan yemi olarak arpa talep edilmektedir. Ücreti devletin satın alma programı içine konulacak ve daha sonra ödenecektir" denilmekteydi. Savaş uzadıkça ordu için yapılan alışverişlerin ödemeleri zamanında yapılamaz hale gelmişti.

Şimdi ilave olarak Yenipazar'dan (İstanbul kilesi olmak üzere) 600 kile, Pravadı'dan 1.000 kile, Kozluca'dan 500 kile, Hacıoğlupazarı'ndan 1.600 kile arpa isteniyordu.

Âyanlar kazalarından topladıkları arpayı en kısa zamanda karargâhın bulunduğu Şumnu'ya ulaştırmak zorundaydı. Silistre Divanı'ndan gönderilen buyruğuya âyanların harfiyen uyması istenmiş, arpayı acilen toplatıp Şumnu'ya yetiştirmeleri emredilmişti. Sonuçta, Şumnu Karargâhı'ndaki ordunun sıkıntı içinde olduğu açıkça ortadaydı.

Savaşın ikinci aşamasında, Silistre Valisi ve Tuna Sahili Serdarı Hurşid Paşa'nın Hacıoğlupazarı kadısına gönderdiği başka bir yazıdan askerin ne kadar ihtiyaç içinde olduğu çok açık bir şekilde anlaşılmaktaydı.³⁸ Hüsrev Paşa ve İsmail Kalesi Başbuğu Pehlivan İbrahim Ağa askerleri ile birlikte İsmail Kalesi'ni kurtarmak için çalıştıkları sırada zahire günden güne azalmış, un ve arpa ihtiyacı şiddetle artmıştı. Bunların acilen satın alınıp İsakçı İskeleye'ne götürülmek üzere yola çıkarılması gerekmektedir. İsakçı İskeleye'nde toplanacak zahire iskeleye geldikten sonra gemiye yüklenerek İsmail Kalesi'ne getirilecekti.

İsakçı İskeleye'ne taşınacak unun kilesine 50 para, arpanın kilesine 25 para ödenecekti. Kazalardan 26.300 kile un, 67.000 kile arpa alınacaktı. Zahirenin İsakçı'da bekletilmeden derhal gemiye yükletilip İsmail'e gönderilmesi önem taşımaktaydı.

Kazalarda emirlerin uygulanması ne yazık ki çok kolay olmuyordu. Ramazan 1224/Ekim 1809'da kış erken bastırıldığı için un ve zahire yüklü arabaları limanlara ulaştırmak çok zorlaşmıştı. İsakçı ambarına indirilen zahirenin İsmail ve Tolçî dolaylarında olan askere ulaştırılması için kazalardan araba gönderilmesi gerekiyordu.³⁹

Silistre Divanı'ndan gönderilen buyruğuda Hacıoğlupazarı'nda, 100 adet arabanın hazırlanması emredilmişti. Bu arabalar zahire yüklü olarak Mangalya İskeleye'ne doğru yola çıkacaklar; İsmail Kalesi'ne gidecek olan zahireyi İsakçı İskeleye'ndeki ambarlara indirileceklerdi.

Kış daha fazla şiddetlenmeden kadı ve âyanların bir an önce hazırlatacakları arabalara zahireyi yükletip İsakçı Limanı'na ulaştırması gerekiyordu. Gönderilen emirde hiçbir konuda rehavete girilmemesi ve zahirenin bir an önce götürülmesi emredilmişti.

Kış erken bastırıldığı için kazalardan gelecek un veya arpanın nakliyesinde sorun yaşanacağı göz önüne alınarak, taşınamayan kısmın yazıla-

rak âyanlara bildirilmesi istenmişti. Kalan miktar uygun bir zamanda âyanlar tarafından limana ulaştırılabilirdi.

Kadı defterinde kayıtlar takip edildiğinde zahire isteğinin Sadrazam Gazi Yusuf Ziya Paşa ve Silistre Divanı tarafından tekrarlandığı görülmektedir. Yusuf Ziya Paşa, o sırada Silistre valisi ve Tuna sahili seraskeri olan Hurşid Paşa'nın yanında toplanacak askere gerekli olan zahirenin bir an önce toplanması için peş peşe emirname gönderiyordu.

Civar kazalardan toplanan zahire, kış boyunca askerin ihtiyacı olduğu yerlere ulaştırılmak üzere daha yakın olan Varna İskeleyi'ndeki depolara taşınıp yerleştirildi. Zahirenin depolanması ve nakliyesi ile Varna Âyanı Mehmed Ağa ilgileniyordu; 20.000 kile zahirenin tez elden mübayaasının yapılması ve ordunun konuşlandığı İsmail'e ulaştırılması gerekiyordu. Kış daha fazla bastırmadan satın alınan zahirenin nakliyesi yapılmalıydı, zira kışın akın yapma alışkanlığı olan Ruslara karşı askerin dayanabilmesi için silah ve mühimmat kadar yiyeceğe de ihtiyacı vardı.⁴⁰

Toplam 20.000 kile olan zahirenin 5.000 kilesi Arnavut hintası,⁴¹ 5.000 kilesi Kızılca buğdayı ve 10.000 kilesi arpaydı. Mübaaya memurları satın alma işlemini cari fiyat üzerinden yapacaklar, kimsenin zarar görmesine fırsat vermeyeceklerdi. İstanbul'da bulunan zahire emini, mübaşir vasıtasıyla ödemenin peşin yapılacağını ve 20.000 kile zahire için gereken 17.570 guruşun Varna'ya gönderildiğini kadılar vasıtasıyla kazalara duyurmuştu.

Devlet zahire alımında ve ücretinin ödenmesinde fevkalade hassas davrandığı halde ahali sorumluluğunu çok zor yerine getiriyordu. Mesela 1223 yılında İsmail Başbuğu Pehlivan Ağa'nın maiyetindeki askerin yiyeceği için satın alınan un ve arpanın tamamı henüz teslim edilmemişti. Serasker Hüsrev Paşa, Rusya ile savaşın devam ettiğini ve zahireye acilen ihtiyaç olduğunu kadı, âyan ve yeniçeri ihtiyarlarına duyurdu. Hüsrev Paşa, ordu kadar halkın ihtiyacını da düşünmek zorundaydı. Rusların kuşatma altına aldığı İsakçı ve Tolçı civarında açlık başlamıştı. Serasker oraya da gıda yardımı yapmak zorundaydı. Dolayısıyla Hüsrev Paşa toplanacak zahirenin bir kısmını İsakçı ve Tolçı'ye ulaştırmaya çalışılacaktı.⁴²

Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu iç karışıklıklar nedeniyle Rusya ile savaşa devam etmek istemiyordu. Fransa'nın aracılığı ile mütareke görüşmeleri başladı; Galip Efendi görüşmeci olarak Yerköy'e gönderildi. 27 Cemaziyülâhır 1222/Ağustos 1807 tarihinde görüşmeler bitti ve mütareke senedi imzalandı; buna göre, mütareke başkentlerde onaylanacak, iki taraf arasında düşmanca tavırlar terk edilecekti. En kısa zamanda barış görüşmelerinin yapılacağı yer ve delegeler tespit edilecek ve görüşmelere başlanacak, eğer anlaşma sağlanamazsa mütareke 1 Safer 1223/3 Nisan 1808 tarihinde sona erecekti. Rusya mütarekenin imzalanmasından sonra Eflak ve Boğdan'ı ve Osmanlı Devleti'nden almış olduğu kaleleri boşaltacak, top ve mühimmatı terk ederek 35 gün içinde çekilmeyi tamamlayacaktı. Ancak barış antlaşması imzalanıncaya kadar bu kalelerin yakınında Osmanlı askeri konaklayamayacaktı. İsmail, İbrail ve Yerköy kalelerinde dahi az sayıda asker bırakılacaktı. Osmanlı ordusu Tuna Nehri'nin sağ yakasına çekilecekti.

Rus delegesi, Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında da mütareke yapılmasını teklif etmişse de Galip Efendi, Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'ne tabi olduğunu ve hiçbir devletin kendi ahalisi ile mütareke imzalamayacağını beyan etmişti.

Mütarekeden sonra barış görüşmelerinin 20 Cemaziyülâhır 1223/13 Ağustos 1808 tarihinde Paris'te başlaması uygun bulundu. Paris'te bulunan Devlet-i Âliye Elçisi Muhip Efendi, Osmanlı delegesi olarak görüşmelere katılacaktı. Muhip Efendi çeşitli zamanlarda başvurmasına rağmen Rusya bir türlü barış görüşmelerini başlatmaya yanaşmadı.

OSMANLI DEVLETİ MÜTAREKE KOŞULLARINA UYUYOR

Mütareke koşullarına uygun olarak Osmanlı ordusu ihtiyatı elden bırakmadan İbrail'den Şumnu'ya, ordugâha dönmeye karar verdi; 1224 yılı Muharreminin ortasında İbrail'den Şumnu'ya kara yolu ile hareket edildi. Yola çıkmadan önce İbrail'den Şumnu'ya kadar olan güzergâhta ordunun geçeceği kazalara Silistre Valisi ve Serasker Mustafa Paşa tarafından bir ferman gönderildi. Fermanda ordunun geçeceği yolların ve köprülerin tamir edilmesi isteniyordu.⁴³ Bundan başka Mustafa Paşa, Hacıoğlupazarı

kadısı ve âyanından kaza dahilinde bulunan Armağankapusu Köyü'nde ve nefs-i Pazarcık'ta birer gece konaklayacaklarını bildiriyor, beraberindeki askerlerin rahatça kalacağı uygun yerlerin hazırlanmasını; 1.500 nefere yetecek kadar ekmek, 1.500 hayvan için arpa ve kuru ot sağlamalarını istiyordu. Bundan başka araba ve diğer ihtiyaçları da konak yerlerinde hazır bulundurmaları gerekiyordu.⁴⁴

Serasker, Edirne'ye doğru yola çıkmadan önce Sağ Kol kadılarına birer ferman göndermiş; kalelerde yetersiz olan asker sayısını tamamlamak için kazalarda birer adet serdar bayrağı açılarak 50'er güzide savaşçı asker toplanmasını, bunların yeniçerilerle birlikte İsmail Kalesi'nin muhafazası için gönderilmesini istiyordu (Şubat 1808).

Osmanlı Devleti, Rusya'nın vaatlerini yerine getirmeyeceğine inanıyordu. Eskiden olduğu gibi sınır boylarının takviyesine dikkat etmek zorunluluğu vardı. Bu güvensiz ortamda kazalardan yeniden asker toplanmasına karar verilmişti. Askerler köy ve kasabalardan âyanlar tarafından toplanacak; toplananların askerliğe uygun olup olmadıkları kadılar tarafından denetlenecekti.

Yeniçeri Ağası Selim Ağa fermanla birlikte asker toplanması için kazalara imzalı mühürlü mektup göndermişti. Buna göre, bu mektup kadı tarafından kazalarda gösterildikten sonra serdar bayrağı açılabilir ve uygun gençler arasından asker toplanacaktı. Zaman zaman eşkıya elebaşları sahte yazılarla kazalardan kendileri için savaşçı topluyorlardı. Yeniçeri Ağası Selim Ağa bir taraftan bu tehlikeyi, öte taraftan yeni toplanan askerle yeniçeriler arasında çıkacak anlaşmazlıkları önlemek için kadıların ve âyanların bu mektubu göstermeden asker toplamamalarını ve cepheye sevk etmelerini hatırlatmış ve sevkıyatı yapacak görevlileri de ayrıca uyarmıştı.

MAÇİN'DEKİ BARİŞ GÖRÜŞMELERİ BAŞARISIZ OLUYOR

Devam eden Osmanlı-Rus Savaşı'nda iki devlet anlaşma yoluna gitmiş ve barış görüşmelerini başlatmıştı. Türk tarafında barış görüşmelerini sürdüren heyetin başında Reisülküttab Mehmed Galip Efendi bulunuyordu. Mehmed Galip Efendi ve yanındaki heyet ne yazık ki başarılı olamamış, görüşmelerin yapıldığı Maçin'den Şumnu'ya doğru yola çıkmışlardı.⁴⁵

Silistre Divanı, Serasker Peşkircisi Derviş Ağa vasıtasıyla yol boyunca heyetin geçeceği kazaların kadı ve âyanlarına heyetin karşılanması ve ağırlandırılması için emir göndermişti. Buna göre, yol boyunca heyetin ihtiyacı olan 100 beygir, talika (bir cins yolculuk arabası) ve yük arabası hazırlanacak, konakladıkları yerde reisülküttab ve yanındakilerin rahatı sağlanacaktı.

Rusya anlaşılmaya, barış yapmaya yanaşmamıştı. Bu durumda savaş devam edeceğinden Osmanlı topraklarını ve kalelerini Rus ordusunun saldırısından korumak gerekiyordu. İstanbul'dan Silistre'ye kadar olan menzilde, ordunun bir veya iki gecelik konaklamaları sırasında gereken zahireyi Sağ Kol'daki kazaların kadı, âyan, zabıt ve ileri gelenlerinin şimdiden alıp depolamaları gerekiyordu.

Zahirenin nakliyesi için,⁴⁶ arpanın kilesine 20 para, unun kilesine 40 para (çuvala nakledilecek), has unun kilesine 60 para, samanın beher kantarına 20 para, 2 çeki gelen bir araba oduna 40 para olmak üzere ücret ödeneceği ilan edilmişti. Satın alınacak malın ücretinin yarısı peşin, geri kalanı ise tamamının teslim edildiği hakkında haber geldiği zaman ödenecekti.

Hacıoğlupazarı'nda ordunun iki gün konaklaması sırasında alacakları 8.000 kile arpa, 1.100 kile un, 130 kile has un, 2.000 kantar saman, 280 araba odunun toplam ücreti 6.675 guruştı. Peşin ödenecek 3.337 guruş mübaşir eliyle dağıtılacaktı. Mübaşir getirdiği paranın geri kalanını kadıya teslim edecek, kadı zahirenin Hacıoğlupazarı menziline gelip gelmediğini takip edecek ayrıca gelen malın muhafazasına nezaret edecekti. Ödemelerin yapılması sırasında malın kalitesini kontrol etmek de kadıya aitti. Malın satın alınması sırasında halkın incitilmemesine özellikle dikkat edilecekti.

Kazalarda kadı ve âyanlar her an tetikte bulunmak zorundaydı. Asker kadar, Sağ Kol üzerinde yolculuk yapan devlet adamlarının konaklama dahil her türlü ihtiyaçlarıyla da kadı ve âyanlar ilgileniyordu.

SAĞ KOL'DAKİ AHALİNİN BEZGİN HALİ

Sağ Kol'daki halk üretiklerini ücret karşılığı da olsa sürekli ordunun ihtiyacı için vermek zorunda kaldığından kendi tüketeceği zahireden, hatta tohumluktan dahi vazgeçmek zorunda kalıyordu. Bu nedenle sorumluluğunu ne kadar ertelerse kâr sayıyordu. Kazalarda âyan, kadı, zabitan ve

Üretici ile satın alma memurları arasında sık sık sorunlar yaşıanıyordu. Sadrazamın Hacıoğlupazarı kadısı, âyan ve zabitanına tekrar tekrar gönderdiği buyruclularda daha önce alınacağı ilan edilen zahirenin henüz toplanmadığı, bu durumun böyle devam edemeyeceğı bildiriliyor; zahirenin bir an önce toplanıp yerine ulaştırılması emrediliyordu⁴⁷ ve konunun başta kazanın âyanı ile kadısı tarafından takip edilmesi isteniyordu.

Hacıoğlupazarı Kazası'ndan toplanacak olan 1.300 kile İstanbul kilesi un, 130 kile has un, 8.000 kile arpa, 2.000 kantar saman ve 280 araba odun seraskerin ordusunun ihtiyaçı için istenmişti ve bir an önce tayin edilen yere ulaştırılması emredilmişti. Bundan başka 8.000 kile un, 16.000 kile arpa gerekiyordu. Bunun üçte bir creti ödenmek üzere Hazine-i Âmire'den çıkmıştı. Bir an önce zahirenin toplanıp ücretinin ödenmesi emredilmişti.

10 Safer 1224 (Mart 1809) tarihinde ürününü Varna, Kavarna, Balçık ve Köstence limanlarına nakleden kazalara gönderilen ferman son derece dikkat çekiciydi. Alemdar Mustafa Paşa sadareti sırasında (29 Temmuz-16 Kasım 1808) söz konusu kazalarda oturan çiftçileri korumak amacıyla bazı kararlar alıp bunların uygulanmasını sağlamıştı. Buna göre bölgede daha önce 1 Varna kilesi Arnavut buğdayı 160 para iken 170 paraya, Kızılca buğdayının kilesi 130 para iken 140 paraya alınmıştı.

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden sonra zahire emininden Hacıoğlupazarı kadısına gelen bir buyrucluda, "Son sene zarfında bölgede mahsul çok iyi ve bereketli olmuştur. Eski sadrazamın bölgeye olan yakın ilgisi dolayısıyla çiftçiye yapmış olduğu bu zamma ihtiyaç kalmamıştır. Çiftçinin fazla ürün almış olması nedeniyle böyle bir ayırıcılığa ihtiyaçı yoktur. Bundan sonra alımlarda demeler eskisi gibi ve eski fiyat üzerinden yapılacaktır"⁴⁸ denilmektedir.

HACIOĞLUPAZARI'NDA KADILARIN KARşILAşTIĞI ZORLUKLAR

Savaş döneminde kadılara düşen görev çok önemliydi. Zahirenin satın alınmasına, temiz olmasına, yani içinde kırık buğday, toz toprak ve taş olmamasına, zamanında taşınmasına nezaret etmek kadıların işini zorlaştırıyordu. Bazen hatır gönül, bazen çıkar ilişkileri işin içine girince dev-

let ve ordu bundan zarar görüyordu. Rumeli kadıaskeri, Rumeli kadılarının çalışmalarını takip ediyor, bu konuda çok hassas davranıyordu. Hacıoğlupazarı Kadı Defteri'nde 17 Ramazan 1222/Kasım 1807 tarihli kayıta Rumeli Kadıaskeri Ahmed Muhtar Ağa'nın gönderdiği tayin emri yer almıştı.⁴⁹ Buna göre Hacıoğlupazarı Kadısı Mevlana Hafız Hasan Efendi'nin görev süresi dolmadan, yerine Kadıasker Ruznamçesi'nde kayıtlı Mevlana Abdül-gaffar Efendi yeni kadı olarak tayin edilmişti. Yeni kadıdan, geçen 8 ay zarfında yazılmış olan muhallefat ile ölen askerlerin muhallefatını kayda geçirdikten sonra vârislerine taksim etmesi, geri kalan miktarı en kısa zamanda hazineye göndermesi istenmişti. Rumeli kadıaskeri, Hafız Esad Efendi'yi görevden aldığına göre mutlaka mesleğine ve mevkiine uygun olmayan bir davranışına şahit olmuştu.

Hacıoğlupazarı Kadısı Mevlana Abdülgaffar Efendi⁵⁰ göreve gelişinden itibaren kazada çok dikkatli çalışacağını, tereke ve askerın muhallefat tespitlerinde adil davranacağını ilan etmişti. Ancak henüz bir yıl tamamlanmadan Hacıoğlupazarı'nda yine görev değişikliği olmuş,⁵¹ Rumeli kadıaskeri Hacıoğlupazarı kadılığını Mevlana es-Seyyid Osman'a tevcih etmişti.

Öte yandan bir yerel yönetici olan kadılar halkın zarar görmemesi için onların çıkarlarını kollamak zorundaydılar; özellikle zahire ve asker toplama konusunda büyük zorluklarla karşılaşıyorlardı.

OSMANLI-RUS SAVAŞI YENİDEN BAŞLIYOR

Savaşa ara verildiğinde Rus ordusu sayıca artmış, eskisine oranla çok daha kalabalık olmuştu. Asıl ordu henüz Edirne'den yola çıkamamıştı. Tuna sahilinin savunması için acilen yardıma ve askere ihtiyaç vardı. Silistre valisi ve serdar olan Alemdar Mustafa Paşa, Tuna sahilini boydan boya korumakla görevliydi. Ordunun takviye edilmesi gerektiğini, askere ihtiyaç olduğunu Sağ ve Orta kollarda bulunan kazaların âyan ve kadılarına bildirdi. Kazalarından gönderilecek askerlerin bir an önce toplanıp deftere yazılması ve Mustafa Paşa'nın yanına sevk edilmesi isteniyordu. Durum acildi, Mustafa Paşa askerleri kadılardan bizzat istiyordu.

Alemdar Mustafa Paşa şimdilik, Hezargrad Kazası'ndan 120, Osmanpazarı, Eskicuma, Saray ve Köstence kazalarından 50'er, Aydos'tan

200, Kozluca, Pravadı, Tolçı, Babadağ, Varna, Karnabad, Yanbolu, Kırkkilise, Vize, Pınarhisar ve Yenipazar kazalarından 100'er, Misivri ve Ruskasarı kazalarından 40'ar, Kili'den 20, Umurfakih'ten 10, Eskizağra (Zağra-i Atik) ve Yenizağra (Zağra-i Cedid) kazalarından 150'şer, Kızılağaç Kazası'ndan 30, Ahyolu ve Çırpan kazalarından 60, Filibe Kazası'ndan 300 asker istiyordu. Bunlar derhal seraskerin emrine gönderilecekti.⁵²

26 Safer 1222/Nisan 1807 tarihinde asıl ordu Edirne'den hareket etti; 8 menzil konakladıktan sonra Pravadı menziline ulaştı. Daha önce değinildiği gibi Alemdar Mustafa Paşa 5-6.000 süvari ile orduyu karşılamaya geldi. Yapılan görüşmede ordunun iaşesini sağlayacağına dair söz verdi. Ordunun başarısı düzenli şekilde sağlanacak olan iaşeye bağlıydı, o da böylece sağlanmış oluyordu. Göstermiş olduğu saygıya rağmen Alemdar, Sadrazam Mustafa Paşa'ya fazla yakın davranmadı. Törenlerden sonra Alemdar Rusçuk'a, ordu da Silistre'ye doğru hareket etti.⁵³

İSTANBUL'DA NİZAM-I CEDİD'İN KALDIRILMASI

Cephede bunlar devam ederken İstanbul'da da karışıklıklar eksik olmuyordu; III. Selim'e karşı isyan hareketi başlamak üzereydi. İsyancılar III. Selim'in başlatmış olduğu Nizam-ı Cedid ıslahatını hedef aldılar.

Genel anlamda Nizam-ı Cedid hareketi III. Selim'in yeniçerileri kaldırmak, ulemanın nüfuzunu kırmak, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın ilim, sanat, ziraat ve medeniyette yaptığı ilerlemelere ortak etmek için giriştiği yenilik hareketlerinin bütünüdür.⁵⁴ III. Selim yenileşme hareketini devlet adamlarının kendisine sunduğu layihalara dayanarak hazırlamıştı.

Yenilik hareketinin odak noktasında, yeni kurulan ve Avrupa usulünde yetiştirilen talimli askerlerden oluşan Nizam-ı Cedid ordusu bulunuyordu. Nizam-ı Cedid Avrupa usulü talimler yaparken yeniçeri ocaklarının da benzer eğitimden geçmesi öngörüldü; yeniçerilerin olumsuz tepkileri büyük oldu.

Sırp isyanlarının yaygınlaşması ve Rusya ile harp ihtimali gündeme gelince Nizam-ı Cedid askerinin Rumeli'ye geçirilmesine ve ordunun Rumeli'de de örgütlenmesine karar verildi. Yeniçerilerle ortak hareket eden âyanları tedirgin etmemek için teşkilatlanmadan söz edilmedi ve Nizam-ı

Cedid askerinin Sırp isyanlarını bastırmak için Rumeli'ye geçirildiği ilan edildi.⁵⁵ Yeni ordunun Rumeli'de güçleneceğini düşünen Nizam-ı Cedid aleyhtarı Sadrazam Hafız İsmail Paşa tehlikeli bir girişimde bulunarak âyanları tahrik etti ve Rusçuk Âyanı Tirsinklioğlu İsmail Ağa'nın liderliğinde onları Nizam-ı Cedid aleyhinde ayaklandırmayı başardı. Âyanların korumasında olan yeniçeriler Tekirdağ'da Nizam-ı Cedid hakkındaki fermânı okuyan kadıyı öldürdüler. Divanda alınan bir kararla Kadı Abdurrahman Paşa Nizam-ı Cedid askeri ile Edirne'ye doğru yola çıktı.

Tirsinklioğlu İsmail Ağa ve âyanlar, Şehzade Mustafa ve sadrazamın taraftarları ile birleşerek Nizam-ı Cedid kuvvetlerine karşı koymak üzere Edirne'de toplandılar. Âyanlar, Nizam-ı Cedid askerinin Rumeli'ye geçirilmesindeki maksadın “Âyanları kaldırmak” olduğunu ilan ettiler.⁵⁶ İç savaş başlamak üzereydi. Abdurrahman Paşa İstanbul'a geri çağırıldı, âyanlar bu çekilişten cesaret aldı; Nizam-ı Cedid itibar kaybına uğradı. İç savaş başlamak üzereydi ki Edirne'ye gelen Ebubekir Paşa âyanlarla anlaşma sağladı, olay daha fazla büyümedi.

Edirne olayı III. Selim'in iktidarını yıprattı. Yeniçeri Ağası İbrahim Ağa sadrazam, Nizam-ı Cedid düşmanı Topal Ataullah Efendi şeyhülislam oldu⁵⁷ (18 Kasım 1806). Nizam-ı Cedid taraftarlarının sayısı gitgide azalıyordu.

Hilmi Paşa ordu ile Edirne'den cepheye hareket edince İstanbul'da, Şehzade Mustafa taraftarı olan Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa ile şeyhülislam iktidarı ele aldı ve “Nizam-ı Cedid”i kaldırmaya karar verdiler.⁵⁸

17 Rebiyülevvel 1222/25 Mayıs 1807 tarihinde Karadeniz kalelerinde bulunan yamaklar Köse Musa Paşa'nın tahriki ile “Biz Nizam-ı Cedid kıyafetleri giymeyiz” diye ayaklandılar; Kabakçı Mustafa'nın başkanlığında eyleme geçtiler, ağalarını katlettiler.⁵⁹ Nizam-ı Cedid düşmanları Kabakçı Mustafa'nın etrafında toplandılar. Kabakçı Mustafa'nın liderliğinde toplanan asiler “Nizam-ı Cedid belasını kaldıracaklarını, ocaklıların itibarını iade edeceklerini” ilan ettiler.

III. Selim asilere karşı koyacak devlet adamlarını etrafında göremeyince daha fazla direnmedi ve asilerin 28 Mayıs 1807 Perşembe günü kendisine getirdikleri yazıyı onaylayarak “Nizam-ı Cedid'i kaldırdığına”

dair bir hatt-ı hümayun yazdı. Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığı İstanbul'da ilan edildi. Padişah asilerin daha fazla zarar vermelerini önlemek için, istedikleri devlet adamlarını onlara teslim etti. Ancak asilerin istekleri devam etti; Şeyhülislam Ataullah Efendi padişahın yeteneksiz olduğuna ve tahttan indirilmesinin uygun olacağına dair fetva verdi.⁶⁰ III. Selim itiraz etmeden tahttan çekildi (21 Rebiyülevvel 1222-29 Mayıs 1807); IV. Mustafa tahta geçirildi.

RUMELİ'DE NİZAM-I CEDİD HAREKETİNİN İZLERİ

III. Selim döneminden itibaren gerçekleştirilen yenilik hareketleri arasında âyanlık konusu da yer almış, 1790 tarihli fermanla âyanlık yeniden düzenlenmişti. Düzenlemeye göre âyanlar, sadrazam ve vali gibi devlet görevlilerinin müdahalesi dışında yöre halkı tarafından seçilmeye başlanmıştı.⁶¹ Yeni durumda âyan seçiminin tamamen yerel bir iş olduğu kabul ediliyordu. Bundan sonra beylerbeyi, vezirler ve askeri erkân kesinlikle seçime müdahale etmeyecek, seçimde taraf olmayacaklar, halkın seçtiği kişiyi âyan kabul edeceklerdi. İstanbul'da bulunan padişah da kim âyan seçilmişse onu onaylayacaktı.

Ser Turnacı Said Ağa âyan seçimi ile ilgili kuralları bildirmek ve uyulup uyulmadığını görmek için Sağ Kol'a bizzat ziyarete geldi;⁶² beylerbeyi ve vezirleri dolaşarak seçime karışmamalarını tembih etti. Kazadaki muhtarların üzerinde anlaştıkları kişi âyan olacaktı. "Muhtar-ı belde-i fukara her kim ise onun bil-ittifak âyan nasbı" şartına herkes uyacaktı. Âyanın uygulamasından hoşnut olmayan kazalarda muhtarlar âyanı değiştirmek için yeniden seçim yapabileceklerdi. Ahalinin memnun olması halinde böyle bir işe gerek yoktu. Fermanda ahalinin incitilmesine kesinlikle izin verilmeyeceği, tersini yapanların cezalandırılacağı açıkça ifade ediliyordu. Özetle hiç kimse âyan seçimine müdahale edemeyecekti.

Âyanların halk tarafından sevilen ve adil kişiler olması gerekiyordu. Halk isterse şartlara uymayanları değiştirebilecekti. Nitekim İslimye ve Yanbolu kazalarında halk, âyan olan kişilerin kendilerine kötü muamelede bulunduğunu ve baskıcı davranışları ile işkence ettiğini bildirerek şikâyetçi olmuşlar, yeniden âyan seçmek istediklerini bildirmişlerdi.

İstanbul'dan gelen cevapta, İslimye ve Yanbolu kazalarında hiç kimsenin müdahalesi olmadan, âyan seçimlerinin yeniden serbestçe yapılması ve kadıların âyan seçilen kişiyi kadı siciline işlemesi emredilmişti.

III Selim'in uygulamaya koyduğu yenilik hareketleri içinde gayrimüslimler bazı haklar elde etmişlerdi. Başta serbestçe ibadet etmeleri ile ilgili konu geliyordu. Balkan Yarımadası'nda Rusya'nın da teşvikiyle gayrimüslimler elde ettikleri haklarını kullanırken en ufak olumsuzluğu İstanbul'a şikâyet edip çözüm istiyorlardı.⁶¹ Hacıoğlupazarı gayrimüslimlerinden gelen şikâyet, konuyu açıklamak için önemli bir örnektir.

Bu örneğe göre Varna ve çevresinin metropoliti, İstanbul patriği aracılığı ile Divan-ı Hümayun'a başvurmuş ve Divan-ı Hümayun'dan bir berat almıştı. Söz konusu berata göre, bundan sonra Varna metropolünün sınırları içinde oturan reayanın dini ayinlerini yönetmek için tayin olunan papaz ve keşişlerin "mülk menzillerinde" İncil okumalarına karşı çıkılmayacak ve muhalefet edilmeyecekti.

Buna rağmen şikâyetle, Hacıoğlupazarı Kazası'nda reaya tayfasının ayinleri yapılırken bazı papaz ve keşişlere yöneticilerin baskı yaptığı ve "Siz mülk menzilinizde bir odada İncil okuyup kandil asmışsınız, mum yakmışsınız, perde asıp tasvir koymuşsunuz, buhur salmışsınız" denilerek papaz ve keşişlerin cemaatleri önünde küçük düşürüldüğü ifade edilmişti. Konu İstanbul Rum Patrikliği'ne de şikâyet edilmiş baskı yapan yöneticiler uyarılmıştı.

Şikâyetle kesin cevap verebilmek için, papaz ve keşişlerin nasıl ayin yapacağı hakkında Hazine-i Âmire'de muhafaza edilen Piskopos Mukataası Defteri'ne bakılmış, papaz ve keşişlerin dini törenlerini etrafı rahatsız etmeyecek şekilde yapmalarına izin verildiği tespit edilmişti. Hacıoğlupazarı yöneticilerinden bundan sonra "Siz mülk menzilinizde bir odada İncil okuyup kandil asmışsınız, mum yakmışsınız, perde asıp tasvir koymuşsunuz, buhur yakıp salmışsınız, ayin sırasında elinizde değnek tutarsınız" diyerek papaz ve keşişlere baskı yapmamaları istenmişti. Ancak reayadan da kesinlikle ayin sırasında çevrelerini rahatsız etmemeleri ve alenen Müslüman ahaliye küfretmemeleri emredilmişti. İstanbul'dan gelen emirde, bundan sonra metropolitin cemaatini, kurallara uygun davranmaya davet etmesi ve uyup uymadıkları ile ilgilenmesi hatırlatılmıştı.

Nizam-ı Cedid ordusunun ve diğer yeniliklerin kaldırıldığına dair gelişen yeni durum kısa zamanda taşrada hissedildi. Osmanlı ülkesinde Nizam-ı Cedid ordusunun kaldırıldığı İstanbul'dan gelen bilgilere dayanarak kadılar aracılığı ile duyuruldu.

Sekbanbaşı sırayla Rumeli'de Sağ Kol kazalarına Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığını haber verdi. Haberde Levend Çiftliği Kışlası, Üsküdar ve Bostancı kışlalarında bulunan Nizam-ı Cedid ordusunun padişahın emri ile kaldırıldığı ilan ediliyordu. Bu bildiri Hacıoğlupazarı'na geldiği zaman İstanbul'da tahta IV. Mustafa geçmişti.

Turnacıbaşı Bağdadi Sadullah Ağa, Hacıoğlupazarı'na getirdiği yazıda, Nizam-ı Cedid'in kaldırıldığı, eskiden olduğu gibi yeniçeri ve sipahi ocakları, cebeci, topçu, arabacı ve humbaracı ocaklarının görevlerine devam edeceği açıklanıyordu. Duyuru Hacıoğlupazarı kadısı tarafından şer'îye siciline 27 Cemaziyülevvel 1222/7 Haziran 1807 tarihinde işlenmişti.⁶⁴

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA'NIN İSTANBUL'A GELMESİ, SADRAZAMLILIĞI VE ÖLDÜRÜLMESİ

Osmanlı-Rus Savaşı başlayınca Silistre valisi ve Tuna seraskeri tayin edilen Alemdar Mustafa Paşa, bulunduğu coğrafya nedeniyle düşmanı tanıyor ve imparatorlukta bir yenileşme hareketine ihtiyaç olduğunu yakından görüyordu. III. Selim'i ve Nizam-ı Cedid'i gönülden destekliyordu. Halbuki bir yıl önce Rusçuk Âyanı Tirsinklioğlu İsmail Ağa yeniçerileri ve IV. Mustafa'yı desteklemişti. Tirsinklioğlu İsmail Ağa öldürüldükten sonra yerine âyan olan Bayraktar Mustafa Ağa yenilik taraftarı olduğu için Nizam-ı Cedid kaldırılınca Nizam-ı Cedid ileri gelenleri Rusçuk'a gelip onun himayesine girmeye başladılar.

Öte yandan IV. Mustafa hatt-ı hümayun yazarak kendisine yakınlığı ile tanınan Çelebi Mustafa Paşa'yı sadrazam tayin etmişti. Çelebi Mustafa Paşa ordunun başına geçerek Tuna boyuna doğru cepheye hareket etmişti. Daha önce belirtildiği gibi Silistre Valisi Alemdar Mustafa Paşa Pravadı'da kendisini karşılamasına rağmen, Nizam-ı Cedid aleytarı olduğu için ona fazla iltifat etmemişti.⁶⁵ Alemdar'la sadrazamın arasının açık olması son derece tehlikeliydi. Alemdar orduya zahire sağlamaktan vazgeçerse ordu büyük zorluklar içinde kalırdı.

Bu sırada Rusya ile ateşkes imzalanmış ancak bu ateşkes süresi fazla uzun sürmemişti.⁶⁶ Ateşkese uymak için ordu önce Şumnu ordugâhını oradan da Edirne'ye dönecekti.⁶⁷ Dönüş yolunda Alemdar Mustafa Paşa 16.000 sadık askeri ile sadrazama refakat ediyordu. Sadrazam ve Alemdar Mustafa Paşa daha İstanbul'a girmeden önce, Pınarhisar Âyanı Hacı Ali Ağa, Kabakçı Mustafa'yı İstanbul'da öldürüp başını Alemdar'a gönderdi. İstanbul'da boğaz yamakları, yeniçeriler, hatta saray telaşa düştü. IV. Mustafa önce direnmeye karar verdi ise de daha sonra Davutpaşa'ya gidip cepheden dönen sadrazamdan sancak-ı şerifi teslim aldı.

Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a gelir gelmez isyana katılan ve destekleyen pek çok kişiyi cezalandırdı, gücü günden güne arttı. IV. Mustafa'ya Alemdar'ın ve âyanların III. Selim'i tahta çıkarmak istediği duyuruldu ve tahttan çekilmesi istendi. IV. Mustafa çekilmeyince Alemdar Mustafa Paşa sarayı bastı. Padişah IV. Mustafa, III. Selim'in ve Şehzade Mahmud'un öldürülmesini emretti. III. Selim öldürüldü;⁶⁸ Alemdar'ın geçeceği kapının önüne bırakıldı. Şehzade Mahmud bir cariyenin yardımı ile kurtarıldı.

Alemdar Mustafa Paşa, ulema, devlet ricali ve ocak ağaları ortak bir kararla Şehzade Mahmud'u tahta çıkardılar; IV. Mustafa'ya tahttan indirildiği bildirildi.⁶⁹ Yeni padişah sadaret mührünü 28 Temmuz 1808 tarihinde Alemdar Mustafa Paşa'ya verdi.

Alemdar Mustafa Paşa, 7 Rebiyülevvel 1223/Nisan 1808 tarihinde Sağ Kol'daki âyan, kadı ve voyvodalara sadaret makamına geldiğini, dönemde kimsenin sıkıntı çekmemesi için çalışacağını, İstanbul halkının ve Tuna cephesindeki ordunun gıda yönünden sıkıntıya düşmeyeceğini bildiriyordu. Yeni sadrazam İstanbul halkını da düşündüğünü açıklıyor, "İstanbul halkının ihtiyacı olan bal ve yağın tüccar vasıtasıyla kazalardan peyderpey satın alınıp İstanbul'a gönderilmesini" emrediyordu. Alemdar, çok iş olduğundan bundan sonra alışveriş işi için ferman göndermeyeceğini, kazalardan satın alınacak yağ ve balın devamlı olarak başkente gönderilmesini emrediyordu.⁷⁰

Alemdar Mustafa Paşa daha sonra bütün âyanları İstanbul'da topladı. Âyanların toplandığı "Meşveret-i Amme"nin açılış konuşmasında⁷¹ Yeniçeri Ocağı'nın geriliğini, düzelmesi gerektiğini, kendilerinin ocaklı oldu-

ğunu, Yeniçeri Ocağı'na ne kadar bağlı olduklarını vurgulayarak anlattı. Toplantıda bulunan âyanlar Mustafa Paşa'nın sözlerini kabul edip onayladılar. Padişahla âyanlar arasında diğer konuları da içeren bir anlaşma metni hazırlandı, bu metne "Sened-i İttifak" denildi ve Padişah II. Mahmud bunu bir hatt-ı hümayunla onaylayıp ilan etti.

Âyanlar memleketine dönünce Alemdar (Bayraktar) Mustafa Paşa askerinin ıslahatına girdi. Yeni kurulan orduya "Sekban-ı Cedit" adını verdi. Buraya yazılan gençlerin eğitimi Nizam-ı Cedit askerlerinde olduğu gibi Levent ve Üsküdar kışlalarında yapıyordu. Yeniçeri Ocağı'nda da bazı düzenlemeler yapıldı. Alemdar bazı davranışları ile Rumeli âyanlarını kırdı, onlar da desteklerini çektiler. Padişah, ulema ve Yeniçeri Ocağı çeşitli nedenlerle Alemdar'dan hoşlanmıyorlardı. 27 Ramazan 1223/16 Kasım 1808 tarihinde Alemdar'ın hiç beklemediği bir anda yeniçerilerin isyanı başladı; sadrazamı öldürmeyi planlıyorlardı. Sekbanlar Alemdar'a yardım edemediler. Alemdar, yeniçeri ayaklanmasına karşı hayatının sonuna kadar mücadele etti ve öldürüldü.⁷² Ayaklanmanın bastırılması kanlı oldu. II. Mahmud, Alemdar'ın ölümü ile onun baskısından kurtuldu; IV. Mustafa'yı öldürerek tek başına iktidara sahip oldu (27 Ramazan 1223/16 Kasım 1808).

İstanbul'da bu olaylar yaşanırken Napoléon ile Rus çarı Osmanlı topraklarını paylaşmayı düşünüyordu.⁷³

ALEMDAR'IN SADRAZAMLIĞI SIRASINDA RUMELİ'DE DURUM

Alemdar Mustafa Paşa sadrazam olduktan sonra bazı düzenlemeler yaptı; askere çeki düzen vermek istedi. "Sekban"⁷⁴ adında yeni asker yazımına başladı; Yeniçeri Ocağı'nı temelden kaldırmak istediye de padişah bunu henüz erken buldu ve izin vermedi.⁷⁵ Bunun yerine sekban yazılmasını daha uygun buldu ve Sekban-ı Cedit kuruldu.

Sekban yazılması İstanbul'da ve Rumeli'de karışıklıklara neden oldu. Daha önce de İstanbul'dan sekban yazılması bahane edilerek ayaklanmalar çıkmıştı. İstanbul'daki ayaklanma tamamen bastırılmış olmasına rağmen Rumeli'de karışıklıklar devam ediyordu. Rumeli tarafında bulunan Kaptan Ramiz Paşa ve Abdurrahman Paşa'nın İstanbul'a getirilmesi hakkında ocak tarafından inha yazılmıştı. Daha sonra gönderilen ferman-

da, bu paşaların makbul ve istenilen kimseler olduğu, yerlerinde tutulacağı şeklinde vaatte bulunuluyordu.

Rumeli Sağ Kol'da bulunan vezir, beylerbeyi, âyan ve kadılara gönderilen ferman ve nasihat mektuplarında, Rusya'nın mütareke şartlarına uymaktan vazgeçtiği, bu nedenle Rumeli'de, düşman her tarafta, her an görünebileceği için memurların, askerin şevk ve isteğini bozacak şekilde davranmamaları; serhat bölgelerinde buna dikkat etmeleri tembih ediliyor;⁷⁶ bu durumu dikkate almazlarsa savaş ve isyan olaylarının en kısa zamanda yeniden yaygınlaşabileceği hatırlatılıyordu. Ramazan 1223/Ekim 1808'de Sağ Kol'a gönderilen bu fermana, "Osmanlı Devleti'nin en eski ocağına gösterilen saygı açıktır. Ocakların kaldırılması söz konusu değildir. Böyle bir yazı hiçbir yere yazılmamıştır. Ancak din düşmanlarının hali ortadadır. Saldırı başlarsa önlemek güç olacaktır. Hiç kimse bulunduğu yerden ayrılmamasın. Tuna havalisinin takviyesi için gayret sarf edilmelidir. Bundan kaçacak olanlar, görevlerini yerine getirmeyenler vatan haini sayılacaklardır. Din ve devlete ihanet etmiş olacaklardır. Bunlar bir kere düzensiz hareket eder, ayaklanırsa ahalinin namusu ayaklar altında kalır, yağma başlar, ellere gelen ihaneti yapacaklardır" deniliyordu.

Ferman Hacıoğlu pazarı'na Ramazan 1223/Ekim 1808'de ulaştı ve kadı defterine kaydedildi.

II. MAHMUD'UN ALDIĞI KARARLAR

II. Mahmud tahta geçtikten⁷⁷ sonra, ülkenin diğer yerlerine olduğu gibi Sağ Kol'a da, gerek cülusu duyurmak, gerek âyanlarla yapılan toplantıda alınan kararların yer aldığı "Sened-i İttifak"⁷⁸ haber vermek üzere ferman gönderdi. Fermana⁷⁹ İstanbul'daki gelişmeler açıklanıyor, Rusya ile savaş halinin devam ettiği de bildiriliyordu. Gerçi savaş şimdilik şiddetini kaybetmiş, ateşkes görüşmeleri devam ettiği için askerin bir kısmı İstanbul'a dönmüştü, ama bu geçici bir durumdu.

Rusya savaşına devam etme kararı alınca, savaş masrafları ve asker ihtiyacı tekrar artacaktı. Fermana, Devlet-i Âliye halen seferber durumda olduğu için hududa, istihkâmlara ve kalelere asker sevk etmek zorunluluğunda olduğu belirtilmişti.

Padişahın Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa ile ortak aldığı bir karara göre, Rumeli Valisi Vezir Hurşid Ahmed Paşa yeniden Tuna sahiline serasker olarak ve aynı zamanda Maçin ve Hırsova muhafızlığına tayin edildi. Hurşid Paşa yola çıkmadan önce, serasker Maçin ve Hırsova'ya varıncaya kadar yol boyundaki kazaların kadı ve âyanlarına ordu için gerekli malzemeleri hazırlamaları emredildi. Buna göre 35 kıta araba, yeterli sayıda beygir, hayvan ve asker için zahire teslim edilmek üzere hazır bulundurulacaktı.

Devlet, geleneksel olarak görevden alınan veya ölen devlet adamlarının muhallefâtına el koyuyordu. Ölen kişi arkasından vâris bırakmadan ölmüşse sorun yoktu. Ancak her zaman öyle olmuyordu; arkada yetim kalan evlatları geçim zorluğu içine düşüyor, zor günler yaşıyordu.

Bu konuda sadrazam çukadarlarından İbrahim Ağa eliyle Sağ Kol kadılarına ve Hacıoğlupazarı'na gönderilen ferman, bundan sonra ölen devlet adamlarının mal varlığına el konulmayacağına dairdi. Kadı defterine Ramazan 1223/Ekim 1808'de kaydedilmiş olan fermanda, "Bundan sonra ölen devlet adamının muhallefâtına el konulmayacak, borcu varsa kassamın yazacağı muhallefât üzerinden borçları ödenecek"⁸⁰ deniliyordu. Devlet bundan sonra görevden aldığı, ölen ya da öldürdüğü devlet adamının mal varlığına doğrudan el koyamayacak, vârislerini zor durumda bırakmayacaktı.

TUNA CEPHESİNDE SICAK SAVAŞ HAZIRLIĞI

Hacıoğlupazarı Kadı Defteri'nde kayıtlı olan ve 3 Şaban 1222/Ekim 1807 tarihinde gelen bir fermanda, Rusya ile mütareke imzalandığı, ancak Rusya'nın buna uymadığı duyurulmuştu. Silistre valisi Sağ Kol ve Orta Kol kadılarına gelişmeleri açıklıyordu. Mütarekeyi göz önüne alarak "savaş biti" diye düşünüp gafil avlanmamak gerekiyordu.

Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin bütün kuvvetleri ile savunmaya hazırlanmaktan başka yapacağı bir iş yoktu. Ruslar Eflak ve Boğdan'da mütareke süresinin uzatıldığını ilan ediyor, Boğdan tarafına asker yığıyorlardı.⁸¹

Mütareke şartlarına uymayan Ruslar Şubat 1808'de İsmail Kalesi'ni yeniden kuşattılar. İsmail Kalesi'ni korumak için daha önce toplanan asker ne yazık ki yetersiz kaldı. Şehit olanların ve yaralananların sayısı bir hayli kabarktı. Kalenin savunması için ihtiyaten daha çok askere ihtiyaç vardı.

Bu askerlerin çevre kazalardan toplanması ve seri şekilde cepheye gönderilmesi gerekiyordu.⁸²

Ruslar gerçekten mütareke koşullarına uymamışlar,⁸³ Eflak ve Boğdan'ı boşaltmamışlardı. Hatta o bölgelere yeniden asker yağmaya başlamışlardı. Rus ordusu eskiden beri Osmanlı ülkesine saldırmak için kış mevsimini seçiyordu. Şimdi de böyle bir saldırı ihtimali gözden uzak tutulmuyordu; bu nedenle hazırlıklı olmak gerekiyordu. Kazalardan toplanan askerlerin kış koşullarını dikkate almadan bir an önce tayin edildikleri yere gitmeleri ve savunmaya katılmaları önemle gerekiyordu. Artan asker sayısı ile birlikte zahire ihtiyacı artacaktı. Fermanı getiren Hasan Ağa'dan yeniden zahire alımı yapılabilmesi için Tuna sahilindeki ordunun ihtiyaç listesini hazırlaması ve İstanbul'a ulaştırması istenmişti.

Bir yıl sonra durum yine değişmemiş, İsmail'de asker ihtiyacı gene artmıştı.⁸⁴ Silistre valisi ve Tuna seraskeri olan Hüsrev Paşa bunu kazalara gönderdiği fermanla duyurmuştu. İsmail Kalesi'nin korunması için kazalarda tekrar âlem açılarak 120'şer dilaver serdengeçti toplanacaktı. Toplanabilen asker İsmail'e gönderildi. Her yıl asker toplanması kaza halkını çok zorlamış, gençler savaşa gitmeyi ertelemek için her türlü çareye başvurur olmuşlardı; gidince de kaçma çareleri arıyorlardı. Hurşid Paşa ise İsmail Kalesi'ndeki asker arkadaşlarına katılmayanların bir an önce cepheye sevk edilmelerini istiyordu. Safer (Mart 1809) ayının ortasında ordu yeniden oluşturulacağı için henüz göreve gelmemiş olanların kadılar tarafından toplanıp bir an önce yola çıkarılmaları duyuruldu. Rusya ile barış görüşmeleri sürmesine rağmen savaş ihtimali günden güne güçleniyordu; tedbirli olmak gerekiyordu. Hurşid Paşa, Rusya ile barış görüşmeleri devam etmesine rağmen barışın olacağına inanmıyordu. Bu nedenle kazalardan toplanacak serdengeçtilerin bir an önce İsmail'e ulaşip arkadaşlarına yardımcı olmalarını istiyordu.⁸⁵

Ruslar Tuna Nehri'nin karşı sahiline yığınak yapmaya devam ediyorlardı. Kısa zamanda İsmail'den sonra Yerköy'ün savunması da önem kazanacaktı. Hurşid Paşa Sağ Kol'da bulunan âyan, serdar ve ocak ihtiyarlarına gönderdiği bir fermanla, Rusya ile barış görüşmelerinin devam ettiğini, ancak henüz hiçbir madde üzerinde uzlaşma sağlanamadığını belirtmişti. Her

zaman olduğu gibi Rusya'ya güven duyulamayacağını, anlaşma sağlanamadığı takdirde bunun suçlusunun Rusya olacağını açıklıyordu. Bu nedenle gerek kazalarda, gerek cepheye ihtiyatlı olmak gerektiğini hatırlatıyordu.

Barış görüşmeleri için beklenirken Ruslar Tuna'nın sol yakasında eskisinden daha fazla yığınak yaptılar. Yeniçeri ağası da durumun vahametini ser turna vasıtasıyla Sağ Kol'daki kazaların kadılarına duyurdu; gönderdiği mektupta kadı ve âyanların kazalarda oturan yeniçerilerden en az 120 neferi Yerköy'e yardıma göndermesini ve yeniçerilerin er geç Yerköy ordusuna teslim olmalarını istiyordu. Yeniçeri ağası, ser turna kazadan ayrılır ayrılmaz askerin yola çıkmasını istiyordu ki bu imkânsızdı. Cepheye gidecekler yolculuklarını mümkün olduğu kadar geciktirdikleri gibi, gidince de kolayını bulanlar kaçıyordu.

RUSYA SAVAŞI YENİDEN BAŞLATIYOR

Rusların asıl ordusu yavaş yavaş Tuna Nehri'nin güney sahiline doğru sızmaya başladı; bir koldan Şumnu'ya diğer koldan Varna'ya doğru ilerlemeyi hedef edinmişlerdi. Osmanlı Devleti ilk aşamada Rus ordusunu Yerköy'den çıkarmak istediye de başarılı olamadı.

Yenipazar, Kozluca, Pravadi, Hacıoğlupazarı, Varna kazalarının kadılarına, âyanlarına, ağalarına, bütün "Müslümanım diyenlere" ulaştırılmak üzere gönderilen bir fermanda "Moskov keferesi Osmanlı ülkesine karşı kötü niyet beslemekte ve devleti ortadan kaldırmayı hedef edinmektedir. Her taraftan hücum etmeye başlamıştır. Serdar Hüsrev Paşa bir an önce İsmail'e gidip kuşatma altındakilerin imdadına yetişmek istemektedir. Ayrıca düşman külliyetli ordusu ile Yerköy'ü de kuşatmış, burası çok zor günler yaşamaya başlamıştır. Yerköy'ün varoşları ve kentin etrafında bulunan hendekler ve yakınındaki çiftlik düşmanın eline geçmiştir" denilmekte; kazalardan gelecek her türlü yardıma gerek duyulduğu belirtilmektedir. Yerköy'deki asker, kentin savunmasına yetmemiş ve kent ahalisi çok zor durumda kalmıştı.

Yerköy'ün bu kadar zor durumda olduğu Rusçuk'ta duyulunca toplanan asker yola çıkmış, kısa bir süre sonra Yerköy önüne gelmişti. Rusçuk askeri ile Ruslar arasında 4 saat süren bir savaş yapılmış, 4.000'den fazla

düşman askeri perişan olmuş, esir düşmüş veya ölmüştü. Şimdi kazaların âyanları maiyetlerindeki askerle birlikte acele İsmail tarafına doğru hareket edeceklerdi. Savaşta yediden yetmişe herkesin yapacağı bir iş bulunmaktaydı. Ne kadar acıdır ki “7 yaşından 70 yaşına kadar herkesin savaşa gitmek üzere hazır beklemesi” tembih edilmişti.⁸⁶ Henüz Rus askeri Yerköy’e girememişti ama tehlike büyüyerek devam etmekteydi.

Yerköy Kalesi önünde savaş devam ederken, kazalardan gelecek yeniçerilerden hiçbir haber çıkmıyordu; hatta toplanıp toplanmadıkları hakkında bile bir bilgi gelmemişti. Şimdilik kalenin önünde bir başarı elde edilmişse de Rusların Tuna’nın güneyine geçmesi her zaman mümkün görünüyordu.

Yerköy Kalesi çok fazla tahrip olduğu için onarılması gerekiyordu. Ayrıca yalnız Yerköy Kalesi’nin onarılması değil Tuna boyundaki kalelerin de güçlendirilmesi çok önemliydi. Yeniçerilerin hudut muhafazasında bulunmaları hakkındaki yazı turnacı ağa vasıtasıyla gönderilmişti. Bir an önce serdengeçti bayrağı ile söz konusu kalelere yerleşmeleri gerekiyordu.⁸⁷

Savaş ve kış nedeniyle Yerköy’ün yakın çevresi ile kalenin hendekleri yerle yeksan olmuştu. Bu hali ile kasabayı korumak imkânsız hale gelmişti. Ruslar bir daha hücum ederse Yerköy’ü savunmak mümkün olmayacak, müdafaada ısıdırıp çekilecekti. Silistre Valisi ve Tuna Seraskeri Hüseyin Paşa, Sağ Kol’daki kazaların kadı ve âyanlarına ferman göndererek, Müslim, gayrimüslim ayrımı yapılmadan tez elden yeterli sayıda amele toplamalarını ve Yerköy’e göndermelerini emretti. Bir an önce onarımın başlamasını istiyordu. Hacıoğlupazarı âyanı seraskerin isteğine derhal olumlu cevap vermiş, 50 amele göndermişti. Bölgede bulunan vakıflar da 50’şer amele göndermişlerdi.⁸⁸

OSMANLI-RUS SAVAŞI ŞİDDETLENİYOR

Ruslar Yerköy’den sonra İsmail’e de saldırdılar ve düşmanca davranıp ilerlemeye devam ediyorlardı; yeterli miktarda askerin başbuğları ile birlikte bölgenin imdadına yetişmesi gerekiyordu. Aslaboz Kalesi hiç diremedi, Ruslara teslim oldu. Yerköy’de Müslüman ahali zor günler yaşıyordu. Silistre valisi ve Tuna seraskeri İstanbul’a yazdığı yazılarda “Moskof

saldırılarının önceliklere benzemediğini, Müslüman ahalinin bundan sonra oturacak vakit bulamayacağını, en kısa zamanda birleşerek Moskof'un üzerine gitmeleri gerektiğini" yazıyordu.⁸⁹

Rusların ilerlemesi karşısında başkenttekiler adeta şaşırmış durumdaydı. Sadrazam Gazi Yusuf Paşa cephede Rusların ilerlemesi karşısında o kadar zor durumda kalmıştı ki, bütün Sağ Kol kazalarına gönderdiği "emr-i âli şan"da adeta imdat diye feryat ediyordu.⁹⁰ Ruslar, İsmail ve Yerköy'den sonra İbrail Kalesi'ni de kuşattılar. İbrail dışarıdan hiçbir yardım alamıyordu, acilen desteğe ihtiyacı vardı. Ruslar kale etrafındaki hendekleri ele geçirmiş, kale içine sızmak üzereydiler. Yusuf Paşa, yardım gitmesi takdirde düşmanın kuşatmayı kaldırabileceğini umuyordu. Askerin de morali çok bozuktur; bu sırada 100 kadar asker firar etmişti. Üstelik bunlar toplanın başında olan askerlerdi. Hüsrev Paşa çaresizlik içinde başkente durumu bildirmiş, oradan sadece kaçanların şiddetle cezalandırılması emrini almıştı. İstanbul'daki yetkililer, kaçanların şiddetle cezalandırılacağı ilan edilirse askerin kaçmaktan vazgeçeceğini umuyordu. Halbuki asker Silistre Sancağı'ndan toplanmış olduğu için, köyüne çok kolay ulaşım saklanabiliyordu.

Gazi Yusuf Paşa, Sağ Kol kazalarına gönderdiği emirde âyanların, başbuğların askerleriyle birlikte bir an önce cepheye gelmelerini emrediyordu.

İstanbul'da bulunanlar da yavaş yavaş durumun vahametinin farkına varmaya başlamıştı. Tuna Sahili Seraskeri ve Silistre Valisi Mehmed Hüsrev Paşa'ya gönderilen bir hatt-ı şerifte⁹¹ paşaya övgüler yağdırılıyordu. Paşanın cepheden savaşla ilgili gönderdiği bilgilerin tek tek incelendiği, paşa ile birlikte hareket eden ağaların kahramanlıklarının da takdir edildiği yazıyordu. Âyanlar ve ağalar da savaşla ilgili gönderdikleri raporlarda paşanın Yerköy başarısını tekrar tekrar anlatmışlardı.⁹² Padişah bütün raporları inceledikten sonra düşmanın tavrının açıkça belli olduğunu, cephe ve cepheye komşu kazaların ahalisinin göreceği eziyetin İstanbul'dan bile açıkça anlaşıldığını ifade ettikten sonra Mehmed Hüsrev Paşa'yı "Tam istiklalle bu belayı def etmek üzere" tekrar göreve getirdiğini bildiriyordu.

Mehmed Hüsrev Paşa, o tarihe kadar yaptığı memuriyetlerde akıllı davranışları, gayreti ve dirayeti ile tanınıyordu. Hizmeti takdir edilmiş, pa-

dişah savaşın adamakılı kızıştığı zamanda cepheye başkasını vali ve seraser tayin etmeyi göze alamamıştı. Hatt-ı şerifte Hüsrev Paşa'nın, kadı ve âyanlardan yardım almasını, tez elden askerin celp ve toplama işinin tamamlanmasını, Yerköy ve İsmail kalelerinin kurtarılması için ne gerekiyorsa yapılmasını emrediyor, hayır duasının Mehmed Hüsrev Paşa ile birlikte olduğunu bildiriyordu. İstanbul'da padişah ve yakınındaki devlet adamları serhat halkının ne büyük sıkıntılar çektiğinin farkına varmaya başlamıştı.

ASKER TOPLAMANIN ZORLUKLARI

Bu sırada Rus ordusu ilerlemeye devam etmekte ve Tuna'yı aşmak üzereydi. Tuna doğal bir sınır olduğu için aşıldığı takdirde Rusların Hacıoğlupazarı menziline kadar ilerlemesi işten bile değildi. Osmanlı ordusunda asker sorunu hiç gündemden düşmüyordu. Sayı itibariyle asker yetişmediği gibi firarlar da önlenemiyordu. Kazalara gelen ferman, durumun pek de iç açıcı olmadığını göstermişti.⁹¹ Padişah ilerleyen Rus ordusunun karşısında "Ümmet-i Muhammed"i birlik olmaya çağırıyordu. Asker toplamak için kazalara gelen sürücülere yönetici ve halktan yardımcı olmalarını istenmişti. Ancak en büyük sorun yerli askerin toplanmasında ve kaçmasını önlemekteki zorluktu.

İbrail ve İsmail'de Rus saldırıları şiddetlenerek devam ederken Sırp isyancıları da galeyana gelmiş, Vidin Kalesi'ne saldırmış ve kuşatmışlardı. Vidin'de halk kendi başına kurtulamayacağı için yardım bekliyordu. Tuna seraskeri olduğu için Hüsrev Paşa'nın imdada gelmesi bekleniyordu; ancak paşanın yeterli askeri yoktu.

Padişah gönderdiği fermanla yeniçeri neferatının ve başka sınıftaki askerlerin bir an önce Hüsrev Paşa'nın hizmetine koşması ve onun görev verdiği yerlere gitmesi emrediliyse de, askeri toplamakta başarı elde etmenin zorluğu ortadaydı. Padişah gönderdiği fermanla "Bir gün bile gecikecek zaman değildir" demesine rağmen cephedeki durum İstanbul'dan gönderilen fermanlara hiç uygun düşmüyordu.

Bir mektup da Şeyhülislam Dürrizade es-Seyyid Abdullah Efendi tarafından Sağ Kol'daki kadı, müftü ve ulemaya gönderildi.⁹⁴ Şeyhülislam

Dürriyade es-Seyyid Abdullah Efendi, vatanı korumanın sünnet olduğunu ifade etmiş, herkesin haline göre gaza ve cihada katılmasını istemişti. Sefer halinde yardımın en büyük sevap olduğunu duyurmuş toplumun heyecanını yüksek tutmak istemişti.

Rusya, Osmanlı sınırına ne kadar kalabalık, eğitimli ve donanımlı bir ordu ile gelmişse, Osmanlı ordusu da savaşa o kadar hazırlıksız yakalanmıştı. Osmanlı ordusu Rusların kuşattığı kale ve şehirleri kurtarmaya çalışırken, batıda peyderpey hücum eden Sırp asileri ile de uğraşmak zorundaydı. Sağ Kol'daki kazalardan ısrarla asker toplamak için çaba sarf edilse de bir türlü başarı elde edilemiyordu. Cepheye üç-beş konak mesafedeki Hacıoğlupazarı'ndan istenen asker hâlâ toplanıp gönderilememişti. Silistre valisi tarafından Hacıoğlupazarı kadısına gönderilen bir eleştiri mektubunda, bunun Müslümanlığa yakışır bir durum olmadığı ifade ediliyordu.⁹⁵ Kadıya gelen bu mektup gerçekten çok ağırdı. Hüsrev Paşa, Hacıoğlupazarı'nda bulunanların gaflet uykusundan uyanmalarını, rahatı kendilerine haram bilerek asker toplamalarını ve zor durumda olan din kardeşlerinin yardımına koşmalarını istiyordu.

Cephede morali yüksek tutmak için İstanbul'dan, Silistre Valisi ve Tuna Seraskeri Hüsrev Mehmed Paşa'ya sürekli övgü dolu yazılar geliyor, durumun ciddiyeti dikkate alınarak tekrar tekrar kendisine istiklal emri gönderiliyordu. Fermana, "Yaradılıştan cevher olan Hüsrev Paşa'nın bu kadar önemli bir ortamda karar vermek için İstanbul'dan cevap bekleyerek zaman kaybetmesine gerek olmadığı" belirtiliyordu.⁹⁶

Tuna sahilindeki kalelerin tamamı paşanın sorumluluğuna bırakılmıştı. Kalenin, istihkâm ve hendeklerinin güçlendirilmesi için her türlü çalışmayı yapmasına izin veriliyordu. Bunun için valiliğine bağlı kazalardan eleman, zahire ve mali destek alabilecekti. Anadolu ve Rumeli'den gelen asker, Rumeli'de bulunan evlad-ı Fatihan eşkincileri hep Hüsrev Paşa'nın emrinde toplanacaktı. İstekler 15 güne kadar yerine getirilirse ordu istenen asker sayısına ulaşabilecekti. Ne yazık ki işler planlandığı gibi yürümüyordu; savaşa katılmak istemediği için daha baştan kaçan askerler, savaş esnasında cepheyi terk edenler, zahire vermek istemeyenler; istiklal yetkisi ile donatılmış olsa da Hüsrev Paşa'yı zor durumda bırakıyordu.

Fermanda Hüsrev Paşa'dan Rus ordusu (Moskovlu) karşısında zor günler yaşayan Müslüman ahalinin imdadına yetişmesi isteniyordu; emretmenin ötesinde bir yalvarma ve acz içinde kalmış bir hükümdarın yakarışı seziliyordu. Paşadan, verilmiş olan bağımsız hareket etme yetkisinin karşılığında Tuna sahilini düşmandan temizlemesi ve halkı huzura kavuşturması isteniyordu.

Hüsrev Paşa, ferman kendisine ulaşır ulaşmaz bir örneğini Mir Seyyid Ali Paşa vasıtasıyla kazalara gönderdi ve kadı defterine kaydedilmesini istedi.

RUS ORDUSU TUNA'YI AŞIYOR

Rus ordusu Tuna Nehri'ni geçip sağ sahildeki İbrail'i kuşattı. İbrail önünde Osmanlı ordusu ağır bir yenilgiye uğradı. Bu yenilgi ile Osmanlı Devleti Rusya'nın ülke içinde ilerlemesine fırsat tanımış oluyordu. Bu nedenle İbrail yenilgisi tolere edilmesi güç bir yenilgiydi. Tuna'yı aşan Rus ordusu güneye doğru daha da kolay ilerleyecekti.⁹⁷

Rusya bir süreden beri Kalas İskeleyi ve Siret Nehri havalisinde yığınak yapıyordu. Rus ordusunun Tuna'nın beri yakasına geçmesi öte yakada kalacak Müslüman ahali için tek kelime ile felaket olacaktı. Düşmana karşı yapılacak savunma için ahalinin de yardıma hazır olması gerekiyordu.

Maçın ve havalisinde Rus baskısı hızla hissedilir olmuştu. Bundan sonra Hacıoğlupazarı'nda çok hızlı karar verip, büyük küçük demeden savaş yeteneği olan 150 kişiyi toplayıp bir an önce Maçın'ın imdadına göndermek gerekiyordu. Oradakiler yardım bekliyorlardı; 150 nefer en kısa zamanda Maçın'e ulaşır, Hüsrev Paşa'nın emrinde toplanırsa Müslüman halk bir miktar nefes alabilecekti.

Aslında Sağ Kol'da oturan yeniçeriler de savaşa gitmek konusunda hiç istekli davranmıyorlardı. Yeniçeri turnacılarından Sadullah Ağa, Sağ Kol kazalarında bulunan yeniçerilerden serdengeçti yazmakla görevlendirilmişti. Her kazadan en az 150 kişi yazacaktı. Bunlar Hüsrev Paşa'nın hizmetine girecekler ve paşanın ihtiyaç duyduğu yere gönderileceklerdi. Buyruk kazaya ulaştığında serdengeçti bayrağı açılacak, yazılan yeniçeriler burada toplanıp Hüsrev Paşa'nın ordusuna katılacaklardı.

Osmanlı-Rus Savaşı'nda devlet asker yönünden çok büyük sıkıntı içindeydi. Asker toplamak ne kadar zorsa, askeri cephede tutmak da o kadar zordu. 25 Cemaziyülevvel 1224 tarihinde sadrazamla birlikte Hüsrev Paşa tarafından, Hacıoğlupazarı, Kozluca ve Pravadı kazaları kadı, naip ve âyanlarına gönderilen bir fermanla, asker arasında "düşman beri yakaya geçti" diye firarın arttığı bildirilmekte ve önlem alınması istenmekteydi. Aslında ileriki günlerde firar olayları daha da artacak, kaçanlar köylere dağılıp saklanmak isteyeceklerdi. Askerlerin yakınları duygusal davranıp onları saklayacaklar, teslim etmeyeceklerdi. Bunların yakalanması ve cezalandırılması örnek teşkil etmesi açısından çok önemliydi. Savaş alanında halk zorluklar içinde yaşarken kaçak askerlere yataklık etmek savaştan kaçmak kadar önemliydi. Çeşitli şekilde Rumeli'den toplanan asker Rusları durduramamaktaydı.

Anadolu Valisi Osman Paşa, İsakçı ile Tolçı havalisi başbuğu olarak askeriyle yola çıkmıştı. Bir koldan da ordu-yı hümayun cerrahı, eski Tolçı Muhafızı Ahmed Paşa kalabalık bir ordu ile düşman üzerine gönderilmişti. Gerek Osman Paşa, gerek Ahmed Paşa savaş kadar firar eden askerle de uğraşmak zorunda kalacaktı. Bu durumda firarilerin saklanmasına dikkat edilmeli, firara asla fırsat verilmemeliydi. Sadrazam bu emri Sadullah Ağa ile göndermişti. Askeri saklayan hakkında da cezai işlem yapılacak, firari kadar suçlu sayılacaktı.

RUSLARIN TUNA'NIN GÜNEYİNDEKİ FAALİYETİ

General Kamanski ve General Marko Tuna'yı geçerek Silistre üzerinden Şumnu'ya doğru hareket ettiler; 22 Mayıs 1810 tarihinde Hacıoğlupazarı'na girdiler. Kentin korunmasını üstlenmiş olan Pehlivan İbrahim Paşa esir oldu.⁹⁸ General Kamanski, Voynov komutasındaki bir birliği Kozluca'ya, General Tzizirev komutasındaki birliği de Varna'ya gönderdi. Kamanski, Varna'yı alamayacaklarını düşündüğü için kentin abluka altına alınmasını emretti. Şumnu'da olan sadrazam henüz bir eylem planı hazırlayamamıştı.⁹⁹ Sadrazamın yanında İbrail nazırı, Selvi âyanı ve Kırım Prensi Bahadır Giray da bulunuyordu.¹⁰⁰ Rusların Şumnu'ya yaklaşması karargâhta olduğu gibi halkın arasında da panik yaratmıştı. Ordu, halkı koru-

mak için yeterli olamayacağı hallerde sivillerden yardım istiyordu. Yetişkinler ordu ile birlikte hareket ettiği için çocuklardan bile yardım bekleniyordu. Bu yardım isteği bazen çok dramatik hal alıyordu. Örneğin Cemaziyülevvel 1225/Haziran 1810'da yapılan bir davette: Rusların Şumnu karşısında konuşlandığı, Calıkavak ve Eskicuma yollarını tutmak için hazırlık yaptıkları, bu yolları korumak için karargâhtan asker ayrılmayacağı, dolayısıyla halkın kendi olanakları ile yolları açık tutması istenmişti. Bunun için “yedi yaşından yukarı eli silah tutan Müslümanların yerlerinden yurtlarından orduya celpeleri” ilan edilmişti.¹⁰¹

Mayıs ayının son günlerinde General Voynov Kozluca'ya girdi.¹⁰² Bu sırada General Kamanski ve General Markov'un bölükleri Balçık ve Kavarna'yı alıp Varna önlerine geldilerse de burada herhangi bir faaliyette bulunmadan Kozluca'ya yöneldiler. Varna önünde bulunan Rus askerleri kente gıda ve ihtiyaç maddelerinin girmesine izin vermiyorlardı. İstanbul'dan Karadeniz kıyısında bulunan kasabalara gönderilen bir emirle Varna'ya denizden yardım edilmesi istendi.¹⁰³ Yine çevre köy ve kasabalardan asker ve halk için peksimet gönderilmesi istendi.¹⁰⁴ Rusların amacı buradan batıya giderek Şumnu'da bulunan Osmanlı karargâhına ulaşmaktı. Ancak Rus generali Şumnu'ya ulaşmadan arkadan çevrildi ve yenildi. Yenilen General Kamanski Dereköy'e zorlukla ulaşabildi.

Bu sırada iyi bir hazırlık yapamadığının farkına varan sadrazam, âyanlardan ve onların yağmacı adamlarından yardım istedi ve Rus ordusuna doğrudan doğruya saldırmak yerine yıpratma taktiği uygulamalarını önerdi.

Kozluca'da bekleyen General Voynov Rus ordusuna yardıma geldiyse de başarılı olmadı. Türklerin başarısı Rusları düşündürdü ve yeni kararlar almalarına neden oldu. Bunun üzerine General Tzizirev de Varna'yı biraz daha uzaktan denetlemek için 7-8.000 kişilik bir askeri birlikle, Varna'dan ve Şumnu'dan gelen yolların kesiştiği anayol üzerinde bulunan Kozluca'ya yerleşti. Kozluca'ya yerleşen birlikler Rus ordusunun sol kolunu oluştuyordu ve Karadeniz sahilinden sorumluydular.

Rus generali Şumnu yenilgisinin öcünü almadan geri çekilmek istememesine rağmen General Kamanski 14 Ağustos'ta Rusçuk önündeki

savaşı da kaybetti ve ağır kayıplar verdi. Ancak Eylül ayında ibre Rusların tarafına döndü.¹⁰⁵

Sonuç olarak: Olaylar 1812 yılına kadar devam etti. Daha önce olduğu gibi geçen süre içinde Kozluca'da herhangi bir çarpışma olmadı. Buna rağmen Rus ordusunun buradan geçmesi veya konuşlanması Müslüman halka devamlı olarak savaş heyecanı yaşatıyordu. Osmanlı ordusuna iase sağlamak ve işgal kuvvetlerinin isteklerini yerine getirmek, halkı fakirlik sınırına getirdi. Rusların Kozluca'da konaklaması bazı önemli sorunları da beraberinde getirdi. Ruslar Kozluca'da bulunduğu süre içinde gayrimüslimlerle aralarında önemli ölçüde dayanışma gelişti; ayrıca yaptıkları propaganda ile Bulgarları kıskırtıyor ve ayaklanma konusunda cesaretlendiriyorlardı. Aynı din ve mezhep mensubu olmaları nedeniyle Gagauzlar da Ruslara meyiletti. İlk defa aynı köyü paylaşan Gagauzlarla Türkler arasında husumet gelişti. Ruslar çekilirken onlarla ortak hareket eden gayrimüslim ahali geride kalmak istemedi, Rus ordusu ile birlikte gitmek zorunda kaldı.

Ruslar bu savaşta Besarabya, Boğdan, Eflak, Dobruca ve Kuzey Bulgaristan'ın bir bölümünü işgal etti.¹⁰⁶ Osmanlı ordularının kazandığı başarılar ne yazık ki savaşın sonunu etkileyecek durumda değildi. Dobruca ve Deliorman'da halk Balkan Dağları'nın güneyine doğru göç etmeye başladı.¹⁰⁷ Bu tarihte Türk göçmen sayısı 200.000'i bulmuştu.¹⁰⁸ Tuna Nehri'ne yakın yerlerde oturan reaya ise Ruslar tarafından planlı, programlı bir şekilde Bucak ve Eflak'a yerleştirildi. Osmanlı Devleti örgütlü olarak göçürülen halkı geri istediye de Ruslar izin vermedi. Daha sonra hepsini Slav milliyetçiliği ile eğitilmiş olarak geri gönderecekti.¹⁰⁹ Pan Slavizm hareketinin temelleri bu seferde atılmış oldu. Bir süre sonra göçmenlerin çoğu uyum sağlayamadığı için geri dönmek istediler.¹¹⁰

Bu sırada Napoléon Rusya seferine hazırlanıyordu. Gelişen yeni durum Rusya'yı barışa zorladı. Osmanlı Devleti'nin de savaşa devam etmeye gücü kalmamıştı. Taraflar 1812 yılında Bükreş Barışını imzalayarak savaşa son verdiler. Buna rağmen Osmanlı-Rus savaşları burada bitmeyecekti. Tekrarlanan her seferin sonunda kent, kasaba ve köylerde onulmaz yaralar açıldı. İnsan yaşamında stres katsayısı çok yüksek olan göç olayları her Rus savaşından sonra daha büyük problemlerle ve tekrarlanarak yaşandı.

ÂYAN AYAKLANMASI VE EŞKİYALIK

RUMELİ'DE DAĞLI AYAKLANMALARININ BAŞLAMASI

Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılın sonunda Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşlarının getirdiği zorluklarla meşgul iken Rumeli'de iç sorunlar büyümüş, İstanbul bunlarla ilgilenememişti. Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlar Rumeli'yi doğrudan etkiledi. Bu süre zarfında bölgede başıboş gezen eşkıya türemiş; köy ve kasabalarda yağma hareketlerine başlamışlardı.¹ Halk, yerel yöneticilerin düzenli ve kalabalık askeri bulunmadığını bildiği için korunacağına inanamıyor, eşkıyanın baskı ve yağmasına ses çıkaramıyordu.²

Öte yandan âyanlar iktidarlarını güçlendirmek için kapılarında sekban adı ile çok sayıda asker beslemeye başladılar. Ahmed Cevdet Paşa, âyanların, zamanla bu askerlere maaş ödeyemedikleri için küçük çapta yağma yapmalarına izin verdiklerinden söz eder. Böylece âyanların bazıları dağlı ayaklanmalarına dahil oldu;³ devlete sadık âyan sayısı gitgide azaldı. Âyanlar daha ziyade Deliorman eşkıyası ile yakınlık kurmuşlardı. Eşkıyanın takibi hakkında İstanbul'dan gelen fermanları hakkı ile yerine getirmemişler, onlara şans tanımışlardı.

Dağlı ayaklanmaları Rumeli'de önce Kırcalı Dağları'nda başladı ve 1791 yılından itibaren hızla yaygınlaştı. Arnavutlar da onların arasına katıldılar. Ayaklanmalar yaygın olarak bugünkü Bulgaristan sınırları içinde görüldü. Eşkıyalık hareketi Kırcalı Dağları'ndan Rumeli'ye yayıldığı için yazışmalarda hep "dağlı eşkıya" tabiri kullanıldı.⁴ Eşkıyalığa yeni başlayanlar ise kendilerinden öncekiler yakalanmadığı için cesaretlendiler.

Ayaklanmaların çıktığı ve yaygınlaştığı sırada devletin mali, askeri ve siyasi gücü fevkalade zayıf durumdaydı. İdari düzen de bozulmuştu. 19. yüzyıla girerken devlet devam eden savaşlar nedeniyle Rumeli'den sürekli hayvan ve zahire istediğinden ahali bu isteklere cevap veremeyecek duruma düşmüştü. Kazalarda kadı ve âyanlar İstanbul'dan gelen zahire taleple-

rini yerine getirmeye çalışırken halka baskı yapıyordu. Bu ortam eşkiyanın faaliyetlerini kolaylaştırıyordu.

DAĞLI AYAKLANMALARINDAN SÖZ EDEN TARİHÇİLER

III. Selim (1789-1807) zamanında başlayan dağlı ayaklanmaları Rumeli'nin her tarafına yayıldı. Bu konuda dönemi içinde yapılmış bağımsız bir çalışma yoktur. Ancak Ahmed Asım, *Tarih-i Asım* adlı eserinde Pazvandoğlu Osman ve bazı sosyal olaylar hakkında bilgi vermektedir. Atâullah Şânizade, *Tarih-i Şânizade* adlı 4 ciltlik eserinin ilk üç cildinde bu konuya değinmiştir. Ahmed Cevdet Paşa, 12 ciltlik *Tarih-i Cevdet* adlı eserinin 6, 7, 8 ve 9. ciltlerinde Rumeli olayları içinde dağlı eşkiyadan söz eder; 7. ciltte dağlı ayaklanmalarının nedenleri üzerinde durulmakta, diğer ciltlerde de âyanlarla dağlıların ilişkisinden söz edilmektedir. Konu ile ilgili arşiv belgeleri ve şer'îye sicilleri de çok önemlidir. Yerel kayıtlardan Hacıoğlupazarı'na ait şer'îye sicilinde konu ile ilgili zengin bilgi bulunmaktadır.⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinkli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa* adlı eserinde dağlı ayaklanmalarına değinmektedir. Enver Ziya Karal *Selim III'ün Hattı Hümayunları* adlı eserinde dağlı isyanına katılan asilerin ve âyanların listesini vermiştir. Dağlı ayaklanmaları, 1791'den itibaren Osmanlı Devleti'ni uğraştırmıştır.⁶ Yücel Özkaya *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791-1808)* başlıklı eserinde konuyu geniş bir perspektiften ele almış, Celali İsyanları ile dağlı isyanlarının benzer nedenlerle çıktığına dikkat çekmiştir.

RUMELİ'DE EŞKİYANIN TAHRİBATI

Dağlı eşkiyanın sayısı gün geçtikçe artıyordu, zayıf devlet otoritesi, halkın korunmasız olması, eşkiyanın işini kolaylaştırıyordu. Devlet, dağlı eşkiyanın bütün Rumeli'yi talan etmesi karşısında, ancak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile 1791 yılında Zıstovi, Rusya ile 1792 yılında Yaş antlaşmalarını yaptıktan sonra tam olarak uğraşma olanağı buldu.⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise 1792'de Yaş Antlaşması'ndan sonra âyanların emrindeki askerleri salıvermesi sonucu ayaklanmaların hızla arttığını belirtmektedir.

Rumeli’de “yol kesmek” adeta dağlıların mesleği olmuştu.⁸ Önlern olarak Rumeli’nin bütün kazalarında halk, biri diğlerinden mesul olmak üzere kefaletle birbirlerine bağlandı. Bir kimsenin bir kazadan diğ kaza-ya tezkere verilmedikçe gitmesi yasaklandı; tezkeresiz olanlar yakalanıp hapsedildi. Bu yöntem önceleri denetim sağladı ise de uzun sürmedi. Eşkayanın zulmünden bıkan reaya yerini yurdunu terk ederek göç etti. Terk edilen yerler eşkıya tarafından yağmalanınca ülke harap duruma düştü.

Devlet konunun üzerine eğildikten sonra tayin ettiği Rumeli beylerbeyi ve Silistre valilerini sık sık değiştirmek zorunda kaldı; valiler dağlı eşkıyanın karşısında görevlerini hakkıyla yapamadılar. Devlet bütün uğraşmalarına rağmen eşkıya liderlerini yerleşik hayata geçiremiyordu. Reaya ise savaşlar nedeniyle göç etmek zorunda kalmış, geri döndüğü zaman eşkıyanın tuzağına düşmüştü. Halk artık mal varlığına sahip olmak ve yağmalanmasına engel olmak için eşkıyaya gerçekten meyletmekte veya meyletmiş gibi görünmekteydi.⁹

1795 yılından itibaren Balkan Dağları’nın kuzeyindeki kazalarda, dağlı eşkıya Hacı Manav adamlarının sayısını artırmış, adamakıllı güçlenmiş, köy ve kasabaları yağmalamış, hasara uğratmıştı. Eşkıya, bölgenin önemli şehirlerinden Plevne’ye hâkim oldu. Bölgede Lofça’dan başka eşkıyanın eline geçmeyen kaza kalmadı. Balkan Dağları’nın kuzeyinde, Lofçalılar Hacı Manav’a karşı şehirlerini başarı ile korumuşlar ve eşkıya liderini kazalarına sokmamışlardı.¹⁰

1210/1795 yılında Silistre valiliğine getirilen Hacı Abdi Paşa, âyanların koruduğu eşkıyayı denetim altına alamayacağını anlayınca, güvenmemekle birlikte Hacı Manav’ın adamlarına rütbe vererek hizmetine aldı. Hacı Manav yine rahat durmadı, sonunda Abdi Paşa, Hezargrad ve Şumnu âyanları ile anlaşıp halkın da yardımı ile eşkıyayı bir köyde kuşattı ve çok sayıda eşkıya ile yandaşını öldürttü; ancak Hacı Manav ellerinden kaçtı. Bu sırada Belgrad ve Vidin’de, Osmanlı Devleti’ni uzun süre uğraştıracak olan yeni gaileler ortaya çıkmıştı.

PAZVANDOĞLU’NUN BİRİNCİ AYAKLANMASI VE AFFEDİLMESİ

Rumeli’de dağlı ayaklanmaları devam ederken Vidin Âyanı Pazvandoğlu Osman Ağa, Rusçuk Âyanı Tirsinklioğlu İsmail Ağa ve Silistre Âya-

nı Yılıkoğlu Süleyman Ağa hâkimiyet alanlarını genişletmekteydiler. Ayrıca birbirleri ile rekabete girdikleri gibi birbirlerinin hâkimiyet alanlarına da tecavüz ediyorlardı. Osmanlı Devleti, fevkalade güçlenmiş ve devlete karşı da asi olan bu âyanlarla başa çıkmak için çeşitli yöntemlere başvuruyordu. Dağlı ayaklanmaları ile söz konusu âyanların ayaklanmaları iç içe geçmiş olaylar olarak uzun yıllar Rumeli’de zor günlerin yaşanmasının başlıca nedeni oldu. Bu âyanlar arasında en güçlü olanı Vidin’de oturan Pazvandoğlu Osman Ağa idi. Özellikle ordu dağlı eşkiya ile uğraşırken Vidin’de Pazvandoğlu’nun (Pasbanoğlu) başkaldırması devleti huzursuz ediyordu." Pazvandoğlu doğrudan doğruya dağlı eşkiyayı koruyordu. Macar Ali, Gâvur İmam gibi ünlü eşkiya reisleri onun emrindeydi.

Pazvandoğlu Osman Ağa (1758-1807) Bosnalı bir aileden geliyordu. Babası Bosnalı Ömer Ağa Vidin bayraktarı idi; daha sonra Vidin âyanı oldu. Vidin’deki keyfi ve asi davranışları nedeniyle kenti terk etmesi istendiyse de Vidin’den ayrılmadı.¹² Sonunda Ömer Ağa Vidin’deki konağında yakalanarak Sadrazam Koca Yusuf Paşa’nın huzuruna çıkarıldı, kısa bir mahkemeden sonra suçlu bulunarak idam edildi. Oğlu Osman Ağa ise kaçarak kurtuldu; bir süre Arnavutluk taraflarında saklandı. Daha sonra İpek Sancağı paşalarının himayesinde çalıştı. Osman Ağa, 1789’da yamak ve gönüllü akıncılarla birlikte Avusturya savaşlarında akınlar yapıp başarılar elde etti. Bu başarılarından ve sadakatinden dolayı Osmanlı Devleti kendisi ile anlaşma yoluna gitti ve affedildi, Vidin’de bulunan babasına ait arazi Osman Ağa’ya geri verildi (1789).

Osman Ağa Vidin’e gelince babasının şöhretinden yararlandı ve taraftarlarını artırdı. Vidin yamaklarının başına geçti; Rumeli’deki asiler, Arnavutlar ve Kırcağız dağlılar yanında toplandı. Civardaki serhat ağalarının çoğu onun liderliğini kabul etti. Nizam-ı Cedid’in kurulmasına karşı çıkan yeniçeriler, İrad-ı Cedid hazinesinin kurulması ve yeni vergilerin konulmasından hoşnut olmayanlar hep Osman Ağa’nın yanına geldiler. Pazvandoğlu Osman Ağa Vidin Kalesi’ni güçlendirdi. Devletin zayıf durumda olması Osman Ağa’nın güçlenmesine yardımcı oldu. Vidin, 1794 yılından itibaren Osman Ağa’nın liderliğinde asilerin merkezi haline geldi.¹³ Vidin muhafızları burada kalabilmek için onunla iyi geçinmek zorundaydı. Bir süre son-

ra Belgrad yamaklarına yardım ederek ayaklanmayı fiilen başlatmış oldu. 1795 yılında Gürcü Osman Paşa, Osman Ağa'nın ayaklanmasını bastırmak üzere Vidin'e gönderildi.¹⁴

Devlet dağlı eşkıya ile uğraşırken, Pazvandoğlu Osman Ağa'ya yakınlık ve güler yüz gösteriyordu. Yakın adamı olan Ali Molla ile birlikte harekete geçtiği veya Tırnovo Kazası'nı Macar Ali'ye vurdurduğu zaman da kendisine sadece nasihat edilmişti.

Pazvandoğlu prensip olarak sarayın yaptığı reformlara karşı çıkmıyor, ancak bunların uygulanması için konulan vergileri kabul etmiyordu. Bu nedenle Bulgar yazarlar¹⁵ Pazvandoğlu'na kurtarıcı muamelesi yapmışlardır. Devlet, Pazvandoğlu'nun kentteki huzursuzluktan yararlandığını çok iyi biliyordu. Ordu ile üzerine gidilirse kaleye çekilecek ve direnmeye devam edecekti ve sonuçta bunda da başarılı olacaktı.¹⁶

Sonunda Pazvandoğlu'nu bertaraf etmek için Gürcü Osman Paşa ve Hacı Mustafa Paşa ordu ile Vidin'e yürüdüler, kenti kuşattılar fakat başarılı olamadılar. İstanbul, bir yandan kış yaklaştığı, diğer yandan da Vidin halkı ricacı olunca Pazvandoğlu'nu affetmeye karar verdi. Pazvandoğlu bundan sonra Belgrad yamaklarına yardım etmeyecek ve Eflak işlerine karışmayacaktı. Ayrıca verdiği sadakat sözüne karşılık Vidin cizyesi de kendisine tahsis edildi (25 Ocak 1796).

Buna rağmen Pazvandoğlu, asi ve hain olmadığını iddia ediyor kendisine vezirlik verilmediği için şikâyet ediyordu. Devlet vezirlik rütbesi verecek kadar kendisine güvenemiyordu. Pazvandoğlu kısa bir süre sonra yeniden şiddete başvurmaktan çekinmedi.

Bu olay Pazvandoğlu'nun Vidin'de daha da güçlenmesini sağladı. Dağlı eşkıya da Pazvandoğlu'nun affedilmesinden cesaret aldı.

PAZVANDOĞLU'NUN İKİNCİ AYAKLANMASI

Pazvandoğlu Vidin'de güçlenince hâkimiyet alanını genişletmek istedi. Rumeli'nin ünlü eşkıyası Macar Ali, Kambur İbrahim, Çıtak Veli, Kara Feyzi, Kara Mustafa onun hizmetine girdiler. Bunlardan başka Sırp isyanlarında Türklere karşı mücadele eden Koreo, Kondo gibi Bulgar eşkıya liderleri de Pazvandoğlu'nun yanında yer aldılar.¹⁷

1797 yılında Pazvandoğlu hâkimiyet alanını genişletmek için Tuna üzerinden doğruya doğru akınlara başladı. Adamlarından Macar Ali'yi Niğbolu tarafına gönderdi, kenti kuşattırdı. Macar Ali kaleyi aldıktan sonra pek çok kişiyi idam etti. Cami, dükkân ve binaları yıkıp yağmalattı. Âyan, mütesellim ve ileri gelen yeniçerileri esir alıp Vidin'e götürdü. Pazvandoğlu aslında Balkanlar'ın kuzeyini ele geçirmeyi hedefliyordu. Adamları Rusçuk-Ziştovi üzerinden Karadeniz'e kadar uzandılar; Varna'yı ele geçirdiler. Batıda Belgrad varoşlarına kadar hâkim oldular. Pazvandoğlu 100.000 kişiye ulaşan ordusu ve kendisine tabi müsellim ve muhassıllarla adeta bağımsız bir bölgenin tek yöneticisi oldu.

Pazvandoğlu'nun bir türlü hâkim olamadığı Rusçuk ahalisi durumu İstanbul'a açık açık bildirdi. Devlet adamları Pazvandoğlu gailisinin büyüdüğünü görünce ele geçirilmesi ve ortadan kaldırılması hakkında çareler düşünmeye başladılar. Sonunda padişah Pazvandoğlu'nun ortadan kaldırılması hakkında ferman yayımladı.

Serhat muhafızı olan ve yamak denilen yeniçerilerin de eşkıyadan geri kalır tarafı yoktu. Ulufeleri gecikse veya istemedikleri bir uygulama olsa derhal vali ve kadıların aleyhine ayaklanıyorlardı. Nizam-ı Cedid hazinesi için toplanan vergilere karşı çıkan yamaklarla Belgrad'dan çıkarılan yamaklar birleşerek Vidin'de Pazvandoğlu Osman Ağa'nın yanında toplandılar. Pazvandoğlu Osman Ağa padişahın emrini dinlemiyordu, vali, kadı ve askerlere kafa tutuyordu. Bir taraftan da Eflak ve Boğdan voyvodalarına bölükler gönderip para ve yiyecek toplatıyordu. Vidin'de ayaklanma tekrar başlamıştı.

Sonunda İstanbul'da, ayaklanmanın daha fazla devam edemeyeceğine, ayaklanmanın bastırılması gerektiğine karar verildi (7 Cemaziyelâhır 1212/27 Kasım 1797). Şeyhülislam "katli meşrudur" demesine rağmen Pazvandoğlu Vidin'e sığınıp direneceği ve Vidin'e saldırınca pek çok çocuk öleceği için savaşa hemen karar verilemedi. İstanbul'da yeniçeriler durumu istemeyerek kabullendi. Ön tedbir olarak Vidin'de bulunan yeniçerilerin Pazvandoğlu'ndan ayrılması için emir verildi.¹⁸

Hüseyin Paşa Vidin'deki ayaklanmayı bastırmak üzere serasker tayin edildi. Karadan ve denizden Vidin'e, Pazvandoğlu'nun üzerine ordu

gönderildi. Anadolu valisi, Cebbarzade Kara Osman, oğlu ve başlıca Anadolu âyanları ile Adana mutasarrıfı orduya katıldı. Silistre Valisi Osman Paşa ve Rumeli Valisi Mustafa Paşa da ayrı ayrı ordularla katıldılar.

Daha önce açıklandığı gibi Pazvandoğlu Sava Nehri'nden Karadeniz'e kadar olan bölgeyi ele geçirmek üzere girişimde bulunmuştu. Rusçuk ve Varna taraflarına askerini gönderdi. Öte yandan Sofya ve Niş'i de ele geçirmek istiyordu. Doğuda Şumnu'ya kadar sahip oldu, arada sadece Lofça Kazası kaldı. Niğbolu olayından sonra Gâvur İmam, Koca Mehmed gibi eşkıya liderleri ve Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklıoğlu Pazvandoğlu'nun hizmetine girmişlerdi. Sarıklıoğlu eşkıya liderleri ile birlikte Varna Kalesi'ni kuşattı (7 Cemaziyelâhır 1212, Pazar gecesi). Üç koldan hücum ederek iç kaleye kadar girdiler. Varna Kadısı Ladikoğlu Ali Efendi kenti savunmaya çalıştı. Eşkıya Varna civarındaki köyleri yağmalayarak, yakıp yıktı; reayadan bazılarını öldürüp bazılarını işkence ederek Hacıoğlupazarı'na döndü.

Bu sırada Pazvandoğlu'nun hizmetinde bulunan Macar Ali, Aliş, Rami Bayraktar, Poriçeli, Çatak Veli, Muslu, Kara Mustafa gibi eşkıya, adamları ile birlikte Rusçuk üzerine yürüdüler. Rusçuk Âyanı Tirsinklioğlu İsmail zorlu birisiydi.⁹ 27 Cemaziyelâhır 1212 tarihinde eşkıya Rusçuk'a hücum etti, dört saatlik çarpışmadan sonra bozguna uğrayıp çekildi. İkinci deneme de başarısız oldu. Tirsinklioğlu İsmail Ağa kadar Rusçuk halkı da eşkıyaya kenti bırakmadı. Durum padişaha duyurulunca, padişah Tirsinklioğlu ve Rusçuk ileri gelenlerine çeşitli hediyeler gönderdi. Rumeli valisi ve Silistre valisine Rusçuk Âyanı Tirsinklioğlu ile birlikte hareket etmeleri bildirildi. Yeni bir saldırı olma ihtimaline karşı devlet yanlısı olan Şumnu Âyanı Çavuşzade'ye, Hezargrad Âyanı Hacı Ömeroğlu'na, Eskicuma ve Osmanpazarı ile civar kasabaların âyanlarına da yardıma hazır olmaları için emir verildi.

Pazvandoğlu, Tuna'nın karşı yakasına asker geçirip Rusçuk'u iki taraftan sıkıştırmak istiyordu. Anadolu Valisi Alo Paşa Eflak muhafazasına gönderildi; ancak başarılı olamadı. Pazvandoğlu Niğbolu ile Selva'yı yakıp yıktıktan sonra Sofya ve Niş üzerine döndü. Köstendil ve Tırhala sancakları mutasarrıfı Kürt Seyyid Osman Paşa Niş'e gönderildi. Ancak Vidin'den gelen eşkıya Osman Paşa'yı Sofya'ya sokmadı; halk da eşkıyayı tuttu. Daha

sonra Osman Paşa ve Hüseyin Paşa 10.000 askerle Tırnovo'ya geldi. Eşkiya lideri Macar Ali, Osman Paşa'nın önünde duramadı.

Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklioğlu'nun yanında bulunan Gâvur İmam, Rusçuk kolundaki eşkiyaya yardım için 500 kişi ile gittiyse de bir iş yapamadı, sonunda Zıştovi'ye sığındı. Tirsinklioğlu İsmail Ağa arkasından Zıştovi'ye kadar geldi, ancak Macar Ali ve Gâvur İmam kaçmışlardı.

Bu sırada Rusçuk civarında bulunan eşkiyanın gücünü bölmek için Pravadı'nın eşkiyanın elinden kurtarılmasına karar verilmişti. Adana Mutasarrıfı Yusuf Paşa askeri ile Şumnu'ya geldi. Kapıcıbaşı Serbestzade Tahir Ağa, Şumnu Âyanı Çavuşzade, Yılıkoğlu, Hezargrad Âyanı Hacı Ömeroğlu ve Varna voyvodası birleşerek Pravadı yakınına geldiler. Pravadı Âyanı Mazlum ve Kozluca'da bulunan Manavoğlu adındaki eşkiya elebaşları Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklioğlu'nun yanına kaçtılar. Kozluca ve Pravadı kazaları savaşırsız ele geçti.²⁰ Yusuf Paşa Şaban ayında Sarıklioğlu'nun üzerine yürüdü; Hacıoğlupazarı kuşatıldı, Sarıklioğlu kaçtı. Eşkiyanın peşine düşen Hezargrad Âyanı Hacı Ömeroğlu, Sarıklioğlu'nu sağ yakaladı ve idam edip kesik başını İstanbul'a getirdi. Pravadı Âyanı Hacı Mazlum da Kozluca Tekkesi'nde esir tutuldu, bir süre sonra onun kesik başı da İstanbul'a gönderildi.

Pazvandoğlu her taraftan sarıldığını görüyordu. Buna rağmen Vidin Muhafızı Abdi Paşa elinde esir gibiydi. Pazvandoğlu, affedilmesi için Abdi Paşa'ya zorla mektup yazdırdı. Mektubu Mehmed Efendi ile İstanbul'a gönderdi. Mehmed Efendi padişah iradesiyle yakalanarak Büyükçekmece'de başı kesildi; Pazvandoğlu affedilmedi.

Daha önce belirtildiği gibi Lofça eşkiyaya teslim olmamıştı. Hüseyin Paşa Plevne'yi de eşkiyadan temizledi; buna rağmen eşkiyayı tamamen yok edemedi; Vidin'e doğru kaçtılar. Niğbolu eşkiya elinde kaldı. Pazvandoğlu Tuna Nehri boyunca Rusçuk'a kadar hâkim oldu. Silistre valisi ordu ile gelerek Niğbolu Kalesi'ni ele geçirdi; 200 kadar eşkiya idam edildi. Elebaşlarının kesik başları İstanbul'a gönderildikçe, gönderenler ödüllendiriliyordu.

Bu sırada Tırhala valiliğinden Silistre valiliğine atanan Kürt Osman Paşa,²¹ Hacıoğlupazarı, Pravadı, Varna, Kozluca, Yenipazar ve Umurfakih kâdılarına buyruldu göndererek Silistre valisi olarak atandığını duyurmalarını is-

tedi. Ayrıca, Rumeli'de özellikle Silistre Sancağı'nda görülen eşkıyalık olayları ile ilgileneneğini bildiriyor, halkın da kendisine yardımcı olmasını istiyordu.

Nitekim bozguna uğramış olan Macar Ali, Gâvur İmam ve Deli Mustafa Vidin'e giderken Kürt Osman Paşa tarafından yakalandılar ve yemildiler. Yaklaşık 500 eşkıya öldü, 70 kadarı sağ kurtuldu; Macar Ali ve Gâvur İmam kurtulanlar arasındaydı.

Pazvandoğlu ile bir türlü baş edilemiyordu. Tepedelenli Ali Paşa da 15.000 kişi ile geldi. Hüseyin Paşa Vidin'i kuşattı; 1212 yılı Zilkadesinde (Nisan 1798) yapılan çatışmada eşkıya dağıldı. Vidin Kalesi'ni kuşatmaya karar verdiler; kuşatma sona ermek üzere iken Pzavandoğlu, Serasker Hüseyin Paşa'dan affedilmesi için ricada bulundu. Paşa ret cevabı verdi; Pzavandoğlu af dilemek için kardeşini Edirne'ye yolladıysa da kendisine güvenilmediği için affedilmedi.

Vidin kuşatmasına Rumeli Valisi Mustafa Paşa, Bosna Valisi Silahdar Mustafa Paşa, Tırhala Mutasarrıfı Kürt Osman Paşa, Çirmen Mutasarrıfı Hüseyin Paşa, Tepedelenli Ali Paşa, Palaslı Mehmed Paşa katıldı. Yapılan meşveret meclisinde yeni metrisler kazılarak kuşatmaya devam edilmesi kararı alındı. Önce eşkıya başlarından Emincik'in ele geçirilmesi planlandı; sığındığı yere baskın yapıldı. Emincik, kolundan ve göğsünden yaralandı; Vidin'e gidebildi, ancak orada öldü. Pzavandoğlu yine affını istedi. Hüseyin Paşa her geleni geri çeviriyordu. Vidin muhafızı kalede Pzavandoğlu'nun esiri gibi yaşıyordu. O da bir pusula gönderip kuşatmanın kaldırılmasını istedi; isteği kabul edilmedi. Ordu Vidin varoşlarına kadar sokuldu; top atışları evleri, dükkânları yıktı. 16 Muharrem 1213/Haziran 1798 tarihinde ordu Vidin'e saldırdıysa da başarılı olamadı; pek çok eşkıya ve asker öldü. Lofça halkı önce olduğu gibi eşkıyayı kentlerine sokmadı.

RUMELİ'DE GENEL DURUM

1213/1798 yılında dağılı eşkıya Rumeli'yi adeta harabeye çevirmişti.²² Bu olaylar bir bakıma 1212 yılının olaylarının devamı niteliğindeydi ve tekrar önem kazanmıştı.

Dağılı eşkıyanın ayaklanmasını bastırmak üzere daha önce Rumeli valisi tayin edilen (22 Şubat 1796) Hakkı Paşa, Rumeli'de eşkıyayı yok et-

mek için çok çalıştı. Ancak eşkıyayı öldürmekle çözüme ulaşamıyordu. Halkın dağlı eşkıyaya katılması ya da korkusundan onları saklar olması isyanın önlenmesini engelliyordu.²³ Sonunda Hakkı Paşa Rumeli valiliğinden azledildi.

Hakkı Paşa'nın yerine atanan Mustafa Paşa, sadarete yolladığı yazılarda dağlı eşkıyanın bazılarını yıldırıldığını ve kaçırdığını açıklıyordu. Şimdi başka bir tehlike ortaya çıkmıştı: Eşkıyanın üzerine gönderilen askerin gereksinimleri artmıştı; askere zahire satın almak için yeni gelirlere ihtiyaç vardı. Öldürülen eşkıyanın muhalledatı bu iş için tahsis edilse de yeterli olmuyordu.²⁴ Hazine-i Âmire'den gönderilen satın alma memurları kazalardan buğday, arpa ve un satın almak için görevlendirilmişlerdi.

Pazvandoğlu ise Vidin Kalesi'ne iki yıl yetecek kadar zahire ve mühimmat depolamıştı. Şimdilik bunlara ihtiyaç duymuyordu. Buna rağmen, 1798 yılının başından beri devam eden Vidin kuşatması sırasında²⁵ orduda zahire sıkıntısı görülmeye başlamıştı.²⁶ Silistre ve Rusçuk Ambar Emmini Başaçık Hüseyin Ağa, Hacıoğlupazarı kadısı ile âyanından zahire isteğinde bulundu. 27 Rebiyülevvel 1213 (Ağustos 1798 Cumartesi) tarihli bir kayıtta, bölgeden taze mahsulden un ve arpa satın alınacağı belirtiliyordu. Nakliyesiyle birlikte unun beher İstanbul kilesinin 50 akçeden, arpanın beher İstanbul kilesinin 25 akçeden satın alınacağı ilan edildi. Fiyat devletin bir yıl önce vermiş olduğu fiyat ile aynı idi. Satın alınacak un ve arpanın yarı fiyatı peşin ödenecek, diğer yarısı ise zahire tamamlandığında ödenecekti.

Zahire sadece Hacıoğlupazarı Kazası'ndan değil, bütün Tuna Nehri sahilindeki kazalardan toplanacaktı; âyanlar, 29.750 kile un ve 10.000 kile arpanın kazalarda toplanmasına yardım edecekti. Asker Vidin önünde zor durumda olduğu için söz konusu kazalarda bulunan bütün muaf, gayri muaf, havas ve evkaf çiftlikler un ve arpa vermekle sorumlu tutulmuştu. Toplanan zahire Tuna Nehri'nden Vidin'e gönderilmek üzere Silistre, Rusçuk ve Zıştovi iskelelerine nakledilecekti. Hacıoğlupazarı'ndan gelecek 3.250 kile un (dakik) ve 11.500 kile arpa doğrudan Ambar Emmini Başaçık Hüseyin Ağa'ya teslim edilecekti. Ödenecek meblağın yarısı olan 6.135 gurus Hacıoğlupazarı âyanına teslim edilmişti. Geri kalan kısmı da zahire alımı tamamlandıktan sonra ödenecekti. Satın alınmış olan arpa ve unun son

kısının da acilen teslim edilmesi ve arabalarla Silistre İskelesi'ne taşınması gerekmekteydi. Teslim sırasında kantar ve kilelerin doğru ölçülüp ölçülmediğinin ambar emini tarafından kontrol edileceği ve aksi davranışta bulunanların cezalandırılacağı ilan edilmişti.

Bu sırada eşkıyanın denetimindeki şehir ve âyan sayısı gitgide artıyordu, dolayısıyla eşkıyayı temizlemek mümkün olmuyordu. Pazvandoğlu, Macar Ali, Hacıoğlupazarı Âyanı Sanklıoğlu, Gâvur İmam, Kozlucalı Manavoğlu, Remo Bayraktar, Pravadı Âyanı Hacı Mazlum, Berkofçalı Çelebi Ağa, Plevne Âyanı Topuz Ağa, Niğbolu Muhafızı Otuzbiroğlu, Deli Mustafa eşkıya liderliği ve yataklığı ediyordu. Bunların arasından Hacıoğlupazarı Âyanı Sanklıoğlu ve Hacı Mazlum daha sonra idam edildiler.²⁷

ASKERİN SAYISININ YETERSİZ KALMASI VE YENİDEN TOPLANMASI

Gerek Pazvandoğlu ile gerek dağlı eşkıya ile uğraşırken çok sayıda askere gereksinim duyuluyordu. Silistrevâlisinin, Silistre ordusu defterdarı vasıtası ile kazalara gönderdiği buyrulduda Silistre ve Hacıoğlupazarı kazalarının kadılarından, piyade toplamaları ve başbuğlarının maiyetinde seri bir şekilde Vidin önüne göndermeleri isteniyordu.²⁸ Silistre ordusu defterdarı, kadı ve âyanlara, Vidin önünde piyadenin az sayıda olduğunu, asker toplama sırasında gösterilecek gecikmenin Vidin'de eşkıyanın karşısında çok kötü sonuç doğuracağını bildirmişti. Eşkıya Vidin'de çok güçlü olduğu için asker toplayacakların acele etmesi ve çok dikkatli davranması gerekiyordu. Derhal kazalardan piyade toplanıp tertip ve tanzim edilerek başbuğları ile yola çıkılmaları isteniyordu. Görüldüğü gibi buyruldu Silistre Divanı'ndan acilen gönderilmişti. Vidin önünde devlet kuvvetleri yetersiz kalmış, adeta eşkıya karşısında ne yapacağını şaşırmış durumdaydı. Asker toplama konusunda emre uymayan kadı, voyvoda, zabıt ve eratın en ağır şekilde cezalandırılacağı duyurulmuştu; düzenleme ise kadılara havale edilmişti.

Pazvandoğlu bir türlü zayıflatılamamıştı, dolayısıyla Vidin'in kuşatması bir türlü sonuçlanmıyordu. Vidin önünde Rumeli beylerbeyi ve vezirler Divan-ı Seraskeri'de bir araya gelerek durum değerlendirmesi yaptılar. Alınan kararları Mübaşir Tatar Mustafa vasıtasıyla Hacıoğlupazarı Kadısı Ahmed Nuri Efendi ve Âyan Hacı Çorbacı Hasan Ağa'ya gönderdiler.²⁹ Vi-

din'den gelen haberlerde, Vidin önünde bulunan askerin ve hayvanların yiyecek stokları azaldığından, durumun fevkalade nazik olduğu duyuruluyordu. İstanbul'dan zahire gelinceye kadar ve bu zahireye ek olarak, acilen Hacıoğlupazarı ile civar kazalardan un ve 1.500 kile arpa alınacak ve İstanbul'da kesinleşen fiyat üzerinden ödeme yapılacaktı. Ancak bu miktar arpanın tez elden Vidin önünde bulunan orduya ulaştırılması gerekiyordu. Bunun için arpa en kısa zamanda arabalara yüklenerek Rusçuk'a ulaştırılmalı ve Rusçuk'ta bulunan ambar eminine teslim edilmeliydi. Rusçuk İskelesi'nden nakledilmesi için gayret sarf edilmeliydi, aksi takdirde orduda açlık tehlikesi baş gösterecekti.

PAZVANDOĞLU'NUN İKİNCİ DEFA AFFEDİLMESİ

1798 yılı ilkbaharında Osmanlı ordusu Vidin önüne gelmişti. Aynı tarihte Balkan Dağları'nın kuzeyinde oturanları dağlı eşkıyanın baskısından ve yağmasından kurtarmak üzere 5 Cemaziyülevvel 1213 (Ekim 1798) tarihinde Çirmen Sancağı Mutasarrıfı Hüseyin Paşa'ya Silistre Eyaleti mutasarrıflığı tevcih edildi. Eyaletin asayişinin ve zapturaftının Hüseyin Paşa'dan beklendiği kendisine bildirildi. Sağ Kol'daki kazaların kadı ve âyanlarına, fukara ve raiyeti koruması, memleketin zulüm ve tecavüzden arındırılması için bu göreve getirildiği duyuruldu.³⁰ Bu sırada dağlı eşkıya, Pazvandoğlu'nun himayesinde Tırnovo, Filibe, Sofya civarında akla hayale gelmeyecek kadar yağma yapıyor ve cinayet işliyor, halkı yıldırıyordu. Pek çok kişi doğduğu yerleri bırakıp göç etmek zorunda kalıyordu.

Hüseyin Paşa, Tuna Nehri üzerinden ince donanma ile Vidin'e gidecekti; böylece Pazvandoğlu her taraftan kuşatılmış olacaktı. Nitekim Pazvandoğlu'nun adamlarından Macar Ali, Lom tarafında yenilmişti. Öte yandan korktukları için Pazvandoğlu'na bağlılıklarını sürdüren Vidin halkına, onun yakalanmasına yardımcı olurlarsa ve Hüseyin Paşa'ya sınırlarsa affedilecekleri ilan edildi. Bu sırada Pazvandoğlu da affedilmesi için başvurmuş, kendisine güvenilmediği için bu dileği kabul edilmemişti.³¹

1799 kışında Hüseyin Paşa, Pazvandoğlu ile görüşerek, izlenimlerini ve Pazvandoğlu'nun affedilmesinin yararlı olacağını İstanbul'a bildirdi. Hüseyin Paşa'nın önerisi padişaha sunuldu. Yeniçeri ağasının da uy-

gun bulması üzerine padişah, “etrafına zarar vermemesi” koşulu ile Pazvandoğlu’nu affetti.

BÖLGE HALKININ EŞKİYADAN KORUNMASI İÇİN İSTANBUL’UN GÖNDERDİĞİ EMİRLER

Pazvandoğlu affedilmiş olmasına rağmen ordu, dağlı eşkıya ile tek başına yaptığı mücadeleden bir türlü kesin sonuç alamıyordu. Rumeli Eyaleti Divanı’ndan (Divan-ı Rumeli) Zihneli Hasan Paşa kazalarda duyurulmak üzere bir buyruldu hazırlayarak Hacıoğlupazarı Kadısı Mevlana es-Seyyid Ahmed Efendi, Âyan Hacı Çorbacı Hasan Ağa ve kentin ileri gelenlerine gönderdi. Bu buyrulduda, durum tespiti yapılarak halka öğüt veriliyordu: “Birkaç seneden beri Rumeli’de dolaşan dağlı eşkıyanın köylerde yağma yaptığı ve köylülere çok zarar verdiği, halkın evinde bile güvencede olmadığı bilinmektedir. Devlet gösterdiği gayret ve çabaya rağmen bu dağlıların faaliyetinin önünü alamamıştır. Son zamanlarda Niğbolu havalisinde kaza ve köylere baskın yapan eşkıya envai türlü işkence yaparak halkı yıldırıştır. Her ne olursa olsun eşkıyanın cezalandırılıp halkın kurtanılması gerekmektedir. Bunun için kazalarda ve köylerde oturanların birlikte hareket ederek eşkıyaya direnmeleri, eşkıya baskınlarında haberleşerek birbirlerine yardım etmeleri, eşkıyadan kurtulmak için devlete ve orduya yardımcı olmaları, ilgisiz kalmamaları gerekir. Eşkıyadan korkup yataklık yapılmamalıdır.”³² Ne yazık ki eşkıya daima ordudan bir adım önde olmakta ve halkı yıldırırmaktaydı.

Yine Silistre Divanı ve Bender muhafızının Hacıoğlupazarı, Kozluca ve Pravadı kadılarına gönderdiği bir buyrulduda,³³ Aydos kaza ve kasabasına eşkıyanın yaptığı şiddetli saldırı anlatılmaktaydı.

Verilen bilgiye göre eşkıya grupları Aydos Kazası’nda kasaba ve köyleri yağmalamış, ahaliyi zor durumda bırakmıştı. Silistre Vilayet Divanı’ndan gelen yazıda, Aydos ve komşu kazaların kadılarından durumun incelenmesi ve zarar ziyan tespitinin yapılması; asker ihtiyacı devam ettiği için piyade toplanması isteniyordu.

Anlaşıldığı kadarı ile daha önce yapılan asker isteği yerine getirilmemişti. Şimdi süvariye de ihtiyaç doğduğu için piyade ile birlikte atlı asker de istenmekteydi. Kazalarda önceki piyade isteğine cevap verilmediği için Silist-

re Divanı'ndan bir tatar yola çıkarılmış, asker yoklamasını kadı ve âyanla birlikte yapması istenmişti. Asker yoklaması için Aydos'a kadar gelen tatar, Silistre Divanı'na yazdığı yazıda, Sağ Kol boyunca kadıların ve âyanların emre uyma konusunda gevşek davrandıklarını bildirmişti. Yenipazar âyanının yardımı hazır olduğunu bildirmesine rağmen asker toplamaya hemen girişmediği, dolayısıyla yardım için hiç kimseyi göndermediği tespit edilmişti.

Bu tür ihmalkâr davranışlarla eşkıyayı cezalandırmanın mümkün olamayacağı açıktı. Âyan ve kadılar bu kadar dikkatsiz ve eşkıyaya hoşgörülü davranırlarsa, bu kazalarda çok sayıda köyün eşkıyaya yataklık etmesi kaçınılmaz olacaktı; yataklık yapmaktan kaçınan köyler de yağmalanacaktı. Eşkıyaya karşı başarı elde etmek için buna dikkat edilmesi ve önlem almak için devlet güçlerine yardımın esirgenmemesi gerekmektedir.

Silistre mutasarrıfı, en kısa zamanda ne kadar asker toplandığı, eşkıyanın üzerine gönderilip gönderilmediği, hangi tarihlerde nereye sevk edildiği hakkında cevabın en kısa zamanda kendisine gönderilmesini emretmişti. Özellikle köy ve kasabaların saldırıya uğramadan tedbir alması gerekiyordu. Gececek her dakikanın önemi büyüktü.

Kazalardan toplanan askerlerin en büyük endişesi maaşlarını alamamaktı. Silistre mutasarrıfı, hazırlanan askerlerden göreve çıkanların maaşlarının derhal ödeneceğini, bundan kimsenin kuşku duymaması gerektiğini ilan etti.

Aynı tarihte Hacıoğlupazarı âyanı, el-Hac Hasan Ağa'ydı. Silistre mutasarrıfı, Câmeşuy Ağası Şerif Ağa'yı Hacıoğlupazarı'na göndermiş, âyandan asker toplanması ile ilgili gelişmeyi öğrenmesini istemişti. Devlet bu konuda ne kadar gayret sarf ediyorsa yerli kuvvetlerin de bunu aynı şekilde desteklemesini istiyordu. Ayrıca daha önceden Sağ Kol'daki âyanların Hezargrad ve Şumnu âyanları ile ortak harekete geçmeleri bildirilmişti; birlikte harekete geçip geçmedikleri soruluyordu. Buyruldu 13 Safer 1214 tarihinde kazaya gelmiş, 15 Safer 1214 tarihinde şer'îye sicilinde kayda geçmişti.

ÂYANLARIN İŞİ AĞIRDAN ALMASI

Kazalarda âyanların işi ağırdan alması ayaklanmaların devam etmesi için olanak sağlıyordu. Eskicuma, Hacıoğlupazarı, Balçık, Kavarna,

Mangalya, Kozluca, Pravadı, Osmanpazarı kazalarının âyanlarına, ağalarına, yeniçeri serdarlarına vesair zabıtlara gönderilen bir yazıdan anlaşıldığı kadarıyla haklarında idam emri çıkmış olan dağlı eşkıyanın takibini bile üstlenmiyorlardı. Hele “harbe darbe kadir asker gönderilmesi” hakkında hiç ilgi göstermiyorlardı. Bostancıbaşı bu konuda defalarca yazı göndermiş olmasına rağmen dikkate alınmamıştı. Emri alanlar işi tavsatmış, uygulayacak âyanların rehavet içinde oldukları görülmüş, hatta emir yeterince yerine getirilmediği gibi dikkate de alınmamıştı. Bostancıbaşı, eşkıya onların da kazalarına saldırdığı zaman pişmanlık duymamaları gerektiğini ifade ediyordu. Nitekim eşkıya, kısa bir süre önce İslimye’ye hücum etmiş, voyvodayı yaralamıştı. İslimye halen eşkıyanın elinde idi. Kasabaya hasar verecek olurlarsa bir an önce yardıma gitmek gerekiyordu.

Bostancıbaşı “harbe kadir askerin bir an önce yola çıkmasını, korkup çekinmeden hareket etmesini” acilen istiyordu.³⁴

DEVLET DURUMA HÂKİM OLUYOR MU?

Devam eden Vidin kuşatması esnasında Pazvandoğlu’nun da para ve asker konusunda darlık çekmeye başladığı haberleri gelmeye başlamıştı. Vidin halkından zorla topladığı para ile askerin maaşını ödemişti. Dağlı eşkıya için en önemli konu para olduğuna göre Pazvandoğlu’nun işi de gitgide zorlaşacaktı. Devletin yanında yer alan âyanlar şimdilik ordunun ihtiyacını karşılamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Ancak ihtiyaçların sonu gelmiyordu; özellikle asker ihtiyacı yoğunluk kazanarak devam ediyordu.

24 Safer 1214 tarihinde Hacıoğlupazarı, Mangalya, Kozluca, Dobruca ve Balçık kazalarının kadı, âyan ve ağalarına gönderilen bir yazıda, eşkıyanın kökünü kazımak için söz konusu kazaların âyanlarına harbe darbe uygun ve yetenekli askerlerini toplayarak bir an önce başbuğları ile birlikte Edirne bostancıbaşısının emrine göndermeleri emredilmişti. Bu havalide sahib’ül iktidar olan Hacı Ömerzade, Çavuşzade, Âyan el-Hac Ömer Ağa, Seyyid el-Hac İsmail Ağa, tüfenkçi başılar Ebu Abdullah Ağa ve Memiş Ağa askerleri ile birlikte hareket etmeye memur edilmişlerdi. Asker, mühimmat ve zahire takviyesi için Silistre Âyanı Yılıkzade Süleyman Ağa’ya da emir verilmişti. Kazalarda yapılacak hazırlıkların tutanağı ve askerlerin adı

Süleyman Ağa'ya bildirilecekti. Hazır olan askerlerin, Hacıoğlupazarı serdarının kardeşi Ali Ağa, Mangalya'dan Serdar Onbaşı Behlüllah, Kozluca'dan âyanın kardeşi Mustafa Ağa öncülüğünde ve Dobruca ve Balçık'tan yetenekli bir kimsenin başbuğ seçilmesiyle iki gün zarfında Yenipazar'da toplanması emredilmişti; işin ağırdan alınmaması, rehavete düşülmemesi, acele edilmesi buyruluyordu.

Dağlı eşkıya liderleri günden güne saldırganlığını artırıyordu. Bostancıbaşı, Kırkkilise yakınında bulunan Ergilece (Ereğli) Köyü'nde ünlü eşkiyadan Kara Feyzi ve Cenkçioğlu'nun sıkıştırdığını, ancak Kara Feyzi'nin adamlarından Menna İbrahim'in kaçarak, geri kalan eşkiyayı etrafına topladığını İstanbul'a bildirmişti. Menna İbrahim topladığı adamları ile üç defa Aydos'a ve köylerine hücum etmiş, sonunda yenilerek Gülbeği Köyü'ne sığınmıştı. Bu sırada Kara Feyzi ve Cenkçioğlu da kurtulmuş, ancak Karnabad Âyanı Serbestzade ile Aydos, Ruskasrı, Ahyolu âyanlarının oluşturdukları direnme ile karşılaşmışlardı.

Edirne bostancıbaşısının durumun ciddiyetini açıklayan yazısı üzerine İstanbul'da bir ferman kaleme alınmış ve Mübaşir İbrahim vasıtasıyla Hacıoğlupazarı Âyanı el-Hac Hasan Ağa'ya, yeniçeri serdarı ve kazadaki diğer zabıtana gönderilmişti. Fermana eşkiyayı yok etmek üzere Edirne'de oturan Tırhala ve Çirmen Sancakları Mutasarrıfı Yusuf Paşa ile Silistre Valisi Hasan Paşa'nın sadrazam tarafından görevlendirildiği açıklanıyordu.³⁵

Kara Feyzi ve arkadaşları kısa bir süre sonra kurtulmuşlar, bir an önce Menna İbrahim ile birleşmek için gayret sarf etmişlerdi. Birleşince Bergos ve Ahyolu kazalarına saldırmışlardı. Bu kazaların âyanları savaştan kaçınmış, eşkiyaya para ödeyerek kurtulmak istemişlerdi. Kara Feyzi Bergos'tan 18,5 kese ve Ahyolu'dan 15 kese akçe almıştı. Balkanlar'ın kuzeyine geçip o bölgedeki kazaları tarumar ederek Hüseyincik, Ali Alem-dar, Abdülhaliloğlu İsmail ve Siloylu Çolak adındaki eşkıya ile birleşmişler, daha da güçlenmişler, Akçakızanlık'a gelmişler, Müflis Köyü'nde üslenmişlerdi. Eskizağra ve Yenizağra kazalarının köylerini yakmaya ve yağmalamaya başlamışlar, bir taraftan da olgunlaşan mahsule el koymuşlardı.

Akçakızanlık âyanı ve Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşlarından Mustafa, İstanbul'a yazarak acele yardım istemişti. İstanbul'dan gelen haberde

Eskizağra ve Yenizağra âyanları ile birleşip kazalarındaki savaşımlarla eşkıyanın üzerine saldırmaları emredilmişti. Âyanlar eşkıya ile dört gün dört gece savaşıp, eşkıya dayanamadığı için Yenizağra'nın Oba Köyü'ne sığınmıştı.

Bu andan itibaren âyanlar Oba Köyü'ne baskın yapmak konusunda anlaşılamamışlar, zayıf durumda bulunan eşkıyanın üzerine gitmemişler, son darbeyi vuramamışlardı. İstanbul bundan hoşnut olmamış, Edirne bostancıbaşısına buldukları yerde yok etmek üzere eşkıyaya hücum etmeleri emredilmişti. Gelen emirde ne surette olursa olsun eşkıyanın canının bağışlanmaması isteniyordu. Ayrıca hiç kimsenin eşkıya ile ittifak etmesine izin verilmemeliydi. Yeniçeri serdarlarına, âyanlara ve Mübaşir İbrahim Reşid'e görevlerini tavsatmamaları, bir an önce eşkıyanın peşine düşmeleri ve sadakatle hizmet etmeleri buyuruluyordu.¹⁶

15 Rebiülevvel 1214/Temmuz 1799 tarihinde Halil Ağa, Hacıoğlupazarı'nda yeniçerilere serdar tayin edildi. Halil Ağa'dan, serdarlığı döneminde öteden beri ayaklanan eşkıyayı zapturapta alması, eşkıyanın yağmasını önlemesi, kazada asayiş düzene koyması istendi. Kazada bulunan misafir yeniçeriler, cebeci, topçu, top arabacı ve kuloğlanları da serdarlığa bağlandı; hepsinin serdara itaatleri şart koşuldu. Eşkıya reislerinden öldürülenlerin mal varlığının tespiti, müsadere edilmesi, beytülmal için yazılması görevleri de Serdar Halil Ağa'ya verildi. Hacıoğlupazarı Kazası'nda oturan ahalinin emin ve rahat yaşamasını sağlaması kendisine emredildi.

EŞKİYANIN BASKISINA KARŞI ALINAN ÖNLEMLER

Eşkıya zümresinde kötülüklerin başı olan Kara Feyzi ve Cenkçioğlu, diğer eşkıya liderlerini başlarına topladıkları için devlete çok büyük sorunlar yaratmışlardı. Şer'îye sicilinde yaptıklarından, "İbadullah gaile açmışlardır" şeklinde söz edilmiştir. Sonunda Edirne bostancıbaşısı, eşkıya liderlerini yok etmek üzere başbuğ olarak görevlendirildi. Yalnız Edirne ve havalisindeki kazalar değil sancaktaki diğer kazalar da eşkıyanın tehdidi altındaydı. Bu kazaların âyanlarına gönderilen bir yazıda, "Memleketine sadık ve namuslu kişiler bir araya gelerek derhal serdarın emrine girmeli, devlet kuvvetlerine yardımcı olmalıdır" deniliyordu.

Eşkiya kin dolu ve düşmanca davranışları ile kadın, erkek ve çocuklara zarar veriyor, sürekli suikast girişiminde bulunuyorlardı. Söz konusu emir tekrar tekrar ve ısrarla gönderiliyordu. Eşkiyanın saldırıları devam ediyor ve bir türlü önlenip güvenli ortam sağlanamadığından devlete karşı güven gitgide azalıyordu. Bu durumda yerel güçlerin de harekete geçmesi önem kazanıyordu. Kazalarda bulunan askerler, kaza ileri gelenleri ve ahalî buna izin vermemeliydiler. Kaza yöneticileri eşkiyayı yok etmek ve huzuru sağlamak için asker ve başbuğlarla işbirliği yapmalıydılar. Sağ Kol'da durum yardımlaşmayı gerektiriyordu. Nitekim âyanlar son günlerde bir yandan kendi kazalarını korudukları gibi, diğer yandan da eşkiyanın faaliyetini hızlandırdığı İslimye ve Yanbolu taraflarında bulunan başbuğa da acilen yardıma gidiyorlardı.

Bu durumda gelen emirler bir an önce uygulanmalı, emirlerin aksine bir hareket yapılmamalı, hiç kimse işleri ağırdan alarak eşkiyanın zaman kazanmasına fırsat tanınamalıydı.³⁷

Kazalarda asker toplanmasına devam ediliyordu. Âyanlar toplaya-bildikleri askerleri dağıt eşkiya ile mücadele etmek üzere serdar olan bostancıbaşının hizmetine gönderiyorlardı. Gerek askerlerin gerek başbuğlarının sadık ve ehil olmaları çok önemliydi. Ancak kazalardan gelen askerin iyi eğitilmemiş, savaştan korkan kişilerden oluşması ve başbuğlarının ehil kimseler olmaması serdarın işini zorlaştırıyordu.

Bir süre önce toplanmış olan asker ve başbuğlar kısa zamanda küliyen firar etmişlerdi. Serdar, yanında bulunan az sayıdaki eğitimli askeriy-le kalmıştı.

Eşkiya tenkilinden firar eden Hacıoğlupazarı, Hezargrad, Osmanpazarı ve Yenipazar âyanları ve başbuğları için Yenipazar'da mahkeme kurulmuş ve cezalandırılacakları hakkındaki hüküm alenen okunmuştu.

Mahkeme sırasında başbuğlar, Aydos, Karinabad ve Yenizağra taraflarına eşkiya saldırdığında yardıma gidebileceklerini, bu görevlerinde kusur olmayacağını bildirmişler ve söz vermişlerdi. Gerçekten affedildikten sonra asker eşkiya takibine gitmiş, ancak eşkiya Yenizağra'dan ayrıldıktan ve Meriç güzergâhından firar ettikten sonra askeri ve halkı savaşa sürmek mümkün olmamıştı. Ayrıca askerin ve hayvanlarının yiyeceği de kal-

mamıştı. Öte yandan hasat mevsimi olduğu için eşkıya takibine gidenler evlerine dönüp buğdayını ve arpasını ambara koymak istemişti. Yoksa düşünüldüğü gibi hiç kimse eşkıya takibinden kaçmamıştı.

İstanbul'dan gelen bir fermanla, şimdi, görevini haksızlıkla yapan âyanların nedamet getirmeleri, işe yarar asker ve başbuğları bir an önce bostancıbaşının hizmetine göndermeleri emrediliyordu. Bu emre göre âyanlar, başbuğlar ve askerler aksi bir davranışta bulunurlarsa şiddetle cezalandırılacaklardı. Toplanacak askerlerin bir an önce bostancıbaşının hizmetine girip eşkıyanın yok edilmesi için çalışmaları gerekiyordu. Divan-ı Tırhala (Tırhala Divanı) ve Çirmen Mutasarrıflığı bu emri Hacıoğlupazarı, Hezargrad, Osmanpazarı ve Yenipazar kadı, âyan ve diğer görevlilerine ulaştırmıştı. Daha önce yaşanan firar olayları ile ilgili cezalar kaldırıldığı için korkup, sakınıp, çekinerek gelmemelik edilmesi yeniden ceza nedeni olacaktı. Devlet fukara halkın huzuru için elinden geleni yapacaktı.¹⁸

Dağlı eşkıya liderlerinden Kara Feyzi ve Cenkçioğlu, adamları ile birlikte bütün Rumeli'de dehşet salmaya devam ediyordu. Son olarak İslimye Panayırı'ndan dönen tüccarlara ve onların kervanlarına baskın yapmışlardı. Baskında tüccarların mallarını, eşyalarını ve nakit paralarını yağma edip el koymuşlardı.

Dimetoka, Kırkkilise, İlbasan, Malkara, Keşan, Eskizağra ve Yenizağra, Çırpan ve o havalideki diğer kazalardan toplanan askerler eşkıyaya karşı durmak için Edirne Bostancıbaşı Ahmed Ağa'nın maiyetinde toplanmıştı. Buna rağmen bostancıbaşının emrinde bulunanlar olaya gereken değeri vermediler. Edirne'den yola çıkarılan 300 nefer başlarında başbuğları olmadığından rahat ve başına buyruk hareket ediyordu. Avare davranışları nedeniyle başarılı olamadıkları İstanbul'a ihbar edildi. Bunun üzerine başbuğların işi ciddi tutması emredildi. Ulufeleri peşin verilmek suretiyle 1.000 kişi kapıcıbaşının emrine verildi ve eşkıyanın üzerine gönderildi. Bu sırada eşkıya, kendilerine saldırılmadığı için Yenizağra Kazası'nda istediği gibi hareket ediyordu. Bostancıbaşı bu durumdan yararlanmak istedi; Silistre Valisi Hasan Paşa vasıtasıyla Şumnu, Hezargrad, Pravadi ve diğer Silistre Sancağı kazalarından asker toplanmasını sağladı. Hasan Paşa bütün kazalara emir gönderdi. İskeçeli Mustafa, Filibe Nazırı Çelebi, Zihneli Fet-

tah Bey, Drama nazırı kazalarının sekban neferatını, isyanı bastırmak üzere başbuğları ile hazırladılar. Hazırlanmış olan askerlerin Gümülcine Voyvodası Tokadıcılı Süleyman tarafından bostancıbaşıya acilen ulaştırılmaları istendi. Bir dakika kaybetmeden, geceyi gündüze katarak hareket edilmesi, eşkıyanın üzerine gidilmesi emredildi. Önemli olan eşkıyanın saldırdığı yörede oturan ahalinin huzurunun sağlanmasıydı. Aynı zamanda köylü ve tüccarın işinin güvende olması önem taşıyordu.

Bunların olabilmesi için 1.000 neferin çok seri bir şekilde hareket etmesi gerekiyordu. Bir taraftan bostancıbaşı, öte taraftan kazalardan toplanan askerlerin de işini ihmal etmemesi ile bazı çarelerin gelişebileceğine inanılıyordu. Aksi takdirde korkan köyler eşkıyaya yataklık edecek, sonuçta devlet güçleri başarısız olacaktı.³⁹

HACIOĞLUPAZARI'NDA YENİÇERİLER ARASINDA ÇIKAN ANLAŞMAZLIK

28 Rebiyülevvel 1214/Ağustos 1799 tarihinde Hacıoğlupazarı Kadısı Derviş Abdullah'ın görev süresi tamamlanmış, yerine Mevlana es-Seyyid Mehmed Tahir Efendi tayin edilmişti.

Bu sırada 1. ve 5. Bölük'ten Hacıoğlupazarı'na gelen yeniçeriler arasında yaşanan kavgada, kazada yeniçeri serdarı olan Kalenderzade Halil Ağa öldürülmüş, kardeşi de yaralanmıştı. Ayaklanma sırasında birkaç nefer de ölmüştü. Serturnai (Turnacıbaşı) Mehmed, durumu yerinde incelemek ve suçluyu bulmak için kazaya gönderildi ve kendisinden olayı soruşturarak katili açığa çıkarması istendi.⁴⁰ Yapılan incelemede kavganın zahire naklinden başladığı anlaşılmıştı. Hacıoğlupazarı'nı eşkıya kadar yeniçeriler de bizar etmişti.

ARNAVUT EŞKIYANIN TEKRAR ORTAYA ÇIKMASI

Kapusuz Arnavut diye bilinen Arnavut eşkıya bu sırada tekrar ortaya çıkmış, devleti tanımaz olmuş, her tarafı yağmalamaya başlamıştı. Taifesi ile birlikte fukara halka işkence edip malına mülküne zarar veriyordu. Bazı köylerde yaptıkları rezilliklerin yanı sıra buralarda konaklıyorlardı. Köy halkı korktuğu ve bazı ileri gelenler de eşkıya ile ortak hareket ettiği için Arnavut eşkıyaya "tarafınıza intisabuz" diyerek onların himayesini ka-

bul ediyorlardı. Bu konuda bölükbaşılara çok iş düşüyordu. Bölükbaşılar dikkatli olmalı ve Kapusuz Arnavut taifesinin köy ve kasabalardan geçmelerine ve konaklamalarına göz yummamalıydılar. Bazı kazalarda dağlı eşkiya ile Arnavutlar ortak hareket ediyordu;⁴¹ gerek dağlılar gerekse Arnavutlar menzilhaneleri hedef alıyorlardı. Hatta birçok menzile at termin etmek zorlaşmış, bunun için imdadiye toplanmasına gidilmişti.

Silistre Sancağı Mutasarrıfı Hüseyin Paşa, 21 Cemaziyülâhır 1214 tarihinde bütün kazalara bir emir gönderdi. Yazıda eşkiyanın köy ve kasabalardan gelip geçmesine izin verilmemesi, açıktan ve gizli olarak yardım edilmemesi emrediliyordu; devlete yardımcı olmak çok önemliydi. Hüseyin Paşa, 70-80 neferi ile savaşması için kethüda tarafından tezkere verilen Sako Bölükbaşı gibi sadakati denenmiş kimselerin etrafında toplanılarak eşkiyaya direnilmesini emretmişti.⁴²

Bu sırada Napoléon Mısır'a çıkmıştı ve Arap Yarımadası'nda Vehhabi isyanları devam ediyordu. Osmanlı Devleti, Vidin'de Pazvandoğlu, Rumeli'de dağlı isyankârı ve Arnavutlarla gereği kadar ilgilenemiyordu. Bu durum Balkanlar'da dağlı eşkiyanın güçlenmesine fırsat veriyordu.

EŞKİYANIN TENKİLİ İÇİN MUSA PAŞA SİLİSTRE MUTASARRIFLIĞINA TAYİN EDİLİYOR

1799 yılı sonbaharında Silistre mutasarrıflığına tayin edilen Musa Paşa yola çıkmadan önce Selim Ağa'yı hazırlık yapması için sancak sınırları dahilinde bulunan kazalara gönderdi. Bu arada Hacıoğlupazarı kadısından da kendisi ve dairesi halkının konaklaması için yardım etmesini istemişti. Musa Paşa, hazırlıklar yapılırken kadının takip etmesini ve işlerin ağırdan alınmamasını istiyordu, geldiği zaman hazırlıkların tamam olması gerekiyordu.⁴³

Musa Paşa Silistre'ye gelmiş olmasına rağmen hiçbir değişiklik olmamıştı; bir yandan da devlet kendisinden hizmet beklediğini hatırlatıyordu. Ne yazık ki Silistre Eyaleti'nde eşkiyalık olayları devam ediyordu; ahalinin huzuru ise bir türlü sağlanamıyordu.⁴⁴ Ayaklanmalar, İstanbul'un beklediği kadar çabuk bastırılamıyordu.

Musa Paşa'nın mutasarrıflığı sırasında bu yöreye yerleşmiş olan Cengiz Mehmed Giray da dağlı eşkiya ile ortak hareket ediyor, Şumnu, Tır-

novo, Eskiçuma kazalarında yağmalar yapıyordu. Kara Feyzi ve Cenkçioğlu Kara Mustafa da kendisine katılmışlardı.

Mehmed Giray'dan başka diğer Giraylar da yasak olmasına rağmen İslimye ve Yenizağra'daki fakir halk kendi çiftliklerinde çalıştırıyorlardı. Aralarında devlete en çok zarar veren Mehmed Giray'dı. Bir süre önce Mehmed Giray'ın suçları affedilmiş ve Vize'de atalarına ait bir çiftlikte oturmasına izin verilmişti. Şimdi Mehmed Giray'ın eşkıya ile birlik olup Tırnovo'yu yağmalamak üzere yola çıktığı öğrenilmişti.

Mehmed Giray, durumun böyle olmadığını, adamları ile birlikte Şumnu sınırları dahilindeki çiftliklerinde yaşamak istediğini ifade etmişti. Şumnu Âyanı İsmail Ağa, Mehmed Giray'ın Rusçuk Âyanı Tirsinklioğlu İsmail Ağa ile ortak hareket ettiğini düşünmekte, eşkıyanın temizlenmesi için Musa Paşa'nın dağlıların, Mehmed Giray'ın ve Tirsinklioğlu İsmail Ağa'nın üzerine aynı zamanda gitmesini tavsiye etmekteydi.⁴⁵ Tirsinklioğlu İsmail Ağa ise Mehmed Giray'a sahip çıkıyordu.

Mehmed Giray'ın maksadı, söylediği gibi Şumnu'daki çiftliklerinde oturmak değildi; dağlı eşkıyayı kısa zamanda etrafında topladı. Osmanpa-zarı, Şumnu ve Eskiçuma üzerine yağma akınları yapmaya başladılar. Tirsinklizada ile ortak hareket ettiği için Mehmed Giray kolay kolay ortadan kaldırılamazdı. Ayrıca Arnavutlarla birlikte Mehmed Giray'ın 3.000'den fazla kuvveti vardı. Adamlarından Delil Baş ve Kâfir İmam'ın da 1.500'den fazla askeri bulunuyordu. Musa Paşa 5 Şubat 1800 tarihinde Mehmed Giray'ın davranışını İstanbul'a yazdığı mektupla duyurdu.

Silistre Valisi Vezir Seyyid Musa Paşa devlete bağlı olan âyanlarla anlaşp Mehmed Giray'ın üzerine yürüdü. Mehmed Giray'ın adamları dağıldı, buna rağmen gittikleri yerlerde yağma yapmaya ve yangın çıkarmaya devam ettiler. Mart 1800'de Musa Paşa'ya gönderilen fermanda Mehmed Giray'a dikkat etmesi isteniyordu.⁴⁶ Mehmed Giray'la mücadele eden Şumnu Âyanı Çavuşzade İsmail'e de bir yazı yazılmış ve devlete olan bağlılığından dolayı tebrik edilmişti.⁴⁷

Âyanlar eşkıyanın üzerine gitmekte Mehmed Giray olayında da ağır davranmışlardı. Hacıoğlupazarı, Kozluca, Pravadı ve Yenipazar kadılarına, âyanlarına ve vilayet ahalisine yazılarak yardım istenmiş, olumlu cevap alı-

namamıştı. Ancak eşkıyanın def edilmesi için Hezargrad ve Şumnu kazalarından destek gelmişti. Âyanlardan Hacı Ömeroğlu Hacı Ömer Ağa ile Çavuşoğlu Hacı İsmail Ağa yardıma gelmişlerdi. Diğerleri gelmedikleri gibi, güya gitmemeleri hakkında “emr-i âli varmış” diye gelenlere bilgi vermişlerdi. Bunların, eşkıya yağma ve katletmeye giriştiği zaman da duruma müdahale etmediği tespit edilmişti. Silistre Valisi Seyyid Musa Paşa, gereğinin yerine getirilmesi hakkında Silistre Divanı’ndan kadılara bir buyruldugu göstermişti.⁴⁸

Öte yandan Pazvandoğlu yine boş durmamış, asileri desteklemiş, onları yanına alarak ayaklanmıştı. Devlet Tirsinklioğlu’ndan yardım istemiş, Tirsinklioğlu Vidin’e doğru yürümüş, asilerin elinde yalnız Niğbolu ve Plevne kalmıştı (19 Eylül 1800). Sonuçta Pazvandoğlu’nun ikinci defa affedilmesi de işe yaramamıştı. Musa Paşa, İstanbul’a yazdığı yazılarda, Pazvandoğlu bölgede kaldığı sürece ayaklanmaların bitmeyeceğini, üstelik kendisine tevcih edilmiş olan vezirlik unvanı kaldırılmadıkça üzerine gitmenin zor olduğunu bildiriyordu. Devlet Pazvandoğlu’nun unvanını kaldırdıysa da bu işe yaramadı, hatta olayların yoğunlaşmasına neden oldu.

Eşkıyayı affedip, onu diğer eşkıyanın üzerine gitmekte görevli kılmak Osmanlı Devleti’nin öteden beri uyguladığı bir yöntemdi. Ağustos 1802’de Pazvandoğlu’na vezirlik unvanı geri verildi. Pazvandoğlu böylece üçüncü defa affedilmiş oluyordu. Bu durum açıkça devletin güçsüzlüğünü ifade ediyordu.

EŞKİYADAN KORKAN GÖREVLİLERİN GÖREV YERİNE GİTMEMELERİ

Eşkıyanın ortadan kaldırılmasını zorlaştıran bir konu da görevlilerin korktukları için ayaklanma bölgesine gitmemeleriydi. Yağmalar Balkanlar’ın kuzeyinde devam ettiği gibi güneyinde de devam ediyordu. Serez’de dağlı eşkıyanın azgınlığının, taşkınlığının ve memleketi tahrip etmesinin önü alınmadığından halkın eşkıyadan korunması ve kurtarılması için tayin edilen subayların görev yerlerinde bulunması çok önemliydi. Ancak görevden korktukları için çeşitli bahanelerle görev yerlerine gitmiyorlardı. Dağlı eşkıya güruhu bu durumdan cesaret alıp, pervasızca etrafı yağmalıyor, gasp ediyor ve katlediyordu. Bu arada âyanlar ve bazı köyler eşkıya ile anlaşarak, onlara pa-

ra vererek yağma ve gasp olayına engel olmak istiyorlardı. Âyanların bazıları kendi menfaatlerini korumak için sekbân bulundurmaya alışkanlık haline getirmişler, buna rağmen eşkıyayı gene durduramamışlardı.

Eşkîyanın köy ve kasabalara sokulmaması gerekirken bazı köy ve kasaba ahalisi yağmaya uğramamak için eşkıyanın istediği parayı veriyor, onlara karşı savunmaya girmiyorlardı. Eşkîya ise hem parayı alıyor, hem de yağma yapıyordu. Bu durumda eşkıya istediği gibi serbest hareket edebiliyordu.

Önemli mevkiilerde bulunanların bile yataklık yaptığı görülebiliyordu.⁴⁹ Varna Kalesi dizdarına yazılan bir yazı bunu örneklemektedir: “Hacı-oğlupazarı Kazası müftüsü sonradan, ayaklanmış olan kimselere katılmıştır. Makamında eşkıya tarafından gasp edilmiş bazı eşyaları sakladığı tespit edilmiştir.” Şeyhülislam Mevlana es-Seyyid Mehmed Ataullah Efendi konuyu inceledikten sonra Hacıoğlupazarı müftüsünün Varna Kalesi’ne hapsedilmesine karar vermişti. Varna Kalesi dizdarına gönderilen fermanda dizdarın müftüyü kalebent etmekten çekinmemesini ve bir an önce hapsedilmesini istemişti.

Musa Paşa’nın mutasarrıflığında dağlı eşkıyanın ve diğer zararlı kişilerin yakalanıp idam edilmesi emredilmişti. “Dağlı eşkıya kısırıldığı zaman bir tane bile kalmayınca kadar takip edilmeli, gerekirse mir-i mirandan yardım istenmelidir” deniliyordu.

Emirülümera Palaslı Mehmed Paşa, sonsuz yetki verilerek Rumeli’ye gönderilmiş, bundan sonra bütün âyanların ve ahalinin eşkıya ile ortak hareket etmesinin şiddetle cezalandırılması emredilmişti. Gerek ehl-i İslâm’ın gerek reayanın silah, balta, nacak, bıçak, tırpan gibi bulabildiği her türlü malzeme ile eşkıyaya karşı savaşması isteniyordu. Hele eşkıyaya para verilmesi, yataklık edilmesi kesinlikle yasaklanmıştı. Eşkîya baskı yapmaya devam ederse derhal âyan ve kadılara durum bildirilip yardım istenecekti. Ferman, Ali Tatar’la kazalara ulaştırılmış, âyan ve kadılara duyurulmuş, kadı defterine işlenmesi emredilmişti.⁵⁰

HAKKİ PAŞA’NIN RUMELİ VALİLİĞİ

Vidin’de Pazvandoğlu galesi bir türlü son bulmuyordu. 1801 yılında Osman Paşa görevden alınarak yerine daha önce de eşkıya ile uğraşmış

olan Hakkı Paşa Rumeli valiliğine tayin edildi. Hakkı Paşa'ya görev üç yıllık bir süre için verilmişti. Devlet sık sık vali değiştirmenin çözüm getirmediğini fark etmişti.

Rumeli Valisi el-Hac Mehmed Hakkı Paşa'ya gönderilen hattı hümayunda: "Sen ki hattı hümayunumla bağımsız olarak hareket etmek üzere Rumeli valisi olarak tayin edildin. Şu sırada Rumeli'nin nizamına dair değiştireceklerinden, yapacaklarından kimseden izin almana gerek yoktur. Göreyim seni. Aşağıdaki sorunlara dikkat edilmesi gerekmektedir:

Dirayetli bir vezir olarak dağılı eşkıyanın karşısında halka yardım edip onlara şefkat göstermelisin. Hemen Edirne taraflarına hareket etmelisin. Eşküyaya üstün gelerek onu bastırmalı, ezmelisin. Senden cansiperane hizmet beklemekteyim. Rumeli'de artan eşkıyalık, hırsızlık, yağma ve cinayet olayları kaza ve köylerde oturanları bezdirmiştir. Rumeli'de asayiş kalmamıştır. Rumeli valiliği üç sene için sana tevcih edilmiştir. Gerekli görülürse görevin iki sene daha uzatılacaktır. Rumeli'nin eşkıyadan boşaltılması senden beklenmektedir. Mutasarrıf, kadı ve âyanların yardımına her zaman başvurmalısın, onlardan asker ve iâşe desteği almalısın"⁵¹ deniliyordu.

Hakkı Paşa ise gönderdiği buyruhduda, Vidinli Pasbanoğlu Osman'ın yaptığı kötülük ve alçaklıkları cezalandırmak üzere gönderilmiş olan Rumeli Valisi Osman Paşa'nın yerine göreve geldiğini duyuruyordu. Duyuruda üç yıldan beri göreve devam eden Osman Paşa'yı açıkça eleştiriyor, eşkıya ile gerektiği gibi mücadele etmediğini açıklıyordu. Bundan başka Berkofça'yı para ödeyerek Pasbanoğlu'ndan satın aldığı halde zapt ettiğini başkente bildirmiş, üç aya kadar da Vidin Kalesi'ni ele geçireceğini taahhüt etmişti. Devleti yanıltan Osman Paşa şimdi Selanik'e gönderilmişti. Bunun üzerine Hakkı Paşa bir süreden beri önü alınamayan eşkıyanın tenkili ve öldürülmesi için tam istiklalle Vidin'e gönderilmişti. Hakkı Paşa eşkıyanın üzerine gönderilirken yanına iyi yetişmiş 20.000 asker verilmiş, gerektiği zaman civar kazaların da yardım etmesi emredilmişti. Devlet Hakkı Paşa'dan bu ayaklanmayı bastırmasını ve eşkıyanın ortadan kaldırılmasını istiyordu.⁵²

Hakkı Paşa, Şumnu Kazası ve havalisini eşkıyadan temizlemek için çalışırken mali sıkıntı içine düşmüş, askerinin ihtiyaçları ve eşkıyadan za-

rar gören kaza halkına yardım için paraya ihtiyaç doğmuştu. Daha sonra devletten geri almak üzere Pravadı, Yenipazar ve Kozluca kazalarından 700'er gurus, Hacıoğlupazarı Kazası'ndan 1.500 gurus aylık toplanmasına karar verilmişti.

Kaza halkını zor durumda bırakmamak için para Silistre Divanı'nın görevlendirdiği Hacı Ali Ağa tarafından iki ay sonra hazine tezkiresi karşılığında tahsil edilecekti. Toplanan para eksiksiz olarak hazineye teslim edilecekti. Kazalarda ahalinin buna uyması istenmişti.⁵³

Aynı şekilde Silistre Valisi Seyyid Musa Paşa da Şumnu ve kazalarındaki eşkıya ile yerinde mücadele ederken para darlığına düşmüştü. Musa Paşa'nın kapı halkının kalabalık olması nedeniyle ve kazada eşkıyadan zarar görenlere yardım etmek için paraya ihtiyacı vardı. Hacıoğlupazarı âyanı, kazası için tespit edilen 1.500 akçeyi fazla bulmuş, ödemede ağır davranmıştı. Ayrıca âyan, kazasından her ay 1.500 akçe toplamanın olanaksız olduğunu bildirmişti. Musa Paşa, Hacıoğlupazarı kadısı ve âyanını İstanbul'a şikâyet etmişti. Bunun üzerine İstanbul'dan Hacıoğlupazarı kadısına bir ferman gelmiş, paranın bir an önce toplanması ve ödenmesi emredilmişti. Şumnu Kazası'nda oturanlar zor günler yaşadığı için paranın bir an önce buraya ulaşması gerekmekteydi.⁵⁴

EFLAK VOYVODASI VE EŞKİYALIK OLAYLARINDAN ETKİLENMESİ

Rumeli ve Silistre valilerinin yanı sıra Eflak voyvodası da Osmanlı Devleti adına eşkıya ile mücadele ediyordu. Özellikle Tuna Nehri'ni aşırp yağma yapan Pazvandoğlu'nun adamları Eflak voyvodası tarafından durduruluyordu. Voyvodanın kullanacağı silahlar İstanbul'dan geliyordu ve Sağ Kol üzerinden ulaştırılıyordu.⁵⁵

Malzeme başmuhasebeden çıktıktan sonra gemilere yüklenerek Varna Limanı'na gönderiliyordu. Gelen mühimmat ile 2 kıta sürat ve 2 kıta obüs topu, bunların takımları, 6 kıta cephane, top arabaları, söz konusu topları imal ve tamir eylemek için Dergâh-ı Mualla topçuları odalarından 40 nefer ile 1. Bölük'ten 4 nefer top ustasından ibaretti. Limanda bulunan Varna Âyanı el-Hac Osman Ağa, malzemenin gemiden indirilmesine nezaret edecek ve güvenli bir yerde depolanmasını sağlayacaktı. Ayrıca Os-

man Ağa Varna Kalesi'nde 12 nefer arabacı neferi verecek, yola çıkmadan önce Varna âyanı ve zabitanı vasıtasıyla tedarik edilecek araba ve beygirlerle malzemenin en kısa zamanda Kratova'da oturan Eflak voyvodasına güvenli bir şekilde ulaştırılması sağlanacaktı.⁵⁶ Durum Varna'dan Silistre'ye kadar mevcut olan menzillere duyurulmuş, yolculuğun güvenli yapılması için önlem alınmıştı.

YENİ SİLİSTRE VALİSİ EL-HAC OSMAN PAŞA

Musa Paşa'dan sonra el-Hac Osman Ağa'ya Selanik Sancağı mutasarrıfı iken Silistre Eyaleti tevcih edilmişti. Eşkryanın en yoğun faaliyet alanı olan Silistre'de valilik yapmak sorumluluk istiyordu. Nitekim Osman Ağa'ya gönderilen fermanla "Silistre Eyaleti sana tevcih edilmiştir. Eyaletin eşkıyadan temizlenmesi, zapturapta alınması, ahalinin himaye edilmesi ve sükûna kavuşturulması görevi sana havale edilmiştir" denilmekteydi.⁵⁷ Ferman, Osman Ağa'ya Kapıcıbaşı Mahmud Ağa eliyle verilmişti⁵⁸ (20 Safer 1217).

El-Hac Osman Paşa'nın Silistre Eyaleti'ndeki görevi oldukça yoğun çalışma gerektiriyordu. Son zamanlarda faaliyetini artırmış olan eşkıyayı zapturapta almak üzere mutasarrıf merkezi olan Silistre yerine Niğbolu'da oturması kendisine bildirilmişti. Aynı zamanda Sofya havalisinin eşkıyadan temizlenmesi ve Berkofça'nın eşkıyadan kurtarılması görevi de verilmişti. Daha önce el-Hac Mehmed Hakkı Paşa ve Seyyid Musa Paşa kendi yörelerinde eşkıyayı sindirmişlerdi. Ancak Niğbolu, Plevne ve Rahova dolaylarında eşkıyanın saldırıları ve yağmaları devam ediyordu. Ayrıca Vidinli Pazvandoğlu da o havalide devlete karşı gelmekte, gönderilen emir ve fermanları dikkate almamaktaydı. İstanbul'da, Silistre Eyaleti'ne gönderilen el-Hac Osman Paşa'nın liyakat ve cesaretiyle ayaklanmayı bastıracağına ve bu işi başaracağına inanılıyordu. Bu düşünceyle Silistre Eyaleti kendisine tevcih edilmişti. Osman Paşa'nın kapı halkıyla birlikte en kısa zamanda Niğbolu'ya gitmesi emredildi.

Osman Paşa'nın Niğbolu'ya gittikten sonra bir an önce selefinin maiyetinde olan Rusçuk, Hezargrad, Şumnu ve diğer kazaların âyanlarını, maaşlı sekban neferlerini davet edip tanışıp görüşmesi, görev yerlerini belirlemesi, gerekiyorsa değiştirmesi gerekiyordu. Ayrıca Köstence Sancağı

mutasarrıfı ile görüşüp Eflak taraflarında eşkıyayı yok etmek için birlikte hareket etmesi de kendisinden istendi. Bu taraftaki mücadele de Osman Paşa'ya emanet edilmişti. Daha önce Rahova üzerine sevk edilen asker de Osman Paşa'nın emrindeydi. İstanbul'dan gelen emirde "Uzun zamandır eşkıyanın elinde bulunan Rahova'da eşkıyanın üzerine daha büyük kuvvetle gidilmeli, eşkıyanın gücü kırılmalı, yakalananlar öldürülmeli, haşaratların ölümleri bile ortada bırakılmamalıdır" deniyordu.

Diğer kazalarda olduğu gibi Vidin'e kadar olan bölge de korku ve endişe içinde yaşıyordu ve bir an önce eşkıyadan temizlenmesi gerekiyordu. İşler çabuklaştırılmalı, bu gaile bir an önce ortadan kaldırılmalıydı. Bu bölgede yer alan kazaların kadı, âyan ve zabitleri ile Köstence bölgesindekiler de Osman Paşa'nın emirlerini uygulamalı, sözünden çıkmamalıydılar. Eşkıyanın ortadan kaldırılması için asker ve sivil herkes bütün gayretlerini ortaya koymalıydı. Kesinlikle yalnız hareket edilmemeliydi; aksi durumda kaza kuvvetleri zayıf kalacak ve eşkıyaya yenilmeleri kaçınılmaz olacaktı.

Osman Paşa'dan eşkıya ile savaşırken dirayetli mütesellimler bulup tayin etmesi özellikle istenmişti. Niğbolu'ya gittikten sonra acilen maaşlı sekban neferatının sayımını yaptırmalı, kaçıp kaçmadıklarını tespit etmeliydi. Varna'dan Köstence'ye kadar olan bölgenin denetimi Osman Paşa'nın mutasarrıflığına tevcih edilmişti.⁵⁹

El-Hac Osman Paşa, Silistre Divanı'ndan gönderdiği bir buyruldu ile durumu Silistre, Çardak, Piri Paşa Vakfı vekili kadılarına, Karalar, Rasvan, Hırsova, Köstence, Karasu, Hacıoğlupazarı, Varna, Umurfakih, Mangalya, Babadağ, Balçık, Tolçi, İsakçı, Maçın, İsmail, Akkerman, Kili, Yanıkpallanga ve İbrail kazalarının kadı, naip, âyan, serdar, zabitan ve kazaların ileri gelenlerine duyurmuştu.

Ayakanmanın bastırılmasında insan gücü çok önemli olduğu için Osman Paşa derhal kadı ve âyanların gönderebilecekleri asker sayısını Mustafa Ağa vasıtasıyla Silistre Divanı'na bildirmelerini buyurmuştu.

Silistre Valisi Osman Paşa, Hacıoğlupazarı Kadısı Mevlana Mehmed, âyan, voyvoda ve zabitanına gönderdiği yazıda kazalardan tedarik edilip gönderilen askerlerden memnun kalınmadığını ifade etmişti. Eşkıya ile mücadele eden Niğbolu ve Vidin sancakları mutasarrıfı Vezir Hasan Paşa, hizmeti-

ne gönderilen askeri tecrübesiz bulmuş ve işe yaramadıklarını Osman Paşa'ya bildirmişti. Ayrıca kazalardan toplanan asker, kaza ve köyünden ayrıldıktan sonra zayıf kalan yerlere eşkıya gene saldırmakta, halkı zor durumda bırakmaktaydı. Osman Paşa kazalardan gelen askerlere maaş ödeyemediği için bunlar mali yönden zor durumda kalmıştı. Bu nedenle Hacıoğlupazarı'ndan gelecek 300 nefer sekban için eşkıya belası def edilinceye kadar, nefer başına 10 gurus maaş ödenmesi kabul edilmişti. Buna göre ayda toplam 3.000 gurusun kaza halkı arasında taksim edilerek toplanması, merkezden gelen asker yeterli olmadığı için bu fedakarlığa katlanılması gerekmekteydi.⁶⁰

Niğbolu ve Vidin sancakları mutasarrıfı olan Vezir Hasan Paşa da, Osman Paşa gibi eşkıya baskınlarında daha tedbirli olmak üzere Niğbolu'da oturmaya memur edildi. Eşkıya yok edilinceye kadar Hacıoğlupazarı'ndan 300 sekban nefer vezirin hizmetine gönderilmişti. Ancak her neferin alması gereken 10 gurus aylığı alabilmesi için kaza halkının desteği gerekiyordu.⁶¹ 1216 yılında, Cemaziyülevvel'in ilk 10 gününden itibaren eşkıyanın yok edilmesine kadar geçecek süre zarfında her ay kaza halkından bu para toplanacak ve Hasan Paşa'ya teslim edilecekti. Parayı toplayacak memurlar çok dikkatli olmaları konusunda uyarılmışlardı. Para toplarken halka baskı yapmayacaklar, zorla ve ziyade para almayacaklardı. Ancak kazalardan henüz ödeme yapılmamıştı. Sekban neferlerinin maaşının ödenmesi için bu paranın toplanması gerekiyordu. Hasan Paşa'ya gönderilen fermada bir an önce paranın toplanması ve sekbanların maaşlarının ödenmesi isteniyordu.

TİRSİNKLIOĞLU İSMAİL AĞA VE EŞKIYA TAKİPLERİ

Tirsinklioğlu İsmail Ağa, Rumeli âyanları arasında en cesur ve etkili olarak tanınıyordu. 1796 (1210) yılından beri Rusçuk âyanı idi. Tırnovovo voyvodalığını da elde ettikten sonra nüfuzu daha da arttı. Devlet bazı suistimallerini bildiği halde Tirsinklioğlu İsmail Ağa'yı Pazvandoğlu'na karşı kullandığı için yaptıklarına ses çıkarmıyordu. Silistre Valisi Gürcü Osman Paşa, bu hizmetlerinden dolayı Tirsinklioğlu'nun "Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı" rütbesiyle ödüllendirilmesini İstanbul'dan rica etmiş, bunun üzerine İsmail Ağa'ya söz konusu unvan verilmiş, ayrıca bir samur kürk ve 15.000 kese para gönderilmişti.⁶²

Öte yandan Tirsinklioğlu dağlı liderlerine karşı da başarılı mücadeleler veriyordu. Mısır'ın işgali ve Osmanlı ordusunun Mısır'a gitmesi Tirsinklioğlu İsmail Ağa'nın cesaretini artırdı. Rusçuk'tan Deliorman üzerinden Varna'ya doğru yayılmak istiyordu. Silistre Mutesellimi Yılıkzade Süleyman Ağa ilerlemesine mani oluyordu. Tirsinklioğlu ve Yılıkzade'nin idari olarak Silistre valisine bağlı olmaları gerekiyordu; ancak valiyi kendi bölgelerine sokmuyorlardı. Devlet Silistre valisinin Şumnu'da oturmasına karar verdiği halde oraya da sokmadıklarından vali ancak Varna'ya yerleşebilmişti.⁶¹

Devlet eşkiya ile doğrudan doğruya ilgilendiği ve başarılı olduğu için Tirsinklioğlu'ndan vazgeçemiyordu. Eşkiya ile uğraşmanın her türlü maliyeti çok yüksekti. Bu iş için çok sayıda askerin harcamalarına mali imkân gerekiyordu.

Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşlarından imrahori evvel payesiyle Rusçuk âyanı ve Tırnovo voyvodası tayin edilen Tirsinklizade es-Seyyid İsmail Ağa, eşkiya ile başa çıkabilmek için yanında bulundurduğu 2.000 nefer sekban için gereken 4 aylık ulufe tutarı olan 80.000 gurusun kazaların ahalisi arasında taksim edilerek toplanmasını istemişti. Bunun için Mehmed Emin Haseki aracılığı ile Babadağ, Hırsova, Mangalya, Köstence, Kavarna, Balçık, Varna, Pravadi, Kozluca, Şumnu, Yenipazar, Umurfakih, Tolçi, Dobruca, Çardak, Silistre, Hezargrad, Eskicuma, Osmanpazarı, Tırnovo ve Rusçuk kazaları ile Abdüsselam ve Piri Paşa vakıflarının kadıları, kadı vekilleri, âyan ve zabitanlarına mektup göndermişti.

Tirsinklioğlu İsmail Ağa 80.000 gurusu kazalara şöyle taksim etmişti: Babadağ Kazası'na 3.800 gurus, Köstence ve Hırsova kazalarına 1.000'er gurus, Mangalya ve Hacıoğlupazarı kazalarına 4.000'er gurus, Kavarna, Balçık ve Varna kazalarına 4.800'er gurus, Pravadi Kazası'na 2.800 gurus, Kozluca, Yenipazar ve Tolçi kazalarına 3.000'er gurus, Şumnu ve Hezargrad kazalarına 7.500'er gurus, Umurfakih Kazası'na 1.600 gurus, Dobruca Kazası'na 4.400 gurus, Silistre Kazası'na 5.600 gurus, Eskicuma ve Osmanpazarı kazalarına 3.200'er gurus, Tırnovo ve Rusçuk kazalarına 3.500'er gurus, Çardak Kazası ile Abdüsselam ve Piri Paşa Vakfı köylerine 1.200'er gurus.

Ancak bu kadar paranın toplanması zaman alacağı için Tirsinklioğlu, Hazine-i Âmire'den emaneten bu parayı talep etmişti. Söz konusu meblağ Tirsinklioğlu'na nakit olarak ödenmişti.⁶⁴

Tirsinklioğlu'na ödeme yapıldığı halde paralar kazalardan bir türlü tahsil edilemiyordu. Konunun takibi için bölgeye Rikab-ı Hümayun Kaymakamlığı tatarlarından Ahmed gönderilmişti. Bir an önce toplanarak 80.000 gurusun Hazine-i Âmire'ye teslim edilmesi isteniyordu. Kadıların bir an evvel rehavetten kurtulup para işini halletmeleri kendilerinden bekleniyordu; gayret etmemeleri halinde alacağın ahaliden fazlası ile tahsil edileceği ilan ediliyordu.

Bu sırada, çok sayıda askerle takip edilerek Ruskası Kazası'nda Davutlu Köyü'nde sıkıştırılan dağlı eşkıyanın savaşıarak yok edilmesi yakındı. Bu imkânı elden kaçırmamak için derhal kazalardan işe yarar askerlerin cesur başbuğları komutasında Davutlu Köyü'nde toplanması sağlanmalıydı. Rumeli valisinin kethüdası El Hac Ali'nin Pravadı, Kozluca, Yenipazar ve Hacıoğlu pazarı kazaları kadı, kadı yardımcısı, âyan ve serdarlarına getirdiği bir emirde, askerlerin bir an önce köye ulaştırılması ve eşkıyanın baskın yapmasına fırsat verilmemesi, yakalanan eşkıyanın derhal idam edilmesi emrediliyordu.⁶⁵

İstanbul'dan gelen bir başka fermanla Tirsinklioğlu Seyyid İsmail Ağa'dan kazaların ve köylerin eşkıyanın baskınından kurtulması ve uğursuzlukların def edilmesi için bir an önce harekete geçmesi isteniyordu. İsmail Ağa görevini yaparken hatır gönül dinlemeyip eşkıyanın def edilmesi için kayıtsız şartsız mücadele etmeliydi. Ahalinin selameti ve barışın sağlanması için hiçbir fedakarlıktan ve çabadan sakınıp çekinmemesi gerektiği kendisine hatırlatılıyordu.⁶⁶

TİRSİNKLIOĞLU İLE YILIKZADE SÜLEYMAN AĞA ARASINDAKİ ANLAŞMAZLIK

Yılıkoğlu Süleyman Ağa, Tirsinklioğlu İsmail Ağa'dan sonra Dobruca ve Deliorman dolaylarında en güçlü âyandı. Önceleri Deliorman âyanı olup, Silistre Mütesellimi Battal Ağa asi olduktan sonra mütesellimlikten azledilince, halkın isteği üzerine Silistre âyanı seçilmişti.⁶⁷ Silistre mütesellimi oluncaya kadar (25 Recep 1215/Kasım 1800) Tirsinklioğlu İsmail Ağa ile aralarında hiçbir anlaşmazlık yoktu. Yılıkzade Dobruca âyanı iken,

Silistre Valisi Musa Paşa'nın Pazvandoğlu üzerine yaptığı seferde Tirsinklioğlu ile Şumnu, Eskicuma, Çardak, Hezargrad, Osmanpazarı, Yenipazar, Hacıoğlupazarı âyanları hep birlikte çarpışmışlardı.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa Silistre mütesellimi olunca araları açılmış, Tirsinklioğlu, Battal Ağa'yı himayesine almıştı. Bir ara asker verip Silistre üzerine gönderdiği Battal Ağa başarısız olunca, İstanbul Tirsinklioğlu'nun bu hareketini onaylamadı. Tirsinklioğlu Yılıkoğlu'nun Silistre'den çıkmasını isterken o da Dobruca'ya yani kendi âyanlık bölgesine tecavüz etmiş olan Tirsinklioğlu'nun adamı Pehlivan Ağa'nın âyanlıktan alınmasını istiyordu.

Bu sırada Rusçuk Âyanı ve Tırnovo Voyvodası Tirsinklizade İsmail Ağa eşkiya üzerindeki başarısını, ününü ve gücünü artırmıştı. Aynı tarihte Osmanlı ordusu Mısır'da Napoléon ile mücadele ediyor, Rumeli'de Pazvandoğlu'nun ayaklanması devam ediyordu. İstanbul, Pazvandoğlu'nun Rusçuk'un doğusuna geçmesine fırsat vermeyen Tirsinklioğlu'na göz yummuyor, yayılma siyasetine ses çıkarmıyordu.

Tirsinklioğlu'nun Deliorman'da yayılmasına ancak Silistre Mütesellimi Yılıkzade Süleyman Ağa mani olabilirdi. Tirsinklioğlu ile Yılıkoğlu öteden beri anlaşıyorlardı. Her ikisi de Silistre Valiliği'ne bağlı olduğu halde tayin edilen valiyi bile hâkimiyet alanlarına sokmuyorlardı. Öte yandan Tirsinklioğlu iktidar alanına tecavüz ettiğini düşündüğü Yılıkoğlu'nun Silistre'den çıkmasını istiyordu.

Tirsinklioğlu ise Silistre'yi istemekle yetinmiyor, Varna'nın güneyine kadar hâkim olmak istiyordu; bu işi devlet kademesinden halledemeyeceğini anlayınca askeri faaliyete geçti. Yenipazar, Eskicuma, Osmanpazarı, Şumnu, Hezargrad kazaları ile Karadeniz'e kadar olan kazaları ele geçirdi. Rusçuk'a davet ettiği bu kazaların âyanlarına hilat giydirerek onların kendisine tabiyetini ilan etti. Sonuçta Yılıkoğlu'nun elinde Silistre ve Deliorman'ın bir kısmı kalmıştı.

YILIKOĞLU SÜLEYMAN AĞA'NIN AYAKLANMASI VE AFFEDİLMESİ

Sonuçta ayaklanan Yılıkoğlu Süleyman Ağa Silistre mütesellimliğini elden kaçırmamak için bir süre Silistre valilerini Silistre'ye sokmamıştı. 1802 yılında Silistre valisi tayin edilen Gürcü Osman Paşa, Tirsinklioğlu ile

anlaşıp kente girmek istediye de devlet buna izin vermemiş, Tirsinklioğlu'nun daha fazla güçlenmesini istememişti. Devlet Tirsinklioğlu'nun durdurulmaz ilerlemesi karşısında tedbir almak zorunda kalmış, dağlı eşkıya ile ortak hareket ettiğini tespit edince, ayaklanmış olan Yılıkoğlu'nu desteklemeye karar vermişti. Durumu yakından takip eden gözlemciler, Tirsinklioğlu'nun Balkanlar'ın güneyine geçtiği takdirde durdurulamayacağı hakkındaki raporları İstanbul'a gönderiyorlardı (1216/1802).

İstanbul'un endişesi, bu iki âyanın elinde bulunan bereketli topraklardan gelecek buğdayın kesilmesi ve İstanbul'da ekmek sıkıntısının çekilmesi idi.

Halkın güvenliğini sağlamak için 21 Muharrem 1216 tarihinden itibaren Silistre Eyaleti'ne yeni vali gönderilmişti. Vali Silistre'de ikamet edecek, halkın rahatını sağlayacak, savaş halindeki barıştıracak ve toplanan asker Silistre Kazası'na saldıran eşkıyanın köylerine ve kasabalarına gönderilerek hepsinin kardeş gibi yaşaması sağlanacaktı. En kısa zamanda taraflar arasında barış tesis edilmeli, ordunun yardım için Silistre'ye girmesi sırasında halk da yardımcı olmalıydı.

Silistre Kazası ahalisi boşuna kan dökülen ayaklanmalardan perişan olmuş, valinin idaresizliğine ve kendilerini ihmal etmesine artık tahammül edemez hale gelmişti. Son durumda vali Silistre'ye gitmeyip Hacıoğlupazarı'nda oturmaktaydı. Gerçi Hacıoğlupazarı ahalisi işleri yoluna koyması için valinin burada oturmasını istiyordu; ancak valilik alanı olan Silistre de karmakarışık durumdaydı.⁶⁸ Valinin bir an önce devamlı ikamet edeceği yeri seçmesi ve sancak ahalisinin eşkıyadan korunması için faaliyete geçmesi bildirilmişti.

VALİ-TİRSİNKLIOĞLU-YILIKOĞLU ÜÇGENİNDE EŞKİYALIK OLAYLARI ARTIYOR

Devlet şimdi Tirsinklioğlu'na karşı Yılıkoğlu Süleyman Ağa'yı desteklemeye karar verdiği için, dağlı eşkıyadan Kara Feyzi ile ortak hareket etmesine ses çıkarmıyordu. Yılıkoğlu Süleyman Ağa ve yanındakiler yağmalara başlayınca Palaslı Mehmed Paşa, Yılıkoğlu'nun üzerine gönderildi.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa'ya Silistre'yi terk etmesi koşulu ile Varna âyanlığı teklif edildi ise de o kabul etmedi. Öte yandan Tirsinklioğlu da Var-

na'ya sahip olmak istiyordu. Varna halkı ikiye ayrıldı. Tirsinklioğlu taraftarları, Yılıkoğlu'nu Varna'ya sokmama kararı aldılar.

Yılıkoğlu Süleyman Ağa Silistre'den çıkmak istemiyor, bir taraftan da Gâvur İmam ve Gâvur Hasan vasıtasıyla Tirsinklioğlu'na taraftar olan âyanların kazalarını yağmalatıyordu. Şumnu, Pravadı, Kozluca, Balçık, Dobruca, Mangalya, Köstence, Babadağ, Yenipazar, Eskicuma, Çardak âyanları başvurarak Yılıkoğlu'ndan şikâyet etmişler, yağmalardan yılan köy ve kasabalarda halkın can güvenliği kalmadığını bildirmişlerdi. Olumlu ve olumsuz bir cevap alamayan âyanlar birleşerek Hacıoğlupazarı'nda bulunan Gâvur Hasan'ı kuşatmışlardı.

Hacıoğlupazarı, Kozluca, Pravadı ve Varna kazalarının kadılarına, naip, âyan, zabitan ve serdarlarına Silistre Eyaleti'nde bulunan eşkıyanın İstanbul'a doğru yöneldiği duyurulmuş, tedbir almaları istenmişti. Söz konusu eşkıyanın durdurulması, yakalandıktan sonra menzilhanelerde hapsedilmeleri emrediliyordu. Halka zarar verdiği tespit edilen eşkıyanın ise yakalandığı yerde idam edilmesi emredilmişti.⁶⁹

Tolçı, İsakçı, Maçın, Hırsova, Hacıoğlupazarı, Kozluca ve Pravadı kazalarının kadılarına, müteveli, âyan, voyvoda ve yeniçeri zabitlerine 13 Safer 1217 tarihinde gelen yazı şöyleydi: "Bir süreden beri âyan ve zabitanlar anlaşmazlık halindedirler. Hatta iş muharebe, çatışma ve öldürmeye kadar gitmiştir. Kaza ve köylerde oturanların rahatı tamamen kaçmıştır. Köy ve kazalardan sürekli asker toplanmakta; halk işini gücünü yapamaz hale gelmiştir. Mütesellim Yılıkzade Haseki Süleyman Ağa ile Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından Tirsinklizade İsmail Ağa, önceleri devlete sadık oldukları ve hizmetleri beğenildiği halde bir süreden beri hiç kimsenin anlayamadığı hatta hayretler içinde kaldığı sebepten dolayı kin ve garez içine düşmüşlerdir. Ahalinin bir bölümü Yılıkzade'ye, bir bölümü ise Tirsinklizade'ye tabi olmuşlardır. Bunlar topladıkları askerlerle Silistre kazalarına saldırmışlar, bazı köyleri ateşe vermişlerdir. Ahali perişan olmuş, yapılan uygunsuz baskılar sonucu firar etmeye başlamışlardır. Önceki Silistre valisi paşa olaylarla ne kadar mücadele ettiyse, asayiş için gayret ettiyse de başarılı olmamıştır. Her defasında devletin kuvvetleri eşkıya tarafından geri döndürülmüştür."⁷⁰

Vali Silistre'ye girinceye kadar Mütessellim Yılıkzade Süleyman Ağa'nın kendi hanesinde hapsedilmesi emredilmişti. Yılıkzade'nin bunun tersi bir davranışa cesaret etmemesi tembih edilmiş, önerilmişti. İsmail Kalesi muhafızlarının ayaklanması halinde Silistre Divanı tedbir alıp bu ayaklanmayı bastırmak için de oraya asker gönderecekti.⁷¹

TİRSİNKLIOĞLU İLE YILIKOĞLU'NUN BARIŞTIRILMASI VE SONUCU

İstanbul hükümetinin amacı Tirsinklioğlu ile Yılikoğlu'nu barıştırıp birlikte Pazvandoğlu'nun üzerine gitmeleri için girişimde bulunmaktı.⁷² O sırada Pazvandoğlu'nun adamlarından Mana İbrahim ve Celiloğlu, Tutrakan taraflarını yağmalıyorlardı.

Bu karışık ortamda İstanbul'da buğday sıkıntısı başlamış, devlet bir taraftan ayaklanmaları bastırırken diğer taraftan bölgeden satın alınacak buğdayın taşınma telaşına düşmüştü. Hasat başlayınca zahire toplanıp İstanbul'a sevk edilecekti; limana giden arabaların eşkıyadan korunması gerekiyordu. Özellikle Babadağ'dan gelecek zengin zahire konvoylarının eşkıyanın eline geçmemesi için dikkatle korunması gerekiyordu.

Bu sırada Silistre Eyaleti'ne tayin edilen vezir, Hacıoğlupazarı Kazası'nda Durbali, Musabeğ, İlbeği ve Kasaplı köylerinin perişan ahalisini eşkıyadan kurtarmak için harekete geçmişti. Hâlâ Silistre âyanı olan Yılıkzade Süleyman Ağa, Silistre kazalarından asker toplayarak başka kazalardaki köy ve kasabalara saldırmak ve ahaliye zulmetmek niyetiyle hareket ediyordu. 18 Zilkade 1217, Cuma gününden itibaren Silistre Sancağı'ndan toplanan askerlerin sancak sınırından dışarı çıkması yasaklanmıştı. Silistre Kazası'na bağlı Esedli ve Çamurlu köylerinin bir an önce eşkıyadan temizlenmesi emredilmişti. Silistre Kazası'na başka kazalardan toplanan asker de getirilmeyecekti.⁷³ Silistre'den, gönderilen bu buyruldu hilafında hareket edilmemesi istenmişti.

Bu sırada Silistre Eyaleti'nin kazalarında âyan ve zabitan arasında düşmanlık gelişmiş, kasaba ve köylerde asayiş kalmamıştı.⁷⁴ Ahali bunların aralarındaki mücadeleden bezmiş, perişan olmuştu. Çiftçi tarlasından, tüccar ticaretinden vazgeçmiş, şehir ve köyler harebeye dönmüştü. Âyan ve zabitan arasındaki düşmanlık eşkıyanın işine yarıyordu. Âyanların kapısında

bulunan sekban sayısı artınca âyanlar daha da güçlenmişti. Vali sekbanların derhal uzaklaştırılmasını ve şekavete meyilli olanların en kısa zamanda cezalandırılmasını emretmişti. Eşkıyanın saldırdığı köylerin korunması ve eşkıyadan temizlenmesi için askere güvenmek gerekiyordu.

Buyruldu, Silistre Divanı'ndan Ömer Ağa tarafından Hacıoğlupazarı kadısına teslim edilmiş, âyan ve kentin ileri gelenlerine duyurulması istenmişti.

Yenipazar âyanı olan Karaoğlu, askerlerinin Pravadı Kazası'nda saldırı ve yağma yapmasına bir türlü engel olmuyordu; daha önce de ikaz edildiği halde bunu dikkate almamıştı. Bu sırada Silistre Âyanı Yılıkzade yapılan ikazlara daha fazla direnmeyip bütün kazalara yayılmış olan askerlerini Silistre'de toplamıştı. Verilen emre göre Yenipazar âyanı da etrafta tek bir sekban bırakmayacaktı.

Ruşçuk Âyanı Tirsinklizade İsmail Ağa ile Silistre Âyanı Yılıkzade Süleyman Ağa'nın arasındaki düşmanlığın da en kısa zamanda barışla sonuçlanacağı umuluyordu.⁷⁵ Silistre Divanı'ndan gönderilen buyrucluya herkes uymak zorundaydı.

Gelişen olaylar barışın sağlanmasının pek kolay olmadığını gösteriyordu. Rusçuk Âyanı Tirsinklioğlu İsmail Ağa, eşraf, muhtar ve ağalara hitap ettiği bir yazıda Silistre Âyanı Yılıkzade Süleyman Ağa'yı şikâyet ederek dikkat çekmek istiyordu.

Söz konusu yazıda: "Yılıkzade Süleyman Ağa bir süreden beri yolunu şaşırmış, kötülere yardımcı olmaya, onları korumaya başlamıştır. Alenen rüşvet almakta, eşkıyalık yapmakta, başı dönmüş eşkıya Gâvur Hasan'ı yanında barındırmakta, eşkıyalık yapmasına izin vermektedir. Hacıoğlupazarı'nda kasaba ve köylere saldırtmakta, yangın çıkarmakta, halkın eşyalarını tahrip edip yağmalamakta, ahaliye işkence etmektedir. Civar kazalar da bu yağmalara maruz kaldığı için âyanlar bir an önce aralarında birleşip bu zararlı eşkıyayı kazalarından def etmelidirler. Kaza ve köylerin eşkıyadan temizlenmesi için, eşkıyanın def edilmesinden sonra güvenilir, insafli bir kişi muhtar seçilmelidir. Nitekim güvenilir adamlardan olan Boşnak Abdullah Ağa, Hacıoğlupazarı'na muhtar seçilip tayin edilmiştir. Kazadan eşkıyayı def edecek güçtedir. Ahali kendisine güven-

meli ve hoş tutmalıdır” denilmektedir. Bu mektup Silahşör Ahmed Ağa tarafından gönderilmişti.⁷⁶

Sonunda Silistre Mutesellimi Yılıkzade Süleyman Ağa ile Tirsinklizade arasında barış gerçekleşti, ancak kurulan barışın zahiri bir barış olduğu açıktı.

Nitekim, Süleyman Ağa daha önce kendisine bağlı olan ama Tirsinklioğlu'nun tarafına geçmiş olan Pravadı, Kozluca ve Hacıoğlupazarı köylerini yağmalattı. Olay ikisinin arasını yeniden açtı. Tirsinklioğlu, Silistre dışında kalan ve Yılıkoğlu'nun elinde bulunan Deliorman ve Dobruca kazalarını zapt etti (1219/1805). Yeni tayin ettiği âyanlara da Rusçuk'ta kürk giydirdi. İstanbul Tirsinklioğlu'na bir türlü müdahale edemiyordu. Tirsinklioğlu, Balkanlar'ın güneyine inmeye başladı.

Tirsinklioğlu'nun başarısı Sadrazam Hafız İsmail Paşa'nın desteği ile oluyordu. Sadrazam, padişahın gizlice Nizam-ı Cedid aleyhtarlığı yapıyordu ve Tirsinklioğlu'ndan askeri destek umuyordu.⁷⁷

Devlet Tirsinklioğlu'nun ilerlemesi karşısında Yılıkoğlu'nu destekleyerek Tirsinklioğlu'nun gücünün etkisini azaltmak istiyordu. Tirsinklioğlu da Yılıkoğlu'nun cezalandırılmasının kendisine bırakılmasını istiyordu. Sonunda devlet Silistre'de savunmaya geçen Yılıkoğlu'nun cezalandırılması işini Vezir Palaslı Mehmed Paşa'ya havale etti. Tirsinklioğlu ve bazı âyanlar da Palaslı Mehmed Paşa ile Silistre kuşatmasına katıldı; kuşatmaya Tirsinklioğlu adına Alemdar Mustafa Ağa katılmıştı. Devlet kuşatma sonunda Silistre'nin yağmalanacağını düşünerek Yılıkoğlu ile anlaşma yoluna gitmiş, Silistre'yi terk etmek koşulu ile kendisine Varna âyanlığını teklif etmişti. Tirsinklioğlu Varna'ya sahip olmak üzere kentin ileri gelenleri ile anlaştığı için onlar Yılıkoğlu'nu istemediklerini ve onu Varna'ya sokmayacaklarını bildirdiler. Devlet de bu önerisinden vazgeçti.

Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşlarından Rusçuk Âyanı ve Tırnovo Voyvodası Tirsinklizade İsmail Ağa'ya gönderilen buyrulduya göre Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın adamlarından Mina, İbrahim, Haliloğlu ve Koşancalı Halil adındaki eşkıya Tırnovo ve Niğbolu köylerini yakmışlar ve yağmalamışlardı. Acilen eşkıyanın yakalanıp denetim altına alınması gerekmektedir. Eğer tekrar saldırırlarsa İsmail Ağa, İstanbul'dan izin beklemeden

karar verip bunları yakalayıp idam edebilecekti.⁷⁸ Devlet eşkıyanın durumuna göre taraf değiştiriyordu.

Bu emirden sonra Mina, İbrahim, Haliloğlu, Koşancalı Halil ve adamları köylerine çekilmişlerdi. Ancak kısa bir süre sonra Koşancalı Halil ve adamları Zıştovi'de bulundukları yerden ayrılıp Hezargrad ve Rusçuk köylerini yağmaladılar. Kazaların sınırında bulunan Çirkona, Beryokofça ve Seydi köylerini yaktılar. Tanrının emaneti olan halkı, köylerini terk etmeye zorladılar. Hezargrad, Şumnu, Eskicuma ve Selvi âyanlarından acilen kendi bölgelerinde tedbir almaları, dikkatli olmaları ve Tirsinklioğlu'na yardım etmeleri istendi. Eşkıyanın ancak böyle temizleneceğine inanılıyordu.

TİRSINKLIOĞLU İSMAL AĞA'NIN ÖLÜMÜ VE YILIKOĞLU SÜLEYMAN AĞA

1221 yılında Tirsinklioğlu'nun ölümü Yılikoğlu'na nefes aldırmaştı (Cemaziyülâhır 1221/Ağustos 1806); ancak Yılikoğlu'nun sevinci fazla sürmedi, yayılma hırsı galip geldi. Aydos Âyanı Odacioğlu ile birleşip Gâvur Hasan'ı Yenipazar kuşatmasına gönderdi. Alemdar Mustafa Ağa daha tedbirli davrandığı için Yılikoğlu'nu gafil yakalayıp Satoğlu Sarı Ali ile Silistre'yi zapt etti. Yılikoğlu Süleyman Ağa yanındaki birkaç kişi ile İbrail'e kaçtı. Takibi bırakmayan Alemdar Mustafa Ağa İbrail'i kuşattı; ancak sonuç alamadı.

Alemdar, Rusçuk âyanlığı, Silistre valiliği ve Tuna serasakerliği görevlerine atanıp vezir unvanı aldığı dönemlerde, Yılikoğlu Süleyman Ağa Balkanlar'da eşkıyalık yapmaya devam etti. Alemdar'la anlaşamayan Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa, Alemdar aleyhine kullanmak üzere Yılikoğlu'nu Gâvur Hasan'la birlikte Edirne'ye çağırdı. Alemdar ve Rusçuk âyanının gönderdiği ve İstanbul'u heyecana düşüren yazılardan sonra Çelebi Mustafa Paşa Edirne'deki faaliyetine devam etmedi. Yılikoğlu Süleyman da Boğaz Muhafızı Hakkı Paşa'nın maiyetine gönderildi.

Yılikoğlu Süleyman Ağa, Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra onun adamlarından olup Silistre tarafına kaçmış olan Kör Ahmed Efendi ile sarrafı Manok ve Kaptanıderya Ramiz Paşa'yı yakalamak üzere gönderildi. Bu vesileyle âyanlığı elde eden Yılikoğlu Süleyman Ağa Silistre'ye gelip tekrar yerleşti ve eskisi gibi davranmaya başladı (1224/1809).

HACIOĞLUPAZARI KAZASI KADI DEFTERİ'NDEKİ KAYITLARA GÖRE YILIKOĞLU SÜLEYMAN AĞA'NIN FAALİYETİ

Hacıoğlupazarı'na ait kadı defterinden takip edebildiğimiz kadarı ile Dobruca ve Silistre'de fevkalade etkili olan Yılıkoğlu Süleyman Ağa, âyan ve asi olduğu dönemlerde Hacıoğlupazarı'nda oturan halka çok zor günler yaşatmıştır.

Hacıoğlupazarı kadı ve âyanı, Yılıkoğlu'nun yeni dönemdeki faaliyetinden kendilerine çıkar sağlamaya çalışmışlardı. Kentin ileri gelenleri ve ihtiyarları topluca Meclis-i Şer'e gelip Yılıkoğlu Süleyman Ağa hakkındaki düşüncelerini anlatmışlar ve övmüşlerdi. Buna göre: Önceki yıllarda Alemdar Mustafa Ağa'nın avanesinden olan Boşnak Ağa Hacıoğlupazarı'na gelip zorla âyan olmuştu. Kentte ve köylerde yaptığı zulüm ve eziyetin haddi hesabı yoktu. Daha sonra kendisi Rusçuk'ta oturmaya başlayınca Sarıklıza-de Abdullah Ağa'yı Hacıoğlupazarı'na âyan yapmıştı. Sarıklıoğlu'nun adamı olan Pehlivan asilere yakışan davranışlarla köyleri yakıp yağma etmiş, kazayı perişan etmiş, pek çok kişiyi katletmişti.

Meclis-i Şer'e gelenler durumu örneklemek için, o sırada Silistre mütesellimi olan Yılıkzade Süleyman Ağa'nın duruma el koyduğunu, Babadağ'dan güneye doğru bütün kazaların birleştiğini ve Pehlivan'ın üzerine hücum ettiğini, yanında yer alan âyan ve subaşılardan kaçtığını, kendisinin de Kuzgun Köyü'nde kuşatılıp ortadan kaldırıldığını anlatmışlardı.

Kentin ileri gelenleri söz birliği ederek ilginç bir başvuruda bulunmuşlardı: "Yılıkzade eskiden beri Hacıoğlupazarı'na dostane duygular besliyordu, yaptıklarından da hepimiz memnun kaldık" diyerek, bunların İstanbul'a duyurulmasını istemişlerdi. Kendilerinin Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın başarısından memnun olabileceklerini söylemişlerdi.⁷⁹

Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken İsmail ve havalisi muhafızı olan İbrahim Pehlivan Ağa, Silistre Divanı'ndan çıkan bir kararı Dobruca, Hacıoğlupazarı, Pravadı, Kozluca, Varna, Balçık, Mangalya, Hırsova, Köstence, Babadağ, İsakçı, Tolçı kazaları kadı ve âyanlarına duyurmuştu. Buna göre Yılıkoğlu Süleyman Ağa, Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden sonra Silistre'ye yerleşmiş, yeniden âyan olmak için bölgede rahatça taratar toplamaya başlamıştı.

Hacıoğlupazarı ileri gelenleri Yılıkoğlu'nun başarılarını anlattıkları halde Yılıkoğlu Süleyman Ağa yine de bölgede önemli bir merkez olan Şumnu'yu ele geçirmek için faaliyete girişti. Yakın adamlarını Şumnu köylerinde yağma yapmaya gönderdi. Yağmalar halkı adeta canından bezdirdi. Cephede ordunun her türlü yardıma ihtiyacı varken Yılıkoğlu bölgede halkın moralini bozuyordu; yaptığı fesatlıklar ve saldırılar bölgede güveni tekrar yok etmişti. Hakkında yeniden ceza kesilmiş ve yakalanması için emir verilmiş olmasına rağmen Yılıkoğlu gene kaçmış yakalanamamıştı. Serserilikten gelen söz konusu buyruğuda Yılıkoğlu Süleyman Ağa'nın bir an önce yakalanması isteniyordu.⁸⁰

Ancak Hüsrev Paşa, Yılıkoğlu Süleyman Ağa ile anlaşıp onun Silistre âyanlığını kabul etti. Birlikte eşkıyanın bertaraf edilmesine karar verdiler. Hüsrev Paşa, Yılıkoğlu Süleyman Ağa vasıtasıyla kaçan Kaydırak İsmail, Gâvur Hasan Efendi, Küçük Ahmed, Arnavut Ali ve Koca Hüseyin Ağa gibi asileri askerleri ile birlikte orduya davet etti, hizmetleri karşılığında affedileceklerini ilan etti, düşmana karşı beraber çalışmayı ve güçlenmeyi önerdi. Davetin sonunda Hüsrev Paşa "Bir saat evvel şu mel'unun def-i gailisine çalışalım biraderim" diye hitap ediyor, yakınlık gösteriyordu. Yılıkoğlu'na, imdad-ı seferiyye olarak 2.000 guruş, harc-ı bab olarak 200 guruş, hizmet-i mübaşirriye olarak 200 guruş olmak üzere toplam 2.400 guruş ödenmiş olup karşılığında Silistre valisi tarafından hazine tahvili verilmişti.⁸¹

1812 yılında yapılan Bükreş Antlaşması'ndan sonra II. Mahmud, devleti sürekli zarara sokan âyanlığı kaldırmaya karar verdi. Saldırıları hat safhaya ulaşmış olan Yılıkoğlu'nun katli hakkında irade çıkarıldı. Takip başarısız oldu; Yılıkoğlu İbrail ve Kalas üzerinden Ruslara sığındı (Zilkade 1227/Kasım 1812).

II. Mahmud'un devleti bir elden, bir merkezden yönetmek amacı ile âyanlığı ve âyanları ortadan kaldırma girişimi sonucunda Yılıkoğlu'nun da katli konusunda irade çıkarılmıştı. Yılıkoğlu Zilkade 1227/Kasım 1812'de kuşatmadan kurtularak Ruslara sığınmış, daha sonra Silistre'ye tekrar gelip kenti ele geçirmek istedi ise de başarılı olamamıştı.⁸²

Silistre müteselliminin zayıf bir kişi olduğunu bilen çevre halkı bir araya gelerek Yılıkoğlu'na baskın düzenlemişler ancak gene ellerinden kaçırmışlardı. Şumnu tarafına saklanan Yılıkoğlu'nun kaldığı ev tespit edilerek ateşe verilmiş, yaralı olarak dışarı çıkan Yılıkoğlu yakalanmıştı. Halk başını kesip İstanbul'a göndermişti.⁸¹

Sonuç olarak, 1791'den beri devam eden dağlı ayaklanmaları Rume-
li'de maddi manevi derin izler bırakmıştır. Hacıoğlupazarı'na ait şer'îye si-
ciline olayları en ince detayına kadar takip etmek mümkün olmaktadır.
Ayaklanmaların bölgedeki izlerinin ne kadar büyük ve önemli olduğu açık-
ça görölmektedir.

HAYVAN YETİŞTİRİCİLİĞİ VE İSTANBUL

Türk yemek alışkanlığı ve Türk mutfacı incelendiğinde ya da İstanbul'da kesilen hayvan sayısı dikkate alındığında koyun etinin ağırlıklı olarak tüketildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde en fazla kasaplık et tüketen yer hiç şüphesiz başkentti. 16. ve 17. yüzyıllarda Bâbüâli, İstanbul'da 7-800.000 kişinin et ihtiyacını karşılamak zorundaydı. Robert Mantran'ı Fonds Turcs'un 1085/1675 tarihli ekinde aldığı bilgiye dayanarak, o tarihte İstanbul mezbahalarında yılda 199.900 adet sığır, 3.965.760 adet koyun ve 2.877.400 adet kuzu kesildiğini belirtmiştir. Evliya Çelebi abartılı bir şekilde İstanbul mezbahasında günde 70.000 hayvan kesildiğini yazmıştır.²

Kesilen hayvanların büyük miktarı matbah-ı âmire, yani saray ile yeniçeri ortaları tarafından tüketiliyordu.

KÜÇÜKBAŞ HAYVAN YETİŞTİREN BÖLGELER

Osmanlı sınırları içinde Balkanlar'da, Orta Anadolu'da, Dülkadir Bölgesi'nde büyük sürüler halinde koyun yetiştirilmekteydi. Başkente en çok koyun yollayan bölge Balkanlar'dı.³ İstanbul'da tüketilecek koyun sayısı bir yıl önceden tespit edilir ve kazalara taksim edilirdi. Taşradan yola çıkarılan koyunlar, uzun yolculuklar sonucu zarar görür, yol uzadıkça telef olanların sayısı artardı.⁴

İmaret, zaviye, medrese ve tekkelere ait vakıf topraklarında çok sayıda küçükbaş hayvan yetiştiriliyordu. İmaret ve zaviyelerde et ve kurbanlık ihtiyacı bu yolla karşılandığı gibi aynı zamanda hayvanların ve ürünlerinin satışından gelir elde ediliyordu. Öte yandan vakıflarda koyunların yün, süt ve süt ürünlerinden de yararlanılıyor; kırsal kesimde bakımı kolay olduğu için davar yetiştirmeyi tercih ediyorlardı.

Koyun vergisinden hareket ederek (iki koyun bir akçe) sürülerdeki koyun sayısını kolayca bulmak mümkün olmaktadır.⁵ Balkanlar'da ve vakıf topraklarında çok sayıda koyun yetiştirilmesine rağmen kurban bayramla-

rında İstanbul'da kurbanlık hayvan sıkıntısına düşülyordu. Yılın diğr günlerinde kentte canlı hayvan satışı yasak olduğı halde kurban bayramı öncesinde serbest bırakılıyordu. Bayram arifesinde karışıklık olmaması için Hazine-i Âmire'den bir görevli, İstanbul'daki türbe, zaviye, imaret, medrese, yeniçeri ocakları ve diğr kurumlara koyun tahsis ediyor ve düzenlenen deftere göre dağıtımını yapıyordu.⁶

CELEPLER

Celep, küçük ve büyük baş canlı hayvan toplayan, malını daha çok İstanbul kasaplarına pazarlayan, sermayesi ile dikkat çeken hayvan tüccarıdır. Celeplerin arasında hayvan yetiştirerek kazancını artıranlar da bulunuyordu. Celep kelimesi arada sırada hakaret olarak da kullanılırdı.⁷

Rumeli kazalarından koyun toplayıp başkente götürmek üzere celep yazılmanın birinci koşulu varlıklı olmaktı. Celep kitabeti de denilen celep yazım işlemi sırasında celebin mal varlığı şahitler tarafından onaylanıyor; oturduğu köy, kasaba, zamanı gelince İstanbul'a götüreceğı koyun sayısı deftere kaydediliyordu. Celeplerin Müslim veya gayrimüslim olmak gibi bir zorunluluğı yoktu. Erdel ve Boğdan gibi gayrimüslimlerin yoğun olduğu bölgelerde celepliğı gayrimüslimler üstlenmişti. Kayıtlarda Yahudi ve Çingene celepler de bulunuyordu.⁸

Celeppler, bir geri hizmet kurumu olan celep-keşan teşkilatına bağlıydı. Teşkilatın başında "kasapbaşı" bulunuyordu. Teşkilata bağlı celeplerin kendi kurumlarından ayrılmalarının oldukça güç olduğu bilinmektedir.

Celep yazılacak kişilerin başka kuruma bağlı olmaması gerekiyordu. Yazım sırasında dikkat edilecek konuların başında celep yazılan kişilerin sermayelerinin iyi incelenmesi ve yazılan koyun sayısının celebin sermayesine uygun olması gerekiyordu. Bazen büyük sürü sahibi çobanlar da celep yazılabiliyordu. Sayımda koyunların doğru beyan edilmesi ve doğru kaydedilmesi esastı. Çünkü takip eden yıl boyunca İstanbul'daki kasaplara bu bilgilere dayanarak canlı hayvan tahsisi yapılıyordu. Yazım işi bittikten sonra iki nüsha olarak hazırlanan celep-keşan defteri mühürlenerek, gelecek yıl yapılacak sayım veya yıl içinde yapılacak teftişler için hazır hale getirilmiş oluyordu. Koyun emini mühürlü

nüşhalardan birini kadiya teslim ettikten sonra diğeri südde-i saadete, İstanbul'a götürülüyordu.

Mühimme defterlerindeki hükümlerden İstanbul'a koyun getirme işinin bir türlü disiplin altına alınamadığı anlaşılmaktadır.⁹ Celepler koyunları toplarken sürü sahipleri koyunlarını vermek istemedikleri için çeşitli bahaneler öne sürüyorlardı. İstanbul'a gelirken yol boyunca celeplerin de getirdikleri koyunları sattıkları, bazen koyun kırıldı, kurt kaptı gibi yalanlarla koyunları sakladıkları oluyordu. Rumeli kadılarına yazılan çeşitli hükümlerde sancakbeyi, voyvoda ve subaşların celepleri gözden uzak tutmamaları istenmişti.

İSTANBUL'UN ET İHTİYACININ SAĞLANDIĞI BÖLGELER

Başkent in et ihtiyacı Rumeli ve Anadolu'da bulunan önemli koyun yetiştirme bölgelerinden sağlanıyordu. İstanbul'a ulaşma kolaylığı ve etinin lezzeti nedeniyle Rumeli'de Sağ Kol'dan çok sayıda koyun geliyordu. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde Sağ Kol'da yer alan Aydos, Burgaz, Var-na, Hacıoğlupazarı, Balçık, Mangalya, Kili, Akkerman, Silistre, Tırnovo, Hezargrad, Eskicuma, Şumnu ve Rusçuk kazaları önemli merkezlerdi.¹⁰

Anadolu'da ise özellikle iki kaynaktan kasaplık hayvan temin ediliyordu. İlki Diyarbakır yöresinde yetişen Türkmen koyunları, ikincisi ise Yeniil'de Boz Ulus aşiretinin yetiştirdiği koyunlardı. Saray mutfağında Anadolu'dan gelen koyunlar tercih edilmiyordu. İstanbul'u besleyen kasaplık hayvan sürüleri çoğunlukla Balkan Yarımadası'ndan getiriliyordu. Daha ucuz olduğu için kurban bayramlarında ve halk arasında Anadolu'dan gelen koyunlar tercih ediliyordu.

Rumeli'de yetiştirilen kasaplık koyunlar İstanbul koyun emininin tayin ettiği koyun emini veya sayım memuru tarafından yerinde celep-keşan defterine kaydedilirdi.¹¹ Koyun emini görev yerine giderken bir önceki sayıma ait mühürlü ve nişanlı celep-keşan defterini yanında götürerek içindeki bilgileri kadının sakladığı kopya ile karşılaştırmak zorundaydı. Toprak kadıları yöreyi iyi tanıdığı için sayım yapılırken koyun emininin yanında yer alıyordu. Ayrıca imam, hatip, gayrimüslim din adamı ve sayım yapılan yerin güvenilir kişileri de sayım sırasında yardımcı oluyorlardı. Koyun, ku-

zu, keçi, oğlak gibi küçükbaş hayvan için ve inek, öküz, manda, manda öküzü, boğa gibi büyükbaş hayvan için ayrı ayrı kayıt tutuluyordu.¹²

Sayım memurlarının pek çok konuya dikkat etmesi gerekiyordu. Devlet vergi kaybetmek istemiyordu, ayrıca devletin koyun yetiştiricisini ve celebi zarara sokmaması gerekiyordu. Miri arazide beslenen koyundan alınan vergi sahib-i arza yazıldığı için ihmal edilemezdi. Sahib-i arzı zarara uğratmamak için koyun, kuzusu ile birlikte sayılıyordu.¹³ Sayım ve celep yazımı nisan sonu ile mayıs başında, kuzuların doğduğu mevsimde yapılıyordu.

Devlet koyunların sayılması konusunda ve kesime alınacak hayvan konusunda son derece hassas davranıyordu, sayım için kuzuların doğması bekleniyordu. Kuzular eksildiği takdirde küçükbaş hayvan üretiminin düşeceği çok iyi biliniyordu. Kesim için alınacak küçükbaş hayvanlar, kart ve erkek koyun, kısır marya koyun, toklu ve keçiden ibaretti. Damızlık, kuzulu, sağlır koyun kesinlikle satın alınmadığı gibi kuzuların da ancak erkekleri satışa sunuluyordu.

SAĞ KOL'DAN İSTANBUL'A GETİRİLEN KOYUNLAR

Temmuz 1798'de Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşlarından İstanbul Koyun Emmini Hacı Osman,¹⁴ İstanbul'da et ihtiyacının hat safhada arttığını ve canlı hayvan satın alınması gerektiğini belirtmişti. Silistre valisine ve Silistre, Pravadı, Şumnu, Yenipazar, Rusçuk, Hacıoğlupazarı, Osmanpazarı, Varna, Kavarna, Balçık, Mangalya, Eskicuma, Hezargrad, Köstence, Babadağ, Hırsova, Dobruca, Deliorman, Maçın, Tolçı ve İsakçı kazalarının kadılarına gönderilen fermanda Sağ Kol veya Dobruca Kolu celeplerinden koyun satın alınacağı ilan edilmişti.

Gönderilen fermana rağmen satışa sunulması gereken koyunlar toplanma yerine gelmemişti. Bunun üzerine sayım memuruna koyun mukataası defterini incelemesi, hatta buradaki kayıtları kaza kadınlıklarında bulunan defterlerle karşılaştırması, mevcut olan koyun ve keçilerden kurallara uygun şekilde 10 baştan bir baş koyun veya keçi satın alması emredilmişti.

Devletin verdiği ve kesinleşen fiyata göre satın alınacak kart ve erkek koyunun beherine 80 para, kısır marya koyuna 60 para, toklu ve keçiyeye 50 para ödenecekti. Damızlık ve kuzulu koyunlar kesinlikle satın alın-

mayacaktı. Mubayaa memurları devletin verdiği fiyatın altında koyun almayacakları gibi yol boyunca tüketilecek yem ve yiyeceği de üreticiden talep edemeyecekti. Öte yandan üretici de sürünün tamamının damızlık veya kuzulu olduğunu iddia ederek koyununu satmaktan kaçınmayacaktı. Ferman kaza kadılarına ulaşmış olmasına rağmen, Silistre Valisi Hüseyin Paşa 19 Rebiyülevvel 1213 tarihinde kadılarına görevlerini tekrar hatırlatmak zorunda kalmıştı.

Geri hizmet kurumları arasında yer alan celep-keşanlar sık sık görev değişikliği arayışına giriyor ve bu konuda başvuruda buluyorlardı. Silistre kazalarından olup Sağ Kol'da yer alan ve celep-keşan mukataasına dahil olan kazalara gönderilen fermanla vergilerin toplanması ve celep-keşanların kendilerini başka bir geri hizmet kurumunda göstermemesi istenmişti. Söz konusu kazalar Silistre, Umurfakih, Yanbolu, Nevahi-i Yanbolu, Ruskasrı, Hatunili, Karinabad, İslimye, Ahyolu, Aydos, Çardak, Misivri, Mangalya, Karasu (nam-ı diğer Tekfurgölü), Yenipazar, Hacıoğlupazarı, Babadağ, Pravadı, Balçık, Maçın, Hırsova, Yasakçı, Varna, Kozluca, Tolçi ve İskele-i Bergos'tu.

Genellikle celep-keşanlar her yıl kasaplık koyunların sayısının hesabını vermek yerine koruculuk, köprücülük, çeltikçilik, suylolculuğu gibi geri hizmet kurumlarına girerek vergi muafiyeti elde etmek için basit ve kolay hizmetlerde yer almak istiyorlardı.

İSTANBUL'UN ET İHTİYACININ KARŞILANMASINDAKİ ZORLUKLAR

İstanbul'da kasaplık et ihtiyacını karşılamak her zaman önemli bir sorun oluyordu. Devlet, başkente ucuz et sağlamak gerektiğini çok iyi biliyordu ve bu politikayı uygulamak için her türlü tedbiri alıyordu.¹⁵ Yeniçeri Ocağı en büyük tüketim merkeziydi ve et fiyatının oynaması halinde her an kazan kaldırabilirlerdi. Bunun başlıca nedeni de yemek ücretleri için ulufelerinden ayırdıkları parayı ocak mutfağına bizzat ödüyor olmalarıydı.

Devlet sık sık ete narh koymak zorunda kalıyordu. Bir vukayye etin 6 akçeden fazlaya satılmasına izin verilmiyordu.¹⁶ Nitekim Hacıoğlupazarı'nda 11 Şaban 1213 tarihinde koyun etinin bir vukayyesine 10 para narh konulmuştu.¹⁷ Et fiyatının yüksek tutulması taşradaki halkı et satın almaktan caydırıyor-

du.¹⁸ Köylerde koyun ve kuzu, koyun vergisi için yazıldığından daha ziyade kümes hayvanı tüketiliyordu. Devlet her türlü tedbiri almış olmasına rağmen İstanbul'un et ihtiyacını ve et fiyatını gerektiği gibi denetim altında tutamıyordu. Hassa kasapbaşı sık sık Sağ Kol'daki kadıları uyararak, celeplerin o yıl İstanbul'a getirecekleri koyunları bir an önce yola çıkarmalarını istiyordu.

Hassa Kasapbaşı Seyyid el-Hac Mehmed Ağa, başkentte et sıkıntısı başlayınca, "İstanbul'da et ihtiyacının arttığı ve canlı hayvan satın alınmasının gerektiği" hakkında bir takrir veriyordu.¹⁹ Böyle bir takririn sonrasında Mehmed Ağa 1214 yılında Silistre Valisi Seyyid Musa Paşa vasıtasıyla Silistre, Pravadı, Şumnu, Yenipazar, Rusçuk, Hacıoğlupazarı, Osmanpazarı, Varna, Kavarna, Balçık, Mangalya, Eskicuma, Hezargrad, Köstence, Babadağ, Hırsova, Dobruca, Deliorman, Maçın, Tolçı ve İsakçı kadıları ile âyanlarına ferman göndererek Dobruca Kolu celeplerinden koyun satın alınacağını ilan etmişti.

Hacıoğlupazarı kadısına 28 Şevval 1214 tarihinde gönderilen fermanında Dobruca Kolu'ndan koyun satın almak için tayin edilen sayım ve mubayaa memurunun kurallar gereği, devletin verdiği fiyat üzerinden 10 davardan bir baş koyun veya keçi alacağı duyurulmuştu. Hazine-i Âmire'de korunan koyun mukataası defteri incelenmiş, buradaki kayıtlar kaza kadılarında bulunan defterlerle karşılaştırılarak mevcut olan koyun ve keçi sayısı tespit edilmişti. Kurallara uygun olarak 10 baştan bir baş koyun veya keçinin satın alınması emredilmişti. 1241/1825 yılında Asâkir-i Mansure alaylarının oluşmasından sonra askerin ihtiyacını karşılamak üzere, ondalık resmi adı altında bu uygulama koyun sahiplerinin tamamına uygulanmıştı.²⁰ Koyunların gönderilen ferman üzerine, 10 koyundan bir tane olmak üzere sayım memurlarına teslim edilmesi gerekmekteydi.

Satın alınan koyunların bedelinin derhal ödenmesi için sayım memurlarının yanına yeterli miktarda para verilmişti. Gönderilen fermana rağmen satışa sunulması gereken koyunlar toplanma yerine getirilmemişlerdi.

Mubayaa memurları devletin verdiği fiyatın altında koyun alamayacakları gibi yem ve yiyeceğini de üreticiden talep edemeyecekti. Öte yandan üretici de sürünün tamamının damızlık veya kuzulu olduğunu iddia ederek koyununu satmaktan kaçınmayacaktı.²¹ Damızlık, kuzulu, sağlır koyunlar kesinlikle satın alınmayacaktı. Ancak koyunlarının tamamının sağlı-

lır olması halinde sürü sahibi 10 baş koyuna bir koyun vermek yerine kısır marya koyun için devletin ödediği 60 paranın yarısı olan 30 parayı muba-yaa memuruna verecekti.

Silistre Valisi Seyyid Musa Paşa kendisine gönderilen fermanı kazalara tekrar göndererek konuyu yakından takip ettiğini bildirmiş, sayım memurlarının bir an önce koyun alımını tamamlanmalarını ve celep-keşanların koyunları bir an önce İstanbul'a doğru yola çıkarmalarını emretmişti.

İSTANBUL'DA BULUNAN BÜYÜK ET TÜKETİM MERKEZLERİ

İstanbul'da en büyük et tüketen kitle Yeniçeri Ocağı idi. İkinci büyük tüketim merkezi ise saraydı. Kanun gereği hükümet tarafından yemek verilmesi zorunlu olmayan Yeniçeri Ocağı'na kasaplık hayvan ve et sağlamak daima sorunlarla yüklü olmuştu. Yeniçerilerin yiyecekleri kendilerine aitti. Seferde olmadıkları zaman her bir nefer aldığı ulufeden haftadan haftaya 10'ar akçe iâşe bedeli olarak ödemek zorundaydı.²² Buna rağmen hükümet daima yeniçerilerin iâşesi ile yakından ilgilenmek zorundaydı, aksi takdirde sorunlar büyüyebilirdi.

Saray et tüketiminde daha seçici davranıyordu. Saray mutfağında özellikle Sağ Kol'dan gelen kıvrıcık koyun tercih ediliyordu. Baharda aynı yoldan saraya kuzu geliyordu. 23 Ramazan 1224/Ekim 1809 tarihinde Varna kadısına gönderilen bir fermanla Varna havalisindeki çiftliklerden toplanacak kuzuların İstanbul'a, saraya nakledilmesi ve gönderilmesi emrediliyordu.²³

Aynı tarihte Rus ordusu Varna Kalesi'ne kadar dayanmıştı, ordu nun yiyecek ve mühimmat ihtiyacı hat safhaya ulaşmıştı. Zaman zaman Silistre valilerinin baharda hediye olarak saraya kuzu gönderdikleri de kayıtlardan okunmaktadır. Saray mutfağının Sağ Kol üzerindeki savaş durumundan pek etkilenmediği görülmektedir.

Başkentte canlı hayvan satışı yasaklanmıştı ve bunun iki temel nedeni vardı. Birincisi, devlet vatandaşını korumak için et fiyatlarını denetim altında tutmak zorundaydı ve konuya ancak böyle hâkim olabiliyordu. İkincisi, yüksek olan salhane (hayvan kesilen yer) gelirin vakıflara tahsis edilmiş olması ve vakıfların bu yüksek gelirden asla vazgeçmeyecek olmasıydı.²⁴

Fatih zamanına kadar Yeniçeri Ocağı'nın mutfağı için alınacak etleri her ortanın aşçısı kent içindeki kasaplardan bizzat termin ediyordu. Fatih Sultan Mehmed, etin zamanında bulunamaması veya pahalı olması yüzünden, askerin sıkıntı çekmemesi ve et bulunamadığı için yeniçerilerin sorun yaratmasını önlemek amacıyla onlara et vermek üzere bir mezbaha açtırdı. Burada kesilen etler yeniçerilere 3 akçeden verilecekti. Ayrıca mezbahaya o yılın narhına göre doğacak fiyat farkını ödemek üzere 24.000 altın vakfetti. Padişah, böylece celeplerin ve kasapların zararını karşılamış olacaktı. Bu para maksada uygun kullanılmadığı için kısa zamanda tüken-di. Kanuni Sultan Süleyman duruma müdahale ederek, 3 akçeden fazla olan et fiyatının “zarar-ı lahm” adı ile devletçe ödenmesini kararlaştırdı.²⁵ İstanbul'da önemli et tüketim merkezleri olan Yeniçeri Ocağı'nın ve sarayın memnun edilmesi önemli idi. Özellikle Yeniçeri Ocağı'nın memnuni-yetsizliği, çözümü zor olayların başlangıcı olabiliyordu.

Başkentteki yönetim, saray ve Yeniçeri Ocağı'nın dışında kalan halkı da ihmal etme cesaretini gösteremiyordu. Bu nedenle onların da et ihtiyacının karşılanmasına dikkat ediliyordu. I. Selim Kanunnamesi, kasapların koyun ve keçi etini ayrı ayrı satmalarını, zayıf hayvan kesmemelerini, her zaman et bulundurmalarını ve verilen narh üzerinden satmalarını emrediyordu.²⁶

İstanbul'da olduğu gibi taşrada da fiyat hareketlerine paralel olarak et fiyatlarında ayarlama yapılıyordu. 11 Şaban 1213 (Ocak 1798)²⁷ tarihli Hacıoğlupazarı Şer'ie Sicili'ndeki bilgiye göre büyükbaş hayvan etinin kıyyesi 5 para, koyun etinin kıyyesi 10 paraydı.²⁸ Bu kayda göre âyan, zabitan, kentin ileri geleni ve halk ayrımı gözetilmeden söz konusu fiyatlar üzerinden et satışı yapılacak, kasaplar ihtisap ağası tarafından denetlenecekti.

Aynı tarihte kazada 160 dirhem ekmeğin 1 paraya, 130 dirhem çö-reğin de 1 paraya satılmasına karar verilmişti.

25 Rebiyülevvel 1214 (Ağustos 1799) tarihinde Hacıoğlupazarı'nda kasap esnafından Behlüllah, Kara Osman ve Kara Hüseyin şer'ie mahkemesine başvurarak kaza halkının şikâyetçi olduğunu ve et fiyatında indirim yapılmasını istemişlerdi. Buna göre 1 kıyye büyükbaş hayvan etine 4 para, 1 kıyye koyun etine 8 para, 1 kıyye içyağına 9 para narh konulmasını teklif

etmişlerdi. Kabul edilen ve bir yıl kadar devam eden bu uygulama, kasap esnafının zarar etmesine neden olmuştu.

Bir yıl sonra, 22 Rebiyülahir 1215 (Ağustos 1800) tarihinde kasap esnafından Halil, Kara Osman, Kara Hüseyin, Kekemecik Ali ve Kör Alem-dar şer'iyeh mahkemesine başvurarak büyükbaş hayvan etinin kıyyesinin eskisi gibi 5 para, koyun etinin kıyyesinin 10 para olmasını istemişlerdi. Nitekim kadı vasıtasıyla et fiyatları kasapların isteğine uygun olarak kabul edilmiş ve Hacıoğlupazarı halkına duyurulmuştu.

Görüldüğü gibi devlet gerek İstanbul'da, gerek taşrada et fiyatları ile yakından ilgileniyordu.

İSTANBUL KASAPLARI

Tüketim merkezine getirilen celep koyunlarının tek alıcısı kasaplardı. Her kasabın, yılda ne kadar kasaplık hayvan satın alıp İstanbul halkına satacağı, düzenlenen kasap defterinde kayıtlıydı. Kasap esnafı arasında yer almak kolay değildi. Kasap yazılacak kimseler mal varlığı, zenginlik ve iş ahlakı yönünden incelemeye alınıyor, daha sonra kasap olup olmayacağına karar veriliyordu.²⁹ Sonuçta devlet kasapları tayin ediyordu. Bazen İstanbul'a kasap olarak atanmak özel bir sürgün türü de olmuştur.³⁰

Devletin narh koyma yolu ile et fiyatlarına sık sık müdahale etmesi kasap ve celeplerin çalışma hayatında bazı olumsuzlukların yaşanmasına neden oluyordu. Mahkeme kayıtlarında ve BOA Mühimme Defteri kayıtlarında bu durumu açıklayan çok sayıda belge bulunmaktadır.³¹

Bütün bu tedbirlere rağmen kasapların zarar görmesi kaçınılmaz oluyordu. Kasapların ve celeplerin bu nedenle iflas ettiğine dair çeşitli kayıtlara rastlanmaktadır.³²

ORDU İÇİN HAYVAN SATIN ALINMASI

Hassa Kasapbaşı Mustafa Ağa'nın gerek ordu gerekse İstanbul'un et ihtiyacı için külliyetli miktarda koyun ve keçi satın alacağından, İvraca ve Dobruca kolundan yeterli miktarda koyun ve keçi talebinde bulunmuştu.³³

Silistre valisi kendisine gönderilen hatt-ı şerifi, celep-keşan teşkilatına dahil olan ve "İvraca ve Dobruca Kolu" denilen kol üzerinde yer alan Ra-

hova, Berkofça, İzladı, Hacıoğlupazarı, Balçık, Varna, Kavarna, Mangalya, Köstence, Karaçimen, Babadağ, Hırsova, Maçın, İsakçı ve Tolçı gibi kazaların kadılarına göndererek celep-keşanlara duyurulmasını istemişti.

Bölgeye gelen koyun sayıcısı Ahmed Ağa'ya bu konuda zorluk çıkarılmaması istenmişti. Ahmed Ağa Hazine-i Âmire'de korunan koyun mukataası defteri ile karşılaştırarak satın alınacak koyun ve keçileri tayin edecekti. Gelenek olduğu üzere 10 baştan bir baş küçükbaş hayvan satın alınacaktı; damızlık koyun, kuzulu sağmal koyun alınmayacak onun yerine kısır marya koyun ve toklu alınacaktı. Rayiç üzerinden parası bir tekml ödenecekti. Koyun mukataası için kart ve erkek beher 10 baştan bir baş 80 paraya, kısır marya koyun ve şişek 60 paraya, toklu ve keçi 50 paraya alınacaktı.

Toplanıp istenilen yere götürülmek üzere yola çıkarılan koyunların yemi sahiplerinden bedava istenmeyecek, vermeleri için baskı yapılmayacaktı. Yol boyunca sürülerin yiyecek ihtiyacı daima sorun oluyordu. Kaza ahalisi 10 baş hayvandan bir baş hayvan vermezse gereken cezalandırma yapılacaktı. Sayıcılar çevre halkına eziyet etmeyecekti; kadılar, naipler ve âyanlar bu konuyu takip edeceklerdi. Hayvanların fermanında belirtildiği şekliyle satın alınması istenmekteydi.

Mübaşir elinde hükm-i şerifle geldiğinde kaza ahalisinin yerine getirmesi gereken celep-keşan koyunlarının her biri için 36'sar akçe miri ve 8'er akçe gulamiye ve 4'er akçe maaşına ek olmak üzere toplam 48 akçe toplanmalıydı. Bu sırada paraları toplarken ahaliye eziyet edilmemeliydi. Bazı kasaba ve köy ahalisi tuğralı ağnam defterindeki koyun bedelini vermek istemedikleri için "biz eşkinci, köprücü, çeltikçi yazıldık, böyle hizmet ettiğimiz için koyun bedeli ödemekten muafız" diyerek karşı çıkmaktaydılar. Mübaşirlerin koyun bedelini mutlaka toplaması gerekmekteydi. Celep-keşanların kaçak koyunu var ise kanıtlandıktan sonra kayda geçirilmeliydi.

Miri için alınan akçenin her 108 akçesinden 1 esedi gurus³⁴ ayrılarak Hazine-i Âmire'ye gönderilmeliydi. Ayrıca eşref-i cedid ve kızıl altın da aynı şekilde alınmalıydı. Normal ayardaki parada ise 40 para 1 gurus³⁵; 1 akçe eksik veya fazla toplanmamalıydı.

Bu sırada devam eden savaş ordunun et ihtiyacını artırmıştı. Silistre Valisi Mustafa Paşa ordu için Dobruca Kolu'ndan ferman-ı âli mucibin-

ce koyun satın alacağını duyurmuştu.¹⁵ Bu sırada Rus ordusu Varna'ya kadar geldiği için ihtiyaç daha da artmıştı.

Hacıoğlupazarı, Mangalya ve Köstence kadılarına 27 Safer 1217 tarihinde gönderilen fermanla İstanbul ve ordunun et ihtiyacını karşılamak için rayiç üzerinden koyun ve keçi alınmasına karar verildiği bildirilmişti. Hacı Mustafa ve zimmi Zohraki, sayıcı ve mubayaa memuru olarak tayin edilmişlerdi. Koyun işinde daha önce belirtildiği gibi gayrimüslim olmanın sakıncası bulunmuyordu. Sayıcıların 10 koyun ve keçiden birer tane olmak üzere devletin verdiği fiyat üzerinden hayvan satın alacakları ilan edilmişti. Gelen haberlerden, kazalarda ahalinin hayvanlarını satmak istemediği veya satış işlemlerini geciktirdikleri öğrenilmişti. Rikab-ı Hümayun kaymakamı çukadarlarından Ahmed Ağa bölgeye gönderilerek, kendisinden seri şekilde mübaayayı gerçekleştirmesi istenmişti. Karşı çıkanların İsmail muhafızı ve Silistre Sancağı Divanı üyesi olan el-Hac Süleyman Ağa tarafından cezalandırılacağı ilan edilmişti. Koyun ve keçiler bir an önce toplanacak, bedeli sayıcılar tarafından nakden ödenerek İstanbul'a gönderilecekti.¹⁶

KOYUN SAHİPLERİNİN ÖDEDİĞİ VERGİLER

Osmanlı Devlet Hazinesi koyun ve keçiden aldığı vergiden önemli bir gelir elde ediyordu. Oğlak ve kuzu buna dahil değildi.

Âdet-i ağnam resmi her koyun ve keçiden bedelen alınan vergiydi. Resmin miktarı her yıl mültezimlere gönderilen fermanla belirlenir ve toplanırdı.¹⁷

Ondalık ağnam resmi ise askerin ve başkentin et ihtiyacını karşılamak üzere 1241 yılında konulmuştu. On hayvandan bir hayvan alınır; aynı veya bedeli olarak tahsil edilirdi. Toplanmasındaki zorluk nedeniyle âdet-i ağnam resmi ile ondalık ağnam resmi birleştirilerek sancaklardaki mültezimlere maktuan ihale olunmaya başlanmıştı.

Asıl olan bu vergilerden başka selamet akçesi, geçit resmi, otlak resmi, yaylak resmi, kışlak resmi, toprakbastı parası gibi değişen ve bölgesel vergiler de vardı.

Rumeli Sağ Kol'da, Silistre Eyaleti'ndeki kazaların celep-keşan mukataasına ait koyun bedeli 44.583 baş koyun için senevi 879 guruştı. Bu miktar 1214 yılına mahsuben alınacaktı.¹⁸ Mukataa bölgesine, yani Sağ

Kol'a, mühürlü ve nişanlı koyun mukataası defteri ile birlikte giden haraççılara, vergi toplama işini kayıtlara göre ve çok dikkatli yapmaları emredilmişti. Koyun mukataası defterine göre celep-keşan koyunlarının her biri için 36 akçe vergi, 8 akçe âdet-i gulamiye, 4 akçe haraççısının maaşı için olmak üzere toplam 48 akçe memura teslim edilecekti.³⁹

Muharrem 1214 tarihli şer'i kayıta Hacıoğlupazarı köylerine ait 1.445 adet celep-keşan koyununun 72 köye dağılımı verilmişti. Söz konusu celep-keşan koyunlarının defter-i hakanîye göre maktu vergisi 845 guruştur.⁴⁰ Buna 30 guruş tahsildariye, 30 guruş defter harcı, 10 guruş kalemiye, 10 guruş hüddamiye ve 6 guruş mastariye eklendiğinde, toplam 931 guruş tutmaktaydı. Bu bedel 1.445 adet celep-keşan koyununa taksim edilerek toplanacaktı. Hesaba göre her bir celep-keşan koyununa ortalama 27 para isabet etmekteydi.

Yıllık yapılan kayıtlarda büyük bir değişiklik yapılmıyordu. Şer'îye siciline Rebiyülâhır 1215'te yapılan kayıta, hangi köyden kaç koyun yazılacağı ve celep-keşan koyunlarından toplanacak verginin 845 guruş olduğu belirtilmişti.⁴¹ Daha önce olduğu gibi 845 guruşu maktu olup Hacıoğlupazarı Harac-ı Defteri'nde⁴² kayıtlıydı. Vergi memurları buna ilave olarak 30 guruş tahsildariye, 60 guruş defter harcı, 10 guruş kalemiye, 10 guruş hüddamiye ve 6 guruş ihzariye ilave edecekler ve toplam 961 guruş (sayfa 164) liste halinde verilmiş olan 66 köyde bulunan toplam 1.445 koyuna taksim edilecekti. Sonuçta koyun başına 26 para 2 akçe⁴³ düşmekteydi.

Tahsildarın elindeki deftere göre bunun acilen toplanması istenmişti. Ayrıca celep-keşanların "kaçtı" diye bildirdikleri koyunlar için de aynı parayı ödemeleri şart koşulmuştu. Böylece koyunlarını sakladıklarına inandıkları celep-keşanları cezalandırmış oluyorlardı.

Rumeli'nin Sağ Kol Kalemî, celep-keşan koyunlarının ağnam bedeli mukataası daha sonraki yıllardan farklı değildi. Yine 44.580 baş celep-keşan malı tespit edilmişti; bunlar için senevi 879 guruş 30 akçe kesinleşmişti. Bundan başka Silistre Sancağı kazalarında 1216 yılına mahsuben, celep-keşan koyunlarının her biri için 36 akçe devlet hazinesine, 8 akçe gulamiye ve 4 akçe mübaşirin maaşı için olmak üzere toplam 48 akçe ilave edilmesi kararlaştırılmıştı. Mühürlü, nişanlı koyun mukataası defterinin sureti ile sancağa gönderilen mübaşirin kurallara uygun olarak tahsilat yapması emredilmişti.

Hacıoğlu Pazarı'nda Celep Koyunları

Köyler	Çanem(adet)	Köyler	Çanem(adet)
Velifakih	12	Melekhâtun	8
Ayuormanı	18	Aydınbeğ	10
Arslanbeğ	24	Mûsâbeğ	30
Ubanca	19	Çiftlik Mahallesi	30
Karabaşlı	12	Börekçiler	18
Semüzali	18	Kassâblı	35
Sarıca	12	İlbeği	20
Vâlili	12	Söğütcük	23
Kurıcakapu	12	Matlumca	20
Şâhinler	25	Çobankapısı	27
Âlıc-ı Kebir	15	Mü'mince	10
Ermenipınarı	10	Mallica	10
Yasdukcılar	15	Semüzkâsım	28
Tokacılar	18	Pirfakih	23
Âlıc-ı Sağır	18	Küpeliler	13
Kösesinân	18	Köstekciler	22
Susuz	25	Harmanlığ, Çayırharmanlığı	35
Çayırılıgöl	25	Başpınar ma'a Aydınçulha	23
Gerzalı	25	Hoşkadem	18
Toykapısı	13	Karakurd	12
Mürselkapısı	13	Kızılcamahalle	15
Karaağaç	30	Kabasakal	25
Karabaşılar	25	Gelincik	35
Karayazıcı	25	Âdemhalife	65
Şuhûdkapısı	25	Karailyâs	30
Zağralı	15	Çakırca	15
Sâlihuddinhalife	30	Uzunumûr	12
Keremüddinhalife	4	Arnabudkapısı ma'a Karamurad	34
Çoral-ı Kebir	15	Boğdan	10
Çoral-ı Sağır	16	Yanıklar	15
Yılanlık	10	Kâdiköyi	33
Karaman ma'a Enbiyâ	15	Hisarlık	6
Alibeğ	30	Sarımahmûd	13
Armağankapısı ve Nebikapısı	78	Seyyid Alifakih	6
Hacisâdik	25	Turgudhalife	10
Dokuzağaç	24	YEKÜN	1.445

Koyun ve keçiden her yıl alınan resm-i yapağı ve resm-i kıl gibi ürün vergileri de koyun ve keçi kırkım zamanında yılda bir defa alınırdı.

17 Zilkade 1214 tarihinde Hacıoğlupazarı'na ait şeriye defterindeki kayıttan anlaşıldığı kadarıyla davardan alınan kıl ve yapağı resmi Özi Eyaleti'nde iltizama verilmişti. Silistre Sancağı'nın ve Sağ Kol'da kazaları bulunan diğer sancakların kazaları da buna dahildi. İrad-ı Cedid-i Hümayun Hazinesi'nce yapılan düzenlemeye göre koyun ve keçinin her birinden "1 para resm-i kıl ve resm-i yapağı" tahsil edilecekti.

Silistre, Umurfakih, Yanbolu ve Nevahi-i Yanbolu, Ruskasrı, Kari-nabad, İslimye, Aydos, Ahyolu, Misivri, Mangalya, Balçık, Maçın, İsakçı, Varna, Kozluca, Tolçı ve İskele-i Bergos kazalarının yapağı ve kıl resimlerinin 1214 yılına mahsuben tahsildarlığına Âyan Süleyman Ağa talip olmuştu. Süleyman Ağa iltizam bedelini zamanında ödemek vaadiyle İrad-ı Cedid-i Hümayun Defterdarı el-Hac İbrahim Reşid'e mühürlü senet vermiş, buna karşılık eyalet sınırları içinde ondan başka hiç kimsenin resm-i kıl ve resm-i yapağı toplama yetkisinin olmadığına dair belge almıştı. Süleyman Ağa Anadolu, Rumeli, Halep, Trablusşam iskeleleri ile İzmir ve Selanik'te gümrük vergisinden de muaf olacaktı.

Resm-i kıl ve resm-i yapağı, kuzu ve oğlak dışında kalan bütün küçükbaş hayvandan istisnasız alınıyordu. Vergi, askeri, gayri askeri, reaya, çoban, göçebe, evlad-ı fatihan, aşiret, göçer farkı gözetmeden koyunu olan herkesten toplanıyordu. Ödenmediği durumda iki katı tahsil ediliyordu.⁴⁴

CELEP-KEŞANLARIN VE KOYUN YETİŞTİRİCİLERİNİN VERGİ VERMEKTEN KAÇINMASI

Sağ Kol'da celep-keşanlar vergi vermemek için her türlü çareye başvuruyorlardı. Koyunların sayısının hesabını veremeyince öldü veya kaçtı diyerek sorumluluktan kaçmaya çalışıyorlardı. Bir önceki yıl kazaların ahalisi, elindeki koyunları vermemek için her türlü çareye başvurmuştu. Kıtlık olduğunu ya da hayvanın kırıldığını beyan etmişlerdi. Gelen fermanlarda bir önceki yıl gibi davranılmaması isteniyordu. Ayrıca celep-keşan mukataasına dahil olan Sağ Kol'daki kazalarda celep-keşanların kendilerini başka geri hizmet kurumunda göstermesine sık sık tesadüf edili-

yordu. 10 Zilhicce 1215 tarihinde Silistre, Umurfakih, Yanbolu, Nevahi-i Yanbolu, Ruskasrı, Hatunili, Karinabad, İslimye, Ahyolu, Aydos, Çardak, Misivri, Mangalya, Karasu, Yenipazar, Hacıoğlupazarı, Babadağ, Pravadı, Balçık, Maçın, Hırsova, Yasakçı, Varna, Kozluca, Tolçı ve İskele-i Bergos kazalarına gönderilen fermana bunun üzerinde durulmuşsa da bir türlü önü alınamamıştı.

Gönderilen fermana celep-keşanların vergiden kaçmasına veya ek-sik ödemesine izin verilmemesi emredilmişti. Zaman zaman tuğralı ağ-nam defterinde kayıtlı olmalarına rağmen koyun bedelini vermek isteme-yen celep-keşanların “eşkinciyiz, köprücüyüz, çeltikçiyiz veya diğer hizmet kurumlarına dahiliz ve bunun karşılığı vergiden muafiz” dedikleri hatırla-tılmakta ve memurlardan bu tür ifadelere itibar etmemeleri istenmekteydi. Kaybolduğu veya kaçtığı bildirilen koyunların durumunun araştırılması, şahitlerin dinlenmesi, bu sayının en aza indirilerek hesap edilmesi ve top-lanan paranın Hazine-i Âmire’ye eksiksiz teslim edilmesi önemliydi ve emrediliyordu.

Para Hazine-i Âmire’ye teslim edilirken 108 akçenin 1 guruş, 1 gu-ruşun da 40 para üzerinden hesaplanacağı açıklanmıştı. Bu bilgiye göre 1 para 2,7 akçe değerindeydi.⁴⁵

Hassa Kasapbaşı Seyyid el-Hac Mehmed, celeplerden kasaplık ko-yun alacağı zaman önceden takrir vermek zorundaydı. Her yıl olduğu gibi Şevval 1216’da İstanbul’un artan et ihtiyacını karşılamak için külliyetli mik-tarda koyun ve keçi satın alınması gerektiğini belirten bir takrir vermişti. Bunun üzerine Silistre Valisi Seyyid Musa Paşa ile Silistre, Pravadı, Şum-nu, Yenipazar, Rusçuk, Hacıoğlupazarı, Osmanpazarı, Varna, Kavarna, Balçık, Mangalya, Eskicuma, Hezargrad, Köstence, Babadağ, Hırsova, Dob-ruca, Deliorman, Maçın, Tolçı ve İsakçı kazalarının kadılarına, naip ve âyanlarına Dobruca Kolu celeplerinden koyun satın alınacağına dair bir fer-man gönderilmişti.⁴⁶

Söz konusu fermana, İstanbul’un et ihtiyacı için Dobruca Ko-lu’ndan koyun satın almak üzere, sayım memurları Hacı Mustafa ve Uzun Ahmed’in tayin edildiği yazılmıştı. Ferman 13 Muharrem 1216 (Mayıs 1801) tarihinde şer’iye siciline kaydedilmişti.

Sayım memurlarına, Hazine-i Âmire’de korunan koyun mukataası defterini incelemeleri, hatta buradaki kayıtları kaza kadılarında bulunan defterlerle karşılaştırarak mevcut olan koyun ve keçi sayısını tespit etmeleri emredilmişti. Sayım memurları kanun gereği 10 baştan bir baş koyun veya keçi satın alacaklardı.⁴⁷ Koyunların ferman gereği sayım memurlarına teslim edilmesi gerekmekteydi. Sayım memurları satın aldıkları koyunların bedelini yanlarında bulunan paradan derhal ödeyeceklerdi. Fermanda İstanbul’un et ihtiyacının büyük olduğu ve acilen karşılanması gerektiği ısrarla belirtilmişti.

Sayım memurları koyun satın alırken daha önceki yıllarda olduğu gibi devletin verdiği ve kesinleşen fiyata göre, kart ve erkek koyunun beherine 80 para, kısır marya koyuna 60 para, toklu ve keçiye 50 para ödeyecekti. Damızlık ve kuzulu, sağlıklı koyunlar kesinlikle satın alınmayacaktı. Ancak koyunun tamamının sağlıklı olması halinde sürü sahibi 10 baş koyuna bir koyun vermek yerine kısır marya koyun için devletin ödediği 60 paranın yarısı olan 30 parayı mubayaa memuruna ödeyecekti. Görüldüğü gibi fiyatlar kısa aralıklarla değişmemişti.

Mubayaa memurları devletin verdiği fiyatın altında koyun alamayacakları gibi yol boyunca sürünün tüketeceği yem ve yiyeceği üreticiden talep edemeyeceklerdi. Bu şekilde davrandığı tespit edilen sayım ve mubayaa memurları görevden alındıkları gibi ayrıca cezalandırılacaklardı. Öte yandan üretici de sürünün tamamının damızlık veya kuzulu olduğunu iddia ederek koyununu satmaktan kaçmayacaktı.

Silistre Valisi Seyyid Musa Paşa, kendisine gönderilen fermanı kazalara tekrar göndererek konuyu yakından takip ettiğini bildirmiş, sayım memurlarının bir an önce koyun alımını tamamlamalarını ve celep-keşanların koyunları İstanbul’a doğru yola çıkarmalarını emretmişti.

Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşlarından Kasapbaşı Mustafa Ağa tarafından verilen takrirden, ordunun ve İstanbul halkının et ihtiyacının arttığı ve bir an önce İstanbul’a canlı hayvan getirilmesi bildirilmişti. Bunun için Hazine-i Âmire’de saklanan koyun mukataası defterine göre Dobruca Kolu olarak bilinen ve Silistre, Rusçuk, Hezargrad kazalarını da içine alan bölgeden bir an önce koyun ve keçi satın alınması için girişimde bulunulmuştu.⁴⁸

7 Ramazan 1218, Salı günü Silistre Valisi Yusuf Paşa'ya gönderilen ferman, vali tarafından Tırnovo Voyvodası Tirsinklizade ve Rusçuk, Hezargrad, Eskicuma, Osmanpazarı, Şumnu, Yenipazar, Pravadi, Kozluca, Varna, Balçık, Kavarna, Hacioğlupazarı, Mangalya, Köstence, Karaharman, Çirmen, Hırsova, Karasu, Tolçi, Babadağ, İsakçı ve Tolçi kadılarına iletilmişti. Buna göre, her 10 baş kart ve erkek ağınamdan biri için 210 akçe, şişek için 180 akçe, kısır marya koyun için 150 akçe, toklu ve keçi için 120 akçe olmak üzere rayiç ilan edilmişti (1 para= 3 akçe). Yeni fiyata göre kart ve erkek ağınam ile toklu ve keçinin alış fiyatı 10 para aşığı çekilmişti; toklunun fiyatı değişmemişti.

Sayıcılar bölgeye gönderilirken özellikle damızlık ve kuzulu sağmal hayvanlara dokunulmaması istenmişti. Bunların yerine kısır marya koyun veya toklu alınması önerilmişti. Eğer bu da mümkün olamıyorsa koyun sahibinin koyun bedelini ödemesi istenmişti.

Sayıcıların bölge halkının koyunlarını saklaması veya sağmal olduğunu iddia etmesi üzerine, Silistre Valisi Yusuf Paşa'nın dikkati çekilmiş, bölgesinde konu ile ilgilenmesi istenmişti. Bu sırada sayıcılara da ödemeleri bir an önce yapıp koyunları İstanbul'a getirmeleri gerektiğı belirtilmişti. Yusuf Paşa da İstanbul'dan gelen fermanı voyvoda ve kadılara bir defa daha göndererek sorumluluklarını yerine getirmelerini istemişti.

Kasapbaşı Mustafa Ağa bir takrir vererek İstanbul'da yaşayan kalabalık nüfus için en kısa zamanda çok miktarda koyun ve keçi alınacağını ilan etmişti. Satın almak için özellikle Dobrucalı tabir olunan koyunların yetiştiğı Rusçuk, Hezargrad ve Eskicuma kazaları seçilmişti. Ancak bu kazalarda koyun ve keçi sayılırken halk zorluk çıkarmakta ve yeterli miktarda koyunun alınmasına engel olmaktaydı. Hazine-i Âmire'de korunan koyun mukataası defterine başvurularak miriye yazılmış olan koyunlar tespit edip satın alma işine girişilmeliydi.⁴⁹

Hassa Kasapbaşı Ocaklığı tarafından, Silistre Sancağı içindeki kazalardan Rusçuk, Hezargrad, Eskicuma, Osmanpazarı, Şumnu, Pravadi, Kozluca, Deliorman, Varna, Balçık, Kavarna, Hacioğlupazarı, Mangalya, Köstence, Karasu, Çardak, Babadağ ve diğer kazaların kadıları ile Rusçuk Âyanı (imrahori evvel payesiyle) Tirsinkliolu İsmail'e bu konu bildirilerek

tedbir almaları istenmişti. Defter üze satın alınacak kart ve erkek ağnama (her 10 baştan bir baş seçilecek) 80 para, kısır marya koyun ve şişeğe 60 para, toklu ve keçiye 50 para¹⁰ ödenecekti. Damızlık ve kuzulu, sağmal ağnam satın alınmayacaktı. Gerekirse onların yerine marya koyun, toklu ağnamdan 10'da bir baş satın alınacaktı; parası eksiksiz ödenecekti.

CELEPLERİN VERGİ KAÇIRMA YÖNTEMLERİ

Bazı kasabalarda bulunan celep-keşanlar ağnam defterinde kayıtlı olmasına rağmen koyun bedellerini vermekten kaçınmakta, bunun için çeşitli yollara başvurmaktaydılar. Genellikle bunlar başka muaf zümrelerden olduklarını iddia etmekte, eşkinci, köprücü, çeltikçi ve benzer hizmetler yaptıklarını söylemekteydiler. Bu durumda mübaşirin yapacağı mühürlü ve nişanlı koyun mukataası defterine başvurmak, hatta buradaki bilgileri, kadılıkta korunan defterdeki bilgilerle karşılaştırmaktı.

Celep-keşanların diğer bir vergi kaçırma yöntemi de koyunların kaçtığını veya öldüğünü söylemekti. Mübaşir bu durumu kanıtlamak için halktan güvenilir kişilerin şahitliğine başvurmakta, gerçekten koyunların öldüğüne veya kaybolduğuna kanaat getirirse, kanıtlanan durum karşısında yeniden işlem yapmakta, gerekirse bunları vergiden düşmekteydi.

Hazine için toplanan koyun başına 36 akşenin, 108 akçesi 1 esedi guruşla değiştirilerek hazineye ulaştırılmaktaydı; ki bu da 14.860 esedi guruş tutmaktaydı. Mübaşir akçeyi esedi guruşa çevirtirken artık veya eksik olmaması için çok dikkatli olmalıydı. Bu işleri yaparken paraların sahte olmaması için de kontrol etmeleri gereknekteydi.

10 Şaban 1216 tarihli bir kayıt, kayıp celep-keşan koyunlarının tespiti ile ilgiliydi. Köylerde celep-keşanların beyanları ahalinin şahitliği ile kesinleştirilerek defter-i hakaniye işlenmişti. Bunların üzerine düşen vergi miktarı daha önce belirtildiği gibi, Hacıoğlupazarı köylerinde bulunan 1.445 adet celep-keşan koyununa taksim edilmişti. Kazada mukataanın tamamı olan 845 guruşa 30 guruş tahsildariye, 60 guruş defter harcı, 10 guruş kalemiye, 10 guruş hüddamiye ve 6 guruş ihzariye ilave edilerek oluşan toplam 961 guruş, 1.445 koyuna taksim edilmişti. Ayrıca hangi köyde kaç adet koyun olduğu tespit edilmişti. Yeni durumda koyun başına 26

para 2 akçe isabet etmişti. Her yıl toplamda küçük oynamalar olduğu görülmektedir.

28 Safer 1217 tarihli şer'îye kaydına göre Silistre, Umurfakih, Yanbolu, Nevahi-i Yanbolu, Ruskasrı, Hatunili, Karinabad, İslimye, Aydos, Ah-yolu, Çardak, Misivri, Mangalya, Karasu, Yenipazar, Babadağ, Hacıoğlupazarı, Pravadı, Balçık, Maçın, Hırsova, İsakçı, Varna, Kozluca, Tolçi ve İskele-i Bergos kadılarına ortak olarak gönderilen ferman, celep koyunlarının koyun mukataasının 1217 yılına ait mühürlü ve nişanlı koyun mukataası defteri suretine göre toplanması ile ilgiliydi.⁵¹

Silistre Sancağı kazalarından 1217 yılına mahsup olmak üzere Rumeli'nin Sağ Kol Kalemi, celep-keşan koyunu bedeli mukataasına bağlı 44.783 baş celep-keşan koyununun senevi 879 gurus, 30 akçe maktu malını toplamak üzere haremeyn muhasebecisi tayin edilmişti. Haremeyn muhasebecisi, maktu vergiyi mühürlü ve nişanlı koyun mukataası defteri suretine göre toplayacaktı. Söz konusu mukataa bedeli üzerine her celep-keşan koyunu için 36 akçe hazineye, 8 akçe gulamiye, 4 akçe mübaşir maaşı için olmak üzere toplam 48 akçe ilave edilecekti.

Vergi ödemek istemeyenlerin eşkinci, köprücü, çeltikçi gibi geri hizmet mensubu olduklarını belirtip vergiden muaf olduklarını söylemelerine dikkat edilmesi istenmişti. Daha önce olduğu gibi verginin tuğralı, nişanlı ağnam defteri kontrol edilerek alınması, ancak halka eziyet edilmemesi fermanda belirtilmişti. Hazine için toplanan para İstanbul'a gönderilmeden önce 108 akçe 1 esedi guruşla değiştirilecek, değiştirme sırasında zarar edilmemesine dikkat edilecekti.

Hacıoğlupazarı Kazası'nda bulunan 1.445 adet celep-keşan koyununun 6 tanesi kaybolmuştu; yazıcılar buna kanaat getirmişti. 1217 yılına mahsuben 845 gurus olan maktu vergiye, 30 gurus tahsildariye, 60 gurus defter harcı, 10 gurus kalemiye, 10 gurus hüddamiye, 6 gurus ihzariye ilave edilerek toplam 961 guruşa ulaşmıştı. Bu miktar 1.439 adet celep-keşan koyununa taksım edilmiş, koyun başına 27 para toplanmasına karar verilmişti.⁵² Silistre Valisi Müşir Mehmed Paşa görevli memurların bu parayı bir an önce eksiksiz toplayarak başkente göndermelerini emretmişti.

Satın alınan hayvanlar sakat ve özürlü olmamalıydı. Sayıcılar hayvan sayarken sahiplerine eziyet etmemeliydi. Buna rağmen yeterli miktarda koyun satın alınmamıştı; Tirsinklioğlu İsmail konuyu takip etmesi için kadıları tekrar uyarmıştı.

Rumeli'de Sağ Kol Kalemi ağnam bedeli, celep-keşan mukataasına bağlı olan Silistre Sancağı'ndaki kazaların 1220 yılına mahsup olmak üzere 44.503 baş celep-keşan koyunu vardı. Senevi 879 gurusu maktu malı olup, Numan Ağa ve Abdurrahman Ağa mühürlü hükmü şerifle bunu toplamaya yetkili kılınmıştı. Ahalinin üzerinde yazılı celep-keşan koyunları için her bir koyundan 36 akçe miri için, 8 akçe âdet-i gulamiye, 4 akçe de maaşa ilave için olmak üzere toplam 48 akçe alınacaktı. Koyun yetiştiricileri tuğralı ağnam defterine göre toplanması gereken bu parayı ödememek için çeşitli yollara başvurmaktaydılar. Koyunların ölmüş veya kaçmış olduğunu söyleyerek sürülerinin bir kısmını saklamaktaydılar. Bazısı da "biz eşkinciyiz, derbentçiyiz, köprücüyüz, çeltikçiyiz" diyerek celep-keşan görevinden kaçmak istemektedirler.

Ödemeler standart bir para üzerinden yapılmamakta, bunun paritesi ne dikkat edilmesi hatırlatılmaktaydı. Toplanan para Hazine-i Âmir'e gidecekti, eşref-i cedit ve Frenk altını gibi paraların ayarına dikkat edilmeli, düşük ayarlı olanlar alınmamalıydı. Ahalinin bir kuruşu eksik ödenmemeliydi.³³

KASAPBAŞINA TAHSİS EDİLEN OCAKLIK

Silistre Sancağı, Hassa Kasapbaşı Ocaklığı'na bağlıydı. Kasapbaşına bağlı olan Rumeli Sağ Kol'da bulunan Silistre Sancağı kazalarının celep-keşan mukataasına ait koyun bedeli 44.783 baş koyun için bir yılda 879 gurusu 30 akçeydi. Bu miktar 1215 yılına mahsuben alınacaktı. Mukataa bölgesine mühürlü ve nişanlı koyun mukataası defterini de birlikte götüreren haraççılara, vergi toplama işini kayıtlara göre ve çok dikkatli yapmaları emredilmişti. Koyun mukataası defterine göre celep-keşan koyunlarının her birinden 36 akçe vergi, 8 akçe gulamiye, 4 akçe haraççının maaşı için olmak üzere toplam 48 akçe memura teslim edilecekti.³⁴

Buradaki kazalarda kasapbaşına ait 3.210 adet bedel-i nüzü'l hanesi bulunmaktaydı; ayrıca var olan mütekaidin-i maktuat mallarının 1220 yılı-

na mahsuben tahsili gerekmektedir. Bütün bunlar mühürlü, nişanlı mevkuflat defterinde yazılı olduğu gibi toplanacaktı. Sancağın kazalarında bulunan nüzü'l hanelerinden her birinin 63 gurus 30 akçe maktu malları olup, 1222 yılına mahsup edilerek mühürlü ve imzalı deftere göre toplanması için emir verilmişti.⁵⁵

Mübaşir kazaya gittiğinde her bir nüzü'l hanesinden 600 akçe nüzü'l bedeli (600: 120= 5 gurus)⁵⁶ ve maktuat mallarından 600 gurus imzalı, mühürlü mevkuflat defterine göre toplayacaktı. Tamamı kasapbaşına teslim edilecekti.

Mübaşirlerin maaşı için her nüzü'l hanesinden 30 akçe alınacak, bunun 110 akçesi 1 esedi gurusla değiştirilecekti. Nüzü'l akçesi de aynı şekilde değiştirilip Hazine-i Âmire'ye teslim edilecekti. Paranın toplanması esnasında defterdeki kaydın dışına çıkmayacak, ahaliye zulmedilmeyecekti.⁵⁷

Hazine-i Âmire'de bulunan defterde Kasapbaşı Ocağı'na dahil olan Silistre Sancağı'nda üretilen arpa için 2.150 avâriz hanesi ve 209 gurus maktu malları vardı. Bu bilgi Silistre Sancağı'ndaki kadılarına bildirilmiş, 1220 yılında toplanması için Hazine-i Âmire'deki defterin mühürlü ve nişanlı sureti gönderilmişti. Buna göre 2.150 avâriz hanesinin beher hanesinden 676 akçe avârizları ile o miktar mal-ı maktularının imzalı mühürlü deftere göre toplanması ve kasapbaşına teslim edilmesi emredilmişti.⁵⁸

Hassa Kasapbaşı Ocaklığı'na dahil olan Silistre Sancağı'nda bulunan 2.152 adet ve 2 hums avâriz hanesinin senevi toplam 2.200,5 gurus 39 akçe arpadan bağışlanmış maktuat malı kasapbaşına bağlanmıştı. 1217 yılına mahsuben mühürlü ve nişanlı mevkuflat defteri suretine göre tahsil edilecekti. Daha önce yapılan hesaplama ve deftere uygun olarak her avâriz hanesinden 676 akçe toplanacak, mübaşir maaşı için 50'şer akçe alınacaktı. Toplanan paranın her 108 akçesi bir esedi gurus olmak üzere Hazine-i Âmire'ye gönderilecekti. Miktarın esedi gurus üzerinden gönderilmesi gerekmektedir. Mübaşir ve yardımcılarının çok dikkatli davranması istenmekte; halka zulmedilmeyeceği, fermanda belirtilenden fazlası veya eksiğinin istenmeyeceği belirtilmekteydi. Devlet vergi toplama konusunda vatandaşını gönderdiği fermanla korumaya çalışmaktaydı (7 Rebiyülâhır 1217). Esedi gurusun rayici değişebiliyordu; bir yıl önce 110 akçe iken, 1217 yılında 108 akçe olduğu belirtilmişti.⁵⁹

Kazalarda bulunan 221 avâız hanesinin tahsili gereken 281 gurus mal-ı maktuları olup, gönderilen mühürlü ve nişanlı mevkufat defterine göre kasapbaşı için toplanması gerekmektedir. Verginin toplanması sırasında kimseye baskı yapılmaması önemliydi.

Silistre Sancağı'nda bulunan 2.152 adet ve 2 hums avâız hanesinin senevi toplam 2.200,5 gurus 39 akçe arpadan bağışlanmış maktuat malı, mühürlü ve nişanlı mevkufat defterine göre 1216 yılına mahsuben tahsil edilecekti. Daha önce yapılan hesaplama ve defter kaydına uygun olarak her avâız hanesinden 606 akçe toplanacak, mübaşir maaşı için 50'er akçe alınacaktı. Toplanan bu paranın her 110 akçesi 1 esedi gurus olmak üzere, esedi gurus üzerinden Hazine-i Âmire'ye gönderilecekti. Mübaşir ve yardımcılarının çok dikkatli davranması istenmiş, memurların halka zulmedemeyeceği, fermanla belirtilenden fazlası veya eksisinin istenemeyeceği bildirilmişti. Devlet yine gönderdiği fermanla vergi toplama konusunda vatandaşını korumaya çalışmaktaydı

Daha önce Silistre kazalarının Hazine-i Âmire Defteri'ne göre hasa kasapbaşına ocaklık olarak tahsis edildiği belirtilmişti.⁶⁰ Hacıoğlupazarı Şer'iye Sicili'ne 5 Ramazan 1216 tarihinde kaydolan fermana göre⁶¹ Silistre kazalarında bulunan 621 tam, bir yarım, bir sülüs avâız hanesinin maktu olan kışlak vergisi senevi 281 gurus, 20 para, 37 akçeydi. Söz konusu avâız haneleri bu vergiyi kasapbaşına ocaklık olarak ödemekteydi.

Avâız hanesi, bedel-i nüzül ve maktu mallarından kasapbaşının alacağı miktar savaş nedeniyle toplanamamıştı. Kadılarından bir an önce toplanması istenmekteydi. Gelen ikinci bir emirde kasapbaşı ocaklığı ile ilgili verginin iltizam usulü ile toplanması için Tirsinklioğlu'na verildiği, Tirsinklioğlu'nun da Muhzırzade Mehmed Ağa'yı görevlendirdiği kaydedilmişti.

"Silistre Sancağı'nda vaki kazaların 1222 yılına mahsup olmak üzere 44.583 baş celep-keşan koyunu ile senevi 879 gurus mukataa malı olup mühürlü ve nişanlı koyun mukataası defteri sureti mucibince tamamını tahsil olunmak fermanıdır."⁶² Koyun sayısının azalmaması konusu üzerinden hassasiyetle durulmaktaydı.

Zilkade 1218'de Silistre Sancağı kazalarının kadılarına gönderilen fermanla kasapbaşı ocaklıklarından olan Silistre kazalarının 620,5, 1 rub

ve buçuk hums avâriz hanesinin 231,5 guruş 37 akçe maktu mallarının 1218 yılına mahsup edildiği bildirilmişti; bu miktarın tahsil edilmesi gerekmektedir. Kazalardaki 540,5, 1 sülüs ve buçuk hums avâriz hanesinin, beher hanesinden 325 akçe ve 81 hanesinin, beher hanesinden 405 akçe olmak üzere mühürlü ve nişanlı mevkufat defteri suretine göre toplanmıştı. Bu hanelerden yeniden vergi istenmemesi mübaşire hatırlatılmıştı. Önceki yıllara göre ödenecek miktarın değiştiği görülmektedir. Mübaşirin maaşı için her avâriz hanesinden 6 akçe alınacaktı. Hazineye ayrılan toplam miktarın her 108 akçesi 1 esedi guruşla değiştirilerek hazineye gönderilecekti. Değiştirme sırasında eksik veya ziyade ödeme yapılmamasına dikkat edilmeliydi.⁶³

Toplanacak para, bir standarda bağlanacak ve daha önce olduğu gibi toplanan verginin her 108 akçesinden bir esedi guruş alınıp Hazine-i Âmire'ye gönderilecekti. Fermanla ısrarla vurgulandığına göre üreticiden eksik veya fazla tahsilat yapılmayacaktı.

Rumeli'de, kışlak ve arpa üzerinden hassa kasapbaşına ocaklık olarak ayrılan miktar toplam 281,5 guruş, 37 akçe ve 2.200,5 guruş 39 akçe olmak üzere toplam 2.482 guruş ve 76 akçeye ulaşmıştı.

Sonuç olarak: Silistre Valiliği dahilinde bulunan Silistre, Umurfah, Yanbolu, Nevahi-i Yanbolu, Ruskasrı, Hatunili, Karinabad, İslimye, Aydos, Ahyolu, Çardak, Misivri, Mangalya, Karasu, Yenipazar, Babadağ, Hacıoğlupazarı, Pravadı, Balçık, Maçın, Hırsova, İsakçı, Varna, Kozluca, Tolçi ve İskele-i Bergos gibi kazaların bedel-i ağnam ve celep-keşan mukataası Rumeli'nin Sağ Kol Kalemî'nde kayıtlıydı.

10 Zilhicce 1216 tarihinde Hacıoğlupazarı ve söz konusu kazaların kadı ve naiplerine ulaşan fermanla, celep koyunlarının malikâne olarak ayrılan koyun mukataasının mühürlü, nişanlı koyun mukataası defterine göre tahsil edilmesi buyrulmaktaydı.⁶⁴

SİLİSTRE SANCAĞI'NDA HARCAMALAR VE VERGİLER

19. YÜZYILDA RUMELİ'DE İDARİ DÜZEN

Osmanlı Devleti'nde hem merkezi idarenin hem de eyalet ve sancak yönetiminin klasik şeklinden on yedinci yüzyılda tamamen uzaklaşmıştı. Eyalet askeri olan, tımarlı sipahinin eski gücü kalmamış, yerini yavaş yavaş valilerin kapılarında besledikleri ve çeşitli adlarla anılan askerlere bırakmıştı.¹

Bu yüzyıldan itibaren ülke yönetiminin temel birimi sayılan sancaklarda da önemli değişiklikler olmuştu. Bozulan tımar sistemi yerini iltizamla yönetime bırakmış, vezir unvanları kідeme bakılmaksızın dağıtılmıştı. Vali atanması için boş vilayet bulunamayanlara bir veya birkaç sancağın geliri “arpalık” olarak verilmeye başlanmıştı. Arpalık alan valiler başkentte oturup, vekillerini sancağa göndermişlerdi. 18. yüzyılda “arpalık” sistemi yerleşmiş, pek çok sancak arpalık olarak yönetilir olmuştu.

Bu yüzyılda Anadolu ve Rumeli, eyalet, liva (sancak), nahiye ve köylerden kurulu bir düzene sahipti.² Yüzyıllar içinde idari taksimatta görülen değişiklikler köklü değişiklikler olmaktan uzaktı. Yapılan düzenlemelerle sancaklar arasında küçük sınır değişiklikleri yapılmıştı. Her eyalette bir paşa sancağı bulunuyordu. Paşa sancağında “vali” olarak da bilinen beylerbeyi, sancakta ise sancakbeyi oturuyordu.

19. yüzyılın başından itibaren devletin ayakta kalabilmek için aldığı tedbirler de yeterli olmamaya başlamıştı; buna rağmen çözümler aramaktan vazgeçilmedi. Bu konuda III. Selim'in giriştiği yenilik hareketi çok önemlidir. Ancak devam eden Osmanlı-Rus Savaşı ve ayaklanmalar yenilik girişiminin sonucunu görmeye mani olmuştu.

Beylerbeyi ya da vali, kendine tabi olan sancakların askeri kumandanı, aynı zamanda sancakbeylerinin amiriydi; serdar ve serasker unvanı alabilirlerdi. Beylerbeyi sancaklara gitmezse yerine bir “buyruldu” ile mü-

tesellim tayin ederdi. Mütessellim, beylerbeyi adına sancağı yönetir, beylerbeyine ait gelirleri toplar, kendisine gönderirdi. Beylerbeyinin emrinde bulunan “kapı halkı” denilen askerler ile savaşa katıldıkları gibi eşkıyanın tabiki ve cezalandırılmasını da yapabilirlerdi.

Sancaklar³ kazaların birleşmesinden meydana geliyordu. Bazı sancakları sancakbeyi, bazılarını da voyvoda veya muhassıllar idare ediyordu. Sancak has olarak verilmişse buraya has sahibi tarafından voyvoda tayin edilirdi. Sancakbeyleri sancaklardaki kuvvetlerle beylerbeylerinin emrine girerek sefere katılırlardı. 18. yüzyılda sancak beylerinden paşa veya bey olanlara “mutasarrıf” da deniyordu. Sancakbeylerinin emrinde “sarıca” ve “sekban” adını alan kapı halkı bulunuyordu. Sekbanların başında “sekbanbaşı veya bölükbaşı” bulunurdu.

VALİ VE SANCAKBEYLERİNİN GELİRLERİ

Devlet göreve giden memuruna ayrıca ücret ödemişiyordu. Bu yüzden göreve giden memur geçtiği yerlerden askerinin, atının ve kendinin yiyecek masraflarını çıkarmak zorundaydı.⁴ Bitmeyen bu istekler reaya için yıkım oluyordu. Vermemek olanağına da kuvvet yönünden sahip olmayan reaya kendisinden gücüne göre çok fazla istenen “zahire baha, ikramiye, nal baha” diye adlandırılan vergileri öderken çok zorlanıyordu. Valiler, sefer sırasında veya ayaklanmaları bastırırken buğday, koyun, pirinç, kahve, tütün, ekmek gibi ne lazımsa aynı olarak da topluyorlardı.

19. yüzyılın ilk yarısında kent-köy ayrımı yapılmadan düzenli olarak her yıl iki eşit taksitte toplanan vergiyi “imdad-ı hazariyye” denirdi.⁵ Savaş olmayan yıllarda valilerin giderlerinin bir kısmını karşılamak için ayrılan bu vergi türü önceleri gerek görüldüğü zaman alındığı halde zamanla sürekli ve düzenli alınan bir vergi hale gelmişti. Halkın en çok yakındığı, belirlenip toplanmasında kuraldışı uygulamaların yapıldığı vergilerin başında “imdad-ı hazariyye” geliyordu.⁶ III. Selim ve II. Mahmud vali ve mutasarrıfları bu vergi toplanırken yolsuzluk yapılmaması için sık sık ikaz etmişlerdi. Vergiyi toplayanlara ayrılmış olan “hizmet-i mübaşiriyye” sabit olmasına rağmen, mübaşirlerin halktan zorla bedelsiz yem, yiyecek ve konaklayacak yer istedikleri bilinmektedir.

Valiler giderlerini temin etmek amacıyla imdad-ı hazariyye adıyla kendi adlarına vergi topluyorlardı. İmdad-ı hazariyyeyi, vali sancakta oturmuyorsa mütesellimler toplayıp kendisine gönderiyordu. Bu işte âyan ve kadılar da yardımcı oluyorlardı. Valiler zaman zaman da ilave olarak “kaf-tan bahası” adıyla vergi topluyorlardı.

İmdad-ı hazariyye, kasım ayında ve hıdrellez zamanında olmak üzere yılda iki defa yazılır ve toplanırdı. Bazen üç veya dört taksitte tahsil edildiği olurdu. Kaza halkı ödeme gücüne göre vergi hanesine bölünürdü. Her köy veya mahallede oturanların mali gücü, bir vergi hanesinin üzerine düşen vergiyi ödeme gücüne sahip olmayabilirdi. Hesaplanırken tam, yarın ve çeyrek haneye düşecek miktar da hesaplanarak ilan edilir, sonuç tevzi defterlerine yazılırdı, bundan sonra vergiler toplanırdı.

Valinin kethüdası, kâtibi ve diğer memurlar için bahşiş adı ile toplanan paralar, askere ödenecek maaşlar imdad-ı hazariyyeye eklendiği zaman istenen vergi genellikle halkın ödeme gücünü aşıyordu.

İmdad-ı seferiyye ise, seferberlik ilan edilip, valilerden sefere katılmaları istendiğinde yapacakları olağanüstü giderleri karşılamak için halktan toplayacakları vergiydi. Toplanması sırasında imdad-ı hazariyyede uygulanan kurallar geçerliydi. Örneğin Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde Temmuz 1828’de Anadolu’nun her yöresinden imdad-ı seferiyye istenmişti.⁷

Sancakbeyleri “imdad-ı hazariyye ve imdad-ı seferiyye”nin ne kadar tuttuğunu kadılara bildirirler, kaza halkını yakından tanıyan kadı ve yardımcıları bunu vergi hanelerine taksim ederlerdi; vergi hanesi sayısı her defasında farklılık gösterebilirdi.

Tevzi defterleri, 19. yüzyılın başında eyalet veya sancak merkezlerinden toplanacak vergilerin ne türlü taksim edileceğini ve toplanacağını gösteren defterlerdi.

İmdad-ı seferiyye, zaman uygunsu tevzi defterine eklenerek İstanbul’a gönderilip onaylatılır, değilse doğrudan doğruya valinin gönderdiği mübaşirler tarafından toplanırdı.

Kadı, mahkeme görevlileri, şehir kethüdası, âyan, mütesellim, esnaf dernekleri temsilcileri ve kazanın ileri gelenlerinden seçilmiş birkaç kişi bir araya gelerek bu harcamaları kontrol ediyordu. Uygun bu-

lunduktan sonra kadı ve ekibi masrafları şer'îye siciline kaydediyordu. Genel gider toplamına "harc-ı imza, kâğıt bedeli, mübaşiriye" gibi masrafları ekledikten sonra kazayı belli sayıda vergi hanesine ayırıp, masrafı hane sayısına bölüyorlardı. Tevzi defteri onaylanmak üzere İstanbul'a gönderiliyordu. Onaylandıktan sonra mahalle ve köyler ödeme gücüne göre bir, yarım, çeyrek vergi hanesine bölünüyor ve vergi ona göre toplanıyordu.⁸

Tevzi defterlerindeki masraf kalemleri incelendiğinde, kente veya kazaya gelip kalan ya da geçip giden mübaşir, ulak gibi görevliler için yapılan harcamaların, ayaklanmaları bastırmak, eşkıyayı kovmak ve güvenliği sağlamak amacıyla zorunlu olarak yapılan olağanüstü masrafların, kamuya ait onarım ve yapım işleri için ödenen paraların, ulaşım, asker maaşı gibi ödemelerin altı ayda bir hesaplanıp yazıldığı görülmektedir.

Cizye ise, İslam devletinde Müslüman olmayan 14-75 yaşları arasındaki ergin tebaanın ödemekle yükümlü olduğu baş vergisiydi. Genel bir tanımla cizye faal erkek nüfustan alınıyordu.⁹ Gayrimüslimlerin ödediği cizye, devletin önemli gelir kaynaklarından biriydi ve kişinin ekonomik gücüne göre alâ, evsat ve edna olmak üzere üçe ayrılıyordu. 1691 yılında yapılan cizye reformuna göre alâ 48, evsat 24, edna 12 akçeydi. 1834 yılına kadar cizye bu oran üzerinden tahsil edildi.

26 Nisan 1834 (6 Zilhicce 1249) tarihinde II. Mahmud bir irade yayımlayarak bu anlaşmazlığa son vermek istedi.¹⁰ İradeye göre reaya, gelir düzeyine göre üçe ayrılarak her dilimdekilerin ödeyeceği cizye miktarı belirlendi. Buna göre gayrimüslimler alâ için 60, evsat için 30, edna için 15 gurus cizye ödemekle sorumlu tutuldu. Vergi memurlarının belirlenen rakamlar dışında herhangi bir para alması yasaklandı; halka karşı adaletli davranacakları ilan edildi.¹¹ 1834 yılında yapılan bu düzenlemede 1831 nüfus sayımının verileri esas alındı. Yapılan yenilikler *Takvim-i Vekayi*'nin çeşitli sayılarında halka duyuruldu.¹²

Cizye taşrada valiye ödeniyordu; kadınlar, çocuklar, sakat ve çalışmaz durumda olanlarla din görevlileri cizye ödemiyordu. Cizye ödeyen gayrimüslim tebaanın can ve mal güvenliği devletçe güvence altına alınmış oluyordu.¹³

Yıllık olarak toplanan cizye, tayin edilen cizyeciler tarafından bazı yerlerde de gayrimüslim yöneticiler tarafından toplanıyordu. Vergi memurları ile reaya arasında anlaşmazlıkların ardı arkası kesilmiyordu. Osmanlı Maliyesi bunu önlemek için zaman zaman düzenlemeler yaptıysa da suiistimallerin önü alınamadı.

1214 yılına ait cizye evrakına göre Hacıoğlupazarı'nda 645 gayrimüslim hane bulunuyordu.¹⁴ Kazadan alınacak cizye gayrimüslim nüfusun gelir durumuna göre alâ 10, evsat 600, edna 35 hane olmak üzere taksim edilmmişti. Kazadan, alâ 60 x 10= 600 guruş, evsat 600 x 30= 18.000 guruş, edna 35 x 35= 1.225 guruş olmak üzere toplam 19.825 guruş cizye toplanarak ve Silistre sancakbeyine verildi. Sancakbeyleri cizyeyi açık artırma ile iltizama veriyordu.

SANCAKTA İLTİZAMA VERİLEN VERGİLER

Silistre sancağında yürük mukataası, cizye ve has geliri iltizama verilmişti; şer'îye sicilinde bunların kayıtları bulunmaktadır.

Hacıoğlupazarı'nda Tanrıverdi yürük mukataası muhalledatından Hacıoğlupazarı köylerinden Yanıklar Köyü'nün aşarı, Hacıoğlupazarı'nda oturan el-Hac Ali Efendizade Mehmed Ağa'ya iltizam olarak verilmişti. Kazada yürük mukataasını topladığını ilan edenler olmuştu. Bundan sonra Mehmed Ağa'dan başka hiç kimse Tanrıverdi yürük mukataasını topladığını ilan edip Tanrıverdi yürüklerini rahatsız edemeyecekti.¹⁵

Öte yandan Pravadı Kazası'nda ve Hacıoğlupazarı Kazası'nda oturan gayrimüslimlere ait cizyenin 1215 yılına ait kısmı Varna'da oturan İshak Beşe'ye iltizam olarak verilmişti.¹⁶ Yapılan anlaşmaya göre İshak Beşe iltizam bedelinin tamamını üç ayda ve iki taksitte tamamlayacaktı. Hacıoğlupazarı'na 645 cizye evrakı düşmüştü; alâ 10, evsat 600, edna 35 adetti. Bu tarihte alâ 60 guruş, evsat 30 guruş, edna 15 guruş olarak belirlenmişti.

Silistre kazalarından toplanacak olan Silistre valisine ait has gelirinin toplanmasına ise Voyvoda el-Hac Çorbacı Hasan Ağa talip olmuştu. Hasan Ağa 1.200 guruş karşılığında iltizam almıştı; 1.200 guruşu, üç taksitte ödeyeceğini beyan etmiş, ikisini toplayıp teslim etmiş, sonuncusunu da teslim edince iltizam temessükünü geri alacağı kendisine bildirilmişti.

Son taksiti de ödeyen Voyvoda el-Hac Çorbacı Hasan Ağa'ya senet teslim edilmiş, devlete borcu kalmadığına dair karşılıklı imzalar atılmıştı.¹⁷

1220 yılı Muharrem ayına mahsuben Hacıoğlupazarı cizyesi kasa-ba sakinlerinden Zülfikârzade Ahmed Ağa'ya ihale ve tescil olunmuştu. Toplam 645 cizye hanesindeki evrakların dağılımı, 10 adet alâ, 600 adet evsat ve 35 adet ednaydı.

Tirsinklioğlu İsmail Ağa adına Mustafa Ağa (daha sonra Alemdar Mustafa Paşa) 1220 yılına mahsuben reayanın ödemesi gereken cizyenin toplanması için Hacıoğlupazarı sakinlerinden Burunsuz Ahmed Ağa'ya 500 guruş zamlı¹⁸ 4.500 guruşa ihale etmişti. Cizye evrakı 10 adet alâ, 600 adet evsat ve 35 adet ednadın ibaretti.

1220 yılı Mart ayından itibaren Salih Ağa, Hacıoğlupazarı cizye iltizamına talip olmuştu. Bedel-i iltizam olan meblağı tamamen ödemişti. Durumu açıklamak üzere Salih Ağa'ya bir zabıtname verilmişti. Bu yazıya göre, voyvodalık için toplanması gereken ne varsa bunları toplamaya Salih Ağa yetkiliydi.

Hacıoğlupazarı Kazası'nın cizyesi, 1220 yılı Kasım ayından Hızır ayına mahsuben Silistre Valisi Mustafa Paşa'nın hazinedarı Ahmed Efendi tarafından, Hacıoğlupazarı Âyanı Boşnak Abdullah Ağa'ya 5.000 guruşa ihale edilmişti.¹⁹

Silistre Sancağı'nın reayasına ait olan cizye Silistre Sancağı Valisi Mustafa Paşa'ya aitti. 1223 yılına mahsup olmak üzere cizye evrakı Mustafa Paşa'nın hazinedarı Ahmed Efendi tarafından Hacıoğlupazarı kadısına getirilmiş ve 5.000 guruşa Âyan Boşnak Abdullah Ağa'ya ihale edilmişti. Cizye evrakı 10 adet alâ, 600 adet evsat, 35 adet edna olmak üzere toplam 645 adetti.²⁰

Hacıoğlupazarı Âyanı Mustafa Ağa ihale zaptını onaylamış; Salih Ağa'yı voyvoda tayin etmişti. Görevini yaparken kimsenin kendisine ilişmemesi istenmişti. Atama senedi Salih Ağa'ya verilmişti.²¹

KAZALARDAN ALINAN AVÂRİZ VE NÜZÜL VERGİLERİ

Önceleri olağanüstü zamanlarda alınan avârız ve nüzül akçesi daha sonraları düzenli toplanan vergiler haline getirildi.²² Doğrudan doğruya merkezden görevlendirilen mübaşirler tarafından toplanıyor ve ilgili hazi-

neye gönderiliyordu. Verginin belirlenmesinde “avâriz hanesi” birim olarak kabul edilmişti. Her sancakta kaç avâriz hanesinin bulunduğu Hazine-i Âmire’de saklı defterde kayıtlı idi. Vergi toplanacağı zaman kayıtlara bakılarak yöneticilere ferman yazılır her haneden alınacak avâriz ve nüzül miktarı ile “mübaşiriye” oranı belirtilirdi. Ayrıca mübaşirin kent merkezinde kaldığı sürede yaptığı zorunlu harcamalar da vergiye eklenirdi.

Kazalardaki avâriz hanelerinden maktu olarak ödenecek miktar 621,5 guruş, bir sülüs ve buçuk guruştur. Kazaların bazı köylerinin yılda 281,5 guruş, 37 akçe maktu geliri bulunmaktaydı.

Söz konusu miktar, 1214 yılına mahsup edilecek ve mühürlü nişanlı mevkufat defteri suretine göre toplanacaktı.

Hacıoğlupazarı Kazası’nda bulunan 540,5 avâriz hanesinden 325’er akçe ve 81 hanesinden 405’er akçe avârizleri ve maktu malları, irsal olunan mühürlü ve nişanlı mevkufat defterleri sureti mucibince tahsil edilerek kasapbaşına teslim edilmesi emredilmişti. Mübaşir bu paraları toplarken kimseye baskı yapmayacaktı.

Bu işleri yapan mübaşirin maaşı için her avâriz hanesinden 50’şer akçe alınacaktı. Avâriz için alınan her 100 akçeden 7 guruş alınacak, bundan ziyade bir şey talep edilmeyecekti.

Hacıoğlupazarı kadısına gönderilen fermana göre 1214 yılına mahsup edilecek olan Hacıoğlupazarı Kazası ahalisinin ödemek zorunda olduğu avâriz hanesi ve bedel-i nüzül malları ve mübaşirin maaşı, defter-i hakanideki kayıtlara göre toplam 2.730 guruştur. Buna 30 guruş tahsildariye, 70 guruş ilave defter harcı, 15 guruş kalemiye, 15 guruş hüddamiye, 10 guruş ihzariye eklenecekti ve toplam 2.870 guruş olacaktı. Bu miktar kazada bulunan 27 avâriz hanesine, bir buçuk rub üzerine taksim olunmuştu. Beher avâriz hanesine 108,5 guruş isabet etmekteydi; mübaşir vergiyi bu hesaba göre toplayacaktı.

Bazı hallerde mahalle ve köyler bir avâriz hanesi oluşturmamıştı. Kayıtlar avâriz hanesinin dörtte biri olan rub üzerinden yapılmıştı. Bu durum hesaplamayı kolaylaştırmakta ve alt birimler için yapılacak işlemlerde temel alınmaktaydı. Örneğin Hacı Hıdır Mahallesi 3 rub öderken, Hacı Hazma Mahallesi 0,5 rub ödemekteydi. Köylerin arasında çeyrek rub ödeyenler bile bulunmaktaydı.

Defter-i hakanîye göre, 1216 yılına mahsuben avâz hanesi ve bedel-i nüzûl malları için Hacıoğlupazarı Kazası ahalilerinin ödemesi gereken, 2.730 gurus tutmaktaydı. Ayrıca tahsildariye için 30 gurus, defter harcı için 170 gurus, kalemiye için 15 gurus, hüddamiye için 15 gurus, ihzariye için 10 gurus olmak üzere toplam 2.970 gurus toplanacaktı. Sonuçta bu para taksim edildiğinde beher avâz hanesine 121 gurus düşmekteydi. Konu muhasebe defterine imza ve mühürle işlenecekti.²³

Yine defter-i hakanî kaydına göre, 1217 yılına mahsuben Hacıoğlupazarı Kazası ahalilerinin üzerine yazılmış ve ödenmesi gereken vergi, avâz hanesi ve bedel-i nüzûl malları²⁴ alelhesap 2.730 gurus tutmaktaydı. Bir önceki yıl ile arasında çok küçük değişiklik bulunmaktaydı. Tahsildariye 30 gurus, ilave defter harcı 170 gurus, kalemiye 15 gurus, hüddamiye 10 gurus olmak üzere toplam 2.955 gurus kazada yer alan 26 vergi hanesine bölünmüştü ve mühürlü, imzalı deftere göre toplanacaktı.

1220 yılına mahsuben, Hacıoğlupazarı Kazası ahalilerinin yerine getirmesi gereken sorumluluklarından avâz hanesi ve bedel-i nüzûl malları ve mübaşirlerin maaşları ile birlikte 2.730 gurus ve 70 gurus defter harcı, 15 gurus kalemiye, 15 gurus hüddamiye, 10 gurus ihzariye, toplam 2.840 gurusu ulaşmaktaydı. Bu meblağ 25 vergi hanesine taksim edilmişti.²⁵

Silistre Sancağı'nın bazı kazalarında avâz haneleri²⁶ maktu olarak arpa vermekle sorumlu iken, şimdi bu hizmetlerinden ayrılp kasap ocaklığı olmak için başvurmuşlardı. Kazalarda toplam 2.152 kısım ve 2 seb avâz hanesi ve senevi 230,50 gurus 39 akçe maktu malları bulunuyordu (1720 yılından sonra, 1 gurus: 120 akçe). 1213 yılına ait olan bu miktarın 1214 yılına mahsup edilerek tahsil edildikten sonra, avâz hanelerinin Kasap Ocağı'na dahil olmasına izin verilmişti. Tahsilat nişanlı ve mühürlü deftere göre yapılacaktı. Beher avâz hanesinden 676 akçe avâz ve 676 gurus maktu malları mühürlü ve nişanlı deftere göre tahsil edilecekti. Bu işlemden sonra Kasap Ocağı'na kaydolacaklardı. Tahsilat sırasında mübaşirin maaşı için her bir avâz hanesinden 50'şer akçe ve avâz için alınan akçenin her 108 akçesinden 7 gurus Hazine-i Âmiri için tahsil edilecek ve bu paradan gayri para talep edilmeyecekti.

Silistre Sancağı kazalarındaki kadı ve naipilere, sancaktaki hassa kasapbaşı ocaklılarından olan avârız hanelerinin, maktu olarak ödemeleri gereken miktarın yazılı olduğu mühürlü ve nişanlı mevkufat defterinin suretinin gönderildiği bildirilmişti.

MISIR'DA ORDUNUN ZAHİRE İSTEĞİ GİTGİDE ARTIYOR

Mısır'da savaş devam ederken Dobruca'dan zahire alımı devam ediyordu. Varna İskelesi Mübayaacısı ve Âyanı Osman Ağa, Bergos İskelesi Mübayaacısı ve Âyanı Mehmed Ağa, Balçık, Kavarna, Mangalya ve Köstence İskeleleri Mübayaacısı Kili Nazır es-Seyyid Mehmed Said ile civar kadı ve naiplerine gönderilmiş olan bir fermanla Mısır'da ordunun zahire ihtiyacının günden güne arttığı bildirilmiş ve bunun bir an önce sağlanması istenmişti.²⁷

Varna, Bergos, Kavarna, Mangalya ve Köstence iskelelerine mübaşir tayin edilen Varna Âyanı Osman Ağa'dan bu iskelelerde mevcut olan arpanın miktarının bir an önce tahkik edilerek merkeze bildirmesi istenmişti. Bir habbe bile ziyan olmasın diye emir verilmişti. Arpa mübayaacıların yardımı ile toplanarak Beyrut İskelesi'ne nakledilecekti. Kimsenin rehavete dalmasına ve hileli yola sapmasına izin verilmemesi istenmekteydi. Diğer kazalardaki kadılara Varna kadısına yardımcı olmaları emredilmişti.

HACIOĞLUPAZARI'NDAN GEÇEN GÖREVLİLERE YAPILAN HİZMETLER

Silistre Sancağı, Batlık Denizi'nden gelip İstanbul'a ulaşan Sağ Kol'daki yolun önemli konaklarının olduğu yerde bulunuyordu. Özellikle Hacıoğlupazarı menzili bunların arasında en önemlisiydi. Genellikle burada konaklayacak diplomatlar için, menzile ve menzil görevlilerine önceden haber veriliyordu.

Silistre Valisi Vezir Hasan Paşa, Hacıoğlupazarı kadı, naip, kethüda, yeniçeri serdarları, âyan ve zabıtlarına 15 Cemaziyülevvel 1213/1798 tarihinde gönderdiği fermanla Hotin'den getirilerek, İstanbul'daki İrad-ı Cedid Hazinesi'ne götürülen miri hazinenin Hacıoğlupazarı menzilinde konaklayacağını bildirmiş, önceden hazırlık yapılmasını istemişti. Fermanla, miri hazinenin güvenli bir mekâna yerleştirilmesi, gece ve gündüz için

gerekli miktarda korumanın verilmesi, korumaların yeterli olmayacağı düşünülürse, kafiye refakat etmek üzere tüfekli ve silahlı elemanların verilmesi, herhangi bir ihmalin yapılmaması emrediliyordu. Ancak, bu konu bahane edilerek ahaliye zulmedilmemesi ısrarla belirtilmiş, hazinenin salimen ulaştırılmasının önemli olduğu hatırlatılmıştı. Nitekim hazine menzilde iken ve yola çıkarıldıktan sonra özel koruma önlemleri artırılmıştı.²⁸

Aynı tarihte İstanbul'dan gelip Rusya'ya giden Fransız konsolosu da Hacıoğlupazarı'nda konaklamış; konsolos daha gelmeden karşılanması, ağırlanması ve uğurlanması, hatta menzilden ayrılırken kendisine hediyeler verilmesi hakkında İstanbul'dan ferman gelmişti.

İbrail şehrinde ikamet etmekte olan topçu ve arabacı ortalarının yarısı, 1798 yılında İstanbul'a dönmek üzere hazırlanmıştı. Konvoy İbrail'den sonra odabaşlarından Hüseyin Ağa'nın nezaretinde Hacıoğlupazarı menzilinde konaklayıp, yolculuk için gerekli bazı eksiklerini tamamlayacaktı. Özellikle miri ve zabitan bargirlerinin (beygir) yem ve yiyeceklerinin nakliyesi için 30 adet arabanın sağlanması istenmişti. Arabaların hizmete hazır olarak Hüseyin Ağa'ya teslim edilmesi gerekiyordu. Askerlerin ve arabaların İstanbul'a ziyaşsız ulaşması için Hacıoğlupazarı menzilinde verilecek hizmet önem taşıyordu. Arabalar menzilcinin değil, kadının sorumluluğunda hazırlanıyordu.²⁹

Yine Enderun ağalarından Koğuş Ağası Mehmed Ağa ve yanındakiler İstanbul'dan Silistre'ye giderken Hacıoğlupazarı'nda konaklamışlardı. Mehmed Ağa ve yanındakiler İstanbul'dan Silistre'ye kadar yol boyunca ihtiyaçlarının karşılanmasını istemişlerdi. Gönderilen defterde belirtildiğine göre, menzilde yeterli miktarda zahire ve yorgun olan hayvanların değiştirilmesi için dinlenmiş at, eşek ve katır bulundurulacak, ayrıca Koğuş Ağası Mehmed Ağa ve yanındakilere temiz ve düzenli yatacak yer sağlanacaktı. Güvenlik nedeniyle, Mehmed Ağa bu hizmetleri talep ederken Divan'dan kendisine verilen tezkereyi göstermek zorundaydı. Konaklama yerlerinde kendisine zorluk çıkarılmaması özellikle istenmişti.

Hacıoğlupazarı âyanına gelen başka bir haberde deniz yoluyla İstanbul'dan Varna'ya gelecek olan Nemçe (Avusturya) elçisi gemiden alınarak, kara yoluyla Silistre'ye götürülecekti. Elçi ve yanında bulunan heyetin

güvenliği önemli olduğu için yanına koruma görevlisi verilecekti. Hacıoğlupazarı menziline görevlendirilecek güvenlik görevlileri vasıtası ile Var-na Limanı'nda karşılanacak heyetin kara yolculuğu için gereken harcamalarının âyan tarafından yapılması buyurulmuştu. Yolculara misafirperverlik gösterilecekti. Yolculuk esnasında yapılacak konaklama, yeme, içme masrafları önce konakladığı Hacıoğlupazarı'nda, eksik kalanlar Silistre'de karşılanacak, gerekiyorsa elçiye harçlık verilecekti. Bir menzilden ötekine giderken dinlenmiş beygirler verilerek rahat yolculuk yapmasının sağlanması istenmişti.³⁰

Sağ Kol üzerinden İstanbul'a gelen elçiler de Silistre Sancağı'ndan geçiyordu. Nitekim İspanya Orta Elçisi Sevalirde Kovaralo, muhtemelen Moskova'dan İstanbul'a gelirken bu yolu kullanmıştı. Silistre valisine ve âyanına gelen fermanla İspanya elçisinin Sağ Kol'daki menzillerde en iyi şekilde ağırlanması istenmişti.³¹ Vali de İstanbul'dan Tuna'ya kadar olan kazaların kadılarına gönderdiği fermanla, kadıların ve yetkililerin yol boyunca elçi ile ilgilenmelerini emretmişti. Kazalarda menzil odaları uygun değilse elçinin evlerde misafir edilmesini bildirmişti. Aslında elçi ve yanındaki heyetin korunmasının kolaylığı için menziller tercih edilmeliydi. Elçi nerede kalırsa kalsın yola çıkmadan önce, atı, arabası ve yiyeceği yanına verilmeli ve salimen İstanbul'a ulaşması sağlanmalıydı.

Zaman zaman yabancı devletlerin elçilerinin Osmanlı toplumunu teftiş etmek gibi gizli bir emirle yolculuk yaptıkları da oluyordu. Bu elçiler menzilde veya handa kalmak yerine ailelerin yanında kalmayı tercih ediyorlardı. Genellikle gayrimüslimlerin durumunu inceledikleri için onların evlerinde misafir oluyorlardı. Türk ailelerinin evlerine göre fevkalade pis olan gayrimüslimlerin evlerini ve zavallı, fakir yaşam biçimlerini abartarak raporlarında anlatıyorlardı.

SİLİSTRE SANCAĞI'NDA YAPILAN MASRAFLAR

Silistre Sancağı'nda sancak ve vali için yapılan masrafların Hacıoğlupazarı ahalisi tarafından karşılanacak olan kısmı en küçük ayrıntısına kadar kadı defterine yazılmıştır. Bu masraflar kesin olmamakla beraber yine belli bir sıraya göre kayda geçmiştir. Masraflar kayda geçirilmeden önce şe-

hir kethüdası, âyan, mütesellim, esnaf dernekleri temsilcileri, kazanın ileri gelenleri, kadı ve mahkeme görevlileri tarafından denetlenmekte ve şer'îye siciline kaydedilmekteydi. Şer'îye siciline kaydedilen masraflar hızır ayından kasıma veya kasımdan hızır ayına kadar olmak üzere 6'şar aylık listeler şeklinde tevzi defterine yazıldıktan sonra onaylanmak için İstanbul'a gönderilirdi. Vergiler bu deftere göre toplanırdı.

1212 yılı Hızır ayından 1213 yılı bitimine mahsup olmak üzere yapılan harcamaların içinde, Silistre Valisi Osman Paşa'nın çeşitli harcamaları, imdad-ı hazariyye, kassam masrafları, çeşitli görevlerle başkentten Şilistre'ye veya ters yönde gelip giden memurların ödenekleri, kasaba ve köylerdeki çeşmelerin tamir masrafı, çeşmecilerin ulufesi, menzil nizamı, mütemet ücretleri, zahire mübaşirleri ve muhallefat memurlarının masrafları, çeşitli harçlar ile devletin bunları toplayan tahsildarlara ve Vidin dolaylarında devam eden ayaklanmada yaptığı harcamanın bir kısmı yer alıyordu.

Sancağın ruz-i Kasımdan ruz-i Hidrelleze kadar geçen 6 ayda yapılan harcamalarından Hacıoğlupazarı Kazası'nın payına 22.010 gurus isabet etmişti. Bir önceki yıldan devreden 3.000 gurus da masraf listesine eklenmişti. Bu para hesapta olmayan harcamalar için ayrılmış olup kazanın ihtiyarları ve zabitanın zimmetinde bulunuyordu. Genellikle bu yıldan yıla devreden bir paraydı. Bu para ihtiyaç görülen yıllarda artırılabilirdi.

1213 yılında, Hacıoğlupazarı Kazası 29 vergi hanesine ayrılmış olup her bir vergi hanesine 759 gurus vergi isabet etmişti. Masrafların yazılı olduğu imzalı ve mühürlü defter ile kaza halkının ödeyeceği paraların vergi hanelerine nasıl taksim edildiğini açıklayan liste, o tarihte Hacıoğlupazarı âyanı olan Çorbacı el-Hac Hasan Ağa'ya teslim edilmişti. Âyan hazırlanan vergi tevzi defterini İstanbul'a gönderip onaylattıktan sonra vergileri toplayacaktı.

Daha önce belirtildiği gibi harcamalar kesin bir tasnife tabi tutulmamış olmasına rağmen, kendi içinde bir düzen oluşturularak yazılıyordu. Örneğin yazışmaları Hacıoğlupazarı kadısına getiren çeşitli memurlar, ulak ve tatarlar, Tatar Ağası Ali Ağa gibi ulaklar için ödenen paralar arka arkaya yazılmıştır.

Hacıoğlupazarı Muhafızı Serbestzade Mehmed Ağa'nın konağında bulunan sekbanların yiyecek içecek masrafı, konak mutfak için Bakkal

Hafız'a ödenen zahire ücreti, Hacıoğlupazarı Muhafızı Serbestzade'nin sarçabaşısı Ahmed Haseki Ağa'nın 70 günlük konak masrafı, Serbestzade'nin konağı için satın alınan atlara ödenen para da söz konusu harcamalara dahildi ve önemli bir yekûn tutuyordu.

Serasker Battal Ağa'nın harcamaları da önem taşıyordu. Askerin ihtiyaç malzemelerini satın alan mübaya memuruna Hacıoğlupazarı'nda 200 akçe gibi önemli bir miktar ödenmişti. Serasker Battal Ağa'nın yiyecek masrafının yanı sıra kahve ve tütün masrafı da vardı. Battal Ağa, 500 asker toplamak üzere çevreye gönderdiği adamlarına da önemli paralar ödemişti. Aynı şekilde firari olan askerlerin takibi ve yakalanması da masrafsız olmuyordu. Serasker Battal Ağa'nın oğlu Vidin'e gönderilmiş, ona da 200 akçe harcırah verilmişti.

Kürt Osman Paşa'nın Silistre valisi olduğu sırada Hacıoğlupazarı'nda es-Seyyid Ali Ağa serdar görevinde bulunuyordu. Kürt Osman Paşa'nın kapı halkı için buğday satın alınırken Serdar es-Seyyid Ali Ağa'dan 236 akçe borç alınmıştı. Aynı şekilde Kürt Osman Paşa tarafından bölgenin selameti ve memleket işleri için harcanmak üzere Hacıoğlupazarı müftüsünden de 700 gurus tahsil edilmişti. Vidin'de ayaklanma devam ederken Silistre valisinin de sorunları ve harcamaları artıyordu.

Öldürülen Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklıoğlu'nun muhallefati üzerinde yapılan çalışmalar uzun sürmüştü. Muhallefatın tespit ve yazım işinde yapılan suiistimaller bunun başlıca nedeni sayılıyordu. Sarıklıoğlu'nun el konulan altınları, koruma altında bir hayli zorlukla Varna'ya nakledilmişti. Çadırları 4 arabaya yüklenmiş, Varna'ya gönderilmişti. Kadı, kaza halkının Sarıklıoğlu'na olan 6.000 gurus borcunun affedilmesi için Hüseyin Efendi'yi İstanbul'a göndermiş, başkentte ahalinin borcu bağışlanmıştı. İstanbul'a gidiş gelişleri için Hüseyin Efendi'ye 233 gurus harcırah ödenmişti. Yine muhallefatla ilgili işlemleri tamamlamaya memur Tahir Ağa için de hatırı sayılır bir meblağ ayrılmıştı.

Bundan başka Sarıklıoğlu'nun mal varlığını tespit etmek için gelen muhallefat memurunun yazıcısı (muharriri) Ahmed Efendi'nin konağının iki aylık mutfak masrafı (130 gurus) ve muhallefatta elinden geldiği kadar mükemmel çalışan Mehmed Tahir Ağa'nın masrafı olan miktar da (250

guruş) kazanın ödeyeceği miktara eklenmişti. Kazadan başkente gönderilen hediyeler arasında 44 adet kuzu ve bunların bakım masrafları da vardı.

Bunların dışında masraf listesinde Zahir Mübaşiri Recep Haseki Ağa'ya verilen beygir fiyatı, verilecek hediyeler, kahve ve tütün bedelleri, mutfak masraflarının da önemli bir yekûn tuttuğu görülmüştür. Ayrıca hayvanların yemini sağlamak için kazanın ileri gelen çiftçilerinden arpa satın alınmıştı.

Yağışların çok az olduğu Hacıoğlupazarı Kazası'nda su yollarının ve çeşmelerin bakımı çok önemliydi; bakım ve su haznelerinin temizliği için bu hizmeti yerine getirenlere maaş ödenmekteydi.

Bu sırada Vidin'de ayaklanma devam ettiği için yaralılar geliyordu. Hacıoğlupazarı'nda cerrahi müdahale gerektirenlerin tedavileri yapıyordu. Cerrah, ilaç ve uzun süren tedavi masrafları için 4.300 akçe ayrılmıştı.

En büyük ödeme Menzilci Ahmed Alemdar'a yapılmıştı ki, bu yıllık menzil ücretinin yarısıydı (4.500 guruş), ayrıca konaklayan görevlilerin masrafı da buradan çıkmaktaydı. Örneğin Mutemet Hasan Ağa için 500 guruş, Mehmed Tahir Ağa'nın 15 günlük konaklaması için 150 guruş gibi. Buradan anlaşıldığı kadarıyla menzilde bir gecelik konaklama 10 guruştur. Hacıoğlupazarı menzili Sağ Kol'daki menziller arasında büyük ve önemli bir menzildi.

Ruşuk Âyanı Tirsinklizade İsmail, Niğbolu, Tırnovo, Zıştovi, Rusçuk, Şumnu, Osmanpazarı, Hezargrad ve Eskiçuma kazaları kadı ve naiplerine gönderilen fermanda, daha önce Belgrad muhafızı olup, Silistre valisi olan Süleyman Paşa'nın yerine 27 Şevval 1220 tarihinde Ebubekir Paşa'nın tayin edildiği bildirilmişti.³²

Yılda iki defa toplanan imdad-ı hazariyye, diğer harcama ve masraflardan Süleyman Paşa'nın payına düşen miktar Silistre valisi olarak kaldığı süre için hesaplanacak ve o tarihe kadar olan miktar Süleyman Paşa'ya ödenecekti, geri kalan Ebubekir Paşa için ayrılacaktı.

Süleyman Paşa Silistre'de bulunduğu sırada süvari mukabelecisi olan Mir Hüseyin Ağa'dan 50.000 guruş borç almıştı. Süleyman Paşa alacağının Hüseyin Ağa'ya ödenmesi için talimat vermişti.

Bu işlemin yapılabilmesi için Divan-ı Hümayun'da korunan tevcihat defterine bakılarak görevden ayrılma ve atama günlerinin kesin tarihi

tespit edilecekti. Buna göre Silistre kazalarından yılda iki defa toplanan 30.120 gurus ve imdad-ı hazariyye hesaplanarak hak sahiplerine ödenecekti. Sadrazam Kethüdası Başçukadarı Ahmed Ağa emr-i şerifi Tirsinklizade İsmail'e getirmişti. Buna göre toplanacak paradan Ebubekir Paşa'nın payına düşen bölümü ayrıldıktan sonra, Süleyman Paşa'nın hissesi Mir Hüseyin Ağa'ya olan borcuna mahsup edilecekti.

İMDAD-I HAZARİYYE, TOPLANMASI VE VERGİLERİN TAKSİMİ

İmdad-ı hazariyye yılda iki defa yazılmakta ve iki taksitte toplanmaktaydı. Ancak savaş sırasında halkın zor durumda olduğu zamanlarda dört taksitte de ödenebiliyordu.

Hacıoğlupazarı kadısına 5 Cemaziyülâhır 1213 tarihinde gelen yazıda, Silistre Vilayeti kazalarından toplanacak imdad-ı hazariyyenin ikinci taksitinin ödenmediği belirtilmişti; ikinci taksitin ödeme tarihi gecikmişti. Kazaların borcunu belirten pusulalar hazırlanmış, Silistre'de bulunan memurla birlikte gönderilmişti; süratle paranın toplanması ve valiye ulaştırılması istenmişti. Ne yazık ki para hemen toplanmamıştı. Hacıoğlupazarı kadı, âyan ve zabitanına tekrar gönderilen bir yazıda, kazalardan toplanacak imdad-ı hazariyyenin iki taksitte ödendiği, ancak ikinci taksitin ödeme tarihi geçtiği halde henüz paranın gelmediği belirtilmişti. Her kazanın borcunu belirten pusulalar Silistre'de bulunan memurla birlikte kazalara gönderilmişti. Paranın süratle toplanması Hüseyin Paşa tarafından tekrar buyurulmuştu.

İmdad-ı hazariyye (mal-ı taksid 500 gurus, hidemat 50 gurus, mübaşiriyye 50 gurus olmak üzere) 600 gurus olarak Mübaşir Ahmed Ağa'ya teslim edilmişti. Taraflara konu ile ilgili tezkere verilmişti (15 Şaban 1213). Kayıtlarda imdad-ı hazariyyenin değişmediği görülmüştür.

Osmanlı-Rus savaşları nedeniyle asker ihtiyacı bitmiyordu. Bu sırada vali adına kazalardan asker toplanıyor, maaşları ise kaza halkı tarafından veya imdad-ı hazariyyeden ödeniyordu. Serasker Hüseyin Paşa, Kasım ayından ruz-i Hızır'a kadar yani kış boyunca 200 nefer ve bunların başbuğuna ihtiyacı olduğunu ilan etmişti; bunlar aylıklı askerler olacaktı. Sadrazam çukadarlarından Seyyid Ali, Hacıoğlupazarı Kadısı Mevlana Seyyid

Ahmed Efendi'ye gönderdiği bir yazıda Sağ Kol'dan kışın asker toplanmasını ve maaşlarının imdad-ı hazariyyeden ödenmesini istemişti. Her zaman olduğu gibi bahadır, harbe darbe yetenekli yaya sekban neferatı ve başbuğları kadının denetiminde Hacıoğlupazarı köylerinden toplanacaktı.³³

Sekbanların imdad-ı hazariyyeden sağlanacak olan maaşları Hüseyin Paşa'nın gönderdiği mutemet tarafından kazaya getirilecek, paranın korunması ve dağıtılması konusunda kadı yardımcı olacaktı. Toplam 200 neferin 6 ayda alacağı maaş 12.000 gurusı tutmaktaydı. Maaşların 6 ayda ödenecek olan ilk yarısı peşin, ikinci yarısı iki ay sonra verilecekti. Para bu süre zarfında kadının korumasında kalacaktı. Ancak Hüseyin Paşa toplanan sekbanların arasında işe yaramayanlar olursa onları memleketlerine gönderecek, gerekli bulduğu 200 kişiyi ordudan sağlayacaktı.

Nitekim bundan önce de Hacıoğlupazarı köylerinden asker toplanmış, bu askerler işe yaramamıştı. Bazıları geri gönderilmiş, bazıları da kaçmışlardı. Şimdi Hacıoğlupazarı Muhafızı Serbestzade Mehmed Ağa ile kadının seçiminde ve nezaretinde asker toplanacak ve askerlere daha önce belirtildiği gibi aylık 10 gurusı üzerinden maaş ödenecekti. Bunun 6.000 gurusu peşin, geri kalanı iki ay sonra ödenecekti. Kazadan maaşlı sekban alındığı için şimdilik başka asker alınmayacaktı. Zaman zaman eşkiya için asker toplandığı bilindiğine göre Dersaadet'ten asker toplanması ile ilgili gelen ferman gösterilmeden kadıların bu iş için aracılık etmemesi gerektiği anlaşılmaktadır.³⁴

Devam eden savaşlar esnasında Sağ Kol üzerindeki yol ve köprüler tahrip olmuştu. Tesalya Yenişehir'den Silistre'ye kadar olan kazaların kadı, âyan ve zabıtlarının bu konu ile ilgilenmesi, o sırada Silistre valisi olan Hüseyin Paşa tarafından istenmişti. Bir haberci bütün kazaları ziyaret ederek Hüseyin Paşa'nın emrini kadı ve âyanlara ulaştırmıştı.³⁵

Bu sırada Silistre valiliğine, Hüseyin Paşa'nın yerine Musa Paşa tayin olmuştu. Aynı tarihte Hacıoğlupazarı'nda Mevlana el-Hac Abdullah görevden ayrıldığından es-Seyyid Mehmed Ağa kadı vekili olarak görev yapıyordu.

Hacıoğlupazarı ahalisinin Silistre valisine Hızır ayında ödemesi gereken miktar 9.952 gurusu. Bu paranın içinde valinin masrafları, kazaya gelip giden veya geçen memurlara ödenecek paralar, Menzilci Hasan

Ağa'ya 9 aylık menzil ücreti, Mutemet ve Mubayaa Memuru Cabbarzade İbiş Alemdar Ağa ve diğer mubayaa memuru ağaların konaklama ücretleri ile memurlara ödenecek ücretler yer almaktaydı. Söz konusu 9.952 gurusun 4.210 gurusu önceden toplanmış, geri kalanın toplanması el-Hac Çorbacı Ağa'ya havale edilmişti.³⁶ Para 26 vergi hanesinden toplanacaktı.

Hızır ayının 4'ünden 1215 Kasım ayına mahsuben Hacıoğlupazarı halkından masraflar için toplanacak para ve masraflar öncekilerden farklı değildi.

Masraf defterine Silistre valisi için kazadan toplanacak olan imdad-ı hazariye miktarı, diğer harcama kalemleri, Menzilci Hasan Ağa'nın ve mutemet olan İbiş Alemdar Ağa'nın altı aylık ücretleri, zahire satın alan mubayaa memurlarının konaklama masrafları, kalemiye, kitabet ve hizmet ücretleri, kazanın muhafazası için zabıt ve erlere ödenen paralar, Musa Paşa tarafından Niğbolu Kalesi'ne gönderilen askerlerin maaşları ve diğer harcamalar yazılmıştı. Masraf defterine kaydedilen toplam 12.556 gurus, 26 vergi hanesine bölünecekti; her haneye yaklaşık 480 gurus³⁷ isabet etmekteydi.

Niğbolu Kalesi'nin muhafazası için³⁸ Mehmed Alemdar'dan 550 gurus, el-Hac Ali Ağa'dan 250 gurus, debbağ esnafından 200 gurus, Ermenilerden 260 gurus, el-Hac Osman Ağa'dan 260 gurus, müftüden 500 gurus borç alınmıştı. Müftüden alınan paranın faizi 37,5 gurusu. Alınan borçların faizi de altı ayda bir ödeniyordu. Müftüden alınan 500 gurus için ödenen faizin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Vergilerin toplanması son derece güç olmaktaydı. Zaman zaman toplama kolaylığı olması için verginin yılda dört taksite çıkarıldığı bile oluyordu. Masraf altı ayda yazıldığı halde, her altı ay için ödeme iki taksitte toplanıyordu.³⁹

Kasım'dan Hızır ayına kadar yapılan masraflar ve bunların nasıl ödeneceği hakkında verilen bilgiye göre, Silistre valisinin imdad-ı hazariyesi, kaftan baha masrafları, kazadan gelip geçen memurların masrafları, çeşmecilerin ulufesi ve çeşmelerin masrafı, Mutemet el-Hac Osman Ağa'nın konaklama ücreti, Menzilci Mestan Ağa'nın 6 aylık menzil ücreti, köy ve kasabaları koruyan sekbanların maaşları, yedek akçe olarak ayrılan 2.000 akçe ve diğer masraflar toplam 12.077 gurus tutuyordu. Kaza 26 ver-

gi hanesi sayıldığına göre her vergi hanesine 464,5 guruş isabet etmekteydi. Masraf defteri imzalı ve mühürlü olarak Hacıoğlu Serdarı Abdullah Ağa'ya teslim edilmişti. Yedek akçe olarak ayrılan miktar her yıl küçük değişiklikler göstermekteydi.

Bazı masraf kalemlerinin miktarına gelince, miri adına satın alınan zahirenin Balçık Limanı'nda depo kirası için 425 guruş, Hacıoğlu kadısına 1.000 guruş ödeniyordu.⁴⁰

Silistre Sancağı'nda bulunan kazaların kadılarına gönderilen fermanda, vilayet için 30.120 guruş masraf ve imdad-ı hazariyye toplanacağı; ilk taksitin Muharrem ayının başında toplanacağı bildirilmiş, paranın bir an önce Silistre Valisi Musa Paşa'ya gönderilmesi istenmişti. Hacıoğlupazarı kadısı tarafından, 30.120 guruş paranın vergi hanelerine hakkaniyetli bir şekilde dağıtılması ve bir an önce ödenmesi sağlanacaktı. Herhangi bir suiistimal yapılmaması, kimseden ziyade akçe alınmaması buyurulmuştu.⁴¹

1215 Hızır ayından 1216 Kasım ayına kadar Hacıoğlupazarı Kazası'nda oturanların üzerine düşen ve ödemeleri gereken sancak masrafının miktarı 14.887 guruştı ve içeriği öncekilerle aynıydı. Kazanın borcu 27 vergi hanesine bölünmüştü. Muhasebe defteri imzalanıp mühürlenerek Hacıoğlupazarı Serdarı Abdullah Ağa'ya teslim edilmişti. Abdullah Ağa paraların ahaliden toplanmasına nezaret edecekti.⁴² Aynı tarihte Silistre Valisi Osman Paşa, Rumeli Valisi Mehmed Hakkı Paşa idi.

Silistre Sancağı valisine yapılan ödemeler, bütün takiplere rağmen zamanında ödenmiyordu. Silistre Mütesellimi Seyyid Aliş Ağa, Pravadı ve Hacıoğlupazarı kadılarına yazdığı yazıda, Pravadı ve Silistre voyvodalarının vali için ödemeleri gereken miktarı ödemediklerini bildirmişti. Yazıda âyanlardan ikinci ve üçüncü taksitin bir an önce toplanması, paranın bir guruşuna dokunmadan acilen Silistre'ye gönderilmesi isteniyordu.⁴³ Kazaların pek çoğu taksitlerini zamanında ödemediği için Silistre valisi durumu sık sık kadı ve âyanlara hatırlatıyordu. Hacıoğlupazarı, Pravadı, Yenipazar ve Umurfah gibi kazaların kadıları vergi taksitlerini ödemişlerdi; imdad-ı hazariyyenin ikinci taksitini henüz göndermemişlerdi. Vilayet hazinesinden gönderilen borcu eda müzekkiresinde durum açıklanarak borcun "halisül ayar pak akçe" ile ödenmesi istenmişti. Silistre Divanı ve Niğbolu Kalesi muhafızının

gönderdiği yazılar yeterli olmamış Enderun ağalarından Mehmed Ağa ahali-
den para toplamak üzere gönderilmişti. Borcun tamamının itiraz edilmeden
Mehmed Ağa'ya teslim edilmesi gerekiyordu. Özellikle kazalardan düşük
ayarlı para gelirse bu paranın kabul edilmemesi istenmişti.

Söz konusu kazalarda Rusçuk Âyanı Tirsinklioğlu İsmail Ağa ile Si-
listre Âyanı Yılıkzade Süleyman Ağa'nın iktidar savaşı devam ediyordu. Bu
kazalarda Silistre valisi adına vergi toplamak gitgide zorlaşıyordu. Hacıoğ-
lupazarı Âyanı Seyyid Abdullah Ağa elinde bulunan imzalı ve mühürlü
deftere göre bu parayı toplayacaktı.⁴⁴ Aynı tarihte Kozluca âyanı Salih Ağa
idi; o da vergilerin toplanması konusunda zorluk çıkarıyordu. İkinci taksit-
ler bir türlü ödenmiyordu.

Silistre Divanı bu buyrulduyu götürmek ve parayı tahsil etmek üze-
re Silistre valisinin başçukadarı Osman Ağa'yı memur etmişti.⁴⁵ Osman
Ağa, sadece Hacıoğlupazarı Âyanı Abdullah Ağa'dan parayı teslim alabil-
miş ve kendisine "Eda Tezkeresi" sunmuştu.

1216 yılı Kasım ayından, Hızır'a gelinceye kadar Hacıoğlupazarı
ahalisinin Silistre Eyaleti valisine ödemesi gereken masrafın dökümünü en
küçük ayrıntısına kadar yazılmış, 19.709 guruş olduğu tespit edilmiş, 27
vergi hanesine bölünerek hane başına yaklaşık 724 guruş ödenmesine kar-
rar verilmişti.

Kış mevsiminde valinin kapı halkının barınması için küçük ve ba-
sit zemlikler⁴⁶ yaptırılmıştı. Bunların her birine ustalık ücreti (üstadiye)
olarak Daldingir Hasan Ağa vasıtasıyla 10'ar guruş ödenmişti.

Bu sırada Fransızlar Mısır'da yenilmiş, yapılan anlaşma doğrultu-
sunda çekilmeye başlamışlardı. Taşrada kazalara Mısır'ın fethi haberini ge-
tiren tatarla, Hacıoğlupazarı kadısı tarafından 10 guruş bahşiş ödenmişti.

Son yıllarda Rumeli'de eşkıyalık olayları hızlanarak devam ediyor-
du. Eşküyadan Piçoğlu'nu basmaya gidenlere 150 guruş, Taşhavlı muhare-
besindekilere 100 guruş fişenk parası ödenmişti. Taşhavlı muhasarasında
ve muharebesinde kırdı konaklayan askere 4,5 kıyye kahve bahası 396 gu-
ruş ve Kıranoğlu Hafız tarafından 279 guruş gönderilmişti. Daha sonra
190 guruş kahve takviyesi ile 190 guruş tütün parası iletilmişti. Kışı kırdı
eşkuya takibinde geçiren askerin de harcamaları yüksek oluyordu. Toplam

15 sekbana ödenen 6 aylık maaş 780 guruş, savaşlarda yaralanan askerin tedavisi için cerraha 210 akçe, Kozluca Âyanı Salih Ağa'nın askeri için 10 kıyye pastırmaya 39 guruş, çeşitli kişilerden satın alınan atlar için toplam 110 guruş, Menzili Mestan Ağa'nın yarı ücreti 4.000 guruş, 12 kapı bekçisine 770 guruş, Ağa Kapısı'nda ve köylerde olan sekbanlarının aylıkları için 1.000 guruş harcanmıştı. Ayaklanmada yaralananların sayısı o kadar çoktu ki cerrah akçesi olarak 210 guruş ayrılmıştı.

Hacıoğlupazarı Kadısı es-Seyyid Hafız Mustafa'nın görev süresi tamamlanmış, yerine Mevlana es-Seyyid Osman Efendi tayin olmuştu, aynı tarihte Mehmed Paşa Silistre valisi tayin edilmişti. Gelir gelmez yapacağı hayvan ve zahire alımı gibi harcamalar için kendisine 4.506 guruş tahsis edilmişti.

Silistre valisinin hazinehanesi Ahmed Ağa, Kaftan Ağası Hasan Ağa'yı Hacıoğlupazarı kadısına evrakla birlikte göndermiş, 600 guruş olan imdad-ı hazariyenin ikinci taksitinin derhal toplanması gerektiğini bildirmişti.⁴⁷

Yapılan masraflar aslında hep aynı kalemler üzerinde toplanmış, devamlı olan harcamalar her kayıta tekrarlanmıştır. Eşkıya üzerine giden askerin masrafı her zaman büyük olmuştu. Çarpışmada ölen hayvanların yerine yenilerinin satın alınması, koruma için gereken harcamaların artması, dağda bekleyen askerin kahve, tütün masrafı ve İstanbul'a gönderilen hediyelerin masrafı kazadan toplanacak vergi miktarını artırmıştı. Masraflar arttıkça köylerden toplanan askerin kendi erzakını da beraberinde getirmesi istenmişti.⁴⁸

Yeni tayin edilen Rumeli valisi göreve başlayınca kendisine "hoş geldin parası" sunulmuştu.⁴⁹ Paranın karşılığında herhangi bir senet alınmamış, kadı defterine kaydedilmesi yeterli sayılmıştı.

Rumeli Eyaleti valisine 5.000 guruş olan "hoş geldin parası", Rusçuk Âyanı Tirsinklizade İsmail Ağa'nın seyisi ve atını yeden Halil Ağa ve Silistre Valisi Palaslı Mehmed Paşa'nın mirahoru Ahmed Ağa tarafından sunulmuştu.

Silistre Valisi Süleyman Paşa için toplanacak olan imdad-ı hazariyye, âyan vasıtasıyla ahaliden toplanmış; valiye götürülmek üzere, Silistre valisinin kethüdası Hasan Efendi tarafından görevlendirilen Hüseyin

Ağa'ya teslim edilmiş ve gerektiği zaman gösterebilmek üzere⁵⁰ teslim edildiğine dair yazı alınmıştı.

Cemaziyülâhır 1213 (Kasım 1798)-Zilhicce 1213 (Mayıs 1799) arasında geçen sürede yapılan harcamalar ve Hacıoğlupazarı ahalisinin ödemek zorunda olduğu harcamalar da⁵¹ bir öncekinden farklı değildi.

Vergiler el-Hac Hasan Ağa adına Mütesellim Battal Ağa tarafından toplanacaktı. İkinci 6 ayda da asker toplama ve bu askerin konaklanması için yapılan masraf önemli bir meblağ tutmaktaydı. Kış için asker toplayacak olan Serbestzade Ağa'ya, Serbestzade'ye yardımcı olan İbiş Ağa ve Hasan Ağa'ya yaptıkları masraf ödenecekti. Kışın asker ve vergi toplamanın zorluğu ortadaydı. Askerin kıyafet ve mühimmatını sağlama görevi Seyyid Ali Ağa'nındı ve bu iş külliyetli miktarda para tutmuştu. Muhallefata memur olanların işi uzadıkça uzamış ve çeşitli yerlere giden adamlarının harcırahları ve konağın zahire ve et masrafı da bir hayli kabarmıştı. Kahve ve tütün masrafı dikkat çekecek kadar çoktu. Öldürülen Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıklıoğlu'nun zimmetindekileri ve köylülerin Sarıklıoğlu'na borçlarını takip etmek zaman almaktaydı.

Bir ticaret merkezi olan Hacıoğlupazarı'nda bulunan Fransız konsolosu, Felemenk bezirgânları ve İngiltere elçisinin korunması için yapılacak harcama da bu liste içinde yer almıştı.

Bu sırada toplanan asker, ihtiyaçlarının karşılanması için Hüseyin Alemdar ve Hacı Ali Alemdar kılavuzluğunda Varna'ya gönderilmiş, harcamaları Hüseyin Alemdar yapmıştı. Varna'dan askerin kıyafetinden başka beygir, koyun eti, yağ ve bal alınmıştı.

Kazada hali vakti yerinde olanlardan "umur-ı vilayet masarifiyçün" gelirine göre para alınmıştı. Örneğin Balçık sakinlerinden Davudzade Ali Ağa'dan 750 gurus alınmıştı. Bazıları da bu yardıma aynı olarak katılmıştı; Hacı İbiş Ağa kandil için yağ (12 kyye), Çavuş Osman Ağa ise mum ve kömür vermişti. Mütesellim Battal Ağa masraf karşılığı 200 gurus katkıda bulunmuştu.

Hacıoğlupazarı'nda faaliyette olan iki hanın sahipleri de (Yako'nun Hanı ve Hacı Ayvazoğlu Hanı) Menzilci Mehmed Ağa ile birlikte hazırlıklarını yapacaklarını ve kazaya haberci olarak geleceklerin konakla-

malarını, hayvanlarının ve kendilerinin yiyecek ihtiyacını karşılayabileceklerini ifade etmişlerdi.

HÜSEYİN PAŞA'NIN KONAĞINA EFLAK'TAN GELEN MALZEME

Silistre Valisi Hüseyin Paşa'nın konağında sarf edilen bazı gıda maddeleri Eflak'tan getiriliyordu ve aynı vergi olarak kabul ediliyordu. Bundan başka Silistre Divanı, kayıtlara uygun olarak Eflak'tan zahire, binek atı, beygir, eşek ve katır satın alıyordu. Bu alışveriş işlerini Hacıoğlupazarı Ayanı Çorbacı Hasan Ağa takip ediyordu.⁵² Koğuş ağası, gerek gıda maddelerini gerek hayvanları Hacıoğlupazarı'ndan geçerken alıp Silistre'ye gidiyordu; bu nedenle malların Hacıoğlupazarı'nda hazır bulundurulması gerekiyor. Eflak'tan alınacak malların listesi aşağıda verilmiştir.⁵³

Hüseyin Paşa'nın Konağına Eflak'tan Gelen Malzeme

Cinsi	Miktarı	Cinsi	Miktarı
Nân-ı azîz (ekmek)	7.000 adet	Soğan	40 kyye
Pirinç	1.500 kyye	Tuz	10 kyye
Lahm-ı ğanem (koyun eti)	2000 kyye	Şîrurevğan (sıvı yağ)	50 kyye
Revğan-ı sâde (sade yağ)	250 kyye	Şem'-i asel (balmumu-mum)	5 kyye
Dakik-i mısır (tane mısır)	35 kyye	Kahve	40 kyye
Asel-i musaffâ (süzme bal)	40 kyye	Sebzevât (sebzeler)	Mikdâr-ı kifâye (yeterli miktar)
Üzüm	100 kyye	Katran	30 kyye
Tavuk	25 adet	Çıra	30 kyye
Süt	10 kyye	Şa'îr (arpa)	1000 keyl-i İstanbulî (İstanbul kilesi)
Nişasta	5 kyye	Mekkârî bârgiri (beygir)	300 adet
Yumurta	100 adet	Hımâr bârgiri (eşek)	250 adet
Peynir	1 kyye	Araba	100 adet
Nohut	25 kyye		

Silistre valisi ve Silistre Divanı, kaza ve kasabanın korunması için görev yapan zabitlerin, onbaşı ve erlerin maaşları için ilk aşamada 4.000 gurus, daha sonra 3.000 gurus daha talep etmişti.

Silistre Âyanı Yılıkzade Süleyman Ağa için de kazadan 244 guruş gönderilecekti. Koruma görevi yapan sekbanlara da 121 guruş maaş ödenecekti. Hacıoğlupazarı ahalisi sekbanlara maaş vermekten affedilmek için saraya başvurmuş ve 351 guruşluk hediye göndermişlerdi, onu da hesap listesine ilave etmişlerdi. Daha sonra aynı iş için Ahmed Ağa 1.000 guruş masraf ederek İstanbul'a gitmişti. Anlaşılan kaza halkı sekban aylığı ödemekten bezmişti. Menzilci Mehmed Ağa'nın menzil ücretinin yarısı için 5.500 guruş, imdad-ı hazariyye için 600 guruş, Mutemet Osman Ağa'nın 6 aylık konak ücreti için 600 guruş, tahsildarların altı aylık ücreti için 300 guruş yazılmıştı. Hacıoğlupazarı âyanı için 1.000 guruş tahsis edilmişti.

Sarayın istediği özel yiyecekler de peşin para ile satın alınıp Hacıoğlupazarı'ndan gönderilmişti. Bunların başında bal gelmekteydi ve bal için 100 guruş ayrılmıştı.

Yukarıdakilerle ek olarak kazadan aynı olarak toplanacakların başlıcaları,⁵⁴ 750 kıyye ekmek (nan-ı aziz), 400 kıyye pirinç, 400 kıyye koyun eti, 100 kıyye sade yağ, 300 kıyye bal, 5 kıyye balmumu, 20 kıyye sabun, 25 kıyye kahve, 2.000 guruş değerinde arpaydı.

Sonuç olarak, altı ayda bir hesaplanıp dağıtımı yapılan bu vergiler, halkın ödemekten memnun olduğu vergiler değildi. Gerçi bütün harcamalar belgeleri ile kayda geçiriliyordu. Buna rağmen halk, her zaman ödediği verginin nereye gittiğini kesin olarak bilemiyordu. Kazalarda vergi toplama sorumluluğu âyanlara verilmişti. Masrafların karşılanmasında faiz ve borçlanma usulü sık sık uygulanılıyordu, hatta müftüden bile faizle borç alınıyordu. Vergi toplanırken halkın incitilmemesine dair emirler gelse de vergi taksitleri genellikle zor toplanıyordu.

SONUÇ

Çalışmada Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Hacıoğlupazarı'na ait kadı defterinde yer alan 1798-1809 (29 Cemaziyü'lâhır 1213-2 Şaban 1224) yılları arasında kaydedilmiş hükümler tasnif edilerek incelenmiştir. Devletlerin kuruluşları ile yıkılışları arasında geçen süre incelendiği zaman uzak ve yakın komşuları arasında sayılamayacak kadar siyasi ve askeri olayın yaşanmış olduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da çok sayıda savaş, barış ve çeşitli siyasi olaylar yaşanarak uzun hâkimiyet dönemi tamamlanmıştır. Tarihçilerin kaleme aldığı değerli eserler askeri ve siyasi konularda bilgilenmemizi sağlamaktadır. Ancak hükümdarı odak noktası olarak hazırlanan bu eserler taşra ve toplum hakkında aydınlatıcı bilgi vermekten uzaktır. Gerek Osmanlı kronikleri, gerek vakanüvis tarihleri bize çok değerli bilgiler ulaştırmasına rağmen devlete asker verenlerden, vergi ödeyen ve her türlü kaynağı sağlayanlardan, olayların maddi ve manevi yükünü taşıyanlardan, köy ve kent nüfusundan, onların yaşam biçimi ve gündelik hayatından söz etmemektedir.

Taşrayı yakından ilgilendiren yerel kayıtlar, kadıların her türlü yazışmaları kaydettikleri kadı defterlerinde bulunmaktadır. Şer'îye sicili adı altında toplanan bu defterler kaza merkezlerinde korunmuştur.

1798-1809 yılları arasındaki olaylara ait çeşitli konuların yer aldığı Hacıoğlupazarı Şer'îye Sicili'nde boşanma, miras, cinayet, kavga, borç-alacak ve vakıf konuları ile ilgili anlaşmazlıklar konusunda az sayıda kayıt bulunmaktadır. Bu tür anlaşmazlıkların çoğunun kadıya intikal etmeden köyde veya mahallede sonlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Kayıtlarda boşanma davalarından çok miras davaları yer almıştır. Kadınların ikinci evliliği genellikle ilk eşin ölümü halinde yapılmıştır. İleriki yıllarda ikinci eşle çocuklar arasında mal sorunları yaşanmıştır. Eşi öldükten sonra az sayıda kadının iş hayatına devam ettiği görülmektedir.

Hacıoğlupazarı Âyanı Sarıkhoğlu ve adamlarının muhallefatinin incelenmesi ile bir âyanın ve adamlarının arkada bıraktıklarını tespit etmek mümkün olmuştur. Gerek ev eşyalarının, gerekse giyim eşyalarının dikkat

ekeley bir zenginlik göstermediği, bunların arasında imparatorluğın her tarafından gelmiş mallar olduğu görülmüştür..

19. yüzyılda vakıflar dağılmaya, vakıf arazileri tapulu olarak satılıp buralara binalar inşa edilmeye başlanmıştı. Alacak-borçla ilgili hükümlerin de sayısı fazla değildi. Sorunlar genellikle borç verildiği sırada paranın kayda geirilmeyip söz ve güvene dayanarak yapılmasından kaynaklanmıştı.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda Rusya, İngiltere, Fransa, hatta Prusya'nın çıkar çatışmalarına sahne olmuştu. Dönemin süper devletleri Osmanlı Devleti hakkında kararlar verip bunları uygulamaya koyuyorlardı. Osmanlı-Rus savaşları Sağ Kolu ve Hacıoğlupazarı'nı doğrudan etkilemişti. Çok uzak bir coğrafyada olmasına rağmen Napoléon'un Mısır'ı savaş alanına çevirmesi de Hacıoğlupazarı'nda fazlasıyla hissedilmışti. Devletin buğday ve küçükbaş hayvan kaynağı olarak gördüğü kazada halk talepleri karşılıarken çok zor günler yaşamıştı. Devlet ordu için aldığı zahireyi rayiç üzerindendemesine, "hiç kimsenin alacağı kalmayacaktır" garantisini vermesine rağmendemeler gecikince itirazlara neden olduğu,öte yandan yaşanan kuraklık yıllarında sorunların katlanarak arttığı tespit edilmiştir.

19. yüzyıla girerken bir taraftan toprak kaybı, ayanlar arasındaki hâkimiyet çatışmaları ve eşkiya saldırıları, imparatorluk sınırları içinde pek çok yerde olduğu gibi, Silistre Sanağı'nda oturanlara da zor günler yaşatıyordu. 17. yüzyılın sonunda Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşlarının sonuçları ile meşgul iken Rumeli'de i sorunlar büyümüş, İştanbul bunlarla ilgilenememişti. Bu süre zarfında bölgede başıboş gezen eşkiya türemiş, köy ve kasabalarda yağma hareketlerine başlanmıştı. Halk korunacağına inanamıyor, eşkiyanın baskı ve yağmasına ses çıkaramıyordu. Vidin'de Pazvandoğlu Osman Paşa, Rusçuk'ta Tirsinklioğlu İsmail Ağa, Silistre'de Yılıkoğlu Süleyman Ağa Balkanlar'ın kuzeyinde hâkimiyet alanlarını sürekli genişletmek istemiş, birbirlerine karşı düşmanca tavır geliştirmişlerdi. Devlet ayaklanmaların bastırılmasında sık sık aciz kalmış, asilere gvenmese de affederek görev verip gözönünde bulundurmaya çalışmıştı. Bu tür davranışta eşkiyayıldrmenin çözüm getirmediğinin tespit edilmesinin etkisi de vardı. Hacıoğlupazarı şer'iye Siciili'nde olayları en ince detayına kadar takip etmek mümkün olmaktadır.

Bölgede ayaklanmaların izlerinin ne kadar büyük ve önemli olduğu açıkça görülmektedir.

Türk yemek alışkanlığı ve Türk mutfağı incelendiğinde, yahut İstanbul'da kesilen hayvan sayısı dikkate alındığında koyun etinin ağırlıklı olarak tüketildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde en fazla kasaplık et tüketen yer hiç şüphesiz başkentti. Sağ Kol kazalarında çok sayıda küçükbaş hayvan yetiştirilmekteydi. Hacıoğlupazarı'nın köylerinde de çok fazla koyun ve keçi sürüleri olduğu gibi Orta Balkan Bölgesi'nin koyunları da baharda ve sonbaharda bu bölgeye getirilmekteydi. Devlet savaş zamanında bölgenin bu özelliğinden fazlasıyla yararlanmaktaydı.

Son olarak sancak gider ve gelirinin kalem kalem belgeleri ile kayda geçirildiği tespit edilmiştir. Altı ayda bir hesaplanıp hanelere dağıtımı yapılmış olan vergiler halkın ödemekten memnun olduğu vergiler değildi. Vergi toplanırken halkın incitilmemesine dair emirler gelse de vergi taksitleri genellikle zor toplanıyordu. Kazalarda vergi toplama sorumluluğu âyanlara verilmişti. Masrafların karşılanmasında borçlanma ve faiz usulünün sık sık uygulandığı, hatta müftüden bile faizle borç para alındığı tespit edilmiştir. Bütün bu bilgilerin ışığında yapılan incelemede, içerdiği zengin bilgilere dayanarak kadı defterlerinin yerel kaynakların başında yer aldığı tartışılmaz bir gerçektir.

Ek

HACI-OĞLU PAZARI

KADI DEFTERİ (ŞER'İYE SİCİLİ)

29 CEMAZİYE'L AHİR 1213 – 2 ŞABAN 1224

Kiril Metodi Kütüphanesi, Sofya

www.kitapyayinevi.com adresinden *Rumeli'de Yaşam* kitabına ulaşarak görebilir, yazdırabilir veya indirebilirsiniz.

SÖZE BAŞLARKEN

1 Prof Dr. Engin Ataç 31.12.1997-31.12.2005 tarihleri arasında Anadolu Üniversitesi'nde iki dönem rektörlük yapmıştır.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde ilk toprak yazımı yaya yazımı ile ilgiliydi. Orhan Bey zamanında Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, Türk köylerinden atlı ve yaya asker alınacağını, savaş süresince askerlere ulufe verileceğini, görevlerinin sürekli hale gelmesi karşılığında her birine birer çiftlik tahsis edileceğini ilan etti. Türk köylüleri bir çiftlik tasarruf edip devletin hassa askeri arasında yer almayı kendileri için büyük kazanç saydılar. Daha geniş bilgi için bkz. Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul, 1990, s. 6 ve devamı.

Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinde Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. I, S. 1, İstanbul, 1940, s. 28. Ömer Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, İstanbul, 1943, s. LXXII. Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nde Toprak Yazımından Nüfus Sayımına Geçiş ve Bir Nüfus Yoklama Defteri Örneği", *Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. I, S. 2, Eskişehir, 1989, s. 233-285. Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki toprak yazımı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara, 1958, s. 7. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, 3. Bası, Ankara, 1984, s. 113.

- 3 Halil İnalçık, "Şeri'at ve Kanun, Din ve Devlet", *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, İstanbul, 2000, s. 39-46.
- 4 Yusuf Hallaçoğlu, *Osmanlılar'da Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 1995, s. 118-124.
- 5 Ferman, Divan-ı Hümayun veya Paşakapısı'ndaki divanlarda uygun olarak yazılan ve tuğra bulunan padişah emirlerine verilen addır. (Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, İstanbul, 1994, s. 98.)
- 6 Şeyhülislam, 11. yüzyılın ikinci yarısında İslam kelimesiyle oluşturulan bir şeref unvanıdır. Şeyhülislam unvanı en parlak devrine, sadece İstanbul müftüsüne tevcih olunmaya başladığı zaman kavuşmuştur. İlk şeyhülislam, İstanbul Müftüsü Hızır Bey Çelebi'dir ve II. Mehmed tarafından atanmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. "Şeyh-ül-Islam" mad., J. H. Kramers, *İslam Ansiklopedisi*. Ayrıca bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 173 ve devamı.
- 7 Halil İnalçık, *age.*, s. 39.
- 8 Halil İnalçık, "Kanun ve Kanunameler" mad., *Encyclopaedia of Islam*, 2. ed. IV, s. 556-565.
- 9 Ebül'ula Mardin, "Kadı" mad., *İslam Ansiklopedisi*. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 83 ve devamı.
- 10 Osmanlı Devleti idari olarak önce eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar nahi-

yelere ve nahiyeler de köylere ayrılıyordu. Nahiye ve köylerin dışında kalan yerler aynı zamanda birer yargı merkeziydi ve her yargı merkezinde bir kadı bulunurdu (Ahmet Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri", *Türkler*, C. 10, İstanbul, 2002, s. 54, 68).

- 11 Ebû'l-ula Mardin, adı geçen madde.
- 12 Mücteba İlgürel, "Şer'îye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *İ. Ü. Tarih Dergisi*, S. 28-29, İstanbul, 1975.
- 13 Ahmet Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hâkâmlar*, C. I, İstanbul, 1988, s. 18.
- 14 Ahmet Akgündüz, agm.
- 15 Buyruldu: Osmanlı diplomatiğinde sadrazam, vezir, defterdar, kazasker, kaptanpaşa, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli vazifelilerin kendilerinden alt mevkilerde bulunanlara gönderdikleri emirler için kullanılan bir terimdir (Mübahat S. Kütükoğlu, *age.*, s. 197).
- 16 Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 13 ve devamı.
- 17 Ahmet Akgündüz, agm.
- 18 Berat, Arapça asıllı bir kelime olup "yazılı kâğıt" demektir. Bir diğer kullanımı ise nişan olan ve ilk devirlerde biti ve misal de denilen berat, Osmanlı diplomatiğinde padişah tarafından bir memuriyete tayin, bir gelirden tahsis, bir şeyin kullanma hakkı, bir imtiyaz veya muafiyetin verildiğini gösteren ve veren padişahın tuğrasını taşıyan belgedir (Mübahat S. Kütükoğlu, *age.*, s. 124).
- 19 Mühür, Farsça bir kelime olup Arapça'ya da geçmiş, Arapça kurallarına göre bu kelimeden "tem-hir, memhur" gibi kelimeler türetilmiştir. "Mühr-ü hümayun" padişah mührü anlamına gelir. Okuma yazma bilmeyenler tarafından imza yerine, devlet memurlarının imzalarının yanında onay anlamında kullanılmakta olup birçok çeşidi bulunmaktadır (Bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *age.*, s. 84 ve devamı).
- 20 Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 18-19.
- 21 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1984, s. 116-117. Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 18.
- 22 Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 19.
- 23 Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 21.
- 24 Mübahat S. Kütükoğlu, *age.*, s. 350 ve devamı.
- 25 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 108.
- 26 İ. Hakkı Uzunçarşılı (*age.*, s. 108) hüccette, şahitlerin huzurunda görülen davada, kadının ilamı altında şahitlerin imzalarının bulunduğunu ve verilen kararın şer'an sabit olduğunu açıklamaktadır. Ahmet Akgündüz hüccetlerin, kadının kararını içermediğini belirtmiştir (*age.*, s. 21).
- 27 Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 22.
- 28 Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1983.
- 29 Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 27.
- 30 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 108. Ahmet Akgündüz, agm.
- 31 Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 29. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 108.
- 32 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 108. Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 30.
- 33 Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 37. Ahmet Akgündüz, agm.

- 34 Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 38. Ahmet Akgündüz, *agm.*
35 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 83-126. Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 39, 68.
36 Belgelerin padişaha ait oldukları, sonlarına eklenen padişahi, hümayun, alışan, şerif gibi sıfatlarla yapılan çeşitli terkiplerden anlaşılmaktadır. Örneğin ferman-ı alışan, ferman-ı hümayun, ferman-ı padişahi, ferman-ı şerif gibi (Mübahat S. Küttükoğlu, *age.*, s. 98).
37 Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 39, 68. Ahmet Akgündüz, *agm.*
38 Telhis: Çeşitli meselelerle ilgili olarak, sadrazam tarafından olayın özetlenerek padişaha yazı ile bildirilip kararının istendiği yazıya telhis denir. Padişahın üst kismına yazdığı emir veya kararına, telhis üzerine hatt-ı hümayun denir (Mübahat S. Küttükoğlu, *age.*, s. 98). Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Ait Belgeler, Telhisler (1597-1607)*, İstanbul, 1970.
39 Ahmet Akgündüz, *age.*, s. 39. Ahmet Akgündüz, *agm.*
40 Mübahat S. Küttükoğlu, *age.*, s. 197.
41 Mübahat S. Küttükoğlu, *age.*, s. 244. Ahmet Akgündüz, *agm.*
42 Mübahat S. Küttükoğlu, *age.*, s. 244.
43 Mübahat S. Küttükoğlu, *age.*, s. 281. Ahmet Akgündüz, *agm.*

BİRİNCİ BÖLÜM

Hacıoğlupazarı Bulgaristan'da Dobruca Platosu'nun güney sınırında yer alan bir kenttir. Hacıoğlupazarı'nın adı daha sonra Dobriç, Tolbuhin, tekrar Dobriç olarak değiştirilmiştir. Halen Dobriç olarak tanınmaktadır.

1845 yılında Hacı Sinan Mahallesi'nde 30 hane Türk, 5 hane Ermeni oturuyordu. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Temettuat Defter, No. 11936 ve 11938. Halime Doğru "1260-1261 Tarihinde Yapılan Sayıma Göre Hacıoğlupazarı'nda Meslek Dağılımı", *Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s. 137-171, Eskişehir, 2002.)

- 3 Gurus: Osmanlı ülkesinde kullanılan yabancı paralara genellikle bu ad veriliirdi. Altın olanlara "kızıl gurus" denirdi. Tek başına gurus sözü daha ziyade gümüş sikkeler için kullanılırdı. 16. yüzyılın sonuna doğru kullanılmaya başlanan Osmanlı gurusunun önceleri 80 akçe olan rayici, 17. yüzyılda 120 akçeye kadar çıkmıştır.
4 Hüküm 7, 15 Zilhicce 1218/Mart 1804.
5 Hüküm 8, 10 Muharrem 1215/Mayıs 1800.
6 Hüküm 90, 19 Zilkade 1213.
7 Hüküm 91, 19 Zilkade 1213.
8 Hüküm 134, 25 Şaban 1215.
9 Mehr konusu ile ilgili bkz. Halil Cin, *Osmanlı ve İslam Hukukunda Evlenme*, Ankara, 1974, s. 214 ve devamı.
10 Prof. Dr. Coşkun Üçok, Prof. Dr. Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara, 1985, s. 100.
11 Kız çocuklar, erkek çocuklara düşen mirasın yarısını almaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Prof. Dr. Coşkun Üçok, Prof. Dr. Ahmet Mumcu, *age.*, s. 101.
12 Hüküm 134, 25 Şaban 1215.
13 Hüküm 143, 7 Cemaziyülevvel 1216.

- 14 Fındık altını: III. Ahmed zamanında 23 ayar ve 3.4575 gr ağırlığında kesilen altın para. Fındık altını III. Mustafa devrinde ve 1788 yılından itibaren İstanbul'da yayılmıştır.
- 15 Hüküm 162, 10 Rebiyülâhür 1216.
- 16 Hüküm 220, 7 Cemaziyülâhür 1218.
- 17 Esedi gurus: Üstünde aslan bulunan bir cins Felemenk parası; bu paraya arslanlı da denir. Kıymeti 80 akçeydi.
- 18 1 zira= 1 arşın, 1 arşın= 68 cm. Mimaride kullanılan zira-i mimari ise 75,8 cm'dir.
- 19 Hüküm 396, Ramazan 1224.
- 20 Hüküm 47, 10 Zilkade 1213
- 21 Hüküm 87, 14 Rebiyülâhür 1214.
- 22 Hüküm 394, 15 Cemaziyülâhür 1224.
- 23 Hüküm 284, 27 Rebiyülevvel 1220/Mayıs 1805.
- 24 Kile bir cins hububat ölçüsüdür. İmparatorluğun muhtelif yerlerinde muhtelif kaymette olur; birbirini tutmazdı. Aynı memleketler arasındaki alışverişlerde aradaki fark İstanbul kilesine göre tahşih olunurdu. Bu kile buğday ile doldurulduğu zaman 400 dirhemlik 20 İstanbul okkası gelirdi. Bu da tahminen 35 kg civarında olurdu (Mithat Sertoğlu, *Rasimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, 1958, s. 174). Başlangıç bir açıklamaya göre kile, tahlil ölçmede kullanılan belirli hacimdeki kap veya ölçektir. İstanbul kilesi 18-20 okka veya 25 kg, İbrail kilesi 70-80 okka veya ortalama 100 kg'dır. Bir İstanbul kilesi dört şiniktir. Rumeli'de kilenin dörtte biri olan şinik yaygın olarak kullanılmaktadır.
- 25 Hüküm 145, 16 Muharrem 1216, Pazartesi.
- 26 Hüküm 402, Rebiyülâhür 1224.
- 27 Hüküm 58, 11 Muharrem 1214.
- 28 Hüküm 122, 23 Cemaziyülevvel 1215, Pazartesi.
- 29 Hüküm 168, 3 Ramazan 1216/Ocak 1802.
- 30 Hüküm 236, 1 Ramazan 1218/Aralık 1803.

İKİNCİ BÖLÜM

Sarıkoğlu'na ait muhalefat kayıtları için bkz. Hacıoğlu-pazarı Şer'iye Sicili, Hüküm 23, 27 Rebiyülâhür 1213.

Dağlı ayaklanmaları hakkında yapılmış en önemli araştırma Prof. Dr. Yücel Özkaya'ya aittir (Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, Ankara, 1983).

- 3 Hacıoğlu-pazarı'na ait şer'iye sicilinde dağlı ayaklanmalarının bastırılması ile ilgili çok sayıda yazışmaya yer verilmiştir.
- 4 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1974, C. 6, s. 408.
- 5 Osmanlı'da muhalefat konusu çok az çalışılmış bir konudur. Yayımlanmış olan "Tereke Defterleri" ile arasında fark bulunduğu için konuyu en iyi açıklayan ve tartışan makale Yavuz Cezzar'a ait olan makaledir (Yavuz Cezzar, "Bir Ayarın Muhalefatı", *Belletr*, C. 41, S. 161, Ankara, 1977, s. 41-78). Hacıoğlu-pazarı Ayarı Sarıkoğlu ve adamlarının muhalefatı incelenirken söz konusu makale örnek teşkil etmiştir.
- 6 1 kese 500 guruştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- 1 E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, (1789-1856), C. V, 2. Baskı, Ankara, 1961, s. 22 ve devamı.
- 2 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 6, s. 391 ve devamı.
- 3 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 6, s. 436.
- 4 Hacıoğlu pazarı Şer'iye Sicili, Kiril Metodi Kütüphanesi, Sofya. Hüküm 22, 17 Muharrem 1213/2 Temmuz 1798.
- 5 Hüküm 23, 27 Rebiyülâhır 1213/Eylül 1798.
- 6 Ahmed Cevdet Paşa'nın belirttiğine göre (*age.*, C. 6, s. 429) Osmanlı Devleti alınan karar doğrultusunda bir süre Fransızların Mısır'a tecavüz edeceğini bilmezden gelmeye karar vermişti. Tedbirler hakkında bkz. *age.*, s. 466.
- 7 Hüküm 23, 27 Rebiyülâhır 1213.
- 8 E. Ziya Karal, *age.*, s. 37.
- 9 E. Ziya Karal, *age.*, s. 41.
- 10 Hüküm 38, 10 Ramazan 1213/Şubat 1799.
- 11 10 Ramazan 1213 tarihli hükümde, Felemenk ve Nederland kavramları aynı zamanda kullanılmıştır.
- 12 Hüküm 60, 25 Muharrem 1213/Haziran 1798.
- 13 Hüküm 75, 15 Rebiyülevvel 1213.
- 14 Hüküm 80, 21 Rebiyülâhır 1214/Eylül 1799.
- 15 Arnavut hintası bazı kazalarda "koloz" adı ile kayıtlıdır.
- 16 Hüküm 81, Rebiyülevvel 1214/Aralık 1799.
- 17 Hüküm 84, 25 Cemaziyülâhır 1214/Ekim 1799.
- 18 Hüküm 82, 15 Cemaziyülevvel 1214.
- 19 Hüküm 92, 9 Recep 1214/Aralık 1799.
- 20 Ordu sefere giderken, civar köylerin hallı, ordunun geçeceği yollara zahire getirmek ve bunu rayiç üzerinden satmak ile mükellefti. Sonraları bu mükellefiyete bedel, kendilerinden muayyen bir vergi olarak alınmakla iktifa olundu. Satılan zahireye sürsat zahiresi, verdikleri paraya ise sürsat bedeli denilirdi. Sürsat muamelatıyla Mevkufat Kalemi meşgul olurdu.
- 21 Hüküm 99, 20 Recep 1214.
- 22 Hüküm 100, 24 Şaban 1214/1 Ocak 1800.
- 23 E. Ziya Karal, *age.*, s. 41.
- 24 Hüküm 105, 11 Zilkade 1214.
- 25 Hüküm 112, 23 Muharrem 1215/Mayıs 1800.
- 26 40 para 1 gurus etmektedir.
- 27 Hüküm 128, 22 Cemaziyülevvel 1215.
- 28 Hüküm 139, 20 Recep 1215/Kasım 1800.
- 29 E. Ziya Karal, *age.*, s. 41.
- 30 Hüküm 140, 23 Zilkade 1215/Mart 1801.
- 31 E. Ziya Karal, *age.*, s. 42 ve devamı.
- 32 Hüküm 152, 10 Zilhicce 1215/Haziran 1801.
- 33 Hüküm 160, 16 Ramazan 1216/Ocak 1802.

- 34 Adı geçen hüküm.
- 35 E. Ziya Karal, *age.*, s. 42 ve devamı.
- 36 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 7, s. 162 ve devamı. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat, Kurumlar ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C. III, IV, sadeleştirerek yayımlayan Prof. Dr. Neşet Çağatay, Ankara, 1992, s. 207 ve devamı.
- 37 Hüküm 161, 1 Ramazan 1216/Ocak 1802.
- 38 Hüküm 172, 30 Zilhicce 1215/Nisan 1802.
- 39 Adı geçen hüküm.
- 40 Hüküm 191, 3 Rebiyülevvel 1217, Pazartesi/Temmuz 1802.
- 41 Hüküm 256, 10 Cemaziyülâhır 1219/Ekim 1804.
- 42 Hüküm 196, 14 Cemaziyülâhır 1217, Pazar.
- 43 Hüküm 231, 19 Ramazan 1218/Aralık 1803-1804.
- 44 Hüküm 235, 24 Şevval 1218.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

- 1 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 7, s. 127. Mustafa Nuri Paşa, *age.*, s. 211.
- 2 Cernat Tukin, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul, 1947, s. III.
- 3 Hüküm 294, 27 Ramazan 1221 (1806).
- 4 Hüküm 299, 9 Ramazan 1222.
- 5 İ. Hakko Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinkli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Ankara, 1942, s. 60, 61.
- 6 Hüküm 318, 21 Şaban 1222.
- 7 Hüküm 318, Şaban 1222/Ekim 1807.
- 8 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 8, s. 129.
- 9 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 8, s. 394.
- 10 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 8, s. 130.
- 11 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 8, s. 132.
- 12 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 8, s. 134.
- 13 Hüküm 302, 17 Ramazan 1222/Kasım 1807.
- 14 Hüküm 300, 301, 15 Ramazan 1222.
- 15 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 8, s. 140. İ. Hakko Uzunçarşılı, *age.*, s. 56.
- 16 A. F. Miller, *Mustapha Pacha Bairaktar*, Bucarest, 1975, s. 130.
- 17 Hüküm 315, 13 Ramazan 1222.
- 18 Hüküm 298, Muharrem 1221.
- 19 Adı geçen hüküm.
- 20 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 8, s. 173.
- 21 Hüküm 297, 9 Şevval 1221.
- 22 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 8, s. 173.
- 23 Mustafa Nuri Paşa, *age.*, C. III, IV, s. 214.
- 24 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 8, s. 175 ve devamı.

- 25 Hüküm 363, Ramazan 1221.
- 26 Hüküm 328, 16 Muharrem 1222.
- 27 Hüküm 364, Ramazan 1224.
- 28 Hüküm 320, Şevval 1222.
- 29 Hüküm 339, 340, 5 Recep 1223.
- 30 Hüküm 295, 9 Rebiyülevvel 1221.
- 31 Hüküm 296, 2 Rebiyülevvel 1221.
- 32 Hüküm 331, 25 Safer 1223.
- 33 Hüküm 265, 5 Şevval 1220/Ocak 1806.
- 34 Hüküm 389, 15 Cemaziyülevvel 1224.
- 35 Hüküm 335, 15 Cemaziyülevvel 1223.
- 36 1 vuloyye, 1,28 kg'dır.
- 37 Hüküm 354, 27 Safer 1224.
- 38 Hüküm 358, 5 Ramazan 1224.
- 39 Hüküm 360, 5 Ramazan 1224/Ekim 1809.
- 40 Hüküm 365, 5 Ramazan 1224.
- 41 Bir cins kaliteli ve sert buğday.
- 42 Hüküm 356, Ramazan 1224/1809.
- 43 Hüküm 348, 22 Muharrem 1224.
- 44 Hüküm 319, 3 Şaban 1222.
- 45 Hüküm 357, 4 Ramazan 1224.
- 46 Hüküm 390, 15 Cemaziyülevvel 1224.
- 47 Hüküm 396, 397, 15 Recep 1224.
- 48 Hüküm 350, 15 Safer 1224/Mart 1809.
- 49 Hüküm 309, 17 Ramazan 1222.
- 50 Hüküm 310, 17 Ramazan 1222.
- 51 Hüküm 334, Rebiytılâhur 1223.
- 52 Hüküm 319, 3 Şaban 1222.
- 53 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 8, s. 174.
- 54 E. Ziya Karal, *age.*, s. 61.
- 55 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 63.
- 56 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 64.
- 57 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 8, s. 190.
- 58 E. Ziya Karal, *age.*, s. 81. Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 8, s. 194. Mustafa Nuri Paşa, *age.*, s. 217.
- 59 Mustafa Nuri Paşa, *age.*, C. III, IV, s. 212.
- 60 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 8, s. 221.
- 61 Dr. H. Veli Aydın, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 32, Ankara, 2002, s. 49.
- 62 Hüküm 346, Ramazan 1223/Ekim 1808.
- 63 Hüküm 317, 12 Rebiyülevvel 1222/Mayıs 1807.
- 64 Hüküm 311, 27 Cemaziyülevvel 1222.
- 65 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 70.

- 66 20 Cemaziyü'lâhır 1222/Ağustos 1807.
- 67 Hüküm 348, 22 Muharrem 1224/Şubat 1809.
- 68 *Netayic al-Vukuat*'ta (Mustafa Nuri Paşa) III. Selim'in 24 Aralık 1761 tarihinde doğduğu, 7 Nisan 1789 tarihinde tahta çıktığı, 29 Mayıs 1807 tarihinde tahttan indirildiği, 29 Temmuz 1808 tarihinde öldürüldüğü, yani tahttan indirildikten 14 ay sonra öldürüldüğü yazar (s. 228).
- 69 Kalost Arapyan, *Rusçuk Âyanı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları*, Çev. Esat Uras, Ankara, 1943, s. 22.
- 70 Hüküm 337, 7 Rebiyü'lâhır 1223.
- 71 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 9, s. 12.
- 72 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 9, s. 46.
- 73 E. Ziya Karal, *age.*, s. 96. A. F. Miller, *age.*, s. 346.
- 74 Aslı Türkçe olan "sekbân" kelimesi, "seymen-seğmen" sözünden bozma olup düşman saflarını "yırıp parçalayan" anlamındadır. I. Murad zamanından itibaren padişahın av maiyetinde bir teşkilat olarak mevcut idiler. Fatih Sultan Mehmed, 1451 yılında Karamanoğlu seferinden dönerken yeniçerilerin itaatsizlik temayülünü görerek önlem almak için kendisine daha yakın olan 7-8.000 sekbânı yeniçerilerin arasına katmış, yalnız 500 kişiyi av hizmeti için yanında alıkoymuştu. Sekbanlar Yeniçeri Ocağı'nda bir bölük süvari ve 34 bölük yayadan oluşuyorlardı. (Mithat Sertoğlu, *age.*, s. 289)
- 75 Mustafa Nuri Paşa, *age.*, s. 229.
- 76 Hüküm 345, Ramazan, 1223/Ekim 1808.
- 77 II. Mahmud, 4 Cemaziyü'lâhır 1223/16 Temmuz 1807 tarihinde tahta geçti.
- 78 Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu" *Belleten*, C. XXVIII, No. 112, Ankara, 1964, s. 604-609.
- 79 Hüküm 341, 342, 19 Recep 1223.
- 80 Hüküm 344, Ramazan 1223.
- 81 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 9, s. 343.
- 82 Hüküm 312, 12 Muharrem 1223/1808.
- 83 Hüküm 320, Şevval 1222.
- 84 Hüküm 352, 15 Safer 1224/Mart 1809.
- 85 15 Safer 1224/Mart 1809.
- 86 15 Safer 1224.
- 87 Hüküm 355, 28 Safer 1224/1809.
- 88 Hüküm 359, Ramazan 1224/1809.
- 89 Hüküm 362, Ramazan 1224/1809.
- 90 Hüküm 368, Ramazan 1224/Ekim 1809.
- 91 Hüküm 362, Ramazan 1224/1809.
- 92 Hüküm 371, Ramazan 1224.
- 93 Hüküm 373, 29 Ramazan 1224.
- 94 Hüküm 374, Ramazan 1224.
- 95 Hüküm 375, Rebiyü'lâhır 1224/Mayıs 1809.
- 96 Hüküm 377, Cemaziyü'lâhır 1224/Temmuz 1809.

- 97 Hüküm 378, 379, Cemaziyülahır 1224/Temmuz 1809.
- 98 Baron Joseph von Hammer-Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çeviren Vecdi Bürün, Mümin Çevik, İstanbul, C. 9, s. 193.
- 99 Hammer, *age.*, C. 9, s. 194.
- 100 Ethem Fevzi Gözaydın, *Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçleri*, İstanbul, 1948.
- 101 BOA, Cevdet Tasnifi, Askeriye, tarih C. 1225/1810, No. 2880.
- 102 Velko Tonev-Stoyanov, *Kostaadin: Istoriya Na Selo Suvorovu*, Sofya, 1973, s. 29 ve dipnot 44. Verilen bilgiler, Bulgar tarihçiler tarafından yayımlanmış olan 1806-1812 yıllarına ait belgelere dayanarak hazırlanmıştır.
- 103 BOA, Cevdet, Askeriye, No. 25, tarih 1225/1810.
- 104 BOA, Cevdet, Askeriye, No. 564, tarih, 1225/1810.
- 105 Hammer, *age.*, C. 9, s. 194.
- 106 E. Ziya Karal, *age.*, s. 100 ve devamı.
- 107 Şânizade Mehmed Atâullah Efendi, *Tarih-i Şânizade*, C. I, İstanbul, 1284, s. 335.
- 108 Ahmed Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meselesi, Tanzimat Devri İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, İstanbul, 1966, s. 33.
- 109 Aurel Decei, "Bucak" mad., *İslam Ansiklopedisi*.
- 110 Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara, 1994, s. 2 ve devamı. Hammer, *age.*, C. 9, s. 226.

BEŞİNCİ BÖLÜM

- 1 Yücel Özkaya, *age.*, s. 7. Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 6, s. 141.
- 2 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 6, s. 141.
- 3 Yücel Özkaya, *age.*, s. 118, 3 numaralı dipnotta, Rusçuk'ta eşkya Ömer'in Rusçuk Ayarı Hacı Hasan'ın bölükbaşısı olduğunu, dolayısıyla onu koruduğunu belirtmiştir (BOA, Cevdet Dahiliye, No. 1244). Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 7, s. 183.
- 4 Yücel Özkaya, *age.*, s. 7 ve devamı. Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 7, s. 183.
- 5 Kiril ve Metodi Milli Kütüphanesi'nden satın alınan Hacıoğlu pazarı'na ait incelenen ilk kadı defteri 23 Cemaziyülevvel 1213 tarihi ile 24 Şevval 1218 tarihi arasındaki kayıtları içermektedir.
- 6 Yücel Özkaya, *age.*, s. 5.
- 7 Yücel Özkaya, *age.*, s. 21.
- 8 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 6, s. 335 ve devamı.
- 9 Yücel Özkaya, *age.*, s. 24.
- 10 Yücel Özkaya, *age.*, s. 32. Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 6, s. 334.
- 11 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 6, s. 396.
- 12 Ahmed Cevat Eren, "Pazvandoğlu" mad., *İslam Ansiklopedisi*.
- 13 Ahmed Cevat Eren, adı geçen madde.
- 14 Yücel Özkaya, *age.*, s. 33.
- 15 Vraça'lı Sofroni, *Osmanlı'da bir Papaz, Günahkar Sofroni'nin Çileli Hayat Hikayesi, 1739-1813*, İstanbul, 2003, s. 35.

- 16 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 6, s. 397.
- 17 Ahmed Cevat Eren, adı geçen madde.
- 18 Ahmed Cevat Eren (adı geçen madde), ayaklanmayı bastırmak üzere toplanan ordunun 120.000 kişiye ulaştığını ve 60'tan fazla Rumeli ve Anadolu âyanının toplayabildikleri askerleri ile orduya katılmalarının emredildiğini belirtmiştir.
- 19 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 6, s. 403.
- 20 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 6, s. 408.
- 21 Hüküm 19, 9 Rebiyülevvel 1213/Temmuz 1798.
- 22 Ahmed Cevdet Paşa, *age.*, C. 6, s. 394 ve devamı.
- 23 Yücel Özkaya, *age.*, s. 41.
- 24 Yücel Özkaya, *age.*, s. 45.
- 25 Yücel Özkaya (*age.*, s. 34) Vidin kuşatmasına 80.000 kişinin katıldığını belirtmiştir.
- 26 Kırıl Metodi Kütüphanesi, Hacıoğlu pazarı Şer'ie Sicili, Hüküm 18, 27 Rebiyülevvel 1213/Ağustos 1798.
- 27 Yücel Özkaya, *age.*, s. 48.
- 28 Hüküm 20, 23 Rebiyülevvel 1213.
- 29 Hüküm 21, 27 Safer 1213.
- 30 Hüküm 35, 14 Şaban 1213, Cumartesi. Hüküm 45, 25 Zilkade 1213, Pazartesi.
- 31 Yücel Özkaya, *age.*, s. 52.
- 32 Hüküm 50, 17 Zilhicce 1213, Salı.
- 33 Hüküm 63, 7 Safer 1214/Temmuz 1798.
- 34 Hüküm 68, 25 Safer 1214/Temmuz 1799.
- 35 Hüküm 70, Evâil-i Safer 1214/Temmuz 1799.
- 36 Hüküm 70, Safer 1214.
- 37 Hüküm 73, 23 Safer 1214 tarihinde gönderilen buyruldu, 19 Rebiyülevvel 1214 tarihinde Hacıoğlu pazarı Şer'ie Defteri'ne işlenmiştir.
- 38 Hüküm 76, 26 Rebiyülevvel 1214.
- 39 Hüküm 78, 28 Rebiyülevvel 1214.
- 40 Turnacıbaşı, Yeniçeri Ocağı'nın önemli subaylarından biriydi. Padişahla ava gider, avdan sonra av köpeklerine ve tazılara bakardı.
- 41 Yücel Özkaya, *age.*, s. 61.
- 42 Hüküm 93, 9 Recep 1214, Cuma/Kasım 1799.
- 43 Hüküm 94, Musa Paşa'nın ataması 13 Rebiyülevvel 1214 tarihinde yapılmış, atama yazısı 3 Recep 1214 tarihinde gelmiş ve 14 Recep 1214, Çarşamba günü Hacıoğlu pazarı Şer'ie Defteri'ne kaydedilmiştir.
- 44 Hüküm 95, 21 Muharrem 1215, Cuma/Mayıs 1800.
- 45 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 10.
- 46 Yücel Özkaya, *age.*, s. 63. (BOA, Cevdet Dahiliye, 365, 526.)
- 47 Yücel Özkaya, *age.*, s. 62.
- 48 Hüküm 102, 29 Ramazan 1214/Ocak 1800.
- 49 Hüküm 305, 22 Cemaziyelâhır 1222/Ağustos 1807.

- 50 Hüküm 111, Zilhicce 1214.
51 Hüküm 159, 3 Ramazan 1215.
52 Hüküm 97, 13 Safer 1216/Haziran 1801.
53 Hüküm 115, 4 Safer 1215.
54 Hüküm 116, 4 Safer 1215.
55 Hüküm 137, 15 Recep 1215.
56 Hüküm 142, Muharrem 1216.
57 Hüküm 149, 17 Safer 1216, Cuma/Haziran 1801.
58 Hüküm 189, 18 Ramazan 1217.
59 Hüküm 151, 25 Muharrem 1216, Pazar.
60 Hüküm 166, 20 Cemaziyelâhır 1216.
61 Hüküm 177, 17 Recep 1216, Cumartesi.
62 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 11.
63 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 14.
64 Hüküm 169, 9 Rebiyülâhır 1216.
65 Hüküm 163, 15 Ramazan 1216.
66 Hüküm 185, 27 Muharrem 1217 tarihinde yazılan ferman, 27 Safer 1217 tarihinde Hacıoğlu-pazarı Kadı Defteri'ne işlenmiştir.
67 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 34.
68 Hüküm 257, Cemaziyevvel 1219, Cuma/Ağustos 1804.
69 Hüküm 186, 200, 13 Safer 1217, 21 Cemaziyelâhır 1217/Kasım 1802.
70 Hüküm 186, 13 Safer 1217/Haziran 1802.
71 Hüküm 186, kayıt tarihi 13 Safer 1217/1802.
72 İ. Hakkı Uzunçarşılı (*age.*, s. 17), Rebiyülevvel 1218'de tarafların buluşturulduğundan söz etmiştir.
73 Hüküm 209, 25 Zilkade 1217, Cumartesi/Şubat 1803.
74 Hüküm 210, 20 Zilkade 1217.
75 Hüküm 213, Zilkade 1217.
76 Hüküm 267, 11 Ramazan 1220, Cumartesi/Kasım 1805.
77 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 25.
78 Hüküm 216, Muharrem 1218/Nisan 1803.
79 Hüküm 384, 27 Cemaziyülevvel 1224/Haziran 1809.
80 Hüküm 361, Ramazan 1224/Ekim 1809.
81 Hüküm 392, Cemaziyülevvel 1224.
82 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 39.
83 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *age.*, s. 39.

ALTINCI BÖLÜM

- 1 Evliya Çelebi'den naklen: Robert Mantran, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, C. II, Ankara, 1990, s. 169-170.
2 Robert Mantran, *age.*, C. II, s. 169 ve 182.

- 3 Ahmet Refik Altınay, *XI. Asırda İstanbul Hayatı* (İstanbul, 1935), C. I'de çok sayıda koyun yetiştirilen Rumeli kazalarını sıralamıştır.
- 4 Suraiya Faroqhi (*Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, İstanbul 1993, s. 276), Anadolu'da koyun sürülerinin toplanma yollarını ve İstanbul'a doğru izledikleri yolları gösteren bir harita oluşturmıştır.
- 5 Örneğin Sultanönü Sancağı'nda Yıldırım Bayezid Vakfı'nda 2.022 koyun bulunuyordu (BOA, Maliyeden Müdevver Defter, No. 27, s. 10).
- 6 BOA, Bab-ı Defter-i Ganem Mukaatası, Sıra No. 23827, Özel No. 40, Tarih 1090.
- 7 Halime Doğru "Rumeli'de Celep-keşanlar", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, Ankara, 4-8 Ekim 1999, s. 1676.
- 8 BOA, Mühimme Defteri, No. 3, Hüküm 498, 1502, 1439, No. 5: 1088.
- 9 BOA, Mühimme Defteri, No. 3, Hüküm 597.
- 10 BOA, Maliyeden Müdevver Defter, No. 16141, No. 1761, 1774. BOA, Mühimme Defteri No. 5292. BOA Bab-ı Defter-i Ganem Mukataası, Sıra No. 23788.
- 11 Halime Doğru, agm., s. 1677.
- 12 BOA, Mühimme Defteri. No. 6, Hüküm 1018.
- 13 Halime Doğru, agm., s. 1677.
- 14 Hüküm 42, 19 Rebiülevvel 1213/Temmuz 1798.
- 15 Suraiya Faroqhi, age., s. 272.
- 16 Suraiya Faroqhi, age., s. 272.
- 17 Hüküm 2, 11 Şaban 1213/Ocak 1798.
- 18 Suraiya Faroqhi, age., s. 272 ve devamı.
- 19 Hüküm 104, 10 Şaban 1214, Cumartesi.
- 20 Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlif Kavaidi*, Ankara, 1999, s. 27-32.
- 21 Adı geçen hüküm.
- 22 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, Ankara, 1988, s. 256. Mücteba İlgürel, "Yeniçeri" mad., *İslam Ansiklopedisi*.
- 23 Hüküm 369, 23 Ramazan 1224/Ekim 1809.
- 24 Halime Doğru, agm., s. 1687.
- 25 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara, 1984, s. 339, dipnot 1, Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. I, İstanbul, 1314, s. 560.
- 26 Selami Pulaha, Yaşar Yücel, "I. Selim Kanunnamesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın Kimi Kanunları", *Belgeler*, C. XII, S. 16, Ankara, 1988, s. 16.
- 27 Hacıoğlu-pazarı Şer'iye Sicili, Kiril Metodi Kütüphanesi, Sofya, Hüküm 2, 11 Şaban 1213.
- 28 40 para, 1 guruş olarak hesaplanır.
- 29 Kasap yazılması hakkında bkz. Ahmed Refik Altınay, *Türk İdaresinde Bulgaristan*, İstanbul, 1933, s. 88, 95.
- 30 Suraiya Faroqhi, age., s. 283.
- 31 İstanbul Kadılığı, Şeriye Sicili, No. 43, Ma'ruz 3-a, 9-b, 11-b, 30-b. BOA, Mühimme Defteri, 3, 5, 6 ve 12 numaralı defterlerde muhtelif hükümler.
- 32 Suraiya Faroqhi, age., s. 271 ve devamı.
- 33 Hüküm 271, Zilhicce 1219/Mart 1805.

- 34 Esendi gurusu, Felemenk parası olup üzerinde aslan kabartması vardı. Osmanlı altınının 2/3'ü kıymetindeydi. Ortadan kalktığı yıllarda adı kalmıştır (M. Sertoğlu, *age.*, s. 118).
- 35 Hüküm 333, 22 Ramazan 1223/Ekım 1808.
- 36 Hüküm 190, 17 Ramazan 1217/Aralık 1802.
- 37 Abdurrahman Vefik Sayın, *age.*, s. 28 ve devamı.
- 38 Hüküm 61, 10 Zilhicce 1213/Mayıs 1798.
- 39 1720 yılından itibaren ıguruş, 120 akçedir.
- 40 Hüküm 62, 3 Muharrem 1214/Haziran 1799.
- 41 Hüküm 119, Rebiyülâhır 1215/Ağustos 1800.
- 42 Divan-ı Hümayun'daki vezirlere yazılı olan cizye veya haraç, daha önce onaylanmış olan cizye defterindeki isimlere göre haraççı veya cizyedar tarafından toplanırdı. Topladıkları cizyeyi yerine ulaştırdıkları zaman cizye başına 10 akçe "gulamiye" alırlardı. 18. yüzyılda cizye defterleri peşin para ile mütezimlere satıldı, gulamiyeler haraççı tarafından peşin alınırdı.
- 43 İlk basılış tarihi kati olarak bilinmeyen ve 16. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanan Osmanlı Gurusu 80 akçe itibar olunmuştu. 18. yüzyılda ise rayici 120 akçeye kadar çıkmıştı.
- 44 Hüküm 106, 14 Zilhicce 1214; 17 Zilkade'de şer'îye siciline işlenmiştir.
- 45 İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın verdiği bilgiye göre ("Akçe" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*) 19. yüzyılın ikinci yarısında 1 gurusu= 40 para, 1 para= 3 akçe, 1 akçe= 3 pul olarak hesaplanıyordu. Aynı tarihlerde 1 kese akçe 500 gurusu üzerinden hesaplanıyordu ki bu da 60.000 akçeye tekabül ediyordu.
- 46 Hüküm 146, 15 Şevval 1216/Şubat 1801.
- 47 Bu koyun ve keçilerden alınan vergiler rüsum-u örfiyyenin tekalif cinsinden olan çeşitli vergilerdir. Yalnız Rumeli'deki hayvanlardan ondalık adıyla alınan vergi, aynı veya nakden tahsil edilirdi (M. Sertoğlu, *age.*, s. 7).
- 48 Hüküm 221, 7 Ramazan 1218/Aralık 1803.
- 49 Hüküm 241, Muharrem 1219/Nisan 1804.
- 50 Toklu halen 200-250 YTL civarında satılmaktadır.
- 51 Hüküm 187, 27 Safer 1217/Haziran 1802.
- 52 Hüküm 188, 27 Safer 1217.
- 53 Hüküm 242, Zilkade 1218/Mart 1804.
- 54 Hüküm 120, 10 Zilhicce 1215/Nisan 1800.
- 55 Hüküm 304, Rebiyülâhır 1222/Haziran 1807.
- 56 120 akçe= 1 gurusu.
- 57 Hüküm 274, 21 Rebiyülâhır 1220/Haziran 1805.
- 58 Hüküm 275, Rebiyülâhır 1220/Haziran 1805.
- 59 Hüküm 193, 7 Rebiyülâhır 1217, Perşembe.
- 60 Ocaklık, bir arazi tasarruf şekliydi. Herhangi bir yerin gelirinin kaydı hayat şartıyla bir kimseye tevcih edilmesi yurtluk, irs yolu ile tevcih edilmesi ocaklıktı. Kendisine ocaklık tahsis edilen kişi toprağın resmen sahibi değildi. Araziyi satamaz, bağışlayamaz, vakfedemezdi. Ancak o yerin şer'î ve örfi vergileri ocaklık tahsis edilen kişiye aitti. Yurtluk ve ocaklık sahibi, idari ve bazı şartlarla kazai haklara sahip bulunuyordu (Mithat Sertoğlu, *age.*, s. 347).
- 61 Hüküm 155, 5 Ramazan 1216/Ocak 1802 tarihinde şer'îye sicilinde kayda geçirilmiştir.

- 62 Hüküm 303, 13 Ramazan 1222/Kasım 1807.
63 Hüküm 217, 10 Zilkade 1217/Şubat 1803.
64 Hüküm 174, 19 Şaban 1216/Aralık 1801.

YEDİNCİ BÖLÜM

- 1 Prof. Dr. Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara, 1991, s. 11 ve devamı.
2 Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara, 1994, s. 14 ve devamı.
3 Yücel Özkaya, *age.*, s. 16.
4 Yücel Özkaya, *age.*, s. 52.
5 İmdad-ı hazariyye: Önceleri vezirlere tahsis olunan hasırların gelirine denirdi. 18. yüzyılda vilayetlerde valilerin tahsisatına dönüştü. Sulh zamanında imdad-ı hazariyye, harp zamanında imdad-ı seferiyye denirdi.
6 Prof. Dr. Musa Çadircı, *age.*, s. 146 ve devamı.
7 Prof. Dr. Musa Çadircı, *age.*, s. 147.
8 Prof. Dr. Musa Çadircı, *age.*, s. 149. Yücel Özkaya, *age.*, s. 53.
9 C. H. Becker, "Cizye" mad., *İslam Ansiklopedisi*. Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", Çev. Şinasi Altundağ, *Belleten*, C. VIII, S. 32, s. 559-652.
10 Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara, 1954, s. 115.
11 C. H. Becker, "adı geçen madde. Boris Christoff Nedkoff, *agm.*
12 *Takvim-i Vekayi*, 19 Zilhicce 1254 (1839), S. 117; 16 Cemaziyelevvel 1254, S. 169; 14 Ramazan 1254, S. 174.
13 C. H. Becker, adı geçen madde. Boris Christoff Nedkoff, *agm.*
14 Hüküm 52, yıl 1214.
15 Hüküm 85, 15 Cemaziylâhır 1214.
16 Hüküm 110, Şaban 1214.
17 Hüküm 138, 9 Rebiyülevvel 1215.
18 Hüküm 282, Muharrem 1221.
19 Hüküm 287, Muharrem 1222.
20 Hüküm 313, Muharrem 1223, Pazartesi.
21 Hüküm 272, 21 Recep 1219.
22 Prof. Dr. Musa Çadircı, *age.*, s. 145.
23 Hüküm 157, Muharrem 1216.
24 Hüküm 192, 7 Rebiyülâhır 1216, Cumartesi.
25 Hüküm 276, Rebiyülâhır 1210.
26 Hüküm 55, 21 Muharrem 1214.
27 Hüküm 100, 24 Şaban 1214/Aralık 1799.
28 Hüküm 2, 15 Cemaziyelevvel 1213, Perşembe/Ekim 1798.
29 Hüküm 3, 6-7 Cemaziyelevvel 1213.
30 Hüküm 18, 15 Safer 1214/Temmuz 1799.

- 31 Hüküm 144, 3 Muharrem 1216, Cumartesi.
32 Hüküm 280, 190 Zilkade 1220.
33 Hüküm 30, Evahir-i Recep 1213/Şubat 1798.
34 Hüküm 34, 27 Zilkade 1213.
35 Hüküm 40, Cemaziyülevvel 1213.
36 Hüküm 108, 24 Şaban 1214
37 Tahsilat sırasında eksik kalan bakiye genellikle varlıklı kimseler tarafından tamamlanıyordu.
38 Hüküm 124, 11 Cemaziyelâhır 1215.
39 Hüküm 130, 5 Recep 1215.
40 Hüküm 141, 15 Zilkade 1215.
41 Hüküm 147, Zilhicce 1216, Cumartesi.
42 Hüküm 164, 7 Cemaziyülâhır 1216.
43 Hüküm 165, 7 Cemaziyülevvel 1216. Hüküm 170, 16 Recep 1216.
44 Hüküm 182, 5 Zilhicce 1216.
45 Hüküm 262, 21 Recep 1219.
46 Zemlik: Rumeli'de dört duvarı olan, üstü saz örtülü, barınmak için yapılan derme çatma yapılara verilen ad.
47 Hüküm 240, Muharrem 1219.
48 Hüküm 255, Cemaziyülâhır 1219.
49 Hüküm 259, Cemaziyülâhır 1219.
50 Hüküm 266, 21 Recep 1220.
51 Hüküm 41, Cemaziyülâhır 1213.
52 Hüküm 48, 19 Rebiyülevvel 1213.
53 Hüküm 98, 15 Cemaziyülâhır 1214.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

- BOA, Bab-ı Defter-i Ganem Mukataası, Sıra No. 23788.
- BOA, Bab-ı Defter-i Ganem Mukaataası, Sıra No. 23827, Özel No. 40, Tarih 1090.
- BOA, Cevdet Dahiliye, No. 1244.
- BOA, Cevdet Dahiliye, No. 365, 526.
- BOA, Cevdet Tasnifi, Askeriye, No. 2880, Tarih C. 1225/1810.
- BOA, Cevdet, Askeriye, No. 25, Tarih 1225/1810.
- BOA, Cevdet, Askeriye, No. 564, Tarih 1225/1810.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defter, No. 16141, No. 1761, 1774.
- BOA, Maliyeden Müdevver Defter, No. 27.
- BOA, Mühimme Defteri, No. 5292.
- BOA, Mühimme Defteri, No. 6, Hüküm 1018.
- BOA, Mühimme Defteri, No. 3, 5, 6 ve 12.
- BOA, Mühimme Defteri, No. 3.
- Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 6, 7, 8, 9, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1974.
- Altınay, Ahmed Refik, *Türk İdaresinde Bulgaristan*, İstanbul, 1933.
- Altınay, Ahmed Refik, *XI. Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul, 1935.
- Akgündüz, Ahmet, *Şer'iye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, C. I, İstanbul, 1988.
- Akgündüz, Ahmet, "İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'iye Mahkemeleri ve Şer'iye Sicilleri", *Türkler*, C. 10, İstanbul, 2002.
- Arapyan, Kalost, *Ruşuk Âyanı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları*, Çev. Esat Uras, Ankara, 1943.
- Aydın, Dr. H. Veli, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 32, Ankara, 2002, s. 49.
- Barkan, Ömer Lütfi, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinde Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. I, S. 1, İstanbul, 1940, s. 28.
- Barkan, Ömer Lütfi, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, İstanbul, 1943, s. LXXII.
- Becker, C. H. "Cizye" mad., *İslam Ansiklopedisi*.
- Cezzar, Yavuz, "Bir Âyanın Muhallefâtı", *Belleten*, C. 41, S. 161, Ankara, 1977.
- Cin, Halil, *Osmanlı ve İslam Hukukunda Evlenme*, Ankara, 1974.
- Çadırcı, Prof. Dr. Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara, 1991.
- Decel, Aurel, "Bucak" mad., *İslam Ansiklopedisi*.
- Doğru, Halime, "Osmanlı Devleti'nde Toprak Yazımından Nüfus Sayımına Geçiş ve Bir Nüfus Yoklama Defteri Örneği", *Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. I, S. 2, Eskişehir, 1989.
- Doğru, Halime, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sultanönü Sarcağı)*, İstanbul, 1990.

- Doğru, Halime, "Rumeli'de Celep-keşanlar", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, Ankara, 4-8 Ekim 1999.
- Doğru, Halime, "1260-1261 Tarihinde Yapılan Sayıma Göre Hacıoğlupazarı'nda Meslek Dağılımı", *Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Eskişehir, 2002.
- Ebül'ula Mardin, "Kadı" mad., *İslam Ansiklopedisi*.
- Eren, Ahmed Cevat, "Pazvandoğlu" mad., *İslam Ansiklopedisi*.
- Eren, Ahmed Cevat, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meselesi, Tanzimat Devri İlk Kurulan Göçmen Komisyonu, Çıkarılan Tüzükler*, İstanbul, 1966.
- Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, C. I, İstanbul, 1314.
- Faruqi, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Çev. Neyir Kalaycıoğlu, İstanbul, 1993.
- Gözyayın, Ethem Fevzi, *Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçleri*, İstanbul, 1948.
- Hallaçoğlu, Yusuf, *Osmanlılar'da Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 1995.
- Hammer-Purgstall, Baron Joseph von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev. Vecdi Bürün, Mümin Çevik, C. 9, İstanbul.
- İlgürel, Mücteba, "Yeniçeri" mad., *İslam Ansiklopedisi*.
- İlgürel, Mücteba, "Şer'iye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *İ. Ü. Tarih Dergisi*, S. 28-29, İstanbul, 1975.
- İnalcık, Halil, "Kanun ve Kanunnameler" mad., *Encyclopaedia of Islam*, 2. ed.
- İnalcık, Halil, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu" *Belleten*, C. XXVIII, No. 112, Ankara, 1964.
- İnalcık, Halil, "Şer'i'at ve Kanun, Din ve Devlet", *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, İstanbul, 2000.
- İpek, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara, 1994.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara, 1961.
- Kaynar, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara, 1954.
- Kramers, J. H., "Şeyh-ül-Islam" mad., *İslam Ansiklopedisi*.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili*, İstanbul, 1994.
- Mantran, Robert, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C. I-II, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Ankara, 1990.
- Miller, A. F., *Mustapha Pacha Bairaktar*, Bucarest, 1975.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat, Kurumlar ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C. I, II, sadeleştirerek yayımlayan Prof. Dr. Neşet Çağatay, Ankara, 1987.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat, Kurumlar ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C. III, IV, sadeleştirerek Prof. Dr. Neşet Çağatay, Ankara, 1992.
- Nedkoff, Boris Christoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", Çev. Şinasi Altundağ, *Belleten*, C. VIII, S. 32.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı Tarihine Ait Belgeler, Telhisler (1597-1607)*, İstanbul, 1970.
- Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, Dil Tarih, Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1983.
- Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, Ankara, 1994.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1983.
- Pulaha, Selami; Yücel, Yaşar, "I. Selim Kanunnamesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın Kimi Kanunları", *Belgeler*, C. XII, S. 16, Ankara, 1988.

- Sayın, Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavalidi*, Ankara, 1999.
- Sertoğlu, Mithat, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, 1958.
- Şânizade Mehmed Atâullah Efendi, *Tarih-i Şânizade*, C. I, İstanbul, 1284.
- Takvim-i Vekayi*, 19 Zilhicce 1254, 117. Sayı; 16 Cemaziyellevvel 1254 (1839), 169. Sayı; 14 Ramazan 1254, 174. Sayı.
- Tonev-Stoyanov, Velko, *Kostadin: İstoriya Na Selo Suvorovu*, Sofya, 1973.
- Tulin, Cemal, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul, 1947.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara, 1958.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Akçe" mad., *İslam Ansiklopedisi*.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinkli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Ankara, 1942.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara, 1984.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1984.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, 3. Baskı, Ankara, 1984.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kapıkulu Ocakları*, Ankara, 1988.
- Üçok, Prof. Dr. Coşkun; Mumcu, Prof. Dr. Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara, 1985.
- Vraça'lı Sofroni, *Osmanlı'da Bir Papaz. Günahkar Sofroni'nin Çileli Hayat Hikayesi*, 1739-1813, İstanbul, 2003.

DİZİN

Ab

- Abdi Paşa (Hacı) 113, 118
 Abdullah (Derviş, Hacıoğlu-pazan Kadısı) 26, 130
 Abdullah Ağa (Boşnak) 72-73, 75, 146, 149, 180
 Abdullah Ağa (Seyyid, Hacıoğlu-pazan Âyanı) 83, 192-193
 Abdullah Efendi (Dürrîzade, es-Seyyid, Şeyhülislam) 105-106
 Abdurrahman Paşa 93, 98
 Abdülgaffar Efendi (Mevlana, Hacıoğlu-pazan Kadısı) 91
 Abukir 54, 60; Limanı 53
 âdet-i ağnam resmi 162
 Ağa Kapısı 194
 aharlı kâğıt 14
 Ahmed Cevdet Paşa III-112
 Ahmed Efendi (Mevlana, Seyyid, Hacıoğlu-pazan Kadısı) 42-43, 123, 189-190
 Ahmed Nuri Efendi (Hacıoğlu-pazan Kadısı) 55, 121
 Ahmed Paşa (Cezzar) 53-54
 Ahmed Paşa (Niş Muhafızı) 77
 Ahmed Paşa (Tolçı Muhafızı) 108
 Ahmed Paşa (Vezir, İçelli) 81
 Ahyolu 92, 126, 156, 165-166, 170, 174
 Akçalozanlık 126
 Akkâ 54
 Akkerman 74, 138, 154
 Akkoyunlu Devleti 10
 Alçaktar İskelesi 59-60, 65, 68-69
 Alekzan dır Moruzzi Bey 71
 Ali Efendi (Ladikoğlu, Varma Kadısı) 117
 Ali Paşa (es-Seyyid, Rumeli valisi) 48
 Ali Paşa (Tepedelenli) 119
 Ambar-ı Âmire 70
 Anadolu 49, 51-53, 106, 117, 154, 165, 175; Selçuklu Devleti 9
 Arap Yarımadası 131
 arıza 17

Armağankapısı Köyü 88

- Arnavut 58, 68; buğdayı 90; çikroya 130; bintası 57, 58, 86
 Arnavutlar III, 131-132
 Arnavutluk 114
 arpalık 175
 arz 17
 Asâkir-i İslamiye 56
 Asâkir-i Mansure 157
 Asel (bal) 84
 Aslaboz Kalesi 103
 aşar 40
 aşiret 165
 aşırhan 31
 Ataullah Efendi (Şeyhülislam) 94
 avârz 180; hanesi 173, 181-182
 Avrupa 10, 50, 92
 Avusturya 50, 60, 63; -Macaristan İmparatorluğu 112
 âyanlar 33, 83, 85, 89-90, III, 124, 127-128, 133, 138, 144, 149, 177, 186, 189, 194
 Aydos 91, 123-124, 126, 128, 154, 156, 165, 166, 170, 174
 Azak nafesi 46
 Babadağ 41, 57-59, 69, 77, 81, 92, 138, 140, 144, 149, 155-157, 161, 166, 168, 170, 174; Bâbüali 50, 53-55, 60, 71, 76, 78-79, 152
 Bahadır Giray (İbrail nazım, Selvi Âyanı ve Kurum Prensi) 108
 Bahr-ı Siyah (Karadeniz) 65
 Balçık 41, 47, 56-58, 62-64, 66-67, 69, 84, 90, 109, 124-126, 138, 140, 144, 149, 154-157, 161, 165-166, 168, 170, 174, 183, 195; İskelesi 61, 64, 68; Kazası 27, 81; Limanı 192
 Balkan Dağları 34, 110, 113, 122
 Balkan Yarımadası 10, 95, 154
 Balkanlar 33-34, 126, 131, 133, 143, 147, 152, 156
 Balık Demizi 183
 Barubuyan Köyü
 baş vergi 178

Ba

bağbuğ 38, 127
 Batova Deresi 23, 30
 Batova-Üzenli 29
 bedel-i iltizam 180
 bedel-i nüzül 171, 173, 182
 Belgrad 113, 115-116, 188
 Bender 71, 74, 123
 berat buyruğdusu 13
 Bergos 59-60, 65, 126, 183; İskeleyi 59 a yınca bız.
 İskeleyi Bergos
 Bernofça köyü 135, 137, 148, 161
 Besarabya 110
 Beyrut 59-60, 62; İskeleyi 183
 Bilecik yastığı 43
 Boğdan 71, 74-75, 87, 100-101, 110, 116, 153
 borç ikranı 17
 Bostancı kışlaları 96
 bostancıbaşı 40, 126
 boşanma 12
 Boz Ulus aşireti 154
 bölükbaşı 176
 Bulgaristan 110, 198
 Burgaz 154
 buyruğdu 18-19, 83, 175
 Buzlağı Köyü 28
 Bükreş 44; Anlaşması 150; Çulması 43
 Büyüklemece 118

Ca

Calımvak 109
 Cami-i Atik 27; Mahallesi 26
 cebeci 99, 127
 celep-keşan 153, 156, 163, 165-167, 169; defteri
 154; teşkilatı 160
 celepler 153, 169; kitabeti 153
 cizye 178-180; evrakı 180

Ça

Çamurlu köyü 145
 Çanakale Boğazı 78
 Çardak 138, 140, 142, 156, 166, 168, 170, 174;
 âyanları 144
 Çırpan kazası 92, 129

Çirkona köyü 148
 Çirmen 168; Mutasarrıflığı 129

dağlı ayaklanmaları 33, 111-112
 dağlı eşkıya 33, 126
 Davutlu Köyü 141
 Davutpaşa 79, 97
 debbağhane 24
 defter harcı 163
 defterdar 19
 Defter-i Hakani 182; Nezareti 10
 Delil Başı 132
 Deliorman 110-111, 140-142, 147, 155, 157, 166,
 168
 dellaliye 25
 derebeyleri 33
 Dereköy 109
 Dergâh-ı Âli 144; Kapıcıbaşıluğu 139
 Dergâh-ı Mualla 59, 126, 136, 147, 155, 167
 Dersaadet 48, 190
 Derviş Bazargân Mahallesi 22
 devirhan 31
 Devlet-i Âliye 61, 99
 Dimetoka 129
 Dimyat 66
 Divan-ı Hümayun 18, 32, 95, 188
 Divan-ı Rumeli 123
 Divan-ı Seraskeri 121
 Divan-ı Silistre 75
 Diyarbakır 154
 Dobruca 55, 68-69, 81, 110, 125-126, 140-141,
 144, 147, 149, 155, 157, 160, 166, 168, 183;
 Kolu 155, 157, 161, 166-167
 Dobruca Kolu 160
 duhan (tütün) çubuğu 44
 Durbali köyü 145
 Dülkadir Bâlgisi 152

Da

Eb

ebru 14
 Ebubekir Paşa 82-83, 93, 188-189
 Eda Tezkeresi 193

Edirne 78-81, 88, 91-93, 119, 126-127, 135, 148;
bostancıbaşı 125; Kuşlası 73
Eflak 71, 71, 74-75, 87, 100-101, 110, 115-117, 138,
196; Voyvodası 136-137
Ege Denizi 78
ehl-i İslam 134
El Arış 54, 60
Emincik 119
emir 18
emr-i âli 133
emr-i âli şan 104
emr-i şerif 62
Enderun 75
Erdel 153
Ergilice (Ereğli) Köyü 126
esedi gurusu 27, 161, 169
Esedli köyü 145
Eskicuma 71, 91, 109, 117, 124, 132, 140, 142, 144,
148, 154-155, 157, 166, 168, 188
Eskişehir 7-8, 49
Eskizağra 92, 126-127, 129
esnaf dernekleri 177
esvap ocağı 29
eşkıya 25, 33, 75, 111-112, 115, 119, 121, 127, 131, 133-
134, 142
eşkinici 161
eşref-i cedid 161
eş-Şurûr 14
evamir ve feramin 18
evkaf müdürü 30
evkaf müfettişleri 31
Evlad-ı Fatihan 165; eşkincileri 106
evlenme akdi 12, 16
Evliya Çelebi 152

Fa

Fatma Hatun 29
Felemenk (Hollanda) 54-55, 195
ferâğ 16
fermanlar 10, 13, 18, 99
fıkıh kitapları 14
fındak altını 27

Filibe 92, 122; Nazın Çelebi 129
fincan zarfları 25
fiyat-ı müriye 57
Fransa, Fransız 50-54, 56, 60-61, 63-64, 66, 71,
87, 184, 193, 199; Devrimi 50; konsolosu
195; kuvvetleri 66
Frenk altını 171

Gagauzlar 110
Galata Köyü 48
Gâvur İmam 20, 34-35, 114, 117-119, 121, 144
gazab-ı şahane 64
Gazibaba Mahallesi 23
Gazze 54, 61
Giraylar 132
gulamiye 161
Gülbeği Köyü 126
gümüş hamaybı 46

Hacı Ayyazoğlu Hanı 195
Hacı Hamza Camii 27
Hacı Hamza Mahallesi 181
Hacı Hıdır Mahallesi 181
Hacı Hızır Mahallesi 22
Hacı Madenler Karyesi 29
Hacı Sinan Mahallesi 21, 27
Hacıoğlucazani 7, 15, 21-22, 24-25, 28-32, 34-35,
41-43, 48, 51-52, 55-57, 61-64, 66-67, 69, 71,
75-77, 81-85, 87, 89-90, 95-96, 99-100, 102,
105-108, 118, 120, 122-130, 132, 134, 136, 138-
147, 149-151, 154-157, 159-163, 165-166, 168-
170, 174, 179-186, 188-190, 192-195, 197-
200; âyanı 103, 124; Harac-ı Defteri 163; Ka-
dî Defteri 76, 91, 100, 149; kadısı 90, 120,
189; Muhafızı 43; Şer'iye Defteri 65; Şer'iye
Sicili 8, 37, 173, 198-199

Hademe-i Mahkeme 27
Hakkı Paşa (Rumeli Valisi) 33-34, 119-120, 135,
137, 148, 192
Halep 165
halı 24

Ga

Ha

Halil Paşa (Rumeli Beylerbeyi) 80
Hanefi mezhebi 11
harc-ı imza 178
Haremeyn-i Şerifeyn 31
has geliri 179
Hasan Paşa (Siliestre Valisi) 57, 126, 129, 183
Hasan Paşa (Zihneli) 123
Haseki 60
Hassa hasekiler 59, 67
Hassa kasapbaşı 157; **Ocaklığı** 168, 171-172
Hassa silahşörleri 61
hattı hümayun 33
Hatunili 156, 166, 170, 174
havale 17
hazine tezkiresi 136
Hazine-i Âmire 34-36, 43, 57, 70, 95, 120, 141, 153, 157, 161, 166-168, 171-174, 181-182
Helyopolis 63
Hergele Deresi 29
Hezargrad 24, 34, 77, 91, 113, 128-129, 133, 137, 140, 142, 148, 154-155, 157, 166-168, 188
Hudrellez 186
Husova 58, 69, 77, 100, 138, 140, 144, 149, 155, 157, 161, 166, 168, 170, 174
Hızır 193; **ayı** 180
Hicaz 51
Hilmi İbrahim Paşa (Sadrazam) 73, 77, 79, 93
hin-i sabaveti 22
hizmet-i mübaşiriye 36
hizmet-i mübaşiriye 176
hoş geldin parası 194
Hotin 71
Hububat Hazinesi 67, 69
humbaracı ocakları 96
Hurşid Ahmed Paşa (Rumeli Valisi, Vezir) 80, 85-86, 100-101
hüccet 12-16
hüddamiye 163
hüküm-i şerif 161
hüküm 18
hürriyetin ispatı 17

Hüseyin Paşa (Siliestre Valisi) 104-105, 116, 118-119, 122, 131, 156, 189-190, 196
Hüsrev Mehmed Paşa (Tuna Seraskeri) 83-86, 101, 103, 105-107, 150

İbrahim Paşa (Pehlivan) 108
İbrahim Paşa (Rumeli Beylerbeyi) 83
İbrahim Paşa (Şam Valisi) 53
İbrail 37-38, 43, 72, 83, 87, 104, 105, 107, 138, 184; **Kalesi** 104, **kilesi** 67
ibraz-ı sadakat 41
ihtisap ağası 159
ikramiye 176
ikrar 15
ilam 12-13, 16
İlbasan 129
İlbeği köyü 145
iltizam alacakları 41
imdad-ı bazariyye 176-177, 186, 189
imdad-ı seferiyye 177
imdadıye 131
İmrahor 140
İngiliz çıkışı 78
İnsan Hakları Beyanname 50
İpek Sancağı 114
İpsallanti Bey (Eflak Voyvodası) 71
irade 10
İrad-ı Cedid hazinesi 36, 114, 183
İrad-ı Cedid-i Hümayun 165
İsakçı 82-83, 86, 108, 138, 144, 149, 155, 157, 161, 165-166, 168, 170, 174; **İskelesi** 85; **Li-manı** 85
İskele-i Bergos 156-166, 170, 174
İskenderiye 51, 66
İslam hukuku 12
İslambol nüfusiyesi 27
İslimye 94-95, 125, 128, 156, 165-166, 170, 174; **Panayırı** 129
İsmail Paşa (Hafız, Sadrazam) 93, 147
İstanbul 33-35, 50-51, 54, 56-58, 60, 62, 65-66, 68-69, 72, 74, 78, 83, 89, 94-99, 101, 104-

16

106, 111, 115-116, 118, 122-123, 126, 129, 131,
137-139, 141, 143, 147, 152-156, 158, 160, 166-
168, 170, 183-185, 187, 197; **Boğazi** 51, 77-78;
kilesi 40-41, 56; **Rum Patrikliği** 95

istiklal yetkisi 106

iş erleri 56

İvraca Kolu 160

İzledi 43, 161

Ka

Kabakçı Mustafa 93, 97

kadı 19, 89, 111, 138, 149, 168, 189; **defteri** 12-13,
47, 82, 86; **kayıtları** 11; **mührü** 13

kaftan bahası 177

kâğıt bedeli 178

Kaharman İskelesi 41

Kahire 51, 61, 66

kahve 25

Kahve-i efreç 84

Kahve-i Yemen 84

kakum 44

Kalas 150; İskelesi 107

kalemiye 25, 36, 163

Kamanski (General) 108, 109

kapan tüccarları 41

Kapan-ı Dakika 65

kapı halı 176

Karacaot Köyü 48

Karaçimen 161

Karadeniz 34, 51-53, 67-68, 71, 81, 109, 117, 142

Karaharman 66, 69, 168

Karal, Enver Ziya 112

Karalar 138

Karaoğlu 146

Karasu (nam-ı diğer Tekfurözü) 57-59, 138, 156,
166, 168, 170, 174

Karinabad 92, 128, 156, 165-166, 170, 174

karsak kürk 44

Kasap Ocağı 172, 182

kasapbaşı 153, 173

Kasaplı köyü 145

kassam 23-26, 39, 43; **defteri** 23; **masrafları** 186

Kavarna 45, 56-60, 63, 65-66, 69, 109, 124, 140,
155, 157, 161, 166, 168, 183

kazan 11

kazasker 13, 19

keçe 24

kçfalet 16

Keşan 129

kethüda 16, 18, 177

Kıbrıs 43; **malatı** 43

Kırmalı Dağları 111

Kırım 71

Kırklilise kazası 92, 126

kıymet-i adile ile takdir 36

kıyye 159

kıyye rugan-ı zeyt 84

kızıl altın 161

Kızılağaç 92

Kızılca buğdayı 44, 86, 90

Kızılca luntası 57, 58

Kili 55, 92, 138, 154

kilim 24

Kitabü'l Mahâdir Ve's Sicillât 14

Kiyah 84

koloz buğdayı 44

koruculuk 156

koyun emini 154

koyun mukataası defteri 157, 161

Kozluca 28, 34-35, 48, 77, 84, 92, 102, 108-110, 118,
123, 125-126, 132, 136, 140-141, 144, 147, 149,
156, 165-166, 168, 170, 174; **Tekkesi** 35, 118

Köçeri Mahallesi 26

köle azadı 16

Kömtürlük Deresi 29

köprücü 156, 161

Köstence 57-59, 65-66, 69, 77, 91, 138, 140, 144,
149, 155, 157, 161, 166, 168; **limanları** 90;
Sancağı 137

Köstendil 117

köy 175

Kratova 137

kurbanlık hayvan 153

kutnu 43
Kuzgun Köyü 149
Kûkükçelonece 79
Kûtabya çinisi 43
Kûtabyakârî 43

La Lahm-ı ganem 84
layiha 92
Lefter (Ekmekçi) 38-39
Levend Çiftliği Kuşlası 96
liva 175
Loğça 117-119, âyanı 35
Loğçalılar 113
Lom 34, 122

Ma Macar altını 32
Macarlar 27
Maçın 77, 88, 100, 107, 138, 144, 155-157, 161, 165,
166, 170, 174
mahdar 13
mahkeme defteri 13
Mahkeme-i Şer'iye 11
Mahmud (Şehzade) 97
Mahmud II 73, 98-99, 150, 176, 178
maklu 181
mal-ı taksid 189
Malkara 129
Mangalya 41, 56, 59-60, 62, 65, 67, 69, 77, 124-
125, 138, 140, 144, 149, 154-157, 161-162, 165-
166, 168, 170, 174, 183; iskeleleri 64, 69, 85;
kadıları 66
Manok 148
Mantran, Robert 152
Markov (General) 108-109
Marmara 78
Marsilya 51, 66
ma'ruz, maruzat 15, 17-18
marya (kısır) koyun 155
masraf defteri 191
masraf kalemleri 178
mastariye 163

Medis-i Şer 149
medrese 30, 152-153
Mehmed II (Fatih Sultan) 159
Mehmed Paşa (Palash, Silistre Valisi) 69, 119,
134, 143, 147, 170, 194
mehr 16, 21
Menou (General) 63, 66
menzil evi 26
menzil hissesi 23
menzil hizmeti 23
Meriç 128
meşe palamudu 42
Meşveret-i Amme 97
Mısır 50-54, 56, 60, 61-63, 66-67, 131, 140, 142,
183, 193, 199; Savaşı 69; seraskerliği 53
Michelson (General) 71
miras hukuku 12
miri 19, 155, 161; hazine 183
mir-i miran 134
Misivri kazası 56-57, 65, 92, 156, 165-166, 170, 174
mubayaa memurları 58-59, 62, 70, 156, 157, 167
muhallakat 21, 33, 36; kayıtları 36
muhassıllar 176
Muhtar-ı belde-i fukara 94
muhzır 13
mukataa bölgesi 171
murahhas 60
Musa Paşa (Seyyid, Silistre Valisi) 61, 93, 132-134,
136-137, 142, 157-158, 166-167, 190, 192
Musabeğ köyü 145
Mustafa (Şehzade) 93
Mustafa Paşa (Alemdar, Sadrazam) 73, 77, 79-81,
90-92, 96-98, 100, 112, 148-149, 180
Mustafa Paşa (Çelebi, Sadrazam) 96, 148
Mustafa Paşa (Hacı) 115
Mustafa Paşa (Köse) 60-61
Mustafa Paşa (Ordu-yı Hümayun Seraskeri) 76,
80
Mustafa Paşa (Rumeli Valisi) 35, 117, 119
Mustafa Paşa (Silahdar, Bosna Valisi) 119
Mustafa Paşa (Silistre Valisi) 73, 75, 87, 161, 180

mutasarrıf 19, 135, 176
 mutemet 190
 mübaşir 32, 169, 174, 181
 mübaşiriye 178, 181
 mübayaa memurları 86
 müezzin 31
 Müfîs Köyü 126
 mûrû 30, 105
 mûhimme defteri 154, 160
 mûltezim 29
 mûrasetat 18
 mûraseteler 15, 18
 mûrtetika 30
 mûsade 36
 mûyterailat 27
 mûtesellim 116, 144, 177
 mûtevellî 29, 144
 müzayed 45

Na

Nablus sancakları 53
 nafaka 16, 21
 nafe kırk 45
 nahiye 175
 naip 18, 31, 138
 nal baha 176
 Nan-ı aziz 84
 Napoléon Bonaparte 50-51, 53-55, 60, 61, 63, 66,
 74; Mısır seferi 8, 21
 narh 156
 navlun 66
 nefis-i Pazarlık 88
 Nelson (Amiral) 53-54
 Nemçe (Avusturya) 184
 Nevahi-i Yanbolu 156, 165-166, 170, 174
 Niğbolu 34, 116-118, 123, 133, 137-139, 147, 188;
 Kalesi 34, 118, 191; Muhafızı 34, 121
 nikâh 11; hüccetleri 16
 Niş 117
 nişanlanma 12
 Nizam-ı Cedid 77, 92-94, 96, 98, 114, 116, 147
 Nûztîl akçesi 172, 180

Oba Köyü 127
 Ondalık ağnam resmi 162
 Orta Kol 100
 Osman Paşa (Anadolu Valisi) 108
 Osman Paşa (Gürcü, Silistre Valisi) 115, 139, 142
 Osman Paşa (Pazvandoğlu) 76-77, 137, 199
 Osman Paşa (Seyyid, Kürt, Rumeli Valisi) 117-
 119, 135, 137-139, 186-187, 134-135, 192
 Osmanlı devleti 9-11, 19, 33, 50-55, 60-63, 67, 71,
 74, 77-78, 80-81, 87, 99-102, 107, 110-114,
 131, 133, 136, 152, 162, 175, 199-200; ordusu
 53, 106, 110, 140; Avusturya savaşları 111,
 199; Rus savaşı 8, 21, 71, 76, 79, 88, 96, 103,
 108, 111, 149, 177, 189, 199
 Osmanpaşan 77, 91, 117, 125, 128-129, 132, 140,
 142, 155, 157, 166, 168

Örfî hukuk 10
 Özi Eyaleti 165
 Özlüya, Yücel 112

pak akçe 192
 Pan Slavizm 110
 Paris 87
 Pınarhisar 92, 97
 Piramit Çarpışması 51
 Piri Paşa 140; Vakfı 138, 140
 Piskopos Mulasası Defteri 95
 pişlov 25
 piyade 34, 121
 Plevne 113, 137
 Pravadı 34-35, 41, 77, 84, 92, 102, 108, 118, 123,
 125, 129, 132, 136, 140-141, 144, 146-147,
 149, 155-157, 166, 168, 170, 174, 179, 192,
 Prusya 50, 71, 199

Rahmaniye 60
 Rahova 137-138, 161
 Ramiz Paşa (Kaptanıderya) 98, 148
 Rasvan 138
 rayiç bedel 41

Reza 113, 134
 resm-i kol 165
 resm-i kusmet 25
 resm-i yapı 165
 Rileb-i Hümayun 32, 162
 Rugan-ı sade 84
 Rümeli 7-8, 12, 31, 33, 35, 52-54, 56, 58, 79, 92-93,
 96, 98-99, 106, 108, 111-115, 119-120, 129, 131,
 134-136, 141-142, 151, 154, 162, 165, 174-175,
 193-194; âyanları 33, 98, 139 Eyaleti 194; Diva-
 m 123; kâdaskeri 91; kâdılar 91; kazaları 153
 Rus 53, 71, 81-82, 89, 91, 105, 109; askeri 103,
 109; donanması 52; ordusu (Moskovlu) 101-
 102, 105, 107, 109-110, 158, 162; Ruslar 52-
 54, 63, 71, 74, 77, 86, 88, 92, 95, 97, 99-103,
 105, 109-110, 112, 150, 184, 199; Savaşı 102;
 seferi 110
 Rusçuk 7, 34-35, 80, 92, 109, 116-118, 120, 122,
 137, 140, 147-149, 154-155, 157, 166-168, 188;
 askeri 102; âyanı 33-35, 76, 80, 93, 96, 113,
 139-140, 142, 146-148, 168, 188, 193-194
 Ruskası kazası 92, 126, 141, 156, 165-166, 170,
 174

Sa Sadaret Kaymakamı 93
 sadrazam 19
 Sağ Kol 7, 29, 31, 34-35, 37, 51, 54-57, 62-64, 78,
 88-89, 94, 96-97, 99-107, 122, 124, 128,
 136, 154-158, 162, 165, 171, 183, 185, 188, 190,
 200, Kalemî 163, 170, 174
 sahib-i arz 155
 sak 14; kitapları 14
 sak-ı şer'i 13-14, 17
 samur kürk 45
 sancakbeyi 154, 175-176, 179
 saray 91; mutfağı 154, 158
 sarıca 176
 Sava Nehri 117
 Sayım memurları 155, 162, 167
 seccade 24
 seferberlik 177

sekbân 98, 146, 176, 190; neferleri 139, 190; sek-
 banbaşı 96, 176
 Sekban-ı Cedid 98
 Selanik 135, 137
 Selçuklu 9
 Selim I Kanunnamesi 159
 Selim III 33, 36, 73, 75-76, 79, 92-97, 112, 175-176
 Semendire Kalesi 34
 Semiz Ali Çiftliği 44
 Semizler Köyü 28
 senedat-ı şer'iye 16
 Sened-i İttifak 98-99
 senet 16
 Serasker Divanı 48
 Seraskerlik 150
 Serdar 38, 128, 138
 serdengeçti bayrağı 103
 Serez 133
 Serhat muhafızı 116
 Seydi köyü 148
 Sırbistan 87
 Sırp isyancıları 105, 115
 Sırp isyanları 93
 sicil 13
 sicillat defteri 13
 sicillat-ı şer'iye 13
 Silistre 35, 66, 76-77, 80, 89, 92, 108, 113, 118,
 120, 131, 136-138, 140, 142-149, 154-157, 166,
 167, 170, 174, 179, 184-186, 189-192, 196;
 âyanı 113-114, 125, 141, 146, 193, 197; Divanı
 84-86, 89, 121, 123-124, 133, 136, 138, 145-
 146, 149, 192-193, 196; Eyaleti 122, 131, 137,
 144-145, 162, 189, 193; Kalesi 192; İskeleyi
 121; mutasarrıfı 124, 131; mütesellimi 81,
 140-141, 147, 151, 192; ordusu 121; Sancağı
 71, 104, 109, 129, 145, 163, 165, 168, 170-173,
 175, 179-180, 182-183, 185, 192, 199; Sancağı
 Divanı 162; valiliği 76-77, 82-83, 85-86,
 100-101, 103, 106, 121, 142, 148, 150, 155,
 158, 160, 174, 187-188, 191-194; Vilayet Di-
 vanı 123

sipahi ocakları 96
 Sîret Nehri 107
 Sofya 7, 34, 117, 122
 Soğutçuk Çiftliği 44
 subaşı 13, 16, 154
 sulhname 19
 Suriye 54-55, 60, 62
 suyuokuluğu 156
 südde-i naadete 154
 Süleyman I (Kanuni) 79, 159
 Süleyman Paşa (Silistre Valisi) 188-189, 194
 Süleyman Paşa Hanı 32
 sürgün cezası 66
 sürsat zahiresi 59
 süvari 123

Şa şahitlik 15; beyanları 13
 Şair-i yem 84
 Şam 61
 şehir kethüdası 177
 Şehirköy 34
 Şem'i asel 84
 şer'i evrak 13
 şer'i hukuk 10
 şer'i medlis 21
 Şer'iye Defteri 64
 Şer'iye Mahkemeleri 11, 42, 159-160
 Şer'iye sicili 11-12, 18, 20-21, 127, 159, 178, 186, 198
 şeyhülislam 11, 93
 şişek 161
 Şumni 34-35, 43, 77, 85, 87-88, 97, 102, 108-109, 113, 117-118, 129, 131-133, 135-137, 140, 142, 144, 148, 150-151, 154-155, 157, 166, 168; ayanları 35, 117-118, 124, 132; Karargâhı 85

Ta tahsildariye 163, 182
 Takvim-i Vekayi 178
 talak hüccetleri 16
 talak-ı bain 16
 tapu tahrir defterleri 10

tapu tezkeresi 14
 Tarib-i Asum 112
 Tarib-i Cevdet 112
 Tarib-i Şânizade 112
 Taşbavlu 193
 Tatardeğirmeni 22
 Tatos 24
 tayin emri 14
 Tekirdağ 93
 tekke 152
 Tekye Camii 29-30
 telhis 18
 temessük 14, 19-20, 179
 tereke 24, 38; kayıtları 12; taksimi 12
 Ternane-i Âmire 63, 69-70, 78
 Terzi Mahallesi 31
 Tesahya (Yenişehir) 190
 tevcihat defteri 188
 tevzi defterleri 177-178
 tezkere 13, 19, 113
 tımar sistemi 175
 Tırbala 117-118; Divanı 129
 Tırnova 34, 115, 118, 122, 131-132, 140, 147, 154, 188; voyvodaları 139-140, 142, 168
 Tirsinklizade 147
 toklu 161
 Tolçı 85-86, 92, 108, 138, 140, 144, 155-157, 161, 165-166, 168, 170, 174; kazaları 149
 top arabacı 127
 topçu 96, 127
 Topkapı 79
 toprak kadınları 154
 toprak yazını 9
 Trablusşam 165
 Trabzon 43-44
 Tuna Nehri 34, 72, 76-78, 80-81, 84, 86, 91, 99-103, 105-108, 110, 117-118, 120, 122, 136, 185; seraskerliği 148
 Tutrakan 145
 türbe 153
 Tzizirev (General) 108-109

Ul **ulema** 105
ulema ve Yeniçeri Ocağı 98
ulufe 129, 140
Umurfahih 92, 118, 138, 140, 156, 165-166, 170, 174, 192
umur-ı mühimmesi-i seferiye 67
umur-ı vilayet masarifi 195
un kapısı 65
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı 112

Üs **Üsküdar** 96; **kışlaları** 98
Üstadiye 193
Üşenli Köyü 23

Va **vakfiye** 14, 16
valof toprakları 152
valoflar 10
vâris 21
Varna 102, 109, 116-118, 137-138, 140, 142, 144, 147, 149, 154-157, 161-162, 165-166, 168, 170, 174, 179, 183-194, 187, 195, 23, 35, 58-60, 63, 65-66, 68, 77, 80, 82, 86, 90, 92, 95; **âyânı** 86, 136-137, 143; **İskelesi** 59, 86; **kadın** 117, 158
Varna Kalesi 29, 34, 48, 57, 102, 134, 137, 140, 158; **Limanı** 80, 136, 185; **voyvodası** 34
Vehhabilik 51, 131
vergideo muaf 10
vezir 19
Vidin 33-34, 36, 40, 48, 51, 76-77, 113, 114-117, 119-122, 125, 131, 133-134, 138-139, 187-188; **Kalesi** 105, 114, 119-120, 135
Vidin sancağı 66
Vize 92, 132
Voynov (General) 109
voyvoda 18, 138, 168, 176, 180; **ve yeniçeri** 144; 154
vukrye 84

Ya **Yafa** 54, 61, 66
Yahudi 153

Yako'nun Hanı 195
Yanbolu kazanı 92, 94-95, 128, 156, 165-166, 170, 174; **kebesi** 24
Yanıkpalanga 138
Yanyaklı 43
yasakçı 156, 166
Yaş antlaşmaları 112
yemin 15
yeniçeri 92, 130; **ağası** 102; **Ocağı** 97-98, 153, 156, 159
Yenimahalle Köyü 22, 28
Yenipazar 77, 84, 92, 102, 118, 128-129, 132, 136, 140-142, 144, 146, 148, 155-157, 166, 168, 170, 174, 192
Yenizağra 92, 126-129
Yerköy 72, 87, 101-105; **Kalesi** 103
Yusuf Paşa (Adana Mutasarrıfı) 35, 118
Yusuf Paşa (Gazi) 104
Yusuf Paşa (Koca, Sadrazam) 114
Yusuf Paşa (Silistre Valisi) 35, 168
Yusuf Paşa (Turbala ve Çirmen Sancakları Mutasarrıfı) 126
Yusuf Ziya Paşa (el-Hac, Veziriazam ve Serdar-ı Ekrem) 61
Yusuf Ziya Paşa (Gazi, Sadrazam) 53, 86, 104
yürük mukataası 179

zapt-ı vakayı sicilleri 13
zarar-ı lahm 159
zaviye 152-153
zemlikler 193
Ziştovi 34-35, 112, 116, 118, 120, 148, 188
züyûf akçe 70

Za

Osmanlı adli teşkilatının temel taşı olan kadılar, bulundukları yerin hâkimi olduğu gibi aynı zamanda belediye başkanı, emniyet amiri ve halkın her konuda başvurabileceği sosyal güvenlik makamıydı. Kadıların görevleri arasında şer'i davalara bakmak, kararı şer'îye sicillerine yazmak, yetim ve gâiplerin mallarını korumak ve hesaplarını kontrol etmek, veli veya vasisi olmayanları korumak ve evlendirmek, nikâh kıymak ve merkezden gelen emir ve talimatları uygulamak bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin en önemli yargı organı olan şer'îye mahkemelerinde görülen davalar ve sonuçları kadı defterlerinde yani "şer'îye sicillerinde" kayda geçiriliyordu. Yerel tarih çalışmaları sırasında en önemli bilgilere, genel tarih, hukuk tarihi, iktisat tarihi, sosyal ve idari yapı, askeri durum açısından bu kayıtların incelenmesi sonucunda ulaşılmaktadır. Örneğin kroniklerde, vakanüvis ve özel tarihlerde bulunan hatalı kaydedilmiş yer adları, vakıflar, kazalarda oturan halkın dikkate alınmamış dilek ve şikâyetleri, merkezle yerel idareler arasındaki yazışmalar, kadı defterleri vasıtasıyla aydınlanabilmektedir. Yine bu kayıtlarda aile hukuku ile ilgili kararlardan aile yapısı, nişanlanma, evlenme, boşanma konuları incelenebilmektedir.

Araştırmacılar, özellikle tereke kayıtları sayesinde kişilerden hareketle kazanın sosyal ve ekonomik durumu hakkında önemli sonuçlara ulaşabilmektedir. Şer'îye sicillerinin yer aldığı defterler görünüş olarak dar, uzun ve kadının özel cebine yerleştirilebilecek büyüklükteydi. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Prof. Halime Doğru'nun çalışması bir kadı defterinin ışığında Rumeli'deki günlük yaşamı inceliyor. Miras, alacak-borç davaları, öldürülen bir âyanın terekesindeki mallar, Osmanlı-Rus savaşının bıraktığı izler, âyan ayaklanmaları ve eşkıyalık olayları, küçükbaş hayvan yetiştiriciliği gibi birçok konu bu defterden yararlanarak bilgi dağarcığımıza aktarılıyor.

TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ

Kitapyayinevi

ISBN 975-6051-49-3

20,-YTL

